

УНИВЕРЗИТЕТ У НИШУ
ЕКОНОМСКИ ФАКУЛТЕТ

АЛЕКСАНДРА О. АРСЕНИЈЕВИЋ

**УТИЦАЈ КОНЦЕПТА ФЕР ВРЕДНОСТИ НА
РАЧУНОВОДСТВЕНИ КОНЗЕРВАТИВИЗАМ**

- докторска дисертација -

Ниш, 2020. година

УНИВЕРЗИТЕТ У НИШУ
ЕКОНОМСКИ ФАКУЛТЕТ

АЛЕКСАНДРА О. АРСЕНИЈЕВИЋ

**УТИЦАЈ КОНЦЕПТА ФЕР ВРЕДНОСТИ НА
РАЧУНОВОДСТВЕНИ КОНЗЕРВАТИВИЗАМ**

- докторска дисертација -

Текст ове докторске дисертације
ставља се на увид јавности,
у складу са чланом 30, ставом 8. Закона о високом образовању („Сл. гласник РС“, број 76/2005,
100/2007 – аутентично тумачење, 97/2008, 44/2010, 93/2012, 89/2013, 99/2014).

НАПОМЕНА О АУТОРСКИМ ПРАВИМА

Овај текст се сматра рукописом и само се саопштава јавности (члан 7 Закона о ауторским и
сродним правима, „Сл. гласник РС“, број 104/2009, 99/2011 и 119/2012).

Ниједан део ове докторске дисертације не сме се користити ни у какве сврхе, осим за
уознавање са садржајем пре одбране.

Ниш, 2020. година

УНИВЕРЗИТЕТ У НИШУ
ЕКОНОМСКИ ФАКУЛТЕТ

АЛЕКСАНДРА О. АРСЕНИЈЕВИЋ

**УТИЦАЈ КОНЦЕПТА ФЕР ВРЕДНОСТИ НА
РАЧУНОВОДСТВЕНИ КОНЗЕРВАТИВИЗАМ**

- докторска дисертација -

Ниш, 2020. година

UNIVERSITY OF NIŠ
FACULTY OF ECONOMICS

ALEKSANDRA O. ARSENIJEVIĆ

**THE INFLUENCE OF FAIR VALUE CONCEPT ON
ACCOUNTING CONSERVATISM**

- Doctoral dissertation -

Niš, 2020

КОМИСИЈА ЗА ОЦЕНУ И ОДБРАНУ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

Ментор:

Др Дејан Спасић, редовни професор
Универзитет у Нишу, Економски факултет

Чланови комисије:

1. _____

2. _____

Датум одбране:

**ИЗЈАВА МЕНТОРА О САГЛАСНОСТИ ЗА ПРЕДАЈУ
УРАЂЕНЕ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ**

Овим изјављујем да сам сагласан да кандидат Александра Арсенијевић може да преда Реферату за последипломско образовање Факултета урађену докторску дисертацију под називом **УТИЦАЈ КОНЦЕПТА ФЕР ВРЕДНОСТИ НА РАЧУНОВОДСТВЕНИ КОНЗЕРВАТИВИЗАМ**, ради организације њене оцене и одбране.

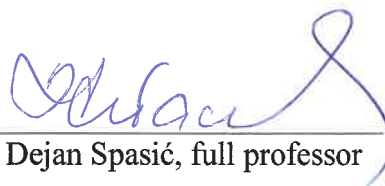
Ниш, 15/05/2020. године

Др Дејан Спасић, редовни професор

**THE STATEMENT OF THE MENTOR'S CONSENT FOR THE SUBMISSION
OF THE COMPLETED DOCTORAL DISSERTATION**

Hereby, I declare that I agree that the candidate Aleksandra Arsenijević, can submit the completed doctoral dissertation entitled **THE INFLUENCE OF FAIR VALUE CONCEPT ON ACCOUNTING CONSERVATISM** to the officer, for doctoral studies at the Faculty, for the purpose of its evaluation and defense.

Niš, 15/05/2020

Dr. Dejan Spasić, full professor

Подаци о докторској дисертацији

Ментор:

Др Дејан Спасић, редовни професор, Универзитет у Нишу,
Економски факултет

Наслов:

Утицај концепта фер вредности на рачуноводствени
конзервативизам

Резиме:

Пословна комуникација између ентитета и бројних заинтересованих страна одвија се путем финансијских извештаја. Основа вредновања ставки биланса представља битан чинилац свеукупне вредности рачуноводствених информација. Традиционални принципи на којима се базира рачуноводствена наука постају предмет иновирања од стране професионалних тела која настоје да усмере њихов даљи развој и примену у пракси у правцу апострофирања предности концепта фер вредности. Наиме, у светлу савремених техничко-технолошких трендова који утичу на глобално тржиште капитала и његову динамичност, концепт фер вредности представља добар начин за утврђивање реалне вредности нето имовине ентитета у датом тренутку. Међутим, релевантност информација коју овај концепт обезбеђује угрожена је недостатком њихове поузданости и проверљивости до којих долази услед занемаривања дугогодишњег приоритетног рачуноводственог принципа – принципа конзервативизма. Овај принцип са карактеристиком ослањања на реализоване добитке и нереализоване, али извесне губитке, и поштовањем захтева ниже вредности за вредновање имовине и више вредности за вредновање обавеза, доприноси смањењу ризика прецењивања резултата. На тај начин, спречава се одлив капитала из ентитета и обезбеђује одржање стабилности њиховог пословања, као и са њима узрочно-последично повезане стабилности тржишта. Коегзистенција концепта историјског трошка и принципа под његовим окриљем са карактеристикама концепта фер вредности представља компромисно решење

савременог финансијског извештавања имајући у виду дивергенцију информационих захтева различитих стејхолдера. Постојање одређеног нивоа конзервативизма (опрезности) при примени комбиноване основе финансијског извештавања јесте неопходан услов њених релевантних и поузданих резултата услед неподударности појединих захтева поменута два концепта. Примарни циљ дисертације огледа се у утврђивању утицаја промене значаја кључних рачуноводствених принципа на поузданост финансијског извештавања и у сагледавању да ли промене у основи рачуноводственог вредновања имају за резултат повећање или смањење поверења доносилаца одлука у рачуноводствене информације. Осим теоријских разматрања, закључци су донети и на бази емпиријског истраживања на узорку ентитета чијим се хартијама од вредности тргује на Београдској берзи. Утврђено је да анализирани ентитети за поједине облике сталних средстава примењују концепт фер вредности, док за други део ове имовине и даље примењују концепт историјског трошка.

Научна област:
Научна
дисциплина:

Економија

Финансијско извештавање

Кључне речи:

Принцип конзервативизма, традиционални рачуноводствени
принципи, концепт фер вредности, концепт историјског трошка

УДК:

657(043.3)

CERIF
класификација:

S 192 Рачуноводство

Тип лиценце
Креативне
заједнице:

CC BY-NC-ND

Data on Doctoral Dissertation

Doctoral Supervisor: PhD Dejan Spasić, full professor, University of Niš, Faculty of Economics

Title: The influence of fair value concept on accounting conservatism

Abstract: The business communication between entities and numerous interested parties is driven by the financial statements. The basis for the evaluation of financial statement items is important factor of overall accounting information value. Traditional accounting principles are subject of professional bodies' innovation aiming to direct their development and implementation in practice in terms of emphasizing the advantages of the fair value concept. Namely, in the light of modern technical and technological trends which have influence to the global capital market and its dynamics, the fair value concept represents a good method for determination of a real net assets value in the specific moment. However, relevance of information which this concept provides is endangered by the lack of their reliability and verifiability due to neglect of a long-term prior accounting principle – the principle of conservatism. This principle contributes reducing the risk of overestimating the results, by relying to realized gains and unrealized, but certain losses, and by respecting the lower value principle for assets valuation and the higher value principle for liabilities valuation. In this way, the outflow of capital from the entities is prevented and the stability of their business is maintained, as well as the causally related stability of the market. The coexistence of the historical cost concept and the principles under its auspices with the characteristics of the fair value concept is a compromise solution of modern financial reporting, bearing in mind the divergence of information requirements of different stakeholders. The existence of a certain level of conservatism (caution) in the application of the combined basis of financial reporting is a necessary

condition for its relevant and reliable results due to the inconsistency of individual requirements of the two concepts. The main aim of the doctoral dissertation is reflected in determining the impact of a change of the significance of the crucial accounting principles on a financial reporting reliability. Also, the aim of the doctoral dissertation is reflected in perception of changes in the basis of accounting valuation and their influence to the increase or decrease the confidence of decision makers to the accounting information. In addition to theoretical considerations, conclusions are made on the basis of the empirical research which is done on the sample of the entities quoted on the Belgrade Stock Exchange. It is determined that the analyzed entities apply the fair value concept for certain forms of fixed assets, while for the other part of these assets they still apply the historical cost concept.

Scientific
Field:

Economics

Scientific
Discipline:

Financial reporting

Key Words:

Conservatism principle, traditional accounting principles, fair value concept, historical cost concept

UDC:

657(043.3)

CERIF
Classification:

S 192 Accounting

Creative
Commons
License Type:

CC BY-NC-ND

НАУЧНИ ДОПРИНОС ДОКТОРСKE ДИСЕРТАЦИЈЕ

Глобализовано тржиште капитала и његове динамичне промене утичу на финансијско извештавање и потребу његовог прилагођавања савременим економским токовима. Корените измене финансијског извештавања односе се, превасходно, на промену основе рачуноводственог вредновања. Доносиоци рачуноводствених стандарда, као и инвеститори и остали корисници билансних информација у новије време предност дају концепту фер вредности у односу на концепт историјског трошка. У новијој рачуноводственој литератури често се може срести мишљење да виша неутралност информација коју обезбеђује концепт фер вредности може надоместити њихову нижу поузданост насталу игнорисањем дугогодишњих предности примене рачуноводствених принципа из оквира концепта историјског трошка. Међу бројним традиционалним рачуноводственим принципима, који представљају оквирна правила процеса израде и обелодањивања финансијских извештаја пословних ентитета, издваја се улога и значај принципа конзервативизма, односно принципа опрезности. Његова дуготрајна доминантност у односу на остале принципе, настала на основу несигурности која влада у окружењу и ризика које носи са собом пословање ентитета, указује на његов енормни рачуноводствени и пословни значај. Треба истаћи да заокрет рачуноводствене теорије ка новој основи вредновања не значи да традиционални рачуноводствени принципи губе на значају, него да је потребно прилагодити њихову примену концепту фер вредности.

Научни допринос ове докторске дисертације огледа се у доказивању међусобне условљености нових и старих концепата вредновања, комплементарне природе њихових принципа под одређеним условима и неопходности њихове конгруенције у циљу достизања врховног циља финансијског извештавања оличеног у виду достављања релевантних, поузданих и благовремених информација заинтересованим корисницима. Такође, допринос нашег истраживања представља сагледавање последица занемаривања принципа конзервативизма у виду смањења поузданости рачуноводствених информација, карактеристике која не може бити надокнађена повећаном неутралношћу информација остварене применом концепта фер вредности. Карактеристика поузданости информација, која може бити дефинисана као опрезност при доношењу одлука у условима неизвесности, може допринети већој јасности

информација. Другим речима, неутралност рачуноводствених информација може бити само додатно подржана постојањем поузданости, а не угрожена с њене стране.

Сматрајући да финансијско извештавање треба да конституише основу за процењивање и предвиђање будућих пословних перформанси, доносиоци стандарда усмеравају привредне субјекте да своје финансијске извештаје прилагоде концепту фер вредности. Примена концепта фер вредности обезбеђује да садашњи економски услови буду садржински део објављених рачуноводствених информација, што ће омогућити бројним корисницима финансијских извештаја да доносе адекватне пословне одлуке. Постојање многобројних позитивних, али и негативних импликација примене овог концепта утиче на потребу за детаљнијим упознавањем са његовим фундаментима и последицама. Другим речима, дефинисање концепта фер вредности као примарне основе финансијског извештавања има битне реперкусије на схватање рачуноводствене улоге у савременом пословању. Стога, као допринос нашег истраживања јавља се сагледавање утицаја концепта фер вредности, као нове тенденције у савременом финансијском извештавању, на применљивост традиционалних рачуноводствених принципа. У том смислу, поред теоријских разматрања, научни допринос ове докторске дисертације се огледа и у практичном истраживању достигнутог нивоа примене нових могућности и захтева вредновања сталне имовине на изабраном узорку ентитета у Републици Србији.

Савремено финансијско извештавање треба да се оријентише на смањење ризика одлучивања на основу објављених рачуноводствених информација. У условима глобализованог тржишта, реалне потребе и технолошких могућности за промптним реаговањем на учестале промене у пословању, неопходно је постојање уходане процедуре доношења одлука са тачно одређеним извориштима поузданих података, што управо обезбеђују финансијски извештаји састављени у складу са конзистентном применом проверених рачуноводствених алата.

THE SCIENTIFIC CONTRIBUTION OF THE DOCTORAL DISSERTATION

The globalized capital market and its dynamic changes affects the financial reporting and the need to its adaptation to modern economic trends. The radical changes in financial reporting relates primarily to changes in the basis of accounting valuation. Accounting standard setters, as well as investors and other users of accounting information, have recently given preference to the fair value concept over the historical cost concept. In the recent accounting literature, it is often possible to find the opinion that higher neutrality of information provided by the fair value concept can compensate their lower reliability resulting from ignoring the long-term advantages of applying the accounting principles within the historical cost concept. Among the numerous traditional accounting principles, which represent the framework rules of the process of preparation and disclosure of financial statements of business entities, the role and importance of the principle of conservatism, that is the principle of prudence, stands out. Its long-term dominance over other principles, created on the basis of the uncertainty that prevails in the environment and the risks that come with the business-doing of the entity, indicates its enormous accounting and business significance. It should be noted that the shift of accounting theory towards a new valuation basis does not mean that traditional accounting principles are losing importance, but that it is necessary to adjust their application to the fair value concept.

The scientific contribution of this doctoral dissertation is reflected in proving the interdependence of new and old valuation concepts, the complementary nature of their principles under certain conditions and the necessity of their congruence in order to achieve the ultimate goal of financial reporting embodied in the form of providing relevant, reliable and timely information to interested users. Also, the contribution of our research represents consideration of the consequences of ignoring the principle of conservatism in the form of reducing the reliability of accounting information, a characteristic that cannot be compensated by the increased neutrality of information achieved by applying the fair value concept. The characteristic of information reliability, which can be defined as caution when making decisions in conditions of uncertainty, can contribute to greater clarity of information. In other words, the neutrality of accounting information can only be further supported by the existence of the reliability, not endangered by its side.

Considering that financial reporting should constitute the basis for valuating and forecasting future business performances, standard setters direct economic entities to adjust

their financial statements to the fair value concept. The application of the fair value concept ensures that the current economic conditions are a substantive part of the published accounting information, which will enable many users of financial statements to make adequate business decisions. The existence of numerous positive, but also negative implications of the application of this concept affects the need for a more detailed acquaintance with its foundations and consequences. In other words, defining the fair value concept as the primary basis of accounting reporting has important repercussions on understanding of the accounting role in modern business. Therefore, as the contribution of our research appears a perception of the influence of the fair value concept, as a new tendency in modern financial reporting, on the applicability of traditional accounting principles. In that sense, in addition to theoretical considerations, the scientific contribution of this doctoral dissertation is presented in the practical research of the achieved level of application of new possibilities and requirements of valuation of fixed assets on the selected sample of entities in Republic of Serbia.

Modern financial reporting should focus on reducing the risk of decision-making based on the published accounting information. In the conditions of the globalized market, real needs and technological possibilities for prompt reaction to frequent changes in business, it is necessary to have a well-established decision-making procedure with precisely defined sources of reliable data, which is properly provided by financial statements prepared in accordance with consistent application of verified accounting tools.

*Мојој породици,
за несебичну љубав и безусловну подршку*

Списак табела

Табела бр. 1: Полазни узорак према припадности сегменту регулисаног тржишта.....	232
Табела бр. 2: Полазни узорак према припадности одређеној делатности.....	233
Табела бр. 3: Структура материјалне сталне имовине у 2018. години.....	244
Табела бр. 4: Заступљеност нематеријалне имовине у узоркованим ентитетима за период 2016-2018. године.....	256
Табела бр. 5: Заступљеност нематеријалне имовине у узоркованим ентитетима по делатностима у 2018. години.....	257
Табела бр. 6: Ниво промене фер вредности НПО у односу на књиговодствену вредност НПО у периоду 2016-2018. године.....	261
Табела бр. 7: Ефекат промене фер вредности НПО на укупан нето свеобухватни добитак или губитак у периоду 2016-2018. године.....	262
Табела бр. 8: Ефекти промене фер вредности дугорочних финансијских пласмана (ДФП) на укупан нето свеобухватни добитак или губитак.....	265

Списак слика

Слика бр. 1: Временска заступљеност фаза развоја финансијског извештавања.....	11
Слика бр. 2: Утицај рачуноводствених теорија на добитак.....	24
Слика бр. 3: Класификација рачуноводствених принципа.....	28
Слика бр. 4: Саставни делови принципа конзервативизма (опрезности).....	42
Слика бр. 5: Најутицајније групе рачуноводствених стандарда на глобалном нивоу....	52
Слика бр. 6: Заступљеност МРС/МСФИ у свету изражена кроз бројеве.....	53
Слика бр. 7: Облигаторна и опциона примена МРС/МСФИ у Европи.....	62
Слика бр. 8: Облигаторна и опциона примена МРС/МСФИ у Латинској Америци.....	72
Слика бр. 9: Међусобна повезаност условног и безусловног конзервативизма.....	92
Слика бр. 10: Фактори ефикасности корпоративног управљања.....	107
Слика бр. 11: Карактеристике пословног ентитета као фактори избора методе накнадног вредновања материјалних улагања.....	198

Списак графикона

График бр. 1: Географски положај ентитета укључених у узорак истраживања	234
График бр. 2: Структура сталних средстава у узорку ентитета за 2018. годину	240
График бр. 3: Учешће сталне имовине у укупној имовини ентитета по делатностима у 2018. години	242
График бр. 4: Накнадно вредновање земљишта у периоду 2016-2018. године (укупан узорак)	245
График бр. 5: Накнадно вредновање земљишта у периоду 2016-2018. године (према припадности тржишном сегменту)	245
График бр. 6: Накнадно вредновање земљишта у периоду 2016-2018. године (према припадности одређеној делатности)	246
График бр. 7: Накнадно вредновање грађевинских објеката у периоду 2016-2018. године (укупан узорак)	247
График бр. 8: Накнадно вредновање грађевинских објеката у периоду 2016-2018. године (према припадности тржишном сегменту)	248
График бр. 9: Накнадно вредновање грађевинских објеката у периоду 2016-2018. године (према припадности одређеној делатности)	248
График бр. 10: Накнадно вредновање постројења и опреме у 2018. години (укупан узорак)	249
График бр. 11: Накнадно вредновање постројења и опреме у 2018. години (према припадности тржишном сегменту)	250
График бр. 12: Накнадно вредновање постројења и опреме у 2018. години (према припадности одређеној делатности)	251
График бр. 13: Накнадно вредновање инвестиционих некретнина у периоду 2016-2018. године (укупан узорак)	251
График бр. 14: Накнадно вредновање инвестиционих некретнина у периоду 2016-2018. године (према припадности тржишном сегменту)	252
График бр. 15: Накнадно вредновање инвестиционих некретнина у периоду 2016-2018. године (према припадности одређеној делатности)	253
Графици бр. 16 и 17: Накнадно вредновање осталих НПО (леви график) и биолошке имовине (десни график) у периоду 2016-2018. године (укупан узорак)	254

График бр. 18: Накнадно вредновање нематеријалне имовине у периоду 2016-2018. године (укупан узорак).....	258
График бр. 19: Накнадно вредновање нематеријалне имовине у периоду 2016-2018. године (према припадности тржишном сегменту).....	258
График бр. 20: Накнадно вредновање нематеријалне имовине у периоду 2016-2018. године (према припадности одређеној делатности).....	259
График бр. 21: Објављивање података о моделима вредновања у Напоменама уз финансијске извештаје узоркованих ентитета.....	269

САДРЖАЈ

УВОД.....	1
-----------	---

ПРВИ ДЕО

РАЧУНОВОДСТВЕНА ОСНОВА САВРЕМЕНОГ ФИНАНСИЈСКОГ ИЗВЕШТАВАЊА.....	8
--	----------

1. Рачуноводствени принципи – стожер рачуноводствене науке и праксе9

1.1. Развој финансијског извештавања као израз промене информационих захтева корисника финансијских извештаја	9
1.1.1. Статичка фаза развоја финансијског извештавања	12
1.1.2. Динамичка фаза развоја финансијског извештавања	17
1.1.3. Футуристичка фаза развоја финансијског извештавања.....	21
1.2. Подељеност и условљеност рачуноводствених принципа	25
1.2.1. Принцип континуитета пословања	30
1.2.2. Принцип јасности	33
1.2.3. Принцип истинитости	34
1.2.4. Принцип потпуности	35
1.2.5. Принцип идентитета	36
1.2.6. Принцип узрочности.....	36
1.2.7. Принцип рачуноводственог периода	38
1.2.8. Принцип монетарне стабилности.....	39
1.2.9. Принцип конзервативизма	41
1.2.10. Остали рачуноводствени принципи	43

**2. Конвергенција рачуноводствених стандарда у функцији глобализације
савременог рачуноводства**

47	47
2.1. Потреба за интернационалним рачуноводственим системом у дигиталној економији.....	47
2.2. Рачуноводствени стандарди као основа финансијског извештавања.....	51
2.2.1. Међународни стандарди финансијског извештавања	52
2.2.2. Општеприхваћени рачуноводствени принципи САД	54

2.3. Конвергенција стандарда финансијског извештавања као потреба глобализације пословања	55
2.4. Прихваћеност и применљивост МРС/МСФИ у глобалним оквирима.....	60
2.4.1. Рачуноводствена регулатива Европске уније	60
2.4.2. Прихваћеност МРС/МСФИ у САД	65
2.4.3. Усвојеност МРС/МСФИ у азијским и латиноамеричким државама	69
2.4.4. Усвојеност МРС/МСФИ у бившим социјалистичким државама	73
2.5. Дометне могућности и недостаци прихватања МРС/МСФИ	74

ДРУГИ ДЕО

РАЧУНОВОДСТВЕНИ КОНЗЕРВАТИВИЗАМ У САВРЕМЕНИМ УСЛОВИМА

ПОСЛОВАЊА

1. Обележја рачуноводносног конзервативизма	81
1.1. Порекло и дефиниције принципа конзервативизма	81
1.2. Садржина принципа конзервативизма.....	84
1.2.1. Принцип реализације.....	84
1.2.2. Принцип импаритета	86
1.2.3. Принцип ниже вредности.....	87
1.2.4. Принцип више вредности.....	88
1.3. Врсте рачуноводносног конзервативизма.....	88
2. Улога рачуноводносног конзервативизма у корпоративном управљању и савременом финансијском извештавању.....	97
2.1. Утицај рачуноводносног конзервативизма на корпоративно управљање	97
2.1.1. Агенцијска теорија као извор потребе за применом рачуноводносног конзервативизма.....	100
2.1.2. Рачуноводносни конзервативизам као подршка мониторингу механизма управљања ентитетом.....	106
2.2. Утицај преговарачке моћи ентитета на рачуноводносни конзервативизам ..	114
2.3. Рачуноводносни конзервативизам као инструмент предвиђања ризика у пословању	117
2.4. Условљеност степена рачуноводносног конзервативизма	

фазом животног циклуса ентитета	124
2.5. Утицај конзервативизма на кретање цене акција	127
2.6. Повезаност принципа конзервативизма и квалитативних карактеристика информација у финансијским извештајима	129
2.7. Допринос принципа конзервативизма повећању квалитета рачуноводствених информација и информационог окружења	135
2.8. Повезаност принципа конзервативизма и политике латентних резерви.....	141
2.9. Однос рачуноводствених стандарда и принципа конзервативизма.....	147

ТРЕЋИ ДЕО

КОНЦЕПТ ФЕР ВРЕДНОСТИ КАО ОСНОВА РАЧУНОВОДСТВЕНОГ

ВРЕДНОВАЊА

1. Развој концепта фер вредности.....	153
1.1. Потреба за увођењем концепта фер вредности у финансијско извештавање. 153	
1.2. Промена сврхе, односно циља финансијског извештавања	156
1.2.1. Примарни корисници финансијских извештаја	156
1.2.2. Смена приоритета у скупу квалитативних карактеристика рачуноводствених информација	162
1.3. Мешовита основа финансијског извештавања	165
2. Фундаменти примене концепта фер вредности	169
2.1. Концепт фер вредности у оквирима рачуноводствених стандарда	169
2.1.1. Предмет одмеравања и његово примарно тржиште	170
2.1.2. Претпоставке и техника процене одмеравања фер вредности	172
2.1.3. Карактеристике инпута техника процене фер вредности	175
2.1.4. Одмеравање фер вредности у националној регулативи САД.....	179
2.2. Утицај примене концепта фер вредности на професију	182
2.2.1. Утицај концепта фер вредности на рачуновође и ревизоре.....	183
2.2.2. Утицај концепта фер вредности на менаџере	186

ЧЕТВРТИ ДЕО**МОГУЋНОСТИ ПРИЗНАВАЊА И ОДМЕРАВАЊА СТАЛНЕ ИМОВИНЕ.....193**

1. Историјски трошак као основа вредновања сталне имовине.....	194
1.1. Материјална улагања као део сталне имовине пословних ентитета.....	194
1.2. Мотиви избора основе накнадног вредновања материјалних улагања	197
1.3. Накнадно вредновање материјалних улагања на бази концепта историјског трошка	202
2. Фер вредност као основа накнадног вредновања сталних средстава	208
2.1. Потреба за накнадним вредновањем материјалних улагања по фер вредности	208
2.2. Допринос накнадног вредновања материјалних улагања по фер вредности развоју финансијског извештавања и пословању ентитета	212
2.3. Недостаци и изазови накнадног вредновања материјалних улагања по фер вредности.....	216
2.4. Накнадно вредновање нематеријалних и дугорочних финансијских улагања по фер вредности.....	220

ПЕТИ ДЕО**ЕМПИРИЈСКО ИСТРАЖИВАЊЕ**224

1. Регулатива финансијског извештавања у Републици Србији.....	225
2. Развој тржишта капитала у Републици Србији	229
3. Дефинисање узорка и опис методологије истраживања	232
3.1. Узорак истраживања и његове карактеристике	232
3.2. Опис методологије истраживања и почетних хипотеза.....	234
4. Резултати истраживања	237
4.1. Резултати испитивања хипотеза заснованих на теоријским разматрањима ...	237
4.2. Резултати испитивања хипотеза заснованих на емпиријском истраживању..	239
4.2.1. Анализа склоности примене концепта фер вредности или концепта историјског трошка.....	239

4.2.1.1. Структура сталне имовине анализираног узорка.....	240
4.2.1.2. Примењене основе накнадног вредновања материјалних облика сталне имовине	244
4.2.1.3. Примењене основе накнадног вредновања нематеријалне имовине ..	256
4.2.2. Анализа ефеката примене концепта фер вредности за накнадно мерење сталних средстава на укупан нето свеобухватни добитак или губитак и на доношење одлука корисника финансијских извештаја.....	259
4.2.2.1. Анализа на нивоу материјалне сталне имовине.....	260
4.2.2.2. Анализа на нивоу нематеријалне имовине	263
4.2.2.3. Анализа на нивоу дугорочних финансијских пласмана.....	264
4.2.3. Анализа ефеката примене концепта фер вредности или концепта историјског трошка на политику расподеле добитка.....	266
4.3. Дискусија праксе примене концепта фер вредности и извештавања код ентитета листираних на Београдској берзи	268
4.4. Дискусија резултата спроведених истраживања	272
4.5. Ограничења истраживања и правци будућих истраживања.....	275
ЗАКЉУЧАК.....	278
ЛИТЕРАТУРА.....	285
БИОГРАФИЈА АУТОРА	308
ИЗЈАВА О АУТОРСТВУ.....	309
ИЗЈАВА О ИСТОВЕТНОСТИ ШТАМПАНОГ И ЕЛЕКТРОНСКОГ ОБЛИКА ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ.....	310
ИЗЈАВА О КОРИШЋЕЊУ	311

УВОД

Рачуноводствена професија која као своју мисију прокламује заштиту јавног интереса не може себи постављати материјалне циљеве краткорочног домета. Иако савремена друштвено-економска кретања изискују нове начине обрачуна, нове методе вредновања, нове захтеве за обелодањивањем информација и још много новитета из рачуноводствене сфере, границе корисних промена морају се знати. Појава нових врста имовине и обавеза и повећање значаја одређених врста прихода и расхода уз нове начине привлачења и коришћења туђег капитала у сврхе раста и развоја и спровођење планске политике резултата представљају појаве иманентне савременом рачуноводству. Цикличност економије и проистичуће понављање појединих догађаја у одређеним временским интервалима не значе ништа друго него обнављање значаја појединих рачуноводствених алата. Њихова употреба треба да спречи настанак грешака до којих је долазило у прошлости услед непознавања корисности њихове примене. Међутим, уколико не пратимо историјске податке, употребу одређених метода и принципа, како ћемо знати када треба користити које алате у сврху спречавања настанка истих (историјских) грешака?

Предмет истраживања докторске дисертације јесте анализа утицаја концепта фер вредности на рачуноводствени конзервативизам. У раду ћемо сагледати појединачне доприносе примене принципа конзервативизма и концепта фер вредности рачуноводственој науци и пракси, вредновати користи које се њиховом применом остварују и утврдити могућности њихове коегзистенције. У литератури се може наћи да теоретичари сматрају да је принцип конзервативизма у служби рачуноводствене науке предуги низ година. Управо ова карактеристика чини га тешко заменљивим. Међутим, развој рачуноводства праћен је константним проширивањем круга интересената који намећу нове захтеве у вези информација о изворима прихода, одредишту расхода и обрачуну периодичног резултата. Ово неминовно води променама у финансијском извештавању које су усмерене, пре свега, на примену концепта фер вредности. Овај концепт има моћ да промени одраз пословног живота

ентитета оличен у бројевима, односно да измени суштину информација презентованих у финансијским извештајима.

Примарни циљ дисертације је сагледати како промене кључних рачуноводствених принципа утичу на поузданост финансијског извештавања и да ли промене у основи рачуноводственог вредновања имају за резултат повећање или смањење поверења доносиоца одлука у рачуноводствене информације. Остваривању овог циља треба да допринесу следећи **секундарни циљеви** овог рада: (1) спровести теоријско истраживање о рачуноводственим принципима и њиховом значају за рачуноводствену професију; (2) испитати корисност рачуноводственог конзервативизма у савременим условима пословања; (3) извршити систематско теоријско испитивање стандарда који се односи на примену фер вредности у рачуноводству и његове импликације на остале стандарде, као и последице које има по упоредивост и релевантност финансијских извештаја; и (4) кроз практично истраживање сагледати како промена основе вредновања сталне имовине утиче на рачуноводствене информације презентоване у финансијским извештајима и последично на резултате донетих одлука разних интересних група, односно у којој мери пословни ентитети у Републици Србији користе концепт фер вредности.

Постављање хипотеза од којих ће се поћи у научном истраживању доприноси усмеравању докторске дисертације у правом смеру, односно ка остваривању њених циљева. Основне хипотезе од којих ће се поћи у овом истраживању су:

H₁: Занемаривање принципа конзервативизма доприноси смањењу поузданости финансијског извештавања и доношењу одлука које нису у складу са дугорочним интересима ентитета.

H₂: Употреба концепта фер вредности у рачуноводственој науци и њено дефинисање као примарне основе финансијског извештавања има велики број неативних поред прокламованих позитивних импликација.

H₃: Менаџери и рачуновође привредних друштва у нашој земљи веће поверење имају у историјске пројекције него у фер вредности када је у питању вредновање сталне имовине.

H₄: Фер вредности као основа вредновања сталне имовине има велики утицај на исказивање финансијског резултата одређеног периода и самим тим на одлуке које доносе интересне групе на основу финансијских извештаја.

X5: У случају примене концепта фер вредности ентитета чеће ислађују дивиденде у односу на ентитете који конзервативније извештавају.

Релевантни методолошки поступци и технике које су карактеристичне за истраживања у области друштвених наука примењиваћемо приликом прикупљања и обраде података. Ови методи су у складу са предметом и циљевима докторске дисертације, као и постављеним научним хипотезама. Податке ћемо обрађивати класичним методама научног истраживања, као што су: метод анализе и синтезе, индуктивно-дедуктивни метод, структурални метод и метод класификације. Методе прикупљања, сређивања и приказивања података користимо како би се изнеле различите чињенице које се тичу теме и описали догађаји који су од значаја за доношење закључака. Метод апстракције користан је као начин одвајања битних од небитних информација. Историјски метод примењиваћемо у анализи развоја рачуноводствених принципа и институционалног рачуноводственог амбијента, који се огледа у међународно признатим стандардима који регулишу област рачуноводства. Послужићемо се методом компаративне анализе ради сагледавања утицаја пословног окружења и појединих развијених држава на процес хармонизације рачуноводствених стандарда. При томе, анализираћемо степен усаглашености актуелне регулативе у Републици Србији са регулативом држава чланица ЕУ. За доношење закључака од значаја је коришћење резултата других научно-истраживачких радова у чему ће нам помоћи метода компилације. Информације битне за анализу захтева и процедура одређених појединим стандардима сагледаћемо применом нормативне методе. Применом нумеричких и графичких метода из оквира дескриптивне статистике утврдићемо правилности понашања групе (скупа) података. За прикупљање података користи се метод узорка, јер би обрада података о свим јединицама групе ентитета изискивала много времена и финансијских средстава. При том, узорак треба да буде репрезентативан што ће обезбедити поуздано закључивање. Формирање репрезентативног узорка врши се на основу природе проблема, циља истраживања и расположивих могућности прикупљања података.

Уводни део рада можемо посматрати као својеврстан водич кроз извршено теоријско-практично истраживање проблематике утицаја концепта фер вредности на рачуноводствени конзервативизам. Честим временским и просторним „скоковима“ повезаћемо различите етапе развоја рачуноводствене науке, а све у циљу доказивања

постављених хипотеза. Ова докторска дисертација садржински обухвата пет повезаних целина.

Први део рада „Рачуноводствена основа савременог финансијског извештавања“ обухвата два међусобно условљена сегмента. У првом сегменту представимо рачуноводствене принципе као стожер рачуноводствене науке и праксе, док ћемо у другом делу описати хармонизацију рачуноводствених стандарда у функцији глобализације савременог рачуноводства. Развој финансијског извештавања, који се сагледава кроз промену информационих захтева корисника финансијских извештаја, карактеришу три фазе: статичка, динамичка и футуристичка. Свака од ових фаза дефинише примарне циљеве финансијског извештавања и примену приоритетних принципа који треба да допринесу остваривању циљева у пракси. На рачуноводственим принципима темеље се рачуноводствени стандарди који представљају ослонац за израду финансијских извештаја. Глобални рачуноводствени стандарди треба да буду одраз најбољих рачуноводствених пракси како би благовремено и квалитетно снабдели све интересне групе релевантним информацијама. Такође, треба да буду довољно флексибилни да прихватају нестабилну природу пословног окружења, при чему не треба да угрозе савременом пословном свету неопходну упоредивост финансијских извештаја.

Други део рада „Рачуноводствени конзервативизам у савременим условима пословања“ састоји се из два одељка који треба да допринесу разумевању позиције принципа конзервативизма у савременом рачуноводству. Први одељак односи се на обележја овог традиционалног рачуноводственог принципа, односно на његово порекло, дефинисање, садржину и врсте. Други одељак усмерен је на представљање улоге рачуноводственог конзервативизма у корпоративном управљању и савременом финансијском извештавању. Принцип конзервативизма има различит утицај на корпоративно управљање, ризик у пословању и кретање цене акција, а на њега утичу карактеристике пословних ентитета изражене, између осталог, степеном њихове преговарачке моћи и фазом животног циклуса у којој се ентитети налазе. Квалитет информација презентованих у финансијским извештајима најбоље одражава процена испуњености захтева у вези њихових квалитативних обележја. Опрезност је дугогодишња квалитативна карактеристика рачуноводствених информација чија се кратка одсутност из *Концептуалној оквира за финансијско извештавање* јасно осетила по мишљењу самих рачуновођа и корисника финансијских извештаја. Испитивање

квалитета финансијских извештаја, у смислу утврђивања постојања латентних резерви и скривених губитака, врши се ради процењивања у којој мери они одражавају економску реалност ентитета. Овај део рада истражује значај примене разборите опрезности у процесу генерисања висококвалитетних рачуноводствених информација са циљем указивања на последице одустајања од примене принципа конзервативизма како за рачуноводствену професију тако и за све интересне групе.

Трећи део рада „Концепт фер вредности као основа рачуноводственог вредновања“ чине две целине које обрађују развој концепта фер вредности и фундаменте његове примене. Концепт фер вредности обезбеђује детаљније информације о условима пословања привредних субјеката, тржишној вредности њихове имовине и обавеза и даје бољу основу од концепта историјског трошка за остваривање предности базиране на предвиђању будућих економских догађаја и њихових последица. Правила примене концепта фер вредности обухваћена су стандардом чије су основне карактеристике објашњене у овом делу рада. У овом делу рада представићемо различита гледишта рачуновођа и ревизора, с једне стране, и мишљење менаџера, с друге стране, о потенцијалима примене овог концепта за сврхе финансијског извештавања. Промене примарних корисника финансијских информација заједно са променама скупа квалитативних карактеристика информација допринеле су повећању практичне примене концепта фер вредности. Међутим, потреба да се бројни (и све већи) ризици повезани са пословањем ентитета на адекватан начин рачуноводствено обухвате и правилно утврди резултат обрачунског периода условљава паралелно коришћење концепта фер вредности и концепта историјског трошка.

Четврти део рада „Могућности признавања и одмеравања сталне имовине“ састоји се од два сегмента у којима ће се представити појединачно оба концепта, историјски трошак и фер вредност, као основе вредновања сталне имовине. Мотиви избора основе за накнадно вредновање материјалних улагања могу бити различити и сходно томе могу водити преферирању једне, односно друге основе вредновања. Основу процењивања материјалних улагања по концепту историјског трошка чине трошкови набавке (односно цена коштања) умањени за укупну евентуалну акумулирану амортизацију и укупне евентуалне акумулиране губитке због умањења вредности. По концепту фер вредности, ревалоризовани износ материјалних улагања представља њихову фер вредност на датум ревалоризације умањену за накнадну акумулирану амортизацију и накнадне акумулиране губитке због умањења вредности.

Овим концептом индиректно је пружена могућност ентитетима да изврше признавање нереализованих добитака, односно да ставе ван снаге захтев за поштовањем принципа реализације, односно принципа импаритета (као саставних делова принципа конзервативизма) који су дуго времена представљали окосницу рачуноводственог вредновања.

Пети део рада „Емпиријско истраживање“ обухвата практично испитивање финансијских извештаја пословних ентитета обухваћеним узорком на бази дефинисаног проблема истраживања и постављених почетних хипотеза истраживања. Предуслов за реализацију успешног истраживања јесте временско, просторно и појмовно одређење групе (скупа) ентитета. Временско одређење групе ентитета коју ћемо испитивати односи се на утврђивање временског периода за који ћемо прикупљати податке о њеним јединицама. Просторно одређење групе ентитета, пак, подразумева дефинисање простора коме припадају посматране јединице. Појмовно (садржински) одредити групу ентитета односи се на дефинисање особина које треба да поседује свака јединица како би била укључена у групу посматраних ентитета. Наше истраживање биће засновано на подацима прикупљеним о групи ентитета који припадају регулисаном тржишту Београдске берзе, односно њеним сегментима – Примарном листингу, Стандардном листингу и Отвореном тржишту. Временски период за који се врши испитивање односи се на последње три пословне године, односно на период 2016-2018. године. Прикупљање података вршиће се на основу објављених појединачних и консолидованих финансијских извештаја ентитета, при чему је истраживање концентрисано на прикупљање података о вредновању сталне имовине ентитета. У раду ће бити детаљно сагледане јавно обелодањене информације из финансијских извештаја који чине годишњи закључак пословних ентитета са Примарног листинга, Стандардног листинга и Отвореног тржишта Београдске берзе. Кључна истраживачка питања се односе на примењену основу вредновања појединих позиција сталне имовине и њен утицај на финансијски резултат и његову расподелу. Утврђени резултати спроведеног истраживања о вредновању сталне имовине у Републици Србији, њихова интерпретација и практичне импликације следе на крају овог дела.

ПРВИ ДЕО

РАЧУНОВОДСТВЕНА ОСНОВА САВРЕМЕНОГ ФИНАНСИЈСКОГ ИЗВЕШТАВАЊА

РАЧУНОВОДСТВЕНА ОСНОВА САВРЕМЕНОГ ФИНАНСИЈСКОГ ИЗВЕШТАВАЊА

Савремено финансијско извештавање изискује постојање квалитетних рачуноводствених стандарда који ће бити у стању да одговоре бројним изазовима са којима се ентитети суочавају у пословању. Финансијски извештаји састављени у складу са релевантним принципима и на њима изграђеним стандардима задовољавају информационе захтеве бројних интересних група. Први део рада посвећен је представљању рачуноводствених принципа и њиховог развоја, потребе за усаглашавањем бројних националних стандарда и дефинисањем међународних рачуноводствених стандарда, као и наглашавању улоге коју рачуноводствена професија има за развој економије и друштва.

Први део рада садржински обухвата две целине следећих наслова:

- ✓ Рачуноводствени принципи – стожер рачуноводствене науке и праксе
- ✓ Конвергенција рачуноводствених стандарда у функцији глобализације савременог рачуноводства

1. Рачуноводствени принципи – стожер рачуноводствене науке и праксе

Приказивање комплексне економске реалности и услова пословног живота ентитета путем финансијских извештаја јесте *condition sine qua non* рачуноводствене науке и праксе. Глобализација и интернационализација пословања довела је до усложњавања економске реалности чију слику финансијски извештаји треба да представе. Стога, верно осликавање пословања ентитета финансијским извештајима води њиховој комплексности. Другим речима, финансијски извештаји постају „крајње сложена појава, што првенствено проистиче из сложене економске стварности предузећа о којој се извештава.“¹

Финансијско извештавање представља „процес обезбеђења квантитативних финансијских (рачуноводствених) информација о предузећу и њиховог саопштавања корисницима, односно доносиоцима одлука.“² Аспект посматрања појединих група доносилаца одлука као примарних корисника финансијских извештаја мењао се с временом. С овом променом долазиле су промене циља финансијског извештавања и измене рачуноводствених принципа као основе израде финансијских извештаја.

1.1. Развој финансијског извештавања као израз промене информационих захтева корисника финансијских извештаја

Срж комуникације пословних ентитета са доносиоцима одлука одвија се путем финансијских извештаја. Модел финансијског извештавања изграђен је у складу са информационим потребама снабдевача капитала – инвеститора, односно постојећих и потенцијалних акционара, кредитора и других поверилаца. Различита тумачења садржине рачуноводствених извештаја (биланса) имају историјски контекст и повезана су са различитим схватањем главног циља финансијског извештавања који се дефинише у зависности од утицаја појединих интересних група и од њихових информационих потреба. При томе, тешко је раздвојити историјске периоде на јасне

¹ Крстић, Ј. (2011). Комплексност финансијских извештаја и ризици финансијског извештавања. У: *Квалитет финансијског извештавања – изазови, перспективе и ограничења*. Београд: Савез рачуновођа и ревизора Србије, 42. Симпозијум, Златибор, стр. 37.

² Крстић, Ј. (2002). *Инструменти финансијско-рачуноводственог извештавања (присутни ex post и ex ante)*. Ниш: Економски факултет, стр. 11.

етапе, па зато постоји више класификација фаза развоја финансијског извештавања.³ Према једној од њих постоје четири главне историјске фазе развоја теорије рачуноводства.⁴ Прва фаза односи се на еру феудализма када се рачуноводство базирало на новчаним токовима и процесу ликвидације и када је било потребно обезбедити верну презентацију реалних материјалних ставки. Друга фаза обухвата раздобље од ренесансе до индустријске револуције и већ тада се у рачуноводству, контрадикторно стварности, користио процес фиктивне ликвидације. Трећа фаза позната под називом „редослед производње“ представља период од краја индустријске револуције до 50-тих година 20. века. Ову фазу карактерише верност рачуноводству историјског трошка у оквиру кога се добитак, у великој мери, базира на арбитрарним и вештачким правилима алокације прихода и расхода у складу са претпоставком континуитета пословања ентитета. На крају, четврта фаза је фаза симулације која датира од 60-тих година 20. века до данас и у оквиру које се рачуноводствени систем базира на дисконтованим новчаним токовима.

Другу класификацију фаза развоја финансијског извештавања представио је теоретичар Брајер (Brayer) чији је примарни циљ био да објасни разлике између феудалног рачуноводства и модерног рачуноводства, као и транзицију од једног ка другом типу рачуноводства. Поменута транзиција обухвата три фазе: феудалну, капиталистичку и модерну капиталистичку фазу.⁵

Трећа класификација заснива се на класичној континентално европској финансијско-рачуноводственој теорији чији су корени повезани са радовима познатих немачких теоретичара Симона (Simon), Шмаленбаха (Schmalenbach) и Шмида (Schmidt).⁶ Према овој теорији постоје четири главна типа финансијско-рачуноводствене теорије у периоду од 19. века⁷ до данашњих дана: ликвидационо-статичка теорија (патриотска теорија) основана од стране Наполеонових адвоката, динамичка теорија (теорија историјског трошка) дефинисана од стране Шмаленбаха, Шмидова органска теорија (теорија трошкова замене) и континуитетно-статичка

³ Richard, J. (2015). The dangerous dynamics of modern capitalism (from static to IFRS' futuristic accounting). *Critical Perspectives on Accounting*: 30, стр. 9-34.

⁴ Macintosh, N., Shearer, T., Thornton, P., Welker, M. (2000). Accounting as a simulacrum and hyperreality: perspectives on income and capital. *Accounting, Organization and Society*: 25, стр. 13-50.

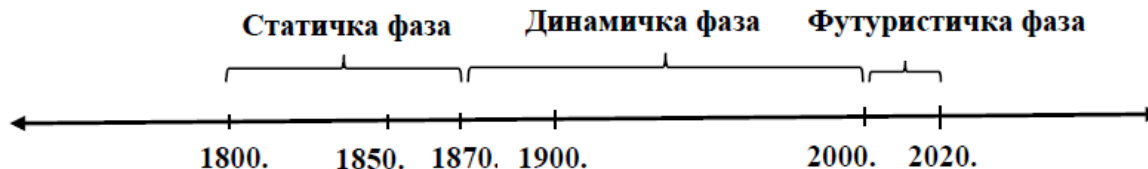
⁵ О овим фазама детаљније видети: Brayer, R.A. (2000). The history of accounting and the transition to capitalism in England – Part One: Theory. *Accounting, Organization and Society*: 25, стр. 131-162.

⁶ Richard, J. (2015). *Op. cit.*, стр. 11.

⁷ Развој рачуноводствене теорије, односно капиталистичког рачуноводства посматрамо у зрелој фази капитализма пратећи доприносе индустријске револуције. Управо из овог разлога обухватамо период од почетка 19. века, иако корени теорије потичу из много ранијег периода.

теорија (футуристичка теорија) формулисана од стране Симона. Пошто теорија историјског трошка и теорија трошкова замене припадају истој врсти трошковно-вредносних теорија,⁸ у овом раду ћемо у погледу примарног циља финансијског извештавања направити разлику између три основне фазе развоја финансијског извештавања:

- 1) **статичка фаза** у којој је дефинисана имовинска (статичка) теорија биланса, која посматра приказивање имовине као циљну оријентацију финансијског извештавања и која обухвата раздобље 19. века,
- 2) **динамичка фаза** у којој је дефинисана динамичка теорија биланса, која посматра приказивање успеха као циљну оријентацију финансијског извештавања и која је као доминантна била у периоду 20. века, и
- 3) **футуристичка фаза** која представља савремени приступ финансијском извештавању и у којој је дефинисана футуристичка теорија биланса или теорија економске вредности, која посматра приказивање средстава, обавеза и нето имовине по фер вредности као циљну оријентацију финансијског извештавања и која је у експанзији од почетка 21. века.

Слика бр. 1: Временска засиуљеност фаза развоја финансијског извештавања⁹

На претходној слици приказано је временско трајање појединих фаза развоја финансијског извештавања, с тим што је футуристичка фаза развоја приказана са трајањем до текуће године, односно на почетку свог развоја. Будући да тренутно немамо сазнања о њеном даљем развоју и трајању, услед динамичности промена савремене теорије и праксе, допуна овог графика је могућа у годинама које следе. У наставку рада објаснићемо сваку од ових фаза појединачно.

⁸ Рачуновође су, углавном, одбијале да примењују рачуноводство трошкова замене иако је овај тип рачуноводства изузетно захвалан у периоду повећања цена. Главни разлог одбијања његове примене је што рачуноводство трошкова замене захтева ревалуацију капитала и повећање трошкова амортизације што доприноси смањењу добитка за расподелу у поређењу са рачуноводством историјског трошка. Видети: Richard, J. (2015). *Op. cit.*, стр. 11.

⁹ Све слике, графикони и табеле у дисертацији представљају обраду аутора уколико није другачије назначено.

1.1.1. Статичка фаза развоја финансијског извештавања

Статичка фаза развоја финансијског извештавања обухвата раздобље од 1800. до 1870. године и резултира статичком или имовинском теоријом биланса. При томе, треба разликовати два имовинска схватања биланса, старо и ново. Старо или неразвијено имовинско схватање биланса настало је у периоду од 1800. до 1850. године, односно у раном периоду развоја рачуноводства када су пословни ентитети у форми друштва лица, које карактерише неограничена одговорност, имали доминантно учешће у привредној структури. „Статичка идеологија има своје корене у радовима енглеских, француских и немачких правника, чије је образовање било засновано на римском праву.“¹⁰ Настанак новог или развијеног имовинског схватања биланса се везује за средину 19. века, односно 1850. годину и траје до 70-тих година 19. века. У питању је период развоја пословних ентитета у форми друштва капитала, односно акционарских друштава.

Главни циљ, односно сврха биланса по *неразвијеној статичкој теорији биланса* јесте приказивање имовинског положаја ентитета на тачно одређени дан, односно приказивање стања нето имовине ентитета у одређеном тренутку. Међусобно сучељавање имовине и обавеза у билансу стања „треба да покаже способност ентитета да [реално] изврши своје обавезе у случају проблема у пословању“.¹¹ Код ове теорије нагласак је на имовини, односно активној страни биланса, која представља потенцијал за намиривање обавеза према повериоцима као примарним корисницима финансијских информација. Постоји мишљење да имовинска теорија биланса произилази из тумачења француске Уредбе о трговини из 1673. године у којој се трговац обавезује да изврши инвентарисање и састави инвентар, у циљу заштите интереса поверилаца у случају банкротства.¹² Стари статички концепт имовине полази од тога да је свака људска активност, изражена у виду пословне активности ентитета, „веома осетљива“ и да представља опасност за опстанак ентитета, односно „потенцијал за [његову] бруталну неочекивану смрт у сваком моменту“.¹³ Из полазне претпоставке овог

¹⁰ Richard, J. (2015). *Op. cit.*, стр. 15.

¹¹ Richard, J. (2015). *Op. cit.*, стр. 13.

¹² Hilaire, J. (1986). *Introduction historique au droit commercial*. Paris: PUF, стр. 325. Наведено према: Bensaïdon, D., Praquin, N. (Eds.) (2016). *Essays in Honor of Professor Jacques Richard: IFRS in Global World – International and Critical Perspectives on Accounting*. Paris: Springer International Publishing.

¹³ Richard, J. (2003). Fair Value: towards a third stage of the French accounting capitalism? Paris: CEREG, Université de Paris – Dauphine (november), стр. 3.

концепта произилази да се у сваком тренутку може догодити да ентитет мора бити ликвидан, што води процењивању имовине по ликвидационој вредности. Другим речима, било да је реч о реалној или фиктивној ликвидацији, процењивање имовине се врши по продајним (излазним) ценама у датом тренутку што за последицу може имати признавање нереализованих губитака, али и нереализованих добитака. Теоретичар Делапорт (Delaporte) је у свом делу „Коментари Трговачког законика“ (фр. *Commentaires sur le Code de Commerce*) из 1808. године, писао да фер процена средстава не треба да буде заснована на бази трошкова набавке, већ на бази њихове стварне вредности, што имплицира да вредност неких добара може да се повећава, а других да се смањује према флукуацији излазних тржишних цена.¹⁴

Према статичкој теорији биланса свака инвестиција почиње са огромним губицима или у најбољем случају са ниским добитком у првим годинама њене реализације. Потребно је одређено време да будући приходи од продаје надоместе почетне трошкове и само када се у потпуности покрију трошкови, односно када се приходи изједначе са расходима, могуће је размишљати о дистрибуцији оствареног добитка у виду дивиденди. Управо ово схватање је било доминантно у француској и немачкој пословној пракси 19. века. Раст и развој пословних ентитета у овом периоду темељио се на самофинансирању, односно на акумулацији капитала. Из овог разлога власници капитала онемогућавали су дистрибуцију добитка путем дивиденди, јер у супротном не би имали услова за финансирање својих инвестиција. Зато су пословни ентитети, углавном, исказивали велике губитке или сасвим мале добитке што је представљало моћан метод у одбијању или одлагању дистрибуције дивиденди. Пошто се кредитирање вршило на основу личних познанстава власника капитала, кредитори су могли имати увид у то колико се рационално троши њихов новац и да ли је заиста усмерен на инвестиције или на расподелу дивиденди. На тај начин, „постојао је неписани споразум између кредитора и власника ентитета против краткорочних инвестиција, јер су имали заједнички интерес за одлагање дистрибуције добитка“.¹⁵ Ипак, вредновање имовине на бази тренутних тржишних цена имало је своје негативне консеквенце. За вредновање већине нематеријалних инвестиција није постојало тржиште, па су се, на пример, оснивачки трошкови, организациони трошкови и

¹⁴ Delaporte, J.B. (1808). *Commentaires sur le Code de Commerce (tome 1)*. Paris: Demonville, стр. 122. Наведено према: Richard, J. (2003). *Fair Value: towards a third stage of the French accounting capitalism?* Paris: CEREG, Université de Paris – Dauphine (november).

¹⁵ Richard, J. (2015). *Op. cit.*, стр. 16-17.

трошкови истраживања одмах регистровани као трошкови периода. Ако би се, ипак, појавили у билансу стања, сматрани су фиктивном имовином. Чак су поједини облици материјалне сталне имовине, попут машина, трпели велике губитке на име обезвређења врло брзо након набавке. Један од симбола француског капитализма, корпорација „Шнеидер“ (енгл. Schneider) из области производње и дистрибуције електричне енергије систематично је отписивала велики део вредности сталне имовине као трошак периода. Такође, поменути пословни ентитет је приликом вредновања делова сталне имовине узимао њихову ликвидациону вредност.¹⁶ Другим речима, набавка материјалне сталне имовине сматрана је трошком периода. Само су ставке попут земљишта, зграда, робе и новца задржавале своју укупну вредност након уноса у биланс стања. Међутим, енглески историчар Едвардс (Edwards) документовао је да су неки пословни ентитети у Великој Британији на почетку 19. века користили тада револуционарни метод амортизације, односно да су вршили дистрибуцију набавне вредности сталне имовине на њен век употребе. У питању је изузетак у односу на доминантно теоријско виђење амортизације тог времена. Штавише, у првој половини 19. века многи пословни ентитети нису уносили имовину у биланс стања, јер је она сматрана трошком. Поменуто револуционарно сагледавање отписивања вредности (амортизације) сталне имовине чекало је цео један век да би „у 20. веку постало супериорно“.¹⁷

Код *развијеног статичког схватања биланса* нагласак је на посматрању пасиве биланса стања, јер она показује два битна персонално – правна момента: које врсте капитала су стављене на располагање ентитетима од стране улагача и која права имају улагачи на основу уложених средстава.¹⁸ Другим речима, повериоци више нису примарни корисници рачуноводствених информација, јер су управа, власници, запослени и држава подједнако заинтересовани за пословање ентитета. Средином 19. века захуктавањем индустријске револуције износ капитала неопходан за инвестирање значајно се повећава и власници ентитета долазе у ситуацију да не могу самостално да га обезбеде. Из овог разлога ентитети у много већем износу користе туђа средства која прибављају од великих и малих капиталиста, којима заузврат дају одређено учешће

¹⁶ Richard, J. (2015). *Op. cit.*, стр. 13-14.

¹⁷ Edwards, J.R. (1989). *A history of financial accounting*. London: Routledge, стр. 90. Наведено према: Kimeli, E. (2017). IFRS Adoption and Capital Markets. *Journal of Finance and Accounting*: Vol. 5, No. 1, стр. 19-30.

¹⁸ Ранковић, Ј. (2008). *Теорија биланса*. Београд: Економски факултет, стр. 31.

(акције) у новом пословном подухвату. Логично, малих капиталиста је било више, при чему они нису били заинтересовани за дугорочне инвестиције. Ова врста инвеститора, односно кредитора жели сигурне инвестиције које обезбеђују редовне дивиденде. У случају да се смањи или, пак, укине исплата дивиденди (на пример, због смањења добитка) они ће једноставно продати своје акције. Дебата између модерних и традиционално оријентисаних правника из овог периода имала је за предмет разматрања, управо, корисност од повећаног кредитирања ентитета. „Модерни“ правници су сматрали да настају значајне шансе за економски раст с повећањем броја ентитета у форми друштва капитала, а традиционално настројени правници су говорили да ограничена одговорност акционара са собом носи и повећану пословну неодговорност ентитета и деструкцију капитализма. Поменута дебата окончана је „случајем Мирес“ (енгл. Mires case) из 1862. године. Мирес је био власник пословног ентитета у чијем билансу су били укључени нереализовани добитци који су, затим, расподељени у виду дивиденди, што је овај пословни ентитет учинило неспособним за измиривање обавеза према кредиторима.

У периоду обележеном бројним скандалима и финансијским колапсима пословних ентитета, француски правници су постепено схватили да није могуће објединити концепт ограничене одговорности ентитета с могућношћу признавања нереализованих добитака. Стога су предложили компромис. Наиме, правници неће доводити у питање концепт ограничене одговорности ентитета, али као компензацију за овај уступак дистрибуција нереализованих добитака биће забрањена. На тај начин, правни случај против Миреса постао је инспирација за настанак једног од најдуговечнијих, најпознатијих и најутицајнијих рачуноводствених принципа – принципа конзервативизма (опрезности). Овај принцип налаже обавезно признавање нереализованих губитака и забрањује признавање нереализованих добитака. Неколико година касније овај фундаментални рачуноводствени принцип правно је кодификован укључивањем у француски Компанијски закон (енгл. Joint Stock Company Law) из 1867. године. Оваква одлука француских правника утицала је на њихове немачке колеге који су 1870. године унели одредбе које се тичу принципа конзервативизма (опрезности) у немачко законодавство.¹⁹ Међутим, тек 1884. године нови француски Компанијски закон је одредио да се имовина вреднује по нижој вредности од

¹⁹ Richard, J. (2005). The concept of fair value in French and German accounting regulations from 1673 to 1914 and its consequences for the interpretation of the stages of development of capitalist accounting. *Critical Perspectives on Accounting*: 16, стр. 825-850.

трошковне или тржишне вредности.²⁰ Ово значи да се принцип ниже вредности (као саставни део принципа конзервативизма) појавио у континенталној Европи, односно у Француској. Ово није био корак ка концепту историјског трошка већ трансформација чисте статичке теорије у метод за прилагођавање новим пословним ситуацијама изазваним повећањем ограничене одговорности власника ентитета. Насупрот поменутих континентално европских држава, у Великој Британији и Сједињеним Америчким Државама (САД) у 19. веку није постојао закон који би наводио на коришћење принципа ниже вредности, али су се рачуноводствена и судска пракса усмеравале ка принципу конзервативизма због пословања ентитета у окружењу карактеристичном по бројним случајевима банкротстава.²¹ Теоретичар Ле Кутре (Le Coutre) залагао се за поштовање принципа конзервативизма (опрезности), односно за уважавање принципа ниже вредности у случајевима када је тржишна вредност нижа од набавне вредности, односно цене коштања у циљу заштите интереса поверилаца. Он сматра да биланс има задатак да служи контроли одржавања стања, утврђивању успеха, надзору пословног процеса, расподели добитка и полагању рачуна.²²

Видели смо да средином 19. века „чиста“ статичка теорија пролази кроз различите промене и модификује се у „опрезну“ статичку теорију због промене у правној форми пословних ентитета и правима и обавезама које из промењене форме проистичу. Међутим, поменуте промене у рачуноводственој теорији могу се сублимирати и изразити кроз промену правила процењивања која се односи на забрану признавања нереализованих добитака, односно на уважавање принципа конзервативизма (опрезности) и с њим повезаним принципима импаритета, реализације и ниже вредности. При томе, основни циљ биланса остаје исти и односи се на утврђивање имовинског положаја пословног ентитета у одређеном тренутку, док се сопствени капитал представља као „обавеза предузећа према самом себи, односно обавеза према инокосном власнику, ортацима или акционарима“.²³ Основна карактеристика пословних ентитета у форми друштва лица отелотворена у неограниченој одговорности власника ентитета представљала је плодно тло за развој

²⁰ Hommel, M., Schmitz, S. (2013). Insights on German accounting theory. In: Biondi, Y., Zambon, S. (Eds.), *Accounting and business economics: Insights from national traditions*. London: Routledge, стр. 334.

²¹ Parker, R.H. (1965). Lower of cost and market in Britain and the United States: an historical survey. *Abacus*: 1(2), стр. 156-172. Наведено према: Macve, R.H. (2015). Fair value vs conservatism? Aspects of the history of accounting, auditing, business and finance from ancient Mesopotamia to modern China. *The British Accounting Review*: 47(2), стр. 124-141.

²² Ранковић, Ј. (2008). *Op. cit.*, стр. 32.

²³ Ранковић, Ј. (2008). *Op. cit.*, стр. 34.

правила процењивања имовине по коме се у билансу обухватају како реализовани тако и нереализовани добици и врши њихова дистрибуција. Разлог је усклађеност претходног правила процењивања с принципом заштите поверилаца, јер и у случају ликвидације пословног ентитета наплату својих потраживања повериоци могу остварити из личног богатства власника. Развојем друштва капитала дистрибуција нереализованих добитака акционарима постаје потенцијално проблематична за даљи опстанак и развој пословних ентитета. Зато се успостављају нова правила процењивања у складу с принципом конзервативизма (опрезности) и принципом реализације. Међутим, опрезност у процењивању не одговара у истој мери великим и малим акционарима. Док је принцип конзервативизма (опрезности) у складу са настојањима великих акционара да контролишу ентитет и да путем смањења дела нето резултата намењеног расподели дивиденди повећају акумулативну способност ентитета и могућност самофинансирања, овај принцип не одговара малим акционарима који настоје да одрже редовност исплата дивиденди.

1.1.2. Динамичка фаза развоја финансијског извештавања

На истицању негативних карактеристика статичке теорије развила се динамичка теорија биланса. Ова теорија обухвата раздобље од 1870. до 2000. године, али се њени зачеци везују за континенталну Европу 40-тих и 50-тих година 19. века. Године 1908. немачки теоретичар Шмаленбах објављује чланак „О амортизацији“ и на њега надовезује серију других чланака чиме ствара основу нове теорије биланса. Деценију касније, 1919. године, објављује рад „Динамички биланс“ којим је свеобухватно представио динамичку теорију биланса. Овај теоретичар назвао је рачуноводство историјског трошка динамичким рачуноводством у циљу истицања значаја принципа континуитета пословања.

Основни циљ динамичке теорије биланса је приказивање успеха пословног ентитета. Биланс стања и биланс успеха налазе се у органској вези, али према овој теорији биланс успеха има приоритет и примарну функцију. Другим речима, билансу стања је намењена помоћна функција у утврђивању успеха у чему он учествује обухватајући позиције временских разграничења, односно ставке којима по правилу није место у билансу успеха. Биланс стања може се сагледати као помоћни простор за тзв. лебдеће позиције, односно „за сва примања и издавања која у обрачунском

периоду нису постала расходи и приходи (али ће то бити у неком будућем периоду), све расходе и приходе обрачунског периода који још нису постали примања и издавања (али ће то бити у неком будућем периоду), сва примања која ће касније проузроковати издавања и сва издавања која ће касније условити примања“.²⁴ Шмаленбах је сматрао да се прецизно мерење успеха ентитета не подудара са прецизним вредновањем његове имовине. Овај теоретичар је мишљења да биланс стање може имати функцију утврђивања имовинског положаја ентитета, али само у одређеним ситуацијама и да у том случају биланс стања има карактер специјалног биланса. Међутим, такав биланс стања не представља део редовног годишњег закључка, јер за специјалне билансе важе посебна правила процењивања. Успех пословног ентитета не може се утврдити апсолутно прецизно због проблема временског разграничења, односно проблема прецизне алокације прихода и расхода на обрачунске периоде на које се односе. Управо из овог разлога Шмаленбах инсистира на утврђивању упоредивог резултата који ће обезбедити компарацију квалитета пословања ентитета, односно његовог резултата у више обрачунских периода. Другим речима, временска упоредивост финансијског резултата представља главни супститут за његову апсолутну тачност. У условима задовољења критеријума упоредивости повећање или смањење резултата ће показивати позитиван или негативан економски раст ентитета. За испуњење постављеног циља упоредивости резултата Шмаленбах сматра да је неопходно доследно поштовање принципа континуитета и принципа узрочности. Из принципа континуитета произилази претпоставка о наставку пословања ентитета у наредним обрачунским периодима, што води периодичности финансијског извештавања. Принцип узрочности, односно корелације односи се на обухватање прихода и с њима повезаних расхода у периоду у коме су настали независно од наплата и исплата финансијских средстава. Међутим, овај теоретичар сматра да је потребно поштовати и принцип конзервативизма (опрезности), иако је он у колизији са принципом узрочности и принципом упоредивости. Наглашавање принципа конзервативизма захтева се услед недовољне тачности биланса успеха (због проблема временског разграничења прихода и расхода), као и због веће опасности коју прецењени резултат носи у односу на потцењени резултат ентитета. Наиме, овај теоретичар сматра да је неопходно постојање различитог третмана повољних тржишних прилика и тржишних ризика, али не занемарује потенцијалне злоупотребе

²⁴ Ранковић, Ј. (2008). *Op. cit.*, стр. 32-33.

оваквог схватања, па инсистира на доследном поштовању принципа континуитета. Захтев за доследношћу рачуноводствених метода процењивања води ка утврђивању фиктивних вредности појединачних позиција, али доприноси прецизном утврђивању успеха и олакшавању његовог поређења током времена. Зато према динамичкој теорији биланса није пожељно вредновање засновано на тржишној вредности, већ се преферира респектовање принципа конзервативизма у билансирању. Флуктуације фер вредности у времену нарушавале би упоредивост резултата. Вредновање сталних средстава и залиха врши се по принципу историјског трошка уз поштовање принципа ниже вредности, док се обавезе могу процењивати по тржишним ценама само у случају ликвидације ентитета.

Немачки правници и менаџери презентујући интересе нестрпљивих акционара тражили су начин да обезбеде редовност у исплати дивиденди кроз развијање, с једне стране, законодавства о овом питању и, с друге стране, новог типа биланса стања чије би карактеристике обезбедиле стабилније добитке и дивиденде у времену. Биланс стања који би имао такве карактеристике називају оперативним билансом стања. У њему стална имовина која је набављена ради коришћења, а не даље продаје, више се не вреднује по тржишним (излазним) ценама већ по умањеној набавној вредности, односно разлици између набавне и отписане вредности. Планирани губитак вредности имовине у смислу планиране амортизације треба да обезбеди да трошак набавке сталне имовине буде дистрибуиран кроз њен век коришћења. Такође, препоручивали су и да нематеријална имовина буде регуларно амортизована. Већ од 1909. године правници прихватају да стална имовина не треба да буде вреднована по ликвидационој вредности већ по својој оперативној вредности, односно употребној вредности. Међутим, чекало се све до средине 20. века да ови фундаментални предлози почну да се у већој мери употребљавају од стране пословних ентитета континенталне Европе. Управо из овог разлога доминацију динамичког концепта рачуноводства везујемо за 20. век, посебно његову другу половину. На тај начин, волатилност добитака као резултат флуктуације тржишних цена биће минимизиран, као и евидентирање великих губитка на почетку реализације инвестиција. Као што смо већ навели 1884. године нови француски Компанијски закон прописао је вредновање имовине по нижој вредности између набавне и тржишне вредности на дан извештавања. Условљавање примене принципа континуитета пословања и принципа ниже вредности законима представља тачку пресека две рачуноводствене ере. Можемо запазити да су правници

(у овом случају, немачки) поново утицали на развој рачуноводства, односно на наметање нове рачуноводствене теорије базиране на претпоставци континуитета пословања ентитета.

Амерички теоретичари Патон (Paton) и Литлтон (Littleton) су 1940. године објавили познату монографију „Увод у корпоративне рачуноводствене стандарде“ (енгл. *An Introduction to Corporate Accounting Standards*).²⁵ Као и Шмаленбах, ова два теоретичара сматрају да главни циљ рачуноводства није да одражава ликвидациону вредност ентитета или његову тржишну вредност, већ да мери његов периодичан добитак. Периодични добитак је дефинисан као реализован добитак утврђен на бази стварне, не и антиципиране продаје. Патон је инсистирао на реалном сагледавању опасности коју фер вредност представља и истицао да рачуновође сматрају да је повећање вредности важно питање, али и да схватају да оно не представља добитак (односно реализован добитак), на основу чега можемо да закључимо да он високо вреднује принцип реализације и његове билансне ефекте. Међутим, Патон и Литлтон су теоријски били против принципа импаритета који нарушава принцип реализације, али су га дозвољавали у пракси.²⁶ Патон заузима став о томе да повећање вредности не треба да се призна у билансу стања, осим у случају реорганизације или других специјалних околности. Такође, овај теоретичар сматра да се повећање вредности не може третирати као ефективно повећање тренутне куповне моћи, која се може користити као основа дистрибуције средстава (односно расподеле дивиденди).²⁷

Све до 30-тих година 20. века, па и касније, у контексту постојећег законодавства бројни велики ентитети, посебно у Немачкој, наставили су да практикују огромна отписивања материјалне и нематеријалне имовине на начин на који је то рађено у 19. веку. Међутим, понављање оваквог поступка настављено је из другог разлога – у циљу акумулације скривених резерви у периодима економског раста како би оне биле коришћене за покриће губитака у кризним периодима обезбеђујући неометане исплате дивиденди. Манипулације ове врсте привукле су пажњу

²⁵ Paton, W. A., Littleton, A.C. (1940). *An Introduction to Corporate Accounting Standards. Monograph No. 3*. Chicago: American Accounting Association, стр. 9-127. Наведено према: Zeff, S.A. (2018). *An Introduction to Corporate Accounting Standards: Detecting Paton's and Littleton's Influences. Accounting Historians Journal: Vol. 45, No. 1, стр. 45–67.*

²⁶ Paton, W. A., Littleton, A.C. (1940). *An Introduction to Corporate Accounting Standards. Monograph No. 3*. Chicago: American Accounting Association, стр. 9-127. Наведено према: Zeff, S.A. (2018). *An Introduction to Corporate Accounting Standards: Detecting Paton's and Littleton's Influences. Accounting Historians Journal: Vol. 45, No. 1, стр. 45–67.*

²⁷ Zeff, S.A. (2018). *An Introduction to Corporate Accounting Standards: Detecting Paton's and Littleton's Influences. Accounting Historians Journal: Vol. 45, No. 1, стр. 45–67.*

нестрпљивих акционара и пореске администрације. Обе групе корисника информација захтевале су коришћење планиране динамичке амортизације, односно употребу стандардних стопа амортизације кроз читав век трајања сталне имовине. Штавише, порески обвезници су морали да правдају употребу неког другог типа амортизације јасним и врло убедљивим разлозима.²⁸ Од краја 19. века мали акционари су успели да у целини или барем делимично елиминишу два главна традиционална капиталистичка принципа. Прво, принцип неограничене одговорности замењен је принципом ограничене одговорности, по коме власници, односно акционари нису одговорни за износ виши од вредности свог учешћа у ентитету, чак и ако обавезе које је ентитет преузео не могу да се измире из вредности његове имовине. Друго, статички принцип фиктивне ликвидације уступио је место динамичком принципу континуитета пословања по коме се претпоставља да ће ентитет наставити да послује у дужем временском периоду.

1.1.3. Футуристичка фаза развоја финансијског извештавања

Француски теоретичар Ричард (Richard) сматра да је „модерно капиталистичко рачуноводство еволуирало на сличан начин у све четири ‘напредне’ државе, (Француској, Немачкој, Великој Британији и САД)“, али и да његова еволуција „има опасан смер“.²⁹ У другој половини 20. века, посебно након 70-тих година, објављен је велики број радова³⁰ у којима се промовисао нови рачуноводствени модел, а који су финансирани од стране великих пословних ентитета (корпорација) који желе слободно друштво репрезентовано у виду слободног тржишта капитала. Једно од најпознатијих схватања нове рачуноводствене перспективе представља теоретичар Бивр (Beaver) у свом научном раду из 1981. године „Финансијско извештавање: рачуноводствена револуција“ (енгл. Financial reporting: An accounting revolution)³¹ у коме предлаже рачуноводствену револуцију и престанак употребе динамичке теорије биланса. Према новој теорији финансијско извештавање има за циљ одражавање теоријске или хипотетичке продајне вредности појединих билансних ставки и ентитета као целине,

²⁸ Richard, J. (2015). *Op. cit.*, стр. 21.

²⁹ Richard, J. (2015). *Op. cit.*, стр. 9.

³⁰ Видети: Chabrak, N. (2012). Money talks: the language of the Rochester School. *Accounting, Auditing & Accountability Journal*: 25(3), стр. 452-485.

³¹ Видети: Beaver, W. (1981). *Financial reporting: An accounting revolution*. New York: Prentice-Hall, Englewood Cliffs. Наведено према: Richard, J. (2015). *Op. cit.*, стр. 9-34.

познате под називом – фер вредност. Рачуноводство фер вредности није повезано са тржишним ценама које су употребљаване од стране заступника статичке теорије биланса у 19. веку у циљу утврђивања добитка ентитета, а фер вредност није вредност која је кореспондентна тржишној вредности имовине вредноване под хипотезом фиктивне ликвидације. Фер вредност представља вредност имовине или ентитета као целине из перспективе њихове употребе која се заснива на претпоставци континуитета пословања. Рачуноводство фер вредности посматра имовину чије карактеристике могу представљати ентитет као целину (на пример, акције и гудвил) или делове ентитета којима се може управљати као засебним ентитетима или активностима (на пример, јединица за генерисање новчаних токова или пољопривредне активности).³² Пошто ће потенцијали које носи, као и опасности којима води примена концепта фер вредности бити размотрени у трећем делу овог рада, овде их нећемо посебно образлагати. Потрудићемо се да у следећим редовима објаснимо савремени приступ финансијском извештавању, односно финансијско извештавање у глобализованим условима као пандан развоју статичке и динамичке теорије биланса.

Трећа или футуристичка фаза развоја теорије биланса не садржи потпуно нове рачуноводствене идеје. Теме обрађиване у радовима теоретичара статичког и динамичког схватања финансијског извештавања изнова се представљају измењеном рачуноводственом окружењу. То је и у складу са мишљењем да се „елементи прве теорије могу наћи и у другој, као и да се елементи друге теорије могу наслутити у првој теорији“,³³ односно да не постоји јасна граница између теорија биланса. Другим речима, пропагирање концепта фер вредности представља коришћење резултата научних радова који су били испред свог времена. Наиме, аутори које ћемо поменути у наставку радили су и стварали у 19. и 20. веку, али су њихови резултати, заправо, били намењени за 21. век. Глобализација пословања довела је до актуелизације радова Симона који је говорио о субјективном утврђивању вредности имовине ентитета уз помоћ експерата који процењују вредност имовине која није намењена продаји,³⁴ а популаризација Шмаленбаховог учења о различитим основама вредновања различитих категорија имовине и обавеза и различитих пословних догађаја условљена је применом

³² Richard, J. (2015). *Op. cit.*, стр. 23.

³³ Richard, J. (2003). *Op. cit.*, стр. 2.

³⁴ Занемарићемо чињеницу да је Симон говорио о индивидуалној употребној вредности, а не о општој тржишној вредности. Симон је истицао да је власник, са данашњег аспекта инвеститор или акционар, највише заинтересован за вредност своје имовине, при чему је узимао у обзир принцип континуитета пословања.

савремене хибридне основе финансијског извештавања.³⁵ Комбинована основа процењивања подразумева истовремену примену концепта историјског трошка и концепта фер вредности. Пошто савремени концепт финансијског извештавања види вредновање средстава и обавеза као свој приоритетни задатак, и самим тим последично утиче на третирање биланса стања као извештаја од примарне важности, у колизији је са динамичком теоријом биланса. У светлу непредвидивих пословних догађаја инвеститори желе да знају колико њихово улагање у ентитет вреди у тачно одређеном тренутку. Наиме, повериоци се третирају као примарна заинтересована група за финансијске информације. Глобализацију тржишта капитала води жеља за што већим добицима, па се финансијско извештавање усмерило ка онима који те добитке присвајају. Улаже се у пословне ентитете чији институционални амбијент дозвољава остваривање абнормалних профитних стопа, а у случају измене ситуације – финансијска средства се повлаче из предметног ентитета и улажу у други са одговарајућим институционалним амбијентом. „Кључна порука рачуноводствене еволуције своди се на чињеницу да је рачуноводство одустало од реалности и укључило се у систем арбитрарног добитка и капитала.“³⁶ Штавише, „главну карактеристику еволуције финансијског извештавања не представља растућа арбитрарност већ акцелерација признавања профита“.³⁷

Брајер је промовисао идеју патолошког капитализма, као врсту деструктивног капитализма, до чијег настанка је дошло много раније него што се то претпоставља. Често се у научним радовима означавају последње деценије и године 20. века за почетак великих рачуноводствених промена. Ове промене су се манифестовале у поменутом периоду, али њихови зачеци имају корен у „првој великој социјализацији капитализма представљеног у виду масивног појављивања нестрпљивих и неодговорних акционара на крају 19. века“.³⁸ Капиталистички систем карактерише непрестана еволуција рачуноводствене теорије и праксе која повећава и убрзава остваривање глобалног финансијског добитка. Глобални добитак се повећава елиминацијом статичког и динамичког метода отписивања. На пример, у Француској у 2005. години елиминисање систематског отписивања гудвила омогућило је великим

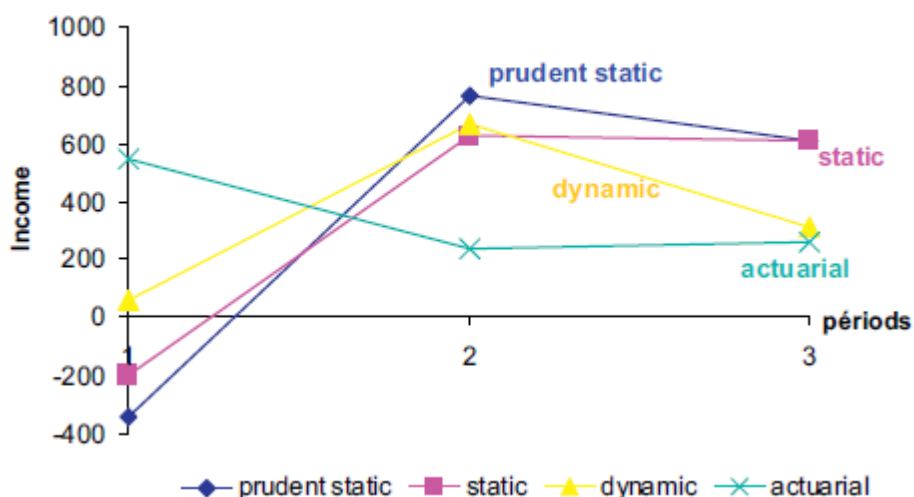
³⁵ Занемарићемо што је Шмаленбахово учење о „вишеструком“ вредновању ишло у смеру примене концепта историјског трошка са потенцијалним спровођењем општег прилагођавања нивоа цена у условима монетарних поремећаја.

³⁶ Macintosh, N., Shearer, T., Thornton, P., Welker, M. (2000). *Op. cit.*, стр. 40.

³⁷ Richard, J. (2015). *Op. cit.*, стр. 11.

³⁸ Richard, J. (2015). *Op. cit.*, стр. 30.

француским групама ентитета да повећају свој исказани добитак за више од 20%.³⁹ Утицај рачуноводствених теорија на добитак илустрован је на следећој слици која показује различите висине добитака остварених од инвестирања исте суме средстава у периоду од три године. Утицај „чисте“ статичке теорије приказан је розе бојом, „опрезне“ статичке теорије – плавом бојом, динамичке теорије – жутом бојом и футуристичке теорије – зеленом бојом.

Слика бр. 2: Утицај рачуноводствених теорија на добитак

Извор: Richard, J. (2015). *Op. cit.*, стр. 29.

Појавом МРС/МСФИ модерно капиталистичко рачуноводство изгледа да је достигло финалну фазу свог егоизма. Међутим, постојање овакве ситуације је неодрживо из три разлога.⁴⁰ Први разлог односи се на испољен тренд ка елиминисању систематског отписивања и потенцирању признавања нереализованих добитака што представља најбољи начин да се подстакне деструкција финансијског капитала. Други разлог јесу ограничења повезана са традиционалним рачуноводственим концептом капитала, нарочито искључивање хуманог и природног капитала из систематске конзервације (очувања) капитала, што ће највероватније утицати на његово стање у будућности. На крају, трећи разлог представља монополизација моћи над ентитетом од стране акционара која ће постати неодржива посебно у контексту њихове растуће нелегитимности. Анализа развоја модерног капиталистичког финансијског

³⁹ Richard, J. (2015). *Op. cit.*, стр. 28.

⁴⁰ Richard, J. (2015). *Op. cit.*, стр. 30.

извештавања са историјског аспекта води издвајању закључака који нам омогућују боље и потпуније разумевање савремене економске кризе, као и оних који могу наводити на предвиђање будућег развоја капитализма. Супротно ставу теоретичара Снајдера⁴¹ (Schneider), који је заступао идеју о спонтаној еволуцији рачуноводства, сматра се да постоји врста општег обрасца еволуције капиталистичког финансијског извештавања. У прилог томе говори и теоретичар Арнолд⁴² (Arnold) који је показао да савремени правници који заступају интересе Светске трговинске организације (енгл. World Trade Organization – WTO) у сарадњи са представницима бројних великих мултинационалних ентитета и њихових сарадника (на пример, Одбором за MPC) организују тржиште и дају првенство рачуноводственим и ревизорским услугама које су најприхватљивије са њиховог аспекта. И зато долазимо до закључка да „хармонизација рачуноводствених и ревизијских услуга није тржишно чудо већ свесна конструкција усмерена ка задовољавању потреба великих мултинационалних ентитета“.⁴³

1.2. Подељеност и условљеност рачуноводствених принципа

Рачуноводствени принципи дефинисани као темељна правила и оквир за креирање рачуноводствених стандарда представљају стожер процеса израде и обелодањивања финансијских извештаја пословних ентитета. Уопштено, принципи се могу представити као полазне идеје или основне претпоставке које треба поштовати с убеђењем да воде јасној и истинитој слици о стању и динамици промена у успеху ентитета. Произашли су из дуге рачуноводствене емпирије, а њихово кодификавање законом и професионалном регулативом вршено је како би добили статус обавезности. „Финансијски извештаји, да би били истинити и објективни, и да би свим заинтересованим корисницима били од користи, у поступку сачињавања треба да поштују традиционална рачуноводствена начела.“⁴⁴ Избор рачуноводствених принципа

⁴¹ Schneider, D. (1995). The history of financial reporting in Germany. In: P. Walton (Ed.) (1995). *European financial accounting – A history*. London: Academic Press, стр. 123-155. Наведено према: Camfferman, K., Detzen, D. (2018). „Forging accounting principles“ in France, Germany, Japan, and China: A comparative review. *Accounting History*: Vol. 23, Issue 4, стр. 448-486.

⁴² Arnold, P. (2005). Disciplining domestic regulation: The World Trade Organization and the market for professional services. *Accounting, Organizations and Society*: 30, стр. 299-330.

⁴³ Richard, J. (2015). *Op. cit.*, стр. 28.

⁴⁴ Андрић, М., Иваниш, М. (2017). Финансијски извештај између традиционалних начела билансирања и савремених стандарда. У: *Улога рачуноводствене и ревизорске професије у креирању финансијској*

и њихово препоручивање, али и наметање пословним ентитетима у надлежности је професионалних рачуноводствених тела која доносе рачуноводствене стандарде. Генерално прихваћени рачуноводствени принципи уграђени су у МРС/МСФИ од стране Одбора за МРС. Њихово практично испољавање везује се за поједине рачуноводствене методе које имају различит утицај на висину исказаног резултата у финансијским извештајима. МРС/МСФИ попримили су бројне карактеристике стандарда који се примењују у англо-саксонским државама (пре свих, САД и Велике Британије), а самим тим и њихове рачуноводствене принципе. Такође, у МРС/МСФИ апсорбоване су и карактеристике франко-немачких стандарда и принципа. Из ових разлога сматрамо да је сврсисходно разматрање општеприхваћених рачуноводствених принципа франко-немачког и англо-саксонског подручја.

Највећи утицај на финансијско извештавање у Француској и Немачкој од краја 17. века до средине 80-тих година 20. века имала је држава. До слабљења утицаја државе долази као резултат дејства екстерних фактора, који се односе на финансијску регулативу дефинисану директивама ЕУ и МРС/МСФИ, као и стварање глобалног финансијског тржишта ширењем развијенијих тржишта капитала из англо-саксонског правног и финансијског миљеа. Као последица јавља се стварање дуализма у финансијском извештавању, односно респектовање различитих рачуноводствених правила и процедура у финансијском извештавању појединачних ентитета и група ентитета. Карактеристично је да рачуноводствена професија у државама франко-немачког говорног подручја (Француској и Немачкој) испољава мањи утицај на финансијско извештавање у поређењу са англо-саксонским државама (САД и Велика Британија) у којима се стандарди финансијског извештавања третирају као законски прописи. Међутим, и међу државама из исте групе постоје разлике. На пример, ингеренције државе у Великој Британији у рачуноводственом домену много су веће него у САД. Мерено критеријумом детаљности обелодањених информација англо-саксонски законодавни систем на најбољи начин омогућује инвеститорима да остваре и заштите своја права. Немачко континентално право је, у поређењу са другим правним системима, у средини по питању заштите права инвеститора, док се француски законодавни систем налази на зачељу.⁴⁵

Положаја пословних ентитета. Бања Лука: Савез рачуновођа и ревизора Републике Српске, 21. Међународни конгрес, Бања Врућница, стр. 225.

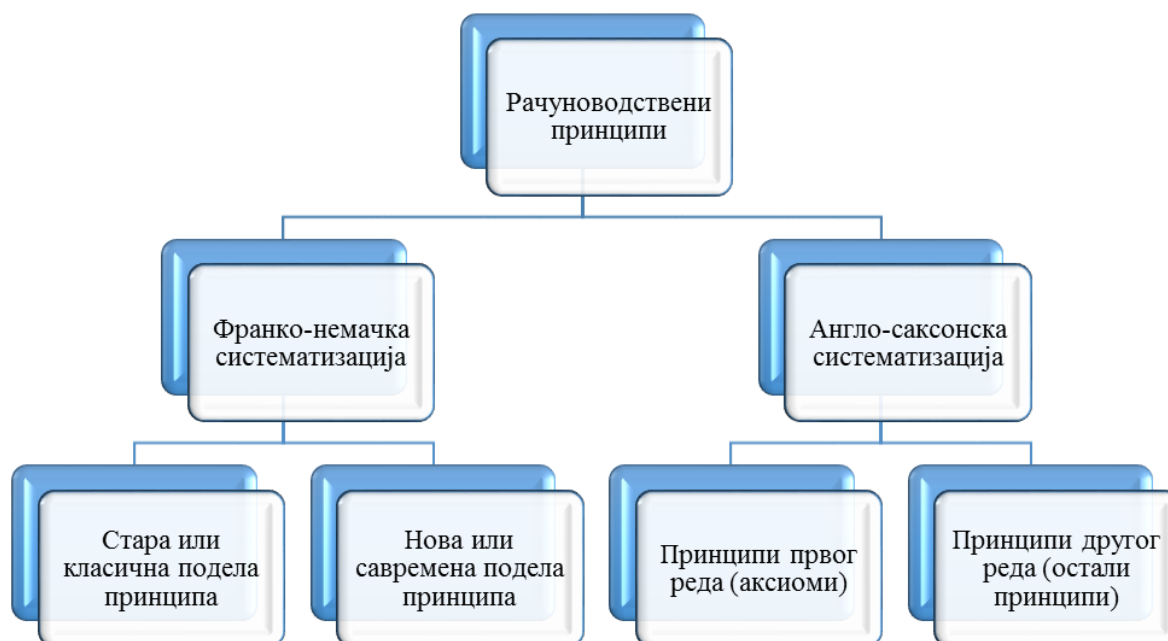
⁴⁵ Пољашевић, Ј. (2018). Нормативни оквир финансијског извештавања привредних друштва у земљама у окружењу. У: *Четврта технолошка револуција изазов или пријетња за рачуноводствену и ревизорску*

Информационе потребе интерних и екстерних адресата могу бити задовољене уколико се састављање и презентовање финансијских извештаја спроводи у складу са правилима која су усклађена с плуралитетом њихових циљева. Најчешће се та правила називају принципима или начелима уредног билансирања чији је задатак обезбеђивање формалне и материјалне исправности финансијских извештаја. Она имају карактер правних ставова јер допуњују писане законе и посебно долазе до изражаја када се појављују тзв. „правне празнине“, односно слободан простор у закону, када је потребно на одговарајући начин тумачити законске прописе. С обзиром на то да је пословни живот савременог ентитета изразито динамичан, рачуноводствени принципи се законски кодификују чиме регулатор (држава) настоји да смањи могућност одступања од добре рачуноводствене праксе.

Непостојање јединственог начина систематизације рачуноводствених принципа узроковано је бројним разлозима, пре свега временом њиховог настанка, територијалним пореклом, постојањем бројних индивидуалних мишљења у њиховом тумачењу, активностима међународних професионалних институција и активностима институција ЕУ.⁴⁶ Треба имати у виду да ниједна од варијанти подела принципа није јединствена и да се у оквиру сваке од њих могу јавити подваријанте услед неједнаког схватања важности појединих принципа, њиховог осамостаљивања или обједињавања у друге принципе. Класификација принципа коју ћемо приказати у овом раду заснива се на критеријуму географског порекла, односно према аспекту државе или, боље рећи, групе држава у којима су развијани. Разлике у груписању принципа према овом критеријуму појављују се, пре свега, због разлика у степену економског и друштвеног развоја држава, као и њихових правних регулатива. Међутим, чак и у државама приближно једнаког друштвеног и економског развоја и релативно сличног правног поретка, али различитог језика, традиције и обичаја, јављају се разлике у схватању основних циљева финансијског извештавања. Управо овај случај важи за груписање принципа према франко-немачком и англо-саксонском схватању циља билансирања.

професију. Бања Лука: Савез рачуновођа и ревизора Републике Српске, 22. Међународни конгрес, Бања Врућица, стр. 84.

⁴⁶ Ранковић, Ј. (2008). *Op. cit.*, стр. 157-158.

Слика бр. 3: Класификација рачуноводствених принципа

У франко-немачкој рачуноводственој литератури може се направити јасна разлика између две систематизације рачуноводствених принципа, старе и нове.⁴⁷ Старија или класична франко-немачка подела принципа идентификује принцип јасности, принцип истинитости, принцип континуитета и принцип идентитета. Под утицајем англо-саксонске литературе и динамичког концепта биланса јавља се нова или савремена франко-немачка варијанта груписања принципа с три подгрупе принципа: оквирни (општи) принципи, принципи разграничења и допунски принципи билансирања. Оквирни (општи) принципи обухватају принцип тачности, принцип потпуности и принцип јасности. Принципима разграничења називају се принцип појединачног вредновања, принцип континуитета (сталности) пословања, принцип реализације, принцип импаритета и принцип разграничења према предмету и времену. У допунске принципе билансирања спадају принцип опрезности и принцип сталности.

Англо-саксонско схватање циља билансирања обухвата скоро све принципе који су обухваћени франко-немачким схватањем. То је резултат продирања англо-саксонског утицаја и доминације динамичког схватања циља биланса с претпоставком континуитета пословања. Класификација принципа врши се на принципе првог и другог реда (ранга). Принципи првог реда називају се аксиоми и у ову групу спадају принцип сепарације имовине, принцип монетарне стабилности, принцип континуитета пословања и принцип специјализације или подвајања пословних година. У принципе

⁴⁷ Ранковић, Ј. (2008). *Op. cit.*, стр. 159-210.

другог реда или остале принципе убрајају се принцип периодичног успеха, принцип набавне вредности, принцип реализације, принцип разграничења према предмету, принцип конзервативизма, принцип конзистентности (сталности), принцип добре информисаности и принцип релативне важности (принцип материјалности).

Без обзира на чињеницу да се „начин и интензитет примене неких од њих значајно мењао, у складу са променама у начинима испуњења циљева финансијског извештавања“, ⁴⁸ сви принципи су нашли одређену примену у пракси, чак и кроз модификацију свог појавног облика у виду припајања другим принципима. Највећу промену у значају имао је најважнији традиционални рачуноводствени принцип – принцип конзервативизма (опрежности). До негативног смера у кретању значајности овог принципа за извештавање долази истовремено са променом основе вредновања. Наиме, опадање његовог значаја за процес израде и обелодањивања финансијских извештаја огледа се у преласку са концепта историјског трошка (набавне вредности) на концепт фер вредности због очигледне намере да се финансијски извештаји опште намене у што је могуће већој мери прилагоде пословним потребама инвеститора, иако они представљају само једну заинтересовану групу корисника информација из финансијских извештаја. Игнорисање значаја принципа конзервативизма (опрежности) и реда у извештавању који концепт историјског трошка носи са собом оправдава се својеврсном незаинтересованошћу инвеститора за информације о прошлим пословним догађајима и њихове реперкусије на успех ентитета, као и изразитом тежњом ка приказивању информација које се односе на хипотетичку будућност. Међутим, испуњавањем искључиво информационих захтева инвеститора финансијским извештајима опште намене „лако се може десити да се другим корисницима финансијских извештаја пошаље више или мање свесно или намерно искривљена слика о имовинском, финансијском и приносном положају извештајног ентитета, а исто тако и о способности извештајног ентитета да послује у складу са начелом сталности“ ⁴⁹.

⁴⁸ Шњегота, Д. (2018). Традиционална рачуноводствена начела као основ финансијског извештавања. У: *Четири технолошка револуција изазов или пријетња за рачуноводствену и ревизорску професију*. Бања Лука: Савез рачуновођа и ревизора Републике Српске, 22. Међународни конгрес, Бања Врућница, стр. 66.

⁴⁹ Шњегота, Д. (2018). *Op. cit.*, стр. 67.

1.2.1. Принцип континуитета пословања

Један од рачуноводствених аксиома према англо-саксонској подели принципа који обезбеђује формалну и материјалну исправност биланса јесте принцип континуитета пословања (енгл. Going concern concept). Овај принцип, који се још назива принципом сталности по франко-немачкој систематизацији принципа или принципом конзистентности по англо-саксонској стручној литератури, подразумева да ће ентитет постојати дужи низ година и да се не очекује прекид његовог пословања у блиској будућности. Принцип континуитета у континенталну Европу стигао је из англо-саксонског света, пре свега из САД.⁵⁰ Теоретичар Хан (Hahn) наводи да се принцип континуитета посматра као интегрална компонента процеса израде финансијских извештаја у САД за период дужи од једног века.⁵¹ Пошто су у другој половини 19. века забележени први трагови теоријских разматрања принципа континуитета пословања у Немачкој, Француској и Русији, „слободно се може рећи да развој рачуноводства коинцидира са развојем [принципа] сталности или континуитета пословања“.⁵²

Принцип континуитета можемо посматрати у ширем и ужем смислу. Принцип континуитета у ширем смислу обухвата принцип идентитета и принцип континуитета у ужем смислу, при чему принцип континуитета у ужем смислу обухвата принцип формалног (спољашњег) континуитета и принцип материјалног (унутрашњег) континуитета. Принцип формалног континуитета представља захтев да се обезбеди упоредивост форме биланса из периода у период, док принцип материјалног континуитета представља захтев да се обезбеди упоредивост садржине биланса у низу обрачунских периода, што се постиже поштовањем принципа сталности процењивања и принципа сталности вредности. Принцип сталности процењивања односи се на правила и методе процењивања које треба да се примењују у дужем временском периоду и да уколико дође до измене у примењеној методи да се предметна измена и њене последице на финансијски резултат аргументовано објасне у напоменама уз финансијске извештаје. Принцип сталности (повезаности) вредности односи се на

⁵⁰ Ранковић, Ј. (2008). *Op. cit.*, стр. 184.

⁵¹ Clikeman, P.M. (2018). Managers' and Auditors' Responsibilities for Evaluating Going Concern. *Journal of Corporate Accounting and Finance*: 29(1), стр. 107-116.

⁵² Ранковић, Ј. (1966). *Проблеми реалности биланса*. Београд: Завод за савремену организацију пословања, стр. 33.

захтев да се вредности билансних ставки користе за састављање биланса наредних периода и указује да није дозвољено повећавати вредност преко вредности биланса из претходних периода.⁵³

Принцип континуитета представља захтев да се постигне временска или периодична упоредивост биланса која ће обезбедити праћење развоја ентитета у линији времена, што је повезано с поштовањем динамичког циља биланса. „Принцип сталности пословања претпоставља трајност пословања, из чега произилази периодичност и привременост извештавања.“⁵⁴ Другим речима, претпоставка континуитета пословања подразумева потребу финансијског извештавања на крају сваке године, као и у међупериоду, уз поштовање рачуноводствених принципа који обезбеђују материјалну исправност финансијских извештаја. Примери на којима се нарочито огледа утицај принципа континуитета пословања везују се за отписивање материјалних улагања, активирање нематеријалних улагања, процењивање залиха и допустивост образовања резервисања. „Ефекат објективирања, који продукује принцип сталности или конзистентности, резултира из ограничавања слободе промене једном одабране методе процењивања, у случају када постоји могућност избора (опције) између више метода (фифо, лифо и просечна за залихе, а линеарна, дегресивна и функционална за отпис постројењске имовине).“⁵⁵

Према одредбама МРС 1 „Презентација финансијских извештаја“ наведеним у параграфима 25 и 26 (делу стандарда посвећеном принципу сталности пословања) захтева се од менаџмента ентитета да „приликом израде финансијских извештаја процени способност ентитета да трајно послује у смислу сталности пословања“. Континуирано, односно дугорочно пословање односи се на претпоставку да менаџмент пословног ентитета нема ни намеру ни потребу да значајно смањи или чак прекине своје пословање, а ако постоје „догађаји или услови који могу указати на значајну сумњу у вези способности ентитета да настави да послује у неограниченом трајању, те неизвесности се обелодањују заједно са основом према којој се финансијски извештаји састављају и разлогом због којег се сматра да ентитет нема сталност пословања“.⁵⁶ Менаџмент ентитета у обавези је да процени да ли је задовољен принцип континуитета

⁵³ Треба правити разлику између принципа неограничене и ограничене повезаности билансних вредности. Више речи о овим принципима биће у четвртом делу рада када будемо говорили о сталној имовини и отписивању њене вредности.

⁵⁴ Ранковић, Ј. (2008). *Op. cit.*, стр. 184.

⁵⁵ Ранковић, Ј. (2008). *Op. cit.*, стр. 210.

⁵⁶ МРС 1, параграф 25. Интернет страница: www.mfin.gov.rs (приступљено дана 30.11.2019)

сагледавајући „све доступне информације о будућности за најмање, тај период није ограничен, дванаест месеци од краја извештајног периода“.⁵⁷ Овај принцип нужна је претпоставка примене осталих принципа разграничења, посебно концепта историјског трошка и обрачунске основе рачуноводства, као и састављања биланса с карактером успеха, док се у случају његовог непоштовања саставља статус биланс.⁵⁸

Међународни стандард ревизије 570 „Принцип континуитета пословања“⁵⁹ утврђује одговорност ревизора за процену способности ентитета да настави пословање по принципу континуитета у процесу ревизије и израде ревизорског извештаја. Ревизори имају за циљ да „прибаве довољно адекватних ревизијских доказа, донесу закључке о прикладности примене принципа сталности пословања од стране руководства у припреми финансијских извештаја и да утврде да ли материјално значајна неизвесност постоји у односу на догађаје или услове који могу указати на значајну сумњу у вези способности ентитета да настави пословање у складу са принципом сталности“.⁶⁰ Другим речима, ревизори треба да размотре исправност примене принципа континуитета пословања ентитета у изради финансијских извештаја од стране менаџмента. Улога екстерних ревизора у вези са овим принципом је јасна, али насупрот томе улога интерних ревизора није довољно прецизирана. Претходно не значи да интерни ревизори немају никакав задатак код процене поштовања принципа континуитета пословања, већ да треба да пронађу место које им је индиректно намењено. Као структурни део ентитета, управо они треба први да увиде недоследности у поштовању принципа континуитета пословања, да благовремено упозоре менаџмент на њих и учествују у решавању оваквих проблема.

Треба напоменути да је у периоду од 1934. до 1970. године принцип континуитета сматран рачуноводственим стандардом, при чему у поменутом периоду екстерни ревизори нису имали за задатак разматрање поштовања овог принципа од стране менаџмента при састављању и презентовању финансијских извештаја. Година коју ћемо узети за рачуноводствену прекретницу је 1971. када је принцип континуитета

⁵⁷ МРС 1, параграф 26.

⁵⁸ За опширније видети: Шкарић-Јовановић, К., Спасић, Д. (2019). *Специјални биланси*. Београд: Економски факултет.

⁵⁹ Овај стандард ревизије ревидиран је 2016. године. Једна од битних терминолошких корекција односи се на преименовање дела након „Увода“ са „Претпоставка временске неограничености пословања“ у „Рачуноводство на основу претпоставке временске неограничености пословања“. Тиме се желела нагласити тежина коју има извештавање и обелодањивање рачуноводствених података у извештајима, као и неопходност сагледавања принципа континуитета пословања од стране ревизора и његова уградња у све фазе ревизијског поступка.

⁶⁰ МСР 570, параграф 9. Интернет страница: www.ifac.org (приступљено дана 04.10.2019)

обухваћен међународним рачуноводственим и ревизијским стандардима. Због свог немерљивог значаја са становишта свих интересних група овај принцип се сматра кључним у припреми, презентацији и ревизији финансијских извештаја, односно за обезбеђење светле будућности ентитета.

1.2.2. Принцип јасности

Принцип јасности као део старије франко-немачке поделе биланса чије поштовање обезбеђује формалну исправност биланса представља захтев да подаци садржани у билансу буду приказани на јасан, разумљив и прегледан начин. Другим речима, овај принцип води транспарентном приказивању података у билансу. Јасност биланса постиже се тачним и разумљивим давањем назива билансним позицијама и њиховим правилним рашчлањавањем у билансу стања и билансу успеха, као и поштовањем захтева за употребом бруто принципа. Из овог принципа изведени су принцип појединачног вредновања ставки имовине и обавеза и принцип забране салдирања износа. Јасноћа појединачних ставки биланса и њихових износа повећава се њиховим, по потреби, детаљнијим прегледом у напоменама уз финансијске извештаје, извештају о променама на капиталу и извештају о пословању. Овај принцип је у супротности са принципом конзервативизма (опрезности) јер захтев за јасноћом представљања података може бити неиспуњен потцењивањима имовине и прецењивањима обавеза које доводе до формирања латентних резерви.

Англо-саксонски принцип добре информисаности одговара по садржини немачком принципу јасности. Овај принцип и принцип континуитета међусобно су повезани, јер „добра информисаност или јасноћа финансијских извештаја подразумева непроменљивост билансних шема (формални континуитет)“.⁶¹ Међутим, ако принцип јасности посматрамо у контексту англо-саксонског принципа добре информисаности, можемо га повезати са снабдевеношћу „свих информација које могу бити од значајнијег утицаја на садашње или будуће одлуке инвеститора у предузећу, што значи да је овај принцип равноправан са принципом јасности у ширем смислу“.⁶²

⁶¹ Ранковић, Ј. (2008). *Op. cit.*, стр. 213.

⁶² Ранковић, Ј. (2008). *Op. cit.*, стр. 213.

1.2.3. Принцип истинитости

Принцип истинитости је део старије франко-немачке систематизације принципа, која у оквиру овог принципа укључује принцип потпуности као основну претпоставку истинитог извештавања. Мада, поједини теоретичари, попут Хајнена (Heinen), сматрали су још тада (у време дефинисања франко-немачке методологије) да је принцип потпуности, ипак, независтан принцип.

Принцип истинитости за циљ има обезбеђивање материјалне исправности биланса пошто представља захтев да подаци унети у биланс буду тачни. Треба истаћи да поштовање овог принципа и у теорији и у пракси носи са собом одређене логичке финесе.⁶³ Наиме, појам истине може се посматрати у апсолутном и релативном контексту. У апсолутном контексту истина је етички појам чије се остварење у билансном смислу не може очекивати, јер „нема билансних вредности које би се могле сматрати објективним“.⁶⁴ Претходно посебно добија на значају када знамо да је биланс пресек у одређеном тренутку с примесама резултата употребе изабраних рачуноводствених политика и метода сходно принципу континуитета. Када посматрамо биланс, појам истинитости можемо допунити „појмовима тачности, истинољубивости и сврсисходности“.⁶⁵ Овом приликом треба напоменути да чињеница која је тачна, не значи и да је истинита. Разлог је повезан са начином интерпретирања података. Истинитост подразумева шири опсег података и њихово посматрање из различитих контекста и без рачуноводствених ограничења оличених у виду примењених политика и метода, док се за тачност везује доста ужи спектар података обојених циљним условљавањима биланса.⁶⁶

Сврсисходност билансирања подразумева остваривање циља информисања корисника одговарајућим подацима о пословању ентитета што је уско повезано с принципом конзервативизма (опрезности). Тако да, иако на први поглед изгледа да је принцип истинитости у супротности с принципом конзервативизма, ипак, то није случај. Појам релативне истине треба бити усмерен ка одређеној мерној величини, односно условима истинитости. Другим речима, позиције у билансу су релативно

⁶³ Опширније видети: Rudzioniene, K., Christauskas, C. (2010). The „True and Fair View“ Concept in Lithuanian Accounting Regulation. *Social Sciences*: No. 1 (67), стр. 42-48.

⁶⁴ Ранковић, Ј. (2008). *Op. cit.*, стр. 162.

⁶⁵ Ранковић, Ј. (2008). *Op. cit.*, стр. 162.

⁶⁶ Опширније видети: Bayou, M.E., Reinstein, A., Williams, P.F. (2011). A Disquisition on True and Ethics in Accounting. *Accounting Organizations and Society*: 36 (2), стр. 109-124.

истините ако је њихово процењивање базирано на објективним основама које се могу доказати, а у односу на законску регулативу, трговачку праксу или циљеве биланса. Из ових разлога под принципом истинитости обухватамо два принципа: принцип тачности и принцип искључивања самовоље приликом утврђивања билансних вредности. Принцип тачности у себи укључује принцип забране приказивања фиктивних билансних позиција и принцип потпуности, а принцип искључивања самовоље приликом утврђивања билансних вредности доприноси неутралисању шпекулативног одмеравања латентних резерви и скривених губитака.

1.2.4. Принцип потпуности

Принцип потпуности представља захтев да финансијски извештаји садрже све информације које ће послужити за верно приказивање финансијске ситуације ентитета и резултата његових пословних догађаја и трансакција. Такође, захтева се да не сме бити изостављена ни једна информација која је од значаја за доношење одлука од стране инвеститора и осталих корисника. Супротност принципа потпуности је принцип конзервативизма, јер опрезност дозвољава искључивање делова имовине из активе, али и укључивање у пасиву додатних обавеза.

Различити извештаји са врло битним информацијама чине потпуни сет финансијских извештаја који се саставља на крају сваке пословне године и заједно представљају годишњи закључак. Према МРС 1, у питању су следећи извештаји: „извештај о финансијској позицији на крају периода, извештај о укупном резултату за период (односно, ако се одвојено презентују: биланс успеха и остали укупан резултат за период), извештај о променама на капиталу за период, извештај о токовима готовине за период и напомене, које чини кратак преглед значајних рачуноводствених политика и друга објашњења, као и извештај о финансијској позицији на почетку најранијег упоредног периода када ентитет примењује рачуноводствену политику ретроспективно или врши ретроспективно преправљање ставки у финансијским извештајима или када рекласификује ставке у финансијским извештајима“.⁶⁷

Сва додатна обелодањивања у вези информација презентованих у квантитативним финансијским извештајима садржана су у напоменама уз финансијске извештаје. Овај извештај доприноси бољем разумевању осталих финансијских

⁶⁷ МРС 1, параграф 10.

извештаја јер садржи поједине информације које допуњују, коригују и тумаче информације презентоване у квантитативним извештајима, што олакшава корисницима доношење одговарајућих одлука. Такође, значајне информације садржи извештај о пословању који, уобичајено, прати обавезан сет финансијских извештаја у циљу његовог бољег тумачења и примене у сврхе одлучивања.

1.2.5. Принцип идентитета

Принцип идентитета представља захтев да биланс отварања пословне године буде апсолутно једнак (истоветан) билансу затварања претходне пословне године. Његово поштовање води материјалној исправности биланса и усмерено је на остваривање два циља. Први циљ односи се на обезбеђивање потпуности биланса, односно на спречавање промене назива, класификације и садржине позиција на почетку новог обрачунског периода, док се други односи на превенцију по питању манипулација које се могу јавити у поступку утврђивања основице за опорезивање. Међутим, постоје ситуације у којима је могуће одступање од овог принципа. На пример, спровођење новчане реформе у држави, на основу захтева пореских власти због неупотребљивости састављеног биланса за пореске сврхе, због неисправности биланса услед закључака ревизије, или, пак, измене званичних образаца финансијских извештаја од стране регулаторног тела (код нас, Министарства финансија).

1.2.6. Принцип узрочности

Принцип узрочности или корелације још се назива принципом разграничења према предмету и времену по франко-немачкој систематизацији или мечинг принципом (енгл. Matching concept) по англо-саксонској методологији. Суштина овог принципа представљена је захтевом да се у билансу успеха, при обрачуну периодичног резултата, обухвате сви приходи и расходи који су настали у том периоду.⁶⁸ При томе, за рачуноводствено објективизирање прихода и расхода „меродаван је тренутак сазнања да су они настали, а не тренутак њиховог ефективног плаћања“, односно да

⁶⁸ Крстић, Ј., Јездимировић, М., Ђукић, Т. (2019). *Финансијско рачуноводство*. Ниш: Економски факултет, стр. 20.

постоји извесност по питању „промене стања и укупан износ промене“.⁶⁹ На тај начин, овај принцип је директно повезан са принципом конзервативизма (опрежности).⁷⁰

Повезивање прихода и расхода врши се у две итерације.⁷¹ У првој, у складу са принципом реализације исказују се приходи у билансу успеха. У другој, исказују се расходи у билансу успеха на следећа три начина. Први начин признавања расхода подразумева њихово повезивање са приходима по принципу узрока и последице тако што се „у моменту продаје добара, услуга и трговачке робе (када у складу са принципом реализације настају приходи), трошкови који се односе на продата добра и услуге, објективирају као расход у билансу успеха, док се преостали износ трошкова који су настали у току обрачунског периода односи на расходе периода“.⁷² Други начин признавања расхода систематски алоцира расходе на обрачунске периоде на основу одабраног метода отписивања (код сталне имовине), док се расходи који настају протоком времена (закупнине, камате по основу позајмљеног капитала, разне таксе, доприноси и слично) периодично обухватају према принципу временске сразмере, што значи да у биланс успеха улази део расхода који му припада независно од укупно плаћеног или обрачунатог износа. Трећи начин признавања расхода обухвата непосредно или тренутно признавање расхода у виду расхода периода и спроводи се када није могуће повезати расходе и приходе по принципу узрока и последице или када постоји велика неизвесност у погледу остваривања будућих прихода.

У том контексту по франко-немачкој систематизацији потребно је разликовати разграничење према времену и разграничење према предмету.⁷³ Приходи и расходи чије је настајање искључиво повезано са протицањем времена периодизирају се према принципу временске сразмере. Овај принцип подразумева да у биланс успеха улази сразмеран део предметних прихода и расхода, независно од укупно обрачунатих или наплаћених. Део који се односи на будуће обрачунске периоде одлаже се тако што се

⁶⁹ Ранковић, Ј. (2008). *Op. cit.*, стр. 199.

⁷⁰ Опширније видети: Шкарић-Јовановић, К. (2010). Нормативна основа финансијског извештавања и финансијска криза. *Acta Economica*: број 12, свеска 8, стр. 103-124.

⁷¹ Опширније видети: Пантелић, М. (2015). Изградња савремених принципа процењивања у функцији временског повезивања прихода и расхода (докторска дисертација). Преузето са интернет странице: https://phaidravg.bg.ac.rs/detail_object/o:10412?tab=0#mda (приступљено дана 02.03.2019)

⁷² Опширније видети: Шкарић-Јовановић, К. (2012а). Импликације примене фер вредности на исказну моћ извештаја о резултату и традиционалних мерила перформанси. У: *Економско-финансијска криза и рачуноводствени систем*. Београд: Савез рачуновођа и ревизора Србије, 43. Симпозијум, Златибор, стр. 21-44.

⁷³ Шкарић-Јовановић, К., Спасић, Д. (2019). *Op. cit.*, стр. 11.

активирају будући расходи, а пасивирају будући приходи. Правило за разграничење према предмету односи се на захтев да се приходима утврђеним на основу принципа реализације доделе расходи обрачунати за улагање у комбинацију фактора производње на основу њихове стварно плаћене цене, што не представља посебан изазов у случају када не постоји временска разлика између тренутка набавке, тренутка плаћања и тренутка потрошње фактора.

Према англо-саксонском схватању мечинг принципа, посебно у САД, разграничење прихода и расхода сагледава се у ужем смислу. Претходно значи да се под овим принципом подразумева захтев међусобног сучељавања прихода и расхода обрачунатих по ценама истог обрачунског периода. Овакав приступ условљен је схватањем важности елиминације утицаја историјских цена у условима инфлације у циљу правилног периодизирања резултата. Управо из мечинг принципа у ужем смислу проистиче препорука за употребу ЛИФО (енгл. LIFO) методе код обрачунавања потрошње и стања залиха.⁷⁴

Повезаност овог принципа са принципима континуитета пословања и рачуноводственог периода више је него очигледна. Под претпоставком континуитета пословања решавање проблема рачуноводственог периодизирања подразумева стални ток „реке уплата и исплата, примања и издавања“ и захтева „успешно сечење поменутих токова одабраног дана закључивања књига“ у циљу „додељивања делова пословног процеса односим пословним годинама“.⁷⁵

1.2.7. Принцип рачуноводственог периода

Принцип рачуноводственог периода резултат је истовремене неопходности поштовања принципа континуитета пословања и потребе удовољавања захтевима бројних интерних и екстерних корисника билансних информација. Овај принцип представља захтев да се пословни живот ентитета подели на обрачунске периоде и да се за сваки период састављају финансијски извештаји који ће одражавати реализоване активности и постигнут успех у пословању. Ако мало дубље сагледамо значење овог принципа и посебно његову повезаност са принципом континуитета видимо да захтев за тзв. сечењем пословног живота ентитета у „транше једнаке дужине“ представља на

⁷⁴ Више о овоме видети: Стевановић, Н. (1983). *Одржање реалне сујсџианце љредузећа у инфлаторној економији*. Београд: Економски факултет.

⁷⁵ Ранковић, Ј. (2008). *Op. cit.*, стр. 195.

неки начин „чисту фикцију, јер предузеће *de facto* не престаје са радом претпостављеног дана биланса“.⁷⁶

У рачуноводственој теорији и пракси општеприхваћени став је да се за период редовног финансијског извештавања узима једна година. Другим речима, на крају сваке пословне године, која се може завршавати 31.12. или 31.03. у зависности од тога да ли пословна година почиње 01.01. или 01.04. ретроспективно, а према постојећој пракси у појединим државама, састављају се финансијски извештаји у склопу годишњег обрачуна. Уколико је потребно, ентитети могу извештавати и у краћим интервалима времена (полугодишње, квартално, месечно), при чему треба напоменути да је тачност финансијског извештавања условљена дужином периода извештавања. Што је извештајни период краћи, тачност података у финансијским извештајима се смањује, чему доприносе незавршене пословне трансакције и проблеми повезани са њиховим периодизирањем. Управо из поменутих разлога обрачунавање тачног периодичног резултата изискује бројна усклађивања прихода и расхода. У циљу поједностављивања процеса усклађивања формулисана су два битна правила. Док се прво правило односи на принцип повезивања трошкова са приходима, односно принцип узрочности из чијег поштовања произилазе сва „антиципирања, разграничавања и обрачунавања преко активних и пасивних временских разграничења на крају пословне године“, другим правилом сматра се принцип усклађивања прихода (енгл. Revenue principle), чији је задатак да „прецизира све чињенице признате за покретаче продаје, дакле профита“.⁷⁷

1.2.8. Принцип монетарне стабилности

Принцип монетарне стабилности представља захтев да ентитети користе монетарну јединицу државе у којој су регистровани (или у којој обављају највећи део својих пословних активности) као основно средство изражавања вредности приликом састављања финансијских извештаја. Овај принцип полази од претпоставке о релативној стабилности куповне моћи монетарне јединице у времену. Сматра се да предметни принцип представља основу на којој је грађен концепт историјског трошка и њему иманентан концепт одржања номиналног (новчаног) капитала. С обзиром на то

⁷⁶ Ранковић, Ј. (2008). *Op. cit.*, стр. 212.

⁷⁷ Ранковић, Ј. (2008). *Op. cit.*, стр. 212.

да је законско средство плаћања меродавно за билансирање, све промене куповне моћи новца остају без утицаја на висину периодичног резултата израженог у финансијским извештајима. Принцип монетарне стабилности или номинализам почива на захтеву да се за обухватање пословних трансакција и састављање годишњих рачуна користи заједнички именоване у виду монетарне јединице државе (динар, долар, фунта и слично) чије ентитете сагледавамо. Међутим, обављање математичких операција са монетарним износима који потичу из различитих временских тренутака заснива се на претпоставци да није дошло до значајне измене куповне снаге монетарне јединице у времену. У случају да је дошло до значајне измене куповне моћи монетарне јединице у виду инфлације, насупрот историјским трошковима налазе се трошкови замене или актуелна вредност.⁷⁸

Ипак, сталне инфлаторне тенденције које карактеришу привреде савремених држава указују на нереалност претпоставке о монетарној стабилности чиме финансијски извештаји постају извор недовољно поузданих информација. У условима монетарних поремећаја долази до хипертрофирања периодичних резултата и њихове расподеле, иако у себи такви резултати садрже део преливеденог капитала. Тиме се угрожава способност одржања капитала и самим тим сталност пословања ентитета. У циљу елиминисања негативних ефеката инфлације на финансијско извештавање, рачуноводствена теорија и пракса наглашавају могућност употребе алтернативних основица за вредновање у виду рачуноводства текуће куповне моћи (енгл. Current Purchasing Power Accounting – CPP) и рачуноводства на бази трошкова замене (енгл. Replacement Cost Accounting System). Међународна регулатива којом су обухваћене рачуноводствене алтернативе за неутралисање ефеката монетарних поремећаја на финансијске извештаје представљена је у МРС 29 „Рачуноводствено извештавање у хиперинфлаторним привредама“.⁷⁹ Проблем неутралисања ефеката инфлације додатно се усложњава на нивоу консолидованих финансијских извештаја мултинационалних група, где се, осим овог питања, мора узети у разматрање и превођење самих финансијских извештаја зависних ентитета у функционалну валуту матичног (извештајног) ентитета.⁸⁰

⁷⁸ Шире о овоме видети: Стевановић, Н. (1983). *Op. cit.*

⁷⁹ Видети интернет страницу: www.mfin.gov.rs

Све до 01. јануара 2005. године важио је МРС 15 „Информације које одражавају учинке промена цена“.

⁸⁰ Више о овоме видети: Денчић-Михајлов, К., Крстић, М., Спасић, Д. (2016). Импликације превођења страних валута у стабилним и хиперинфлаторним привредама на примену принципа опрезности у финансијском извештавању. У: *Системијски менаџмент и системи подршке одлучивању у*

1.2.9. Принцип конзервативизма

Принцип конзервативизма (енгл. Conservatism principle) или принцип опрезности⁸¹ представља захтев за опрезним одмеравањем нето имовине и периодичног резултата који се најбоље исказује у виду познате рачуноводствене тежње да се „будуће величине не процењују сувише оптимистички“.⁸² Због тога се и сматра да „не постоји прави добитак: он је само конструкција са особинама жељене вредности“.⁸³ Услед свог значаја још у време дефинисања старије франко-немачке систематизације принцип опрезности је сматран независним принципом. Вековно трајање и непосустајање у заштити позиције рачуноводствене науке као неопходног услова за раст и развој ентитета чини овај најстарији рачуноводствени принцип предметом различитих дебата. Наиме, његов утицај на квалитет финансијског извештавања је по мишљењима одређених аутора позитиван, јер дугорочност опстанка ентитета истиче у први план, али је по мишљењима других негативан, јер ограничава дејство осталих принципа. Међутим, управо његова дуготрајна доминантност у односу на остале принципе, настала на основу несигурности која влада у окружењу и ризика које носи са собом пословање ентитета, указује на његов енормни рачуноводствени и пословни значај.

Порекло принципа конзервативизма повезано је са статичком билансном теоријом и њеним схватањем циља финансијског извештавања у виду утврђивања имовинског положаја ентитета у одређеном тренутку. Међутим, развојем динамичког схватања циља финансијског извештавања није се смањио значај принципа конзервативизма, већ је и он еволуирао заједно са рачуноводственом теоријом. Другим речима, опрезно одмеравање нето имовине сада је постало наличје суштине принципа конзервативизма, која се у складу са динамичким виђењем рачуноводствених догађаја огледа у опрезном одмеравању периодичног резултата ентитета. Пошто постоји јака и

стратешкој менаџменту. Нови Сад: Универзитет у Новом Саду, Економски факултет у Суботици, XXI Интернационални научни скуп СМ 2016, Палић, стр. 632 – 643.

⁸¹ Термин „принцип конзервативизма“ употребљава се у англо-саксонској рачуноводственој литератури, а термин „принцип опрезности“ у континентално-европској литератури. У раду се користе оба термина у зависности од литературе која се примењује. Ипак, употреба првог термина преовлађује због већег утицаја англо-саксонског на континентално-европско финансијско извештавање и због тежње аутора да прати тренд развоја финансијског извештавања и његову терминологију.

⁸² Ранковић, Ј. (2008). *Op. cit.*, стр. 213.

⁸³ Спасић, Д. (2002). Стандардизација финансијског извештавања у функцији заштите инвеститора. У: *Стандардизација финансијског извештавања у условима интернационализације бизниса*. Београд: Савез рачуновођа и ревизора Србије, XXXIII Симпозијум, Златибор, стр. 78.

директна веза између биланса стања и биланса успеха, опрезно одмерена нето имовина води опрезном одмеравању периодичног резултата. Као део принципа конзервативизма фигурирају четири принципа чије респектовање је у функцији опрезног одмеравања нето имовине ентитета: принцип реализације, принцип импаритета, принцип ниже вредности и принцип више вредности.

Слика бр. 4: Саставни делови принципа конзервативизма (опрезности)

Принцип реализације и принцип импаритета обезбеђују смањење ризика од прецењивања резултата забраном исказивања нереализованих добитака и обавезом исказивања нереализованих, али извесних губитака. Принцип реализације представља захтев за исказивањем искључиво тржишно реализованих добитака и губитака, односно овај принцип забрањује исказивање нереализованих добитака и губитака. Принцип импаритета додаје услове на принцип реализације и ограничава његову примену у једном делу тако што захтева исказивање нереализованих, али врло извесних будућих губитака, односно неједнако третира позитиван и негативан резултат. Другим речима, признавањем антиципираних губитака будући обрачунски периоди ослобађају се губитака који су резултат одлука донетих у текућем или претходним обрачунским периодима.

Принцип ниже вредности односи се на вредновање позиција активе биланса стања према коме горњу границу процењивања позиција имовине представља набавна вредност, односно цена коштања. Суштину овог принципа чини став да „уколико су

тржишне вредности имовине ниже од њене набавне вредности, односно цене коштања, тада тржишна вредност постаје њена меродавна вредност. Постоје две варијанте принципа ниже вредности – строги принцип ниже вредности и благи (ублажени) принцип ниже вредности.⁸⁴ Према строгом принципу ниже вредности обавезно је поштовати правило првенства у процењивању имовинских делова по критеријуму ниже вредности у смислу да између две вредности које су предмет поређења приоритет има вредност која је нижа (набавна вредност или цена коштања у односу на тржишну цену). Према благом (ублаженом) принципу ниже вредности постоји опционо право при избору коришћења за процењивање набавне вредности или цене коштања у односу на тржишну цену. Принцип више вредности односи се на процењивање позиција обавеза у пасиви биланса стања и представља захтев да се обавезе искључиво процењују по вишој вредности у избору између првобитне обавезе плаћања и очекиване обавезе плаћања. Постоји само једна варијанта овог принципа оличена у виду строгог принципа више вредности.

Пошто ће други део овог рада бити посвећен детаљнијем изучавању принципа конзервативизма, у овом делу у коме се упознајемо са најзначајнијим рачуноводственим принципима представили смо само основе овог принципа. Такође, од самог почетка желимо да нагласимо да је принцип конзервативизма једна целина коју чине четири међусобно допуњујућа принципа. Иако се по неким систематизацијама поменути принципи сматрају самосталним принципима, таква гледишта постоје због различитих критеријума појединих аутора и циљне одређености њихових методологија.

1.2.10. Остали рачуноводствени принципи

Низ рачуноводствених принципа је неисцрпан, јер се они појављују у самосталном или несамосталном (независном или зависном) виду, истицањем њиховог прворазредног или другоразредног значаја, у зависности од става или критеријума појединих аутора, чак и у оквиру исте систематизације. Зато смо овај део наменили помињању и макар кратком образложењу принципа без којих не можемо замислити исправно рачуноводствено обухватање пословних догађаја, а то су:

- принцип материјалности,

⁸⁴ Ранковић, Ј. (2008). *Op. cit.*, стр. 176.

- принцип заштите повериоца,
- принцип појединачног вредновања,
- принцип ентитета,
- принцип меродавности,
- принцип финансијске пажње,
- принцип повезаности биланса и
- принцип подударности биланса.

Принцип материјалности представља захтев да у финансијским извештајима буду обухваћене „информације које су значајне за доношење одлука корисника финансијских извештаја у садашњем или будућем временском тренутку. Значајност информација за кориснике условљена је природом или величином поједине ставке⁸⁵ приказане у извештају. Ревидираним Концептуалним оквиром за финансијско извештавање принцип материјалности означен је као једна од компоненти веродостојног приказивања као основне квалитативне карактеристике рачуноводствених информација. Англо-саксонско виђење принципа релативне важности, односно материјалности одражава се у истицању његовог значаја како са аспекта ентитета тако и са аспекта ревизора. „У Немачкој и Француској овај принцип је сматран општим постулатом сваког процеса припремања информација, па због тога и није разматран као самостални принцип“, чему се тежи у САД.

Принцип заштите повериоца, у складу са статичком теоријом биланса, захтева утврђивање гарантне супстанце ентитета манифестоване у виду сопственог капитала у пасиви биланса стања. Уколико је одмерена гарантна супстанца већа, већа је и заштита поверилаца. Овај принцип је у складу са принципом конзервативизма (опрезности), јер заштита гарантне супстанце подразумева опрезно билансирање финансијског резултата. Разлог је могуће преливање гарантне супстанце, односно сопственог капитала у финансијски резултат и његова дистрибуција у виду дивиденди.

Принцип појединачног вредновања у складу је са принципом заштите поверилаца и представља захтев да се свака ставка имовине и обавеза појединачно процени и тако утврђена вредност унесе у биланс. Осим што има за циљ „стварање основе за накнадну проверу тачности вредности појединих билансних позиција, овај принцип има значај и за примену друга два важна начела уредног билансирања: начела реализације и начела

⁸⁵ Ранковић, Ј. (2008). *Op. cit.*, стр. 214.

импаритета“.⁸⁶ Наиме, без информација о вредности појединих ставки имовине и обавеза не би било могуће спречити признавање нереализованих добитака, односно не би се могли идентификовати нереализовани губици.

Принцип енџинијета, односно принцип сејарације (раздвајања) имовине представља захтев да сваки ентитет буде сагледан независно, односно одвојено како од својих власника (делимично или у целини) тако и осталих ентитета са којима одржава пословну комуникацију. Овај принцип треба сагледавати као полазну премису приликом вредновања чији значај „није само у чињеници да се билансом обухватају имовина и обавезе једног правно и економски независног ентитета, него и у томе што начин процењивања треба да одражава индивидуалне прилике у њему“.⁸⁷

Принцип меродавности усмерен је на исказивање повезаности биланса састављеног по одредбама трговачког права и биланса састављеног по одредбама пореског права, односно на указивање „да се порески биланс извлачи из трговачког биланса“.⁸⁸ Овај принцип представља захтев да обавеза билансирања одређене позиције постоји и у трговачком и у пореском праву, да се забрана билансирања у трговачком билансу односи и на порески биланс и да је право избора из трговачког права ограничено пореским правилима. Циљ овог принципа је обезбеђивање основе за израду пореског биланса и настојање државе да ограничи исказивање смањеног опорезивог добитка од стране ентитета.

Принцип финансијске њажње представља захтев да се смањи ризик по питању будућих негативних финансијских резултата, односно подразумева да ентитет треба унапред да предвиди кретање финансијског резултата за неколико обрачунских периода. Циљ овог принципа је свесно усмеравање пословања ентитета ка његовој одрживости. Овај принцип је „комплементаран принципу опрезности, али је у супротности са принципом истинитости“.⁸⁹

Принцип њовезаности биланса представља захтев за обезбеђивањем временске упоредивости финансијског резултата, односно могућност да се утврди „да ли се финансијски резултат текуће у односу на претходну годину повећава или смањује“.⁹⁰

⁸⁶ Шкарић-Јовановић, К., Спасић, Д. (2019). *Op. cit.*, стр. 9.

⁸⁷ Ранковић, Ј. (2008). *Op. cit.*, стр. 211.

⁸⁸ Ранковић, Ј. (2008). *Op. cit.*, стр. 179.

⁸⁹ Андрић, М., Иваниш, М. (2017). *Op. cit.*, стр. 233.

⁹⁰ Андрић, М., Иваниш, М. (2017). *Op. cit.*, стр. 235.

као одраз напредовања или назадовања у остваривању резултата пословања у односу на претходни период.

Принцип подударности биланса, односно финансијског резултата представља захтев да збир периодичних финансијских резултата свих обрачунских периода у току пословног живота ентитета буде једнак „тоталном финансијском резултату који се утврђује на крају пословног живота ентитета као разлика између сопственог капитала исказаног у крајњем ликвидационом билансу и сопственог капитала исказаног у оснивачком билансу“.⁹¹ Једнакост ових величина можемо очекивати у случају да је билансирање вршено без креирања латентних резерви и скривених губитака, што посредно указује да је подударност биланса у складу са принципом истинитости и узрочности, али у супротности са принципом конзервативизма (опрезности). Међутим, супротност овог принципа са принципом конзервативизма има ограничен временски домет. Уколико у једном обрачунском периоду дође до стварања латентних резерви, оне ће бити објективирани у следећим обрачунским периодима. То значи да ће до рачунске подударности две поменуте величине доћи ако последњи биланс на основу кога се доноси одлука о ликвидацији не садржи латентне резерве или скривене губитке, односно ако је састављен у складу са принципом истинитости, без уважавања принципа опрезности. На тај начин неће бити латентних резерви или скривених губитака који ће бити пренети у ликвидациони биланс.

⁹¹ Андрић, М., Иваниш, М. (2017). *Op. cit.*, стр. 236.

2. Конвергенција рачуноводствених стандарда у функцији глобализације савременог рачуноводства

Савремени услови пословања ентитета условљавају континуирано прилагођавање захтевима светског тржишта капитала и његових сателита, регионалних тржишта капитала. Свакако је циљ остваривање стратегијског опстанка и раста пословних ентитета, док метод којим се претходно наведени циљ остварује јесте поштовање правила интернационалног рачуноводственог система, односно међународног финансијског извештавања. Поменута правила означавају се као рачуноводствени стандарди.

2.1. Потреба за интернационалним рачуноводственим системом у дигиталној економији

Наука и њен развој утицали су на пословне ентитете и њихов опстанак, раст и развој. Напредна технологија повезана са развојем телекомуникација, саобраћајне инфраструктуре и видова транспорта допринела је повезивању тржишта различитих континената. Аутоматизација и роботизација производње производа идентичног квалитета и карактеристика без обзира на ком тржишту ће се пласирати водила је глобализацији пословања, док су нанотехнологија, микротехнологија и генетски инжењеринг допринели повећању глобалне производње. „Комбинованим дејством стално присутне тежње предузећа ка побољшању перформанси и екстерних фактора, као што су глобализација, све већа конкуренција, опадајућа лојалност потрошача, продорне технолошке иновације и драстично опадање животног циклуса производа, у последње време је из корена измењен конкурентски амбијент у оквиру којег модерне компаније траже простор за свој опстанак и развој.“⁹² Стварање јединственог дигиталног тржишта треба да обезбеди одрживи економски раст који представља предмет интересовања целокупне економске јавности, па и шире, друштва. Доказ за то је додељивање Нобелове награде за економију економистима Вилијему Нордхаусу

⁹² Секерез, В. (2009). Изазови обрачуна трошкова у условима *lean* производног окружења. У: *40 година рачуноводства и пословних финансија: домаћи и ијерсијективне*. Београд: Савез рачуновођа и ревизора Србије, XL Симпозијум, Златибор, стр. 311.

(William Nordhaus) и Полу Ромеру (Paul Romer) за допринос дугорочном одрживом расту глобалне економије.

У недостатку савремених појављују се још савременија средства техничко-технолошког прогреса. Рачуноводство представља камен темељац одговора који друштво има да понуди на агресивне промене превасходно електронске индустрије (али и других попут аутомобилске, медицинске, фармацеутске, прехранбене индустрије и слично), а разлог је немогућност сагледавања значаја, односно користи и трошкова од одређеног, најчешће врло апстрактног, алата уколико се пре тога он не вреднује. „Остварујући мисију свог постојања у крајње неизвесном и динамичном окружењу, предузећа су просто принуђена да перманентно изналазе нове начине за стицање и очување конкурентске предности“,⁹³ нове методе пословања (производње, дистрибуције и слично) и финансирања. Наиме, како би привукли додатни капитал неопходан за улагања у истраживање потенцијала за даљи раст и развој, пословни ентитети се одлучују да котирају своје акције на нова тржишта капитала. Међутим, свако тржиште капитала има свог регулатора и своја правила функционисања, а међу њима и стандарде које треба поштовати приликом припремања и састављања финансијских извештаја. Развој регулаторног оквира финансијског извештавања био је национално оријентисан у дужем временском периоду, односно био је условљен специфичним потребама ентитета и карактеристикама његовог пословног окружења.⁹⁴ То је било могуће све до почетка глобализације тржишта капитала, роба и услуга (након Другог светског рата) због релативно ниског нивоа економске повезаности држава и релативно малог броја корпорација.⁹⁵ У условима убрзане глобализације тачне и правовремене информације постају веома важне за стицање конкурентских предности, а њихов извор управо је савремено финансијско извештавање манифестовано у интернационалном рачуноводственом систему, јер финансијски

⁹³ Секерез, В. (2007). Концепт управљања трошковима кроз ланац снабдевања. У: *Изазови пословно-финансијског извештавања у функцији менаџмента предузећа и банака*. Београд: Савез рачуновођа и ревизора, XXXVIII Симпозијум, Златибор, стр. 65.

⁹⁴ „Стандарди и праксе рачуноводственог извештавања и обелодањивања не развијају се у вакууму, већ одражавају своје специфично окружење.“ Видети: Haskins, E. M., Ferris, R. K., Selling, I. T. (2000). *International Financial Reporting and Analysis: A Contextual Emphasis (Second Edition)*. New York: McGraw-Hill, International Editions, стр. 1.

⁹⁵ Мултинационалне компаније су компаније које контролишу и управљају производњом која је организована у више од једне земље, при чему матична компанија остварује власништво и контролу над радом и пословањем афилијација. Видети: Петровић, Е., Денчић-Михајлов, К. (2010). *Међународно пословно финансирање – специјална питања и проблеми*. Ниш: Економски факултет, стр. 9. Процењује се да мултинационалне компаније данас стварају око 10% светског бруто домаћег производа. Видети: Dougnik T., Perera H. (2007). *International Accounting*. New York: McGraw-Hill, стр. 12.

извештаји представљају одговарајући и изузетно прикладан начин да се свим интересним групама презентују информације о финансијској позицији, зарађивачкој способности и новчаним токовима пословног ентитета.

Квалитетно финансијско извештавање може се посматрати као вечити рачуноводствени идеал коме тежи рачуноводствена професија, иако „као друштвена наука, рачуноводство представља продукт [целокупног] свог окружења“.⁹⁶ Произилази да уколико је рачуноводство представник друштвеног окружења у коме егзистира можемо извести закључак да друштво није довољно развијено уколико постоје многобројни озбиљни рачуноводствени проблеми. Намеће се и закључак да глобално пословно окружење отелотворено у јединственом тржишту роба, рада и капитала условљава постојање глобалног рачуноводственог система, али и да без њега не може дугорочно опстати. Интернационални рачуноводствени систем или међународно финансијско извештавање сагледава се као „динамично, еволуирајуће подручје истраживања“ с великом могућношћу за „лидере мишљења о финансијском извештавању да помогну у обликовању најкориснијег ‘језика’ комуницирања снабдевача капиталом и тражилаца капитала између компанија, делатности, земаља и култура“,⁹⁷ чија је основна сврха да својим богатим информационим спектром допринесе интернационалном рачуноводственом споразумевању тржишних учесника и спречавању настанка глобалних финансијско – привредних криза.

Као што смо већ навели, додатни капитал неопходан за инвестиције пословни ентитети обезбеђују котирајући своје акције на берзама. Најзначајније светске берзе хартија од вредности рангиране по критеријуму тржишне капитализације су:⁹⁸ Њујоршка берза (енгл. New York Stock Exchange – NYSE), НАСДАК (енгл. National Association of Securities Dealers Automated Quotations – NASDAQ, америчка берза са седиштем у Њујорку), Лондонска берза (енгл. London Stock Exchange – LSE), Токијска берза (енгл. Tokyo Stock Exchange – JPX), Шангајска берза (енгл. Shanghai Stock Exchange – SSE), берза у Хонгконгу (енгл. Hong Kong Stock Exchange – HKEX), берза Еуронекст (енгл. Euronext Stock Exchange, заједничка берза Холандије, Белгије,

⁹⁶ Saudagaran, M. S. (2009). *International Accounting: A User Perspective (Third Edition)*. Chicago: CCH, стр. 1.

⁹⁷ Haskins, E. M., Ferris, R. K., Selling, I. T. (2000). *Op. cit.*, стр. 1.

⁹⁸ У тренутку писања овог дела рада редослед најзначајнијих светских берзи по критеријуму тржишне капитализације назначен је у тексту. Иначе, он није фиксног карактера и мења се у зависности од дефинисаних параметара. Осим поменуте две берзе из Европе, у првих 20 берзи у свету по тржишној капитализацији налазе се и следеће европске берзе: Швајцарска берза на 12, берза у Стокхолму на 15, Мадридска берза на 17. и берза у Франкфурту на 20. месту. Интернет страница: www.tradinghours.com (приступљено дана 20.03.2020)

Француске, Португала, Велике Британије и Ирске, са седиштем у Амстердаму), берза у Шенџену (енгл. Shenzhen Stock Exchange – SZSE), берза у Торонту (енгл. Toronto Stock Exchange – TSX) и Бомбајска берза (енгл. Bombay (Mumbai) Stock Exchange – BSE). Процес глобализације финансијских тржишта резултирао је њиховим повезивањем у интернационално финансијско тржиште. Иако организационо подељена она су међусобно врло повезана на глобалном нивоу, а технолошки напредак и конвергенција међународног финансијског извештавања ће наставити да воде њиховом даљем зближавању. О томе најбоље говоре следећи примери сарадње између њих и покушаји њиховог повезивања. Лондонска и Токијска берза спроводе пројекат развоја заједничких производа за трговање и размењују технологију на интернационалном нивоу, с тим што Токијска берза тражи партнере и у Азији, па су постојале индиције да је у 2008. години хтела да се повеже са Сингапурском берзом (енгл. Singapore Stock Exchange). Шангајска берза и берза у Хонгконгу повезале су се 2014. године чиме је омогућено међународним инвеститорима да тргују појединим хартијама од вредности на Шангајској берзи, а кинеским инвеститорима да тргују хартијама од вредности на берзи у Хонгконгу. Лондонска берза и компанија „Немачка берза“ (нем. Deutsche Börse Group), у чијем је власништу берза у Франкфурту, преговарале су о спајању већ неколико пута од 2000. године. Европска комисија је 2017. године блокирала најновије планирано спајање ове две берзе из разлога значајног смањења конкуренције на тржишту капитала. Према предвиђеном споразуму акционари „Немачке берзе“ имали би 54,4% спојене компаније. Такође, Европска комисија онемогућила је 2012. године покушај уједињења Њујоршке берзе и „Немачке берзе“, јер би ово прекоатлантско повезивање дало превише моћи једној финансијској институцији и монопол у трговини одређеним дериватима. Корпорација „Међуконтинентална размена“ (енгл. Intercontinental Exchange – ICE), у чијем власништву се налази Њујоршка берза, имала је одређене намере по питању спајања са Лондонском берзом, у ком случају би се повезала два најпознатија места за трговину акцијама.

Показало се да је прилагођавање различитим рачуноводственим стандардима, које се тражи од регулатора различитих тржишта капитала, скуп, али и комплексан задатак за пословне ентитете. Пример је јапанска корпорација „Панасоник“ (енгл. Panasonic) која је 2013. године одлучила да искључи своје вредносне папире са листинга Њујоршке берзе због економске неисплативости присуства на овој берзи. Способност и вољу регулатора тржишта капитала да умање, односно поједноставе

правила финансијског извештавања за пословне ентитете, тешко је проценити. Међутим, због изразите активности на пољу сарадње и спајања тржишта капитала чиме се обједињавају тржишта на којима послују најуспешније корпорације у свету мислимо да постоји бар жеља (ако још увек не способност и решеност) регулатора највећих тржишта капитала за дефинисање јединствених правила финансијског извештавања. Свакако, „кровна организација“ регулатора тржишта капитала на глобалном нивоу – Међународна организација комисија за хартије од вредности (енгл. International Organization of Securities Commissions – IOSCO), даје подршку том процесу још од новембра 1988. године, када је својом посебном резолуцијом подржала развој MPC који су од суштинског значаја за развој и ефикасност међународних тржишта капитала.⁹⁹ Поменута подршка је након тога више пута и формално потврђивана у другим резолуцијама и документима ове организације. На овај начин, много лакше ће се вршити праћење резултата, прихода, расхода, као и вредности имовине, обавеза и капитала корпорација. На пољу конвергенције стандарда финансијског извештавања урађено је доста, али да ли довољно, имаћемо прилике да анализирамо у наставку рада.

2.2. Рачуноводствени стандарди као основа финансијског извештавања

Принципи и правила састављања и обелодањивања финансијских извештаја обухваћени су рачуноводственим стандардима. Углавном свака држава поседује или је бар радила на формулисању домицилних рачуноводствених стандарда. Међународни рачуноводствени стандарди (MPC), односно Међународни стандарди финансијског извештавања (МСФИ) заједно са националним рачуноводственим стандардима, до недавно најразвијеније државе света, САД, представљају две основне и глобално најутицајније групе рачуноводствених стандарда. Из тог разлога ћемо их, у наставку рада, представити у кратким цртама.

⁹⁹ Интернет страница: <https://www.iosco.org/library/resolutions/pdf/IOSCORES39.pdf> (приступљено дана 06.02.2020)

Слика бр. 5: Најутицајније групе рачуноводствених стандарда на глобалном нивоу

2.2.1. Међународни стандарди финансијског извештавања

Међународни рачуноводствени стандарди (енгл. International Accounting Standards – IAS), односно Међународни стандарди финансијског извештавања (енгл. International Financial Reporting Standards – IFRS)¹⁰⁰ прихваћени су у 144 државе што их чини најраспрострањенијим стандардима финансијског извештавања у свету.¹⁰¹ Комитет за МРС (енгл. International Accounting Standards Committee – IASC) доносио је МРС до своје трансформације 2001. године у Одбор за МРС. Комитет је донео укупно 41 стандард, али су одређени стандарди били повучени и/или замењени новима, па је у време његове трансформације постојало 34 МРС. Одбор за МРС (енгл. International Accounting Standards Board – IASB) доноси МСФИ, који обухватају и претходно донете МРС.¹⁰² Укупно је донето 17 МСФИ. Тренутно важи 28 МРС и 17 МСФИ.¹⁰³ Одбор за МРС је 2003. године започео процес припремања МСФИ за мала и средња правна лица

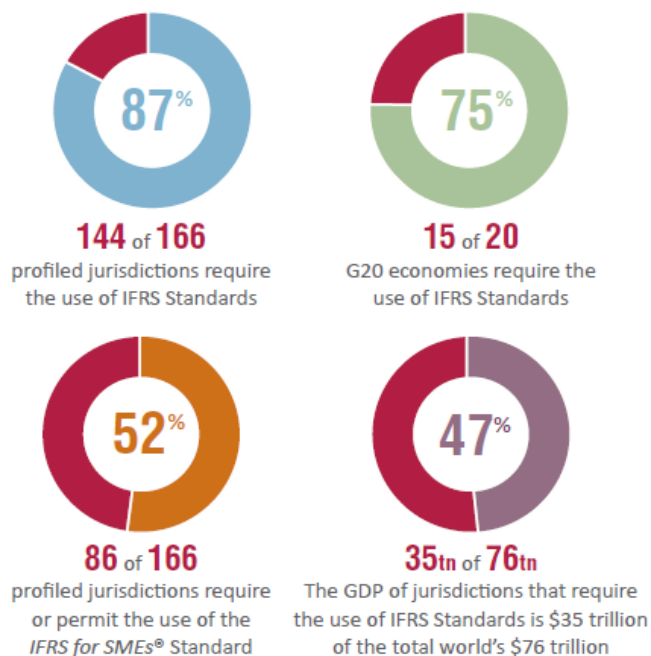
¹⁰⁰ Генерално, у раду користимо комбинацију оба термина „МРС/МСФИ“. Међутим, када говоримо о тачно одређеном временском периоду користимо термин „МРС“ за године пре (укључујући и) 2001. године и термин „МСФИ“ за периоде након ове године. Такође, термин „Комитет за МРС“ користимо за периоде до 2001. године, а „Одбор за МРС“ за периоде након ове године.

¹⁰¹ У истраживању заступљености МРС/МСФИ у свету извршеном од стране Фондације за МСФИ (енгл. IFRS Foundation) ушло је 166 држава света. Резултат изражен у виду броја од 144 државе које примењују МРС/МСФИ обухвата само државе које захтевају примену МРС/МСФИ од стране свих или већине ентитета. Од укупног броја држава обухваћених истраживањем, 12 држава дозвољава примену ове групе стандарда од стране свих или већине ентитета, док једна држава захтева примену стандарда од стране финансијских институција. Преосталих девет држава поседује сопствену националну рачуноводствену регулативу (од којих су неке државе у процесу прихватања МРС/МСФИ). Интернет страница: <https://www.ifrs.org/use-around-the-world/> (приступљено дана 04.11.2019)

¹⁰² Под целином МСФИ сматрају се: МСФИ, МРС и Тумачења (енгл. Interpretations) која доноси Комитет за тумачења МСФИ (енгл. IFRS Interpretations Committee).

¹⁰³ Интернет страница: <https://www.ifrs.org/issued-standards/list-of-standards> (приступљено дана 04.11.2019)

– МСФИ за МСП (енгл. IFRS for SMEs Standard), јер због своје комплексности МРС/МСФИ нису били прихватљиви за све величине пословних ентитета. Ови стандарди донети су 2009, а ревидирани 2015. године.¹⁰⁴

Слика бр. 6: Заступљеност МРС/МСФИ у свету изражена кроз бројеве

Извор: Интернет страница: <https://www.ifrs.org/use-around-the-world/>

(присупљено дана 04.11.2019)

Одбор за МРС представља приватну организацију основану од стране рачуноводствених асоцијација девет држава (САД, Велика Британија, Аустралија, Француска, Холандија, Јапан, Канада, Мексико и Немачка) са седиштем у Лондону. Службени језик је енглески, тако да су оригиналне верзије свих стандарда написане на овом језику, а затим превођене на бројне језике света. Као приватна организација Одбор од самог почетка користи индиректни метод наметања својих стандарда, преко истицања њихових квалитета и користи за пословне ентитете на глобалном нивоу. „Одбор за МРС нема директну моћ да спроводи стандарде и ослања се на [отприлике – А.А.] 150 националних рачуноводствених режима који примењују МРС.“¹⁰⁵ Трансформацијом Комитета у Одбор 2001. године дошло је до промене основног циља овог тела, јер уместо хармонизације основни циљ постаје глобална конвергенција рачуноводствених стандарда.

¹⁰⁴ Интернет страница: <https://www.ifrs.org/issued-standards/ifrs-for-smes/> (присупљено дана 04.11.2019)

¹⁰⁵ Weetman, P. (2017). Financial reporting in Europe: Prospects for research. *European Management Journal*: 36(2), стр. 154.

2.2.2. Општеприхваћени рачуноводствени принципи САД

Поред МРС/МСФИ, значајан глобалан утицај на праксе финансијског извештавања остварују већ деценијама и Општеприхваћени рачуноводствени принципи САД (енгл. Generally Accepted Accounting Principles – GAAP).¹⁰⁶ Иако је реч о националним стандардима једне државе, због значаја који имају превазилазе своју локалност и попримају елементе међународних. Општеприхваћени рачуноводствени принципи САД су најдоминантнији национални стандарди на свету услед, с једне стране, наметнуте обавезе извештавања у складу с њима за све ентитете који котирају своје хартије од вредности на берзама САД (осим за иностране ентитете којима је дата могућност да извештавају у складу са МРС/МСФИ)¹⁰⁷ и, с друге стране, као последица њиховог непосредног прихватања од стране одређеног броја држава. Другим речима, њихов утицај произилази из великог глобалног значаја економије и тржишта капитала САД. Управо захваљујући свом квалитету и широкој распрострањености у свету Општеприхваћени рачуноводствени принципи САД сматрани су годинама најозбиљнијим кандидатима за стицање статуса глобалних рачуноводствених стандарда. Ипак, након низа финансијских скандала у последње две деценије постало је јасно да је ситуација, заправо, другачија.

Одбор за стандарде финансијског рачуноводства (енгл. Financial Accounting Standards Board – FASB) је независна приватна организација која формулише Општеприхваћене рачуноводствене принципе САД са седиштем у граду Норвок, (америчка савезна држава Конектикат). Овај одбор је донео низ Извештаја о стандардима финансијског рачуноводства (енгл. Statements of Financial Accounting Standards – SFASs) и Тумачења стандарда финансијског рачуноводства (енгл. Interpretation of Financial Accounting Standards) који су посвећени специфичним питањима финансијског извештавања. Ови извештаји и тумачења, део су целине Општеприхваћених рачуноводствених принципа САД.¹⁰⁸ Почев од 01. јула 2009.

¹⁰⁶ Сви документи који чине Општеприхваћене рачуноводствене принципе САД разврстани су у пет категорија: А, Б, Ц, Д и остало.

¹⁰⁷ Америчка Комисија за хартије од вредности и берзе (енгл. Securities and Exchange Commission - SEC) је својом одлуком из 2007. године иностраним ентитетима који котирају своје хартије од вредности на америчким тржиштима капитала допустила да финансијске извештаје припремају у складу са МРС/МСФИ, док амерички ентитети настављају да извештавају искључиво у складу са америчким националним рачуноводственим стандардима.

Интернет страница: <https://www.sec.gov/rules/final/2007/33-8879.pdf> (приступљено дана 04.11.2019)

¹⁰⁸ Извештаји и тумачења о стандардима финансијског рачуноводства су у категорији А.

године сви Општеприхваћени рачуноводствени принципи САД садржани у концептима, стандардима, тумачењима и другим смерницама, кодификовани су под новим називом – Кодификације рачуноводствених стандарда (енгл. Accounting Standards Codification – ASC).¹⁰⁹ Амерички институт овлашћених јавних рачуновођа (енгл. American Institute of Certified Public Accountants – AICPA) објављује документа која дају одговоре на бројна питања с којима се рачуновође у пракси сусрећу. Такође, ова документа чине део целине Општеприхваћених рачуноводствених принципа САД.

2.3. Конвергенција стандарда финансијског извештавања као потреба глобализације пословања

Одбор за MPC и амерички Одбор за стандарде финансијског рачуноводства постоје од 1973. године као респектабилне организације са јасно дефинисаним циљевима и стратегијама постизања истих, па ипак нису сматрали да постоји довољно разлога за усклађивање међусобних стандарда све до последње деценије 20. века. После Другог светског рата наступио је период економског и политичког повезивања држава у организације и блокове. Иако су сами одбори релативно касно формирану у односу на свој енормни значај за функционисање економског и самим тим друштвеног система, може се запазити да је њихово коначно „удруживање“ поприлично каснило. Деведесете године прошлог века биле су време сложених интеракција економских, политичких и друштвених варијабли међународних промена. Пре свега, пад комунистичких и социјалистичких режима у државама из области јужне, средње и источне Европе довео је до отварања њихових економија у циљу проналажења капиталистичко-демократских решења за излазак из економске и политичке кризе. То је допринело стварању нових тржишта за пословне ентитете из развијених држава, као и увођењу новопроклаваних држава и њихових пословних ентитета (које, пак, треба приватизовати) у глобалне токове капитала. Такође, у овом периоду „сазрева“ тржиште у развијеним државама што утиче на смањење профитних стопа и стопа привредног раста, али и на потребу за повећањем извоза. У исто време Светска трговинска организација – СТО (енгл. World Trade Organization - WTO) смањује своје трговинске тарифе и ограничења. На овај начин, процес глобализације добија на ширини и убрзању, што последично утиче на међународно финансијско извештавање, као још

¹⁰⁹ Интернет страница: <https://www.fasb.org/news/nr060309.shtml> (приступљено дана 04.11.2019)

једно у низу средстава за остваривање циљева великих корпорација. У студији из 1991. године која је обухватила институционалне инвеститоре утврђено је да половина њих верује да недостатак компатибилних информација погађа одлуке које се доносе на тржишту капитала,¹¹⁰ што утиче на ризик иностраног улагања и приступ иностраним изворима финансирања јер „мултинационалне компаније настоје да прибављају финансијске изворе са оних тржишта на којима је цена капитала најнижа“.¹¹¹

Можда ће бити целисходно да се на почетку размотри разлика између термина „стандардизација“, „хармонизација“ и „конвергенција“, који се често употребљавају у контексту међународних стандарда. Ови термини нису синоними, односно не означавају идентичне, већ манифестују различите приступе глобализацији рачуноводствених стандарда. Заједничко им је да представљају процес смањивања разлика између националних стандарда, док разлике међу њима постоје због метода реализације и очекиваних исхода. „Стандардизација“ означава увођење ригидних и детаљних правила (уско дефинисане форме без опција као могућег извора различитих тумачења и рачуноводствених полемика) који омогућавају дефинисање јединствене или веома сличне рачуноводствене праксе применљиве од стране ентитета на глобалном нивоу. „Хармонизација“ подразумева процес елиминисања разлика између постојећих група стандарда без увођења новитета у стандарде у смислу унапређивања материје која се њима обрађује. Другим речима, хармонизација „зближава“ стандарде постављајући их на сличну основу „уз утврђивање граница до којих се они могу разликовати“.¹¹² „Конвергенција“ обухвата повећање упоредивости постојећих стандарда и развој нових решења која нису стандардима била обухваћена. Основа процеса конвергенције треба да буду најбоље рачуноводствене праксе на глобалном нивоу. Конвергенција стандарда финансијског извештавања је двосмерни процес, јер с једне стране постоји тежња националних стандарда ка приближавању међународним, али с друге стране очекује се од међународних стандарда да у одређеној мери буду прилагођени националним, управо у оним областима у којима су национални квалитетнији. Различити национални друштвени, политички и економски фактори манифестовали су се приликом изградње стандарда и резултирали су појавом

¹¹⁰ За више видети: Choi, F., Levich, R. (1991). Behavioral effects of international accounting diversity. *Accounting Horizons*: 5(2), стр. 1-13. Наведено према: Saudagaran, M. S. (2009). *International Accounting: A User Perspective (Third Edition)*. Chicago: CCH.

¹¹¹ Петровић, Е., Денчић-Михајлов, К. (2010). *Op. cit.*, стр. 18.

¹¹² Nobes, C., Parker, R. (2010). *Comparative International Accounting (11th Edition)*. Harlow: Pearson Education Limited, стр. 77.

међународних разлика у финансијском извештавању.¹¹³ Постоје бројни критеријуми сагледавања рачуноводствених стандарда и њихове конвергенције: ниво детаљности, преовлађујући концепт или оријентација стандарда, динамика спровођења планираног усвајања међународних стандарда и степен задржавања континуитета са националним стандардима.

Према нивоу детаљности разликујемо стандарде засноване на правилима и на принципима. Док су рачуноводствени стандарди засновани на правилима „пуни специфичних детаља због покушаја да обухвате што више могућих случајева“¹¹⁴ и теже прецизирању правила која „недвосмислено специфицирају рачуноводствени третман одређене трансакције“,¹¹⁵ рачуноводствени стандарди засновани на принципима обезбеђују концептуалну основу рачуноводства дефинишући широке смернице у којима рачуновође могу пронаћи водич за рачуноводствене изазове и обезбеђују да „стручно просуђивање детерминише поштено приказивање сваке појединачне трансакције“.¹¹⁶ Пошто економска суштина трансакција постаје питање другоразредног значаја код стандарда заснованих на правилима, а и због чињенице да им флексибилност није јача страна, рачуноводствени стандарди базирани на принципима имају предност у процесу конвергенције финансијског извештавања. Оријентација стандарда или њен преовлађујући концепт односи се на избор између концепта биланса стања и концепта биланса успеха. С једне стране, концепт добитка, односно биланса успеха заснива се на уверењу да је потребно сносити одређене трошкове на чијим основама ће се потенцијални приходи остварити и зато у средиште пажње ставља приходе и расходе, односно биланс успеха. С друге стране, концепт средстава и обавеза, односно концепт биланса стања сматра да адекватно вредновање средстава и обавеза представља основни циљ финансијског извештавања, јер само исправним утврђивањем вредности средстава и обавеза испуњавају се основни услови за исправно утврђивање резултата. С првим концептом оријентације стандарда повезан је концепт

¹¹³ За детаљније сагледавање узрока међународних разлика у финансијском извештавању кроз призму политичког и економског система, нивоа економског развоја, система корпоративног финансирања, правног система, пореског система, политичке и економске повезаности земаља, култура и нивоа образовања, видети: Стефановић Р., Обрадовић В. (2013). Међународно финансијско извештавање: узроци, последице и превазилажење разлика. У: *Финансије и рачуноводство у функцији привредног развоја*. Крагујевац: Економски факултет, стр. 128.

¹¹⁴ Toppe Shortridge, R., Myring, M. (2004). Defining Principles-Based Accounting Standards. *The CPA Journal*: Vol. 74, Issue 8 (August), стр. 34.

¹¹⁵ Kivi, L, Smith, P., Wagner, C. (2004). Principles-Based Standards and the Determination of Control for Consolidation. *The CPA Journal*: Vol. 74, Issue 5 (May), стр. 11.

¹¹⁶ Kivi, L, Smith, P., Wagner, C. (2004). *Op. cit.*, стр. 12.

историјског трошка, а с другим концепт фер вредности. О значају оба концепта биће више речи у трећем и четвртом делу рада, а овде можемо само напоменути већ добро познату рачуноводствену чињеницу да је време монопола концепта историјског трошка непобитно прошло. Међутим, када бисмо комбиновали претходно објашњена два критеријума сагледавања рачуноводствених стандарда видели бисмо да се јавља проблем. Он се огледа у томе што је „процењивање по фер вредности неспојиво са стандардима базираним на принципима, јер приступ заснован на средствима и обавезама не може се конзистентно примењивати од стране рачуновођа и менаџера без смерница које би биле тако обимне да би резултирале стандардима заснованим на правилима“.¹¹⁷ На претходном примеру видимо да је конвергенција стандарда много више од обичних усклађивања параграфа прописа који се односе на поједине области и да залази дубоко у само битисање финансијског извештавања.

Стратегија конвергенције националних стандарда са МРС/МСФИ доноси се на нивоу државе заједно са дугорочним и краткорочним планом њеног спровођења. Од кључне важности је познавање сопственог рачуноводственог система, његових предности и недостатака од стране сваке државе. Тада је могуће предвидети реакцију на промене које следе и неминовне проблеме до којих ће доћи, а све у циљу њиховог избегавања и/или благовременог проналажења решења. У литератури¹¹⁸ познате су следеће стратегије преласка на МРС/МСФИ: стратегија једнократне (потпуне) замене националних стандарда међународним, усвајање међународних стандарда као националних на појединачној основи (по принципу стандард по стандард) и елиминисање разлика између националних и међународних стандарда. Прелазак на међународне стандарде у зависности од будућег односа са националним стандардима, у смислу одржавања њиховог континуитета, може бити: директан (који подразумева потпуну замену до тада важећих националних стандарда међународним) и индиректан (који се огледа у измени националних стандарда тако да постану усклађени или идентични међународним).¹¹⁹

Финансијско извештавање као део процеса комуникације пословног ентитета са његовим окружењем представља важно средство креирања жељене слике међу

¹¹⁷ Benston, G.J., Bromwich, M., Wagenhofer, A. (2006). ‘Principles’- Versus ‘Rules’- Based Accounting Standards: The FASB’s Standard Setting Strategy. *Abacus*: Vol. 42, Issue 2, стр. 172.

¹¹⁸ Видети: Douplik T., Perera H. (2007). *Op. cit.*, стр. 98.

¹¹⁹ Видети: Tokar, M. (2005). Convergence and the Implementation of a Single Set of Global Standards: The Real-life Challenge. *Accounting in Europe*: Vol. 2, стр. 49.

интересним групама и на тржишту капитала. Познато је да су финансијски извештаји од есенцијалног значаја за инвеститоре и функционисање тржишта капитала. Задатак стандарда на којима почивају рачуноводствене информације у финансијским извештајима је да елиминишу или смање „највећи део сумњи инвеститора и тржишни ризик“.¹²⁰ „Глобално прихваћени стандарди финансијског извештавања обезбеђују виши степен упоредивости финансијских извештаја, ниже трошкове прикупљања информација и нижи информациони ризик инвеститора.“¹²¹ То потенцијално може утицати на повећање инвестиционе активности у државама које су ушле у круг корисника глобалних стандарда, као и на повећање њиховог спољнотрговинског суфицита и степена запослености становништва, што ће се последично одразити на повећање стопе привредног раста.

Конкретне активности на пољу конвергенције два најпознатија сета рачуноводствених стандарда односе се на склапање споразума о конвергенцији стандарда између Одбора за МРС и америчког Одбора за стандарде финансијског извештавања 2002. године, потписивање Меморандума о разумевању 2006. године и ослобађање иностраних компанија које примењују МСФИ обавеза везаних за усклађивања са америчким националним стандардима од стране америчке Комисије за хартије од вредности и берзе 2007. године. Комисија за хартије од вредности и берзе објавила је 2008. године план преласка котираних компанија из САД на МСФИ.

На основу свега напред изложеног, видимо да је конвергенција рачуноводствених стандарда комплексан и дуготрајан процес. Било је захтева лидера групе 20 најразвијенијих земаља да се овај процес приведе крају до 2011. године. Процес конвергенције није завршен до поменутог рока, па је он померан на 2012. и 2013. годину,¹²² па даље на 2018. годину.¹²³ Овај процес и даље није завршен и може се слободно рећи да му се крај још не назире, јер поред економских зависи и од политичких фактора.

¹²⁰ Kothari, J., Barone, E. (2006). *Financial Accounting: An International Approach*. Harlow: Prentice Hall, стр. 23.

¹²¹ Ball, R. (2006). International Financial Reporting Standards (IFRS): pros and cons for investors. *Accounting and Business Research*: Vol. 36, Special Issue, стр. 11.

¹²² Фондација за МСФИ основала је 2013. године Саветодавни форум за рачуноводствене стандарде (енгл. Accounting Standards Advisory Forum – ASAF) у циљу унапређења глобалне сарадње рачуноводствених тела и промовисања конвергенције између МСФИ и америчких националних стандарда.

¹²³ Видети: Ohlgar, C., Steve, E. (2011). IFRS – YES, No, Maybe: What US Companies Need to Know. *Financial Executive*: Vol. 27. No. 8, стр. 39-43.

2.4. Прихваћеност и применљивост МРС/МСФИ у глобалним оквирима

Пошто је процес конвергенције глобалне рачуноводствене регулативе отелотворен у прихватању МРС/МСФИ на глобалном нивоу,¹²⁴ сврсисходно је сагледати како поменути процес тече у пракси и који су његови резултати. У наставку ћемо сагледати прихваћеност и применљивост МРС/МСФИ у Европској унији, САД, азијским и латиноамеричким државама, као и у постсоцијалистичким државама.

2.4.1. Рачуноводствена регулатива Европске уније

Европска унија као заједница европских држава за циљ има креирање јединственог тржишта роба, рада и капитала. Да би испунила овај циљ логично је претпоставити да је ЕУ основала институционално тело које се бави креирањем и усвајањем јединствених рачуноводствених стандарда ЕУ. На тај начин омогућено би било остваривање прокламованог циља – пословни ентитети из једне државе чланице могу да котирају своје хартије од вредности на тржишту капитала друге државе чланице ЕУ без икаквих административних препрека. „Финансијски извештаји држава чланица ЕУ [састављени на бази националних стандарда – А.А.] нису били у складу са захтевима међународних тржишта капитала, па је велики број ентитета био приморан да саставља додатни сет финансијских извештаја, углавном на бази америчких стандарда.“¹²⁵ Истраживање из 1994. године налази да је „диверзификованост рачуноводствених пракси у Европи тако велика да озбиљно угрожава компаративност извештаја из различитих држава и креира константне трошкове за европске компаније“.¹²⁶ Међутим, ЕУ се није бавила развојем сопствених рачуноводствених стандарда, већ се определила за прихватање МРС. Разлог за то је двојак. Прво, МРС су представљали оптималну алтернативу за стандарде ЕУ која је, очигледно, желела комплетан сет већ дефинисаних стандарда због остваривања значајних уштеда времена и ресурса. Друго, поједине чланице ЕУ истовремено су биле чланице Комитета за

¹²⁴ Међународна организација комисија за хартије од вредности препоручује својим члановима да финансијске извештаје састављају у складу са МРС/МСФИ.

¹²⁵ Шкарић-Јовановић, К. (2008). Усклађивање нормативне основе финансијског извештавања у Србији са захтевима ЕУ. У: *Улога и задаци финансијског извештавања у процесу придруживања Европској унији*. Београд: Савез рачуновога и ревизора Србије, XXXIX Симпозијум, Златибор, стр. 49.

¹²⁶ Blake, J., Amat, O. (1994). European accounting harmonization: Myth or reality? *European Management Journal*: 12(3), стр. 336.

МРС, тако да би креирање стандарда ЕУ за њих представљало дуплирање активности на пољу развоја стандарда. У последњој деценији 20. века постојала је „дискусија о припреми европских рачуноводствених стандарда које би објављивала Европска комисија“,¹²⁷ али овај предлог није имао подршку свих држава чланица ЕУ. Зато је 1995. године Европска комисија одлучила да сарађује са Комитетом за МРС на унапређивању МРС који треба да буду довољно општег карактера да задовоље потребе међународних тржишта капитала.¹²⁸ Такође, треба напоменути и да МРС имају изграђен међународни кредибилитет, а нови стандарди ЕУ би тај кредибилитет тек морали да граде.

Одлука ЕУ да прихвати међународне стандарде, уместо да развија сопствене, имала је значајне индиректне ефекте на међународно финансијско извештавање. Следећи пример ЕУ бројне државе у свету су прихватиле МРС, па се зато усвајање МРС од стране ЕУ сматра врло значајним догађајем процеса конвергенције. Све матичне компаније које котирају своје хартије од вредности у ЕУ почев од 01.01.2005. године у обавези су да примењују МРС/МСФИ приликом састављања консолидованих финансијских извештаја. При томе, државе чланице ЕУ могу да ову обавезу прошире на некотиране компаније и појединачне финансијске извештаје. Одређене државе ЕУ то су учиниле (бар што се тиче финансијских институција и великих пословних ентитета), док су за остале ентитете дозволиле примену МРС/МСФИ (попут Бугарске). Међутим, постоје и државе ЕУ које су забраниле примену МРС/МСФИ за некотиране ентитете (попут Аустрије и Белгије).¹²⁹

Пре дефинисања обавезе за примену МРС/МСФИ, најмању заинтересованост за ове стандарде показале су континенталне државе Европе. Све до почетка 21. века Комитет за МРС је виђен од стране немачких рачуноводствених институција, па и саме Европске комисије, као рачуноводствени „тројански коњ“ кога англо-саксонске државе шаљу у виду „респектабилне међународне организације“,¹³⁰ чији је циљ неутралисање традиционалног континенталног рачуноводства. Међутим, парадокс представља чињеница да је у поменутом периоду од свих девет држава које су формирале Комитет

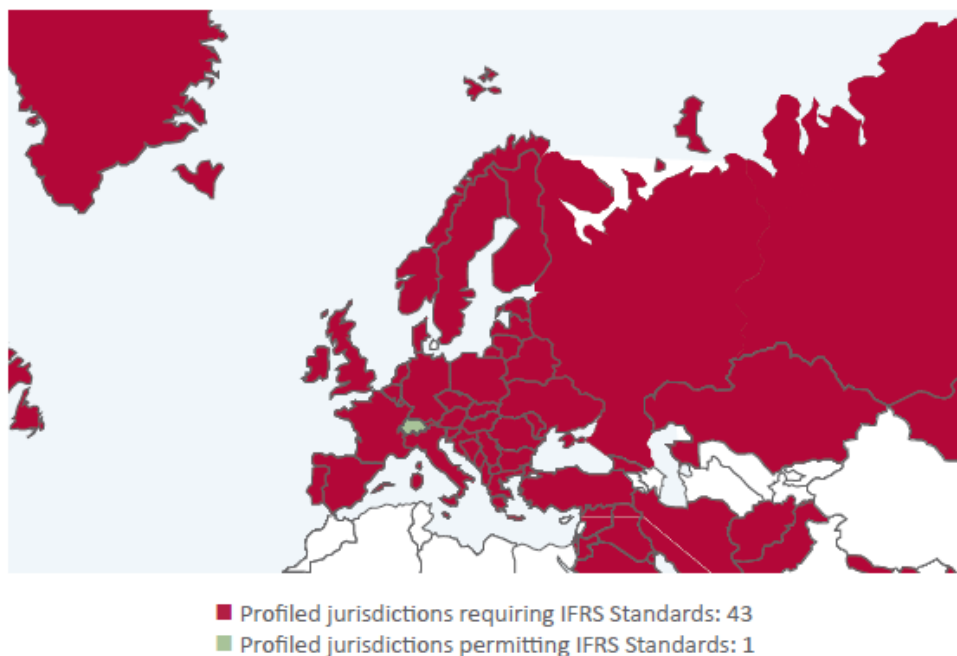
¹²⁷ Camfferman, K., Zeff, S.A. (2015). *Aiming for global accounting standards: The international accounting standards board, 2001-2011*. Oxford: Oxford University Press, стр. 57.

¹²⁸ За више видети: Schaub, A. (2005). The use of international accounting standards in the European Union. *Northwestern Journal of International Law and Business*: 25(3), стр. 609-630.

¹²⁹ За више информација погледати интернет страницу: <https://www.iasplus.com/en/resources/ifrs-topics/use-of-ifrs> (приступљено дана 04.11.2019)

¹³⁰ Nobes, C., Parker, R. (2010). *Op. cit.*, стр. 90.

за МРС само Немачка примењивала МРС и то од стране релативно малог броја котираних ентитета. Чак ни британски (као ни амерички) регулатори нису радили на усаглашавању својих стандарда са МРС, већ су их пажљиво проучавали пре доношења или ревидирања својих.¹³¹

Слика бр. 7: Облијайорна (црвеном бојом означена) и оициона (зеленом бојом означена) ѓримена МРС/МСФИ у Европи

Извор: Инијернеи сѓраница: <https://www.ifrs.org/use-around-the-world/>

(ѓрисѓуѓљено дана 04.11.2019)

Одговор на питање да ли је прописивање обавезне примене МРС/МСФИ за све групе компанија које су листиране на берзама ЕУ допринело повећању корисности и употребљивости рачуноводствених информација, покушала су да дају бројна истраживања.¹³² Уобичајени закључак ових истраживања је да примена МРС/МСФИ зависи од институционалних фактора сваке појединачне државе ЕУ. Једно истраживање које је обухватило 13 држава чланица ЕУ и 20 индустрија није доказало статистички значајно повећање вредности и релевантности рачуноводствених

¹³¹ Alfredson, K., Leo, K., Picker, R., Pacter, P., Radford, J., Wise, W. (2007). *Applying International Financial Reporting Standards (enhanced edition)*. Milton: John Wiley and Sons Australia, Ltd, стр. 10.

¹³² За више видети: Li, S. (2010). Does mandatory adoption of international financial reporting standards in the European Union reduce the cost of equity capital? *The Accounting Review*: 85(2), стр. 607-636; Chistensen, H.B., Lee, E., Walker, M., Zeng, C. (2015). Incentives or Standards: What determines accounting quality changes around IFRS adoption? *European Accounting Review*: 24(1), стр. 31-61.

информација након прихватања МРС/МСФИ.¹³³ С једне стране, студија прихваћености МРС/МСФИ у Шпанији говори да се релевантност финансијског извештавања није побољшала и да се, чак, компаративност између извештаја погоршала за ентитете који су усвојили МРС/МСФИ,¹³⁴ док истраживање тржишта капитала у Великој Британији показује да је дошло до смањења броја предвидивих грешака за ентитете којима је примена МРС/МСФИ обавезна.¹³⁵ С друге стране, истраживање које је обухватило грчки рачуноводствени простор утврдило је вишу релевантност финансијских извештаја припремљених у складу са МРС/МСФИ.¹³⁶ На питање, слично претходном, да ли прихватање МРС/МСФИ доводи до значајних промена у финансијским извештајима, одговор се може наћи у једном истраживању немачких компанија које показује да постоји статистички значајно повећање капитала, док су мање очигледни ефекти на нето добит.¹³⁷

Треба поменути да је пре усвајања МРС, ЕУ покушала да изврши хармонизацију рачуноводства уз помоћ директива. Четврта директива (енгл. Directive 78/660/ЕЕС) која се односи на годишње финансијске извештаје усвојена је 1978. године, Седма директива (енгл. Directive 83/349/ ЕЕС) 1983. године, којом се уређује област консолидованих финансијских извештаја, а Осма директива (енгл. Directive 84/253/ЕЕС) 1984. године, којом се обрађује ревизија финансијских извештаја. Директиве нису обезбедиле упоредивост између финансијских извештаја држава чланица ЕУ, јер су националним регулаторима дозвољавале слободу по питању избора метода за постизање дефинисаних рачуноводствених циљева. С обзиром на ове околности, у почетним фазама владало је уверење да ће „упркос постојећем процесу хармонизације на државном нивоу (кроз институције ЕУ) и на професионалном нивоу (кроз Комитет за МРС), диверзификованост пракси наставити да постоји.“¹³⁸ Поменуте

¹³³ За више видети: Aubert, F., Grudnitski, G. (2011). The impact and importance of mandatory adoption of International Financial Reporting Standards in Europe. *Journal of International Financial Management and Accounting*: 22(1), стр. 1-26.

¹³⁴ За више видети: Callao, S., Jarne, J.I., Lainez, J.A. (2007). Adoption of IFRS in Spain: Effect on the comparability and relevance of financial reporting. *Journal of International Accounting, Auditing and Taxation*: 16(2), стр. 148-178.

¹³⁵ За више видети: Horton, J., Serafeim, G. (2010). Market reaction to and valuation of IFRS reconciliation adjustments: First evidence from the UK. *Review of Accounting Studies*: 15(4), стр. 725-751.

¹³⁶ Детаљније видети: Iatridis, G., Rouvolis, S. (2010). The post-adoption effects of the implementation of International Financial Reporting Standards in Greece. *Journal of International Accounting, Auditing and Taxation*: 19(1), стр. 55-65.

¹³⁷ Мoya, S., Oliveras, E. (2006). Voluntary adoption of IFRS in Germany: a regulatory impact study. *Corporate Ownership and Control*: 3(3), стр. 138-147.

¹³⁸ Blake, J., Amat, O. (1994). *Op. cit.*, стр. 336.

директиве имале су већи број измена и допуна, па су постале врло комплексне за примену. Зато је донета Нова директива (енгл. Directive 2013/34/EU)¹³⁹ 2013. године која обједињује Четврту и Седму, али и креира везу са Осмом директивом, пошто се њеним амандманима проширује круг ентитета који имају обавезу спровођења ревизије финансијских извештаја.

Препреке за даљи развој конвергенције стандарда у ЕУ, у смислу прилагођавања националних стандарда међународним, видимо у бројним факторима. Прво, за ЕУ није прихватљиво да се чланицама намећу обавезе поштовања нових стандарда донетих од стране Одбора за МРС као приватне институције. Зато је Европска комисија развила одговарајућу процедуру усвајања МРС/МСФИ као дела регулативе ЕУ,¹⁴⁰ која модификује верзије међународних стандарда тако да одговарају њеним потребама. Другим речима, не користе се оригиналне верзије МРС/МСФИ у ЕУ, већ је „процес уградње МРС/МСФИ у регулаторни оквир ЕУ довео до креирања нових стандарда, стандарда ЕУ“.¹⁴¹ То значи да уштеде у времену и ресурсима, које су биле циљ ЕУ приликом усвајања МРС/МСФИ, нису у потпуности остварене. На индиректан начин, ипак, ЕУ формира своје рачуноводствене стандарде. Друго, Одбор за МРС континуирано доноси нове и усавршава постојеће стандарде у складу са променама пословног окружења. Међутим, не могу се обухватити све могуће пословне ситуације због чега је у оквиру МРС 8 „Рачуноводствене политике, промене рачуноводствених процена и грешке“ наведено да „у одсуству стандарда или тумачења које тангира неку специфичну трансакцију састављачи финансијских извештаја треба да користе своје просуђивање уз ослањање на друге стандарде, Концептуални оквир, нова саопштења тела која се баве доношењем стандарда и дугогодишњу (националну) рачуноводствену праксу“.¹⁴² Треће, потенцијална неусклађеност јавља се због одлагања примене нових или ревидираних стандарда на нивоу ЕУ због дугог трајања процеса евалуације и усвајања стандарда. Четврто, одсуство консензуса по питању „европског“ језика

¹³⁹ Directive 2013/34/EU of the European Parliament and of the Council of 26 June 2013 on the annual financial statements, consolidated financial statements and related reports of certain types of undertakings, amending Directive 2006/43/EC of the European Parliament and of the Council and repealing Council Directive 78/660/EEC and 83/349/EEC, Bruxelles, 2013. Доступно на интернет страници: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32013L0034> (приступљено дана 25.11.2019)

¹⁴⁰ Преиспитивање и евалуацију докумената Одбора за МРС врше Стручна група (енгл. Technical Expert Group – TEG), Комитет за рачуноводствену регулативу (енгл. Accounting Regulatory Committee – ARC), Европска саветодавна група за финансијско извештавање (енгл. European Financial Reporting Advisory Group – EFRAG), док коначну одлуку доноси Савет ЕУ. Процедура не подразумева само превођење стандарда, повезаних тумачења и примера, већ и њихову евалуацију и уградњу у регулаторни оквир ЕУ.

¹⁴¹ Токар, М. (2005). *Op.cit.*, стр. 49.

¹⁴² МРС 8, параграфи 10-12. Интернет страница: www.mfin.gov.rs (приступљено дана 30.11.2019)

финансијског извештавања представља препреку даљој рачуноводственој интеграцији ЕУ.

Међу важним циљевима ЕУ издваја се хармонизација рачуноводствених прописа у циљу повећања трговине хартијама од вредности на тржиштима капитала и обједињавања свих тржишта капитала ЕУ у јединствено тржиште капитала. Међутим, треба истаћи да савршену повезаност тржишта капитала у ЕУ није могуће постићи, јер она подразумева, поред хармонизације рачуноводствених прописа и хармонизацију пореског законодавства свих 27 држава (услед „Брегзита“) чланица ЕУ. „Одлука држава чланица ЕУ да задрже националне стандарде за одређене категорије ентитета објашњава се пореским разлозима, односно узрочно-последичном везом рачуноводствених стандарда и пореских прописа.“¹⁴³ Примена МРС/МСФИ у ЕУ је селективна, што смо и видели у претходним редовима. Ово чињенично стање ЕУ дугује свом регулаторном систему, јер је државама чланицама дозвољено да имају два сета стандарда, МРС/МСФИ и националне стандарде засноване на директивама.

2.4.2. Прихваћеност МРС/МСФИ у САД

Амерички национални стандарди представљају стандарде засноване на правилима који су различитим допунама и изменама у дугом временском периоду постали обиман сет прописа са десетинама хиљада страница текста. То није чудно ако се зна да је амерички Одбор за стандарде финансијског рачуноводства издао преко 150 Извештаја о стандардима финансијског рачуноводства и њихова бројна тумачења. Ова позната чињеница озбиљно доводи у питање спремност ентитета да котирају своје хартије од вредности на тржиштима капитала САД.¹⁴⁴ Сматра се да су управо недостаци система стандарда базираних на правилима допринели избијању финансијских скандала у САД, који су потом потресли читав свет на почетку 21. века. Сарбанес – Оксли закон (енгл. Sarbanes – Oxley Law) усвојен је 2002. године као одговор на дисфункционалности финансијског система САД. Заснованост америчких националних стандарда на прецизним и крутим правилима представља њихов највећи недостатак, јер се од рачуновођа првенствено захтева висок ниво усаглашености са

¹⁴³ Larson, R.K., Street, D.L. (2006). The Roadmap to Global Accounting Convergence. *The CPA Journal*: Vol. 76, Issue 10 (October), стр. 38.

¹⁴⁴ Thomson, J.C. (2008). When Accounting Finally Becomes Global. *The CPA Journal*: Vol. 78, Issue 9 (September), стр. 11.

комплексно дефинисаним прописима, чиме се форма ставља изнад суштине рачуноводствене трансакције. На тај начин, строго дефинисана правила негативно утичу на употребу професионалног просуђивању рачуновођа. Као илустративни пример може послужити „примена концепта фер вредности у рачуноводству финансијских инструмената када одсуство професионалног просуђивања доводи до изричите примене прописа у смислу израчунавања“.¹⁴⁵ Такође, као недостатак оваквог система наводи се опасност од „агресивног рачуноводства“, јер „правила олакшавају управљање резултатом путем структурирања трансакција“.¹⁴⁶ Међутим, „треба имати у виду да је квалификовање МРС/МСФИ као стандарда заснованих на принципима, а америчких националних стандарда као стандарда заснованих на правилима више релативно него апсолутно“,¹⁴⁷ зато што су оба сета стандарда заснована на принципима, односно концептима. Општеприхваћени рачуноводствени принципи САД утемељени су на концептима финансијског рачуноводства (енгл. *Statements of Financial Accounting Concepts – SFACs*), који представљају еквивалент Концептуалног оквира за финансијско извештавање (енгл. *Conceptual Framework for the Financial Reporting*) Одбора за МРС.

Све до почетка 21. века амерички Одбор за стандарде финансијског рачуноводства није био нарочито заинтересован за процес глобализације стандарда, односно за отпочињање пројекта конвергенције два сета стандарда, а „одавно је познато да достизање једног сета глобално прихваћених рачуноводствених стандарда доста зависи од става који заузме регулатор тржишта капитала САД“.¹⁴⁸ У односу на америчке националне стандарде, МРС/МСФИ карактерише веће ослањање на професионална просуђивања и већи степен флексибилности у смислу броја дозвољених опција за рачуноводствени третман одређених трансакција и догађаја. Кључном разликом између ове две групе стандарда сматра се однос суштине и форме. Управо због већег ослањања на професионална просуђивања МРС/МСФИ су усмерени на суштину пословних догађаја, док су амерички национални стандарди фокусирани на форму трансакција и стриктно поштовање одредби стандарда. Такође, МРС/МСФИ се

¹⁴⁵ Nelson, M.W. (2003). Behavioral Evidence on the Effects of Principles and Rules Based Standards. *Accounting Horizons*: Vol. 17, No. 1, стр. 91-104.

¹⁴⁶ Linsmeier, T.J. (2011). Financial Reporting and Financial Crises: The Case for Measuring Financial Instruments and Fair Value in The Financial Statements. *Accounting Horizons*: Vol. 25, No. 2, стр. 409-417.

¹⁴⁷ Barth, M.E. (2008). Global Financial Reporting: Implications for U.S. Academics. *The Accounting Review*: Vol. 83, Issue 5, стр. 1161.

¹⁴⁸ De Lange, P., Howieson, B. (2006). International accounting standards setting and U.S. exceptionalism. *Critical Perspectives on Accounting*: Vol. 17, Issue 8, стр. 1008.

означавају као транспарентнији систем стандарда због обимнијих обавезних обелодањивања у напоменама уз финансијске извештаје.

Амерички Одбор за стандарде финансијског рачуноводства и Одбор за МРС потписали су „Норвок споразум“ (енгл. Norwalk agreement) 2002. године. Овим споразумом представници Лондона и Норвока изразили су своју посвећеност развоју висококвалитетних стандарда, као и одржавању њихове компатибилности у дужем временском периоду на основу координације својих активности. Одбори су издали „Меморандум о разумевању“ (енгл. Memorandum of Understanding), познат и под називом „Први план конвергенције“ 2006. године, према коме конвергенција стандарда треба да буде заснована на поштовању следећа три принципа: конвергенцију стандарда треба постићи развојем висококвалитетних заједничких стандарда током времена, треба тежити замени стандарда заједнички развијеним новим стандардима и треба развити нов регулаторни оквир који инвеститорима обезбеђује квалитетне финансијске информације, јер покушај елиминисања разлика између два регулаторна оквира не представља најбоље искоришћавање ресурса. Већ 2008. године донет је „План за потенцијалну примену финансијских извештаја ентитета из САД састављених у складу са МРС/МСФИ“ (енгл. Roadmap for the Potential Use of Financial Statements Prepared in Accordance with International Financial Reporting Standards by U.S. Issuers), познат као „Други план конвергенције“ са циљем да пословним ентитетима омогући да поднесу годишње финансијске извештаје припремљене у складу са МРС/МСФИ америчкој Комисији за хартије од вредности и берзе. Комисија за хартије од вредности и берзе је 2010. године издала саопштење којим се подстиче приближавање два сета стандарда и разматрају бројни фактори који утичу на имплементацију МРС/МСФИ у финансијско извештавање САД. Већ 2012. године Комисија је објавила завршни извештај којим су обрађене разлике у усвајању, тумачењу и примени МРС/МСФИ широм света, сагледани трошкови који би настали за америчке пословне ентитете у случају усвајања МРС/МСФИ, као и трошкови повезани са информисањем инвеститора у вези процедуре усвајања и примене МРС/МСФИ. Извештај разматра кључна питања за укључивање МРС/МСФИ, али не даје конкретне препоруке, тако да се стекао утисак да МРС/МСФИ неће бити у примени за пословне ентитете на тлу САД. У литератури се може пронаћи податак да је план Комисије за хартије од вредности и берзе био да 2014. година буде прекретница процеса конвергенције и да од те године МРС/МСФИ

постану обавезни за све котиране компаније у САД.¹⁴⁹ Међутим, у пракси тај план није имплементиран. Док су поједини теоретичари врло оптимистични и позивајући се на процене америчког Одбора за стандарде финансијског рачуноводства сматрају да ће се „пројекат конвергенције завршити између 2013. и 2018. године“,¹⁵⁰ докле други сматрају да оба одбора пред собом имају велики број активности које треба тек реализовати у циљу достизања „довољног нивоа конвергенције два сета стандарда који ће убедити Комисију за хартије од вредности и берзе да пословним ентитетима из САД наметне МРС/МСФИ“.¹⁵¹

Непостојање унапред дефинисаног рока окончања пројекта конвергенције представља последицу нејединственог мишљења о очекиваном крајњем исходу пројекта, што је само једна од бројних препрека пројекту конвергенције. Истовремено, намеће се и следеће питање: након завршетка пројекта конвергенције којој институцији припада надлежност доношења глобалних рачуноводствених стандарда? Можда прво треба настојати да се ово питање реши, а тек затим говорити о року за завршетак пројекта, који ће тада бити много извеснији. Да је, заиста, тако говори чињеница да амерички Одбор за стандарде финансијског рачуноводства сматра да је његов број представника у Одбору за МРС недовољан полазећи од глобалног значаја тржишта капитала САД. Другим речима, сматра се да утицај САД на рад Одбора за МРС није довољно снажан. Из тог разлога, Фондација за МСФИ са седиштем у америчкој савезној држави Делавер, као надређена институција Одбору за МРС, 2013. године основала је Саветодавни форум за рачуноводствене стандарде, чији је задатак уважавање захтева САД по питању процеса развоја МРС/МСФИ, што је и формализовано чланством америчког Одбора за стандарде финансијског извештавања у поменутом телу. Такође, након извршене трансформације 2001. године из Комитета у Одбор, Одбор за МРС по питању организационе структуре доста подсећа на амерички Одбор за стандарде финансијског извештавања, чиме је повећана могућност да МРС/МСФИ постану прихватљиви у САД. Изузетно значајну препреку процеса конвергенције рачуноводствених стандарда представљају порески прописи САД. На

¹⁴⁹ Cheng, K. (2009). Navigating with the IFRS Convergence Roadmap. *The Journal of Corporate Accounting and Finance*: Vol. 20, Issue 6 (September-October), стр. 36.

¹⁵⁰ Rich, J.S., Jones, J.P., Mowen, M.M., Hansen, D.R. (2010). *Cornerstones of Financial Accounting*. Mason: South-Western Cengage Learning, стр. 786.

¹⁵¹ Gray, S.J., Linthicum, C.L., Street, D.L. (2009). Have ‘European’ and U.S. GAAP measures of income and equity converged under IFRS? Evidence from European companies listed in the US. *Accounting and Business Research*: Vol. 39, Issue 5, стр. 431.

пример, по пореским прописима ове државе допуштена је примена ЛИФО методе обрачуна залиха приликом утврђивања опорезивог добитка, али само под условом да се иста метода користи и приликом утврђивања рачуноводственог добитка. Према МРС/МСФИ примена ове методе је забрањена. Зато је прелазак пословних ентитета из САД на МРС/МСФИ условљен преиспитивањем пореских прописа, што уопште није једноставан захтев. Такође, Комисија за хартије од вредности и берзе сматра прихватљивим само финансијске извештаје састављене у складу са оригиналном верзијом МРС/МСФИ објављеном од стране Одбора за МРС. Када имамо у виду да постоји више верзија МРС/МСФИ како због превођења стандарда на бројне језике света, тако и због процеса усвајања МРС/МСФИ у појединим државама (или заједницама држава попут ЕУ), видимо да овај захтев Комисије није нимало једноставан.

2.4.3. Усвојеност МРС/МСФИ у азијским и латиноамеричким државама

Поједине од некадашњих колонијализованих држава Азије постале су економски најразвијеније државе света. Њихова тржишта капитала постају све важнија за функционисање глобалног финансијског система, зато њихова рачуноводствена регулатива привлачи све већу пажњу. У наставку рада ћемо сагледати усклађеност кинеских, јапанских и индијских стандарда са МРС/МСФИ, као и процес конвергенције рачуноводствене регулативе и праксе са овим стандардима у неким латиноамеричким државама. Очекује се да ће економска развијеност и спроведени процес глобализације у овим азијским државама олакшати даље ширење МРС/МСФИ у неглобализованим деловима овог континента.

Упоредо са развојем кинеског тржишта капитала, **Кина** усваја 2006. године МРС/МСФИ који „смањују трошкове финансијског извештавања домаћих и страних инвеститора, доприносе развоју тржишта капитала и обезбеђују боље информације за евалуацију пословне вредности ентитета од стране инвеститора, кредитора, запослених и осталих интересних група“.¹⁵² Усаглашавање Кинеских рачуноводствених стандарда за пословне ентитете (енгл. Chinese Accounting Standards for Business Enterprises – CAS)

¹⁵² Zhou, S., Zhang, J. (2006). Changes of financial management affected by new accounting standards: an study based on core competence theory. *Accounting Research*: 12, стр. 6. Наведено према: Zhang, E., Andrew, J. (2016). Rethinking China: Discourse, convergence and fair value accounting. *Critical Perspectives on Accounting*: 36, стр. 1-21.

са МРС/МСФИ резултирало је новим кинеским стандардима који су усвојили „принципе признавања, мерења и извештавања“ важеће за МРС/МСФИ, „укључујући и концепт фер вредности“¹⁵³ и који важе од 01.01.2007. године. Усвајање концепта фер вредности кроз МРС/МСФИ представља најзначајнију промену у новим кинеским стандардима. Тржишне процене вредности имовине и обавеза биле су забрањене у Кини тако да њихово укључивање у рачуноводствене информације представља радикални заокрет од постојеће рачуноводствене праксе.¹⁵⁴ Министарство финансија Кине је априла 2010. године објавило план наставка конвергенције нових кинеских стандарда са МРС/МСФИ, чиме је Кина исказала своју посвећеност конвергенцији националних стандарда са међународним. Европска комисија је дозволила кинеским компанијама које се први пут котирају на тржиштима капитала ЕУ да презентују финансијске извештаје састављене у складу са новим кинеским стандардима, без обавезе прилагођавања МРС/МСФИ који важе у ЕУ.¹⁵⁵ Занимљиво је приметити да Кинески институт овлашћених јавних рачуновођа (енгл. Chinese Institute of Certified Public Accountants – CICPA) представља једину националну рачуноводствену асоцијацију у Кини основану од стране Министарства финансија Кине.¹⁵⁶ „Могућност да МРС/МСФИ буду прихватљиви за државе у којима доминантну улогу имају државни механизми, а не механизми тржишта, најбоље потврђује пример Кине“,¹⁵⁷ а познавајући некомплементарност која постоји између тржишта и социјализма, имплементација МРС/МСФИ у Кини нуди јединствену могућност проучавања међусобне повезаности рачуноводства, политичке идеологије и економске транзиције.¹⁵⁸

Јапанске рачуноводствене стандарде (енгл. Japanese Accounting Standards – JAS) формулисао је Јапански одбор за рачуноводствене стандарде (енгл. Accounting Standards Board of Japan – ASBJ) који је основан 2001. године. Споразум између поменутог јапанског Одбора и Одбора за МРС о конвергенцији јапанских стандарда и

¹⁵³ Peng, S., Bewley, K. (2010). Adaptability to fair value accounting in an emerging economy: a case study of China's IFRS convergence. *Accounting, Auditing and Accountability Journal*: 23, стр. 983.

¹⁵⁴ За више видети: Peng, S., Tondkar, R.H., Van der Laan Smith, J., Harless, D.W. (2008). Does convergence of accounting standards lead to the convergence of accounting practices? A study from China. *The International Journal of Accounting*: 43, стр. 448-468.

¹⁵⁵ Интернет страница: <https://www.iasplus.com/en/resources/ifrs-topics/use-of-ifrs> (приступљено дана 04.11.2019)

¹⁵⁶ Zhang, E., Andrew, J. (2016). Rethinking China: Discourse, convergence and fair value accounting. *Critical Perspectives on Accounting*: 36, стр. 6.

¹⁵⁷ Ding, Y., Su, X. (2008). Implementation of IFRS in a regulated market. *Journal of Accounting and Public Policy*: Vol. 27, Issue 6, стр. 474.

¹⁵⁸ Zhang, E., Andrew, J. (2016). *Op. cit.*, стр. 2.

МРС/МСФИ потписан је августа 2007. године и познат је под називом „Токијски споразум“ (енгл. Tokyo Agreement). По овом споразуму, одбори су се обавезали да блиско сарађују на усвајању међународне рачуноводствене перспективе од стране Јапана и да највећи део разлика између два сета стандарда буде елиминисан до половине 2011. године. Јапански стандарди нису идентични оригиналним МРС/МСФИ, али се сматрају еквивалентним са МРС/МСФИ усвојеним од стране ЕУ. Ентитети који котирају своје харије од вредности на берзама у Јапану од 2010. године могу користити МРС/МСФИ преведене и објављене од стране Агенције за финансијске услуге Јапана (енгл. Financial Services Agency – FSA) за припрему и обелодањивање својих консолидованих финансијских извештаја. Иако је 2013. године објављен извештај о применљивости МРС/МСФИ у Јапану којим се препоручују одређене мере за веће коришћење МРС/МСФИ од стране јапанских компанија, примена МРС/МСФИ није прописана као обавезна.¹⁵⁹ Да је национализација МРС/МСФИ реалан феномен говоре већ поменуто чињенице да се оригинални МРС/МСФИ разликују од МРС/МСФИ који важе у ЕУ, као и од оних који важе у Јапану. Међутим, за даља истраживања врло је занимљиво посматрање европских и јапанских МРС/МСФИ као међусобно еквивалентних и прихватљивих од стране европских и јапанских тржишта капитала, иако су обе групе стандарда прилагођене посебним институционалним карактеристикама ЕУ и Јапана.

Од 2010. године Одбор за хартије од вредности *Индије* (енгл. Securities Exchange Board of India – SEBI) дозволио је котираним матичним ентитетима да одаберу да ли ће састављати консолидоване финансијске извештаје у складу са МРС/МСФИ (с неопходним усклађивањима) или у складу са важећим индијским Компанијским законом. Индијски рачуноводствени стандарди (енгл. Indian Accounting Standards – IndAS) у великој мери усклађени су са МРС/МСФИ.¹⁶⁰

Пошто смо приказали глобализацију стандарда развијених азијских држава (при чему, нисмо обухватили све развијене азијске државе), следеће које постају предмет нашег разматрања су државе Јужне Америке и Африке¹⁶¹, које још увек нису довољно

¹⁵⁹ Интернет страница: <https://www.iasplus.com/en/jurisdictions/asia/japan> (приступљено дана 04.11.2019)

¹⁶⁰ Интернет страница: <https://www.iasplus.com/en/resources/ifrs-topics/use-of-ifrs> (приступљено дана 04.11.2019)

¹⁶¹ Податке о усвојености МРС/МСФИ на афричком континенту, могуће је пронаћи на претходно наведеној интернет страници и у радовима истраживача на ову тему. У овим радовима можемо запазити да афричке државе које су биле под знатним утицајем Француске нису усвојиле МРС/МСФИ, док је у државама са доминантним британским утицајем усвајање стандарда извршено. За више информација

укључене у процес конвергенције. Групу доносилаца рачуноводствених стандарда *Латинске Америке* (енгл. Group of Latin American Accounting Standards Settings – GLASS) чини 15 држава из овог подручја.¹⁶² Поједине државе ове групације су у потпуности усвојиле МРС/МСФИ, док у другима примена ових стандарда још увек није дозвољена. Аргентина, Бразил, Чиле, Мексико и Перу су државе Латинске Америке које су усвојиле МРС/МСФИ. Међутим, међу њима постоје значајне разлике у начину на који се МРС/МСФИ примењују што резултира национализацијом међународних стандарда.¹⁶³ Малобројна истраживања су спроведена на тему процеса усвајања или конвергенције МРС/МСФИ у Латинској Америци, али на основу доступних података може се закључити да ће бити тешко достигнути материјалну хармонизацију (на супрот формалној хармонизацији) у овој групацији држава због недостатка обучених рачуновођа, непоузданости правног система и такмичарске институционалне логике система опорезивања, банака и осигуравајућих компанија.¹⁶⁴

Слика бр. 8: Облигајорна и оијциона йримена МРС/МСФИ у Латиинској Америци

Извор: Инйернеј сйраница: <https://www.ifrs.org/use-around-the-world/>

(йрисйуйљено дана 04.11.2019)

видети: Elad, С. (2015). The development of accounting in the franc zone countries of Africa. *International Journal of Accounting*: 50(1), стр. 75-100.

¹⁶² Група доносилаца рачуноводствених стандарда Латинске Америке је организација основана 2011. године. Њу чине рачуноводствене асоцијације из 15 држава Јужне Америке: Аргентина, Боливија, Бразил, Чиле, Колумбија, Ел Салвадор, Еквадор, Мексико, Панама, Перу, Уругвај, Венецуела, Гватемала, Доминиканска Република и Парагвај. Коста Рика и Хондурас имају статус државе посматрача. Интернет страница: <https://www.iasplus.com/en/resources/regional/glass> (приступљено дана 29.10.2019)

¹⁶³ Carneiro, J., Rodrigues, L.L., Craig, R. (2017). Assessing international accounting harmonization in Latin America. *Accounting Forum*: 41, стр. 173.

¹⁶⁴ Carneiro, J., Rodrigues, L.L., Craig, R. (2017). *Op. cit.*, стр. 172.

На претходној слици црвеном бојом означене су државе Јужне Америке у којима је примена МРС/МСФИ облигаторног карактера, док су зеленом бојом представљене државе које дозвољавају примену ове групе стандарда. Бела боја истиче државе које се још нису укључиле у процес конвергенције стандарда или које, пак, тек размишљају о томе.

2.4.4. Усвојеност МРС/МСФИ у бившим социјалистичким државама

Већина држава из средње, јужне и источне Европе у периоду након Другог светског рата до почетка 90-тих година 20. века познате су биле као социјалистичке, односно комунистичке државе. Пад социјалистичких режима у овим државама водио је изградњи институција демократског друштва, приватизацији државне или друштвене имовине и отварању њихових тржишта за увоз технологија, робе и капитала из развијених капиталистичких држава. На тај начин, бивше социјалистичке државе укључиле су се у процес повезивања пословања и капитала на глобалном нивоу. С обзиром на то да су инвестиције основа креирања вредности у економији, привлачење иностраних инвестиција постаје циљ ових држава. Након глобализације пословања следи неизбежна глобализација рачуноводствених стандарда, коју су поменуте државе врло брзо прихватиле. Сет развијених МРС/МСФИ изгледао је врло привлачно овим државама у развоју. У прилог томе, говори и чињеница да су до 2005. године, државе у развоју и транзицији имале доминантно учешће у укупном броју држава које су усвојиле МРС/МСФИ. Разлог се, првенствено, односи на чињеницу да МРС/МСФИ представљају резултате вишегодишњег туђег рада и улагања. Другим речима, постсоцијалистичке државе нити су трошиле време нити средства за развијање рачуноводствених стандарда, већ су преузеле стандарде које је (како им се чинило) пракса довољно верификовала. Самим тим, стандарди, углавном, нису пролазили кроз процес верификације од стране националних рачуноводствених институција (или је то било само формално) чиме је одмах на почетку национална рачуноводствена професија изгубила корак са МРС/МСФИ. Основни циљ ових држава била су инвестициона средства која би међународне организације (као што су Светска банка, Међународни монетарни фонд и Европска банка за обнову и развој) и интернационалне корпорације уложиле уколико постоји повољна рачуноводствена регулатива у држави примаоцу средстава. Међутим, одлука држава у развоју да усвоје МРС/МСФИ може се тумачити

још као израз њихове економске зависности и притисака од Светске банке и ММФ-а, одсуства националних рачуноводствених стандарда и перцепције неутралности МРС/МСФИ.¹⁶⁵ Претходно показује да моћне државе и међународне институције спроводе глобализацију рачуноводствених стандарда у форми препорука, услова за склапање уговора, кредитних рејтинга, економске зависности и политичке хегемоније. Такође, притисци долазе и од међународних рачуноводствених и ревизорских фирми.¹⁶⁶

Идеја да међународне стандарде треба класификовати тако да буду прилагођени економском положају који држава заузима у међународној размени, није довољно разрађена. Ипак, може се приметити да би подела стандарда на стандарде за развијене државе и стандарде за државе у развоју била врло корисна за државе из друге групе. Наиме, стандарди са мање захтева по питању обелодањивања, процењивања и примене фер вредности дали би време овим државама да се навикну на одређене захтеве стандарда и да схвате значај који рачуноводствене информације имају у развијеном пословном свету, па тек онда да се укључе у савремене токове финансијског извештавања. Развој рачуноводствене професије се у државама у транзицији одвијао у оквирима плана дефинисаног од стране државе. Такав зависан положај у односу на политичку структуру власти до данас није промењен. Међутим, тежња ових држава да брзо изгубе епитет „неразвијених“ и да изађу из транзиције навела их је да буду заинтересоване за примену МРС/МСФИ. Можда је овде главну улогу одиграо психолошки фактор вишедеценијског припадања категорији „других“ држава у свету, па су сада желеле да у нечему (било чему) буду „прве“, чак и ако ће то проузроковати њихов економски губитак.

2.5. Дометне могућности и недостаци прихватања МРС/МСФИ

Тежња ка регулисању глобалног рачуноводственог простора на основу коришћења МРС/МСФИ карактеристика је 21. века. Због великог значаја за рачуновође и све интересне групе треба имати у виду њихове позитивне и негативне атрибуте у

¹⁶⁵ За више видети: Chua, W.F., Taylor, S.L. (2008). The rise and rise of IFRS: An examination of IFRS diffusion. *Journal of Accounting and Public Policy*: 27(6), стр. 462-473; Judge, W., Li, S., Pinsker, R. (2010). National adoption of international accounting standards: An institutional perspective. *Corporate Governance – An International Review*: 18(3), стр. 161-174.

¹⁶⁶ Aburou, D. (2019). IFRS and institutional work in the accounting domain. *Critical Perspectives on Accounting*: Vol. 62, стр. 4.

циљу даљег унапређивања позитивних и смањења нежељених ефеката негативних атрибута.

Природа рачуноводствене науке, као и пословне праксе је динамична, зато је илузорно очекивати да ће рачуноводствени стандарди имати решење за сваку пословну ситуацију или догађај у којој се ентитети могу наћи. Базична сврха стандарда је дефинисање оквира у коме треба тражити упутство за обухватање и процењивање позиција у финансијским извештајима тако да одражавају суштину пословних трансакција. Значајно помаже чињеница да новообјављени стандарди проширују круг обавезних обелодањивања у напоменама уз финансијске извештаје, посебно обелодањивања везана за просуђивања, односно примену рачуноводствених политика и процена, планова и претпоставки, као и политике управљања ризиком. Заснованост МРС/МСФИ на принципима, њихова флексибилност и свеобухватност која из тога произилази, чини их прихватљивим за државе различитих рачуноводствених традиција.¹⁶⁷ Поред држава које већ имају стандарде засноване на принципима, МРС/МСФИ су прихватљиви и за државе у којима су примењивани стандарди базирани на правилима. У погледу типа правног система, подједнако су прихватљиви како за државе које припадају англо-америчком правном кругу, тако и за државе европско-континенталног правног круга. Најзначајније користи које се очекују од јединственог сета глобалних стандарда огледају се у: „повећању глобалне упоредивости финансијских извештаја, лакшем и јефтинијем састављању консолидованих финансијских извештаја од стране мултинационалних компанија, лакшој и јефтинијој ревизији финансијских извештаја од стране међународних ревизорских фирми, смањивању ризика иностраних улагања, снижавању трошкова капитала за компаније, лакшем приступу компанија капиталу из различитих делова света, лакшем трансферу рачуноводствених професионалаца између земаља и лакшој контроли мултинационалних компанија од стране државе“.¹⁶⁸

Међутим, последњих година забележен је пораст нивоа сложености и детаљности МРС/МСФИ (и броја расположивих опција у њима) условљен делимично растућим степеном комплексности трансакција. Истраживање¹⁶⁹ из 2010. године

¹⁶⁷ Carmona, S., Trombetta, M. (2008). On the global acceptance of IAS/IFRS accounting standards: The logic and implications of the principles-based system. *Journal of Accounting and Public Policy*: Vol. 27, Issue 6, стр. 455.

¹⁶⁸ Стефановић Р., Обрадовић В. (2013). *Op. cit.*, стр. 135.

¹⁶⁹ Nobes, C., Parker, R. (2010). *Op. cit.*, стр. 165.

утврђује постојање велике разноврсности у коришћењу опција садржаних у МРС/МСФИ, не само између држава, већ и између различитих делатности. Упркос глобалној прихваћености МРС/МСФИ постоје конфликтна мишљења о резултирајућем квалитету финансијског извештавања. „Квалитет извештавања зависи од тога да ли је усвајање МРС/МСФИ озбиљно или је реч о државама које желе да ‘усвоје марку’, односно репутацију која се везује за МРС/МСФИ, али не и да се потпуно посвете њиховом спровођењу у пракси.“¹⁷⁰ Чињеница је да поједини ентитети искоришћавају флексибилност МРС/МСФИ и настављају да користе националну регулативу, а да се при том класификују у групу ентитета који користе МРС/МСФИ.¹⁷¹ Истраживачка студија Даскеа и његових сарадника (Daske et al.) која је обухватила обавезну примену МРС/МСФИ на глобалном нивоу утврдила је статистички значајне, али економски скромне користи за тржишта капитала од усвајања МРС/МСФИ.¹⁷² Штавише, након прављења десетогодишње ретроспективе примене МРС/МСФИ на глобалном нивоу, истраживање теоретичара Бала (Ball) из 2016. године утврдило је да су глобални ефекти примене МРС/МСФИ спорни.¹⁷³

Највећа тешкоћа у примени МРС/МСФИ у пракси је чињеница да МРС/МСФИ не говоре рачуновођама како да поступе у одређеним ситуацијама, већ остављају простор за индивидуална просуђивања.¹⁷⁴ Самим тим, стандарди нису експлицитни у својим захтевима што води потешкоћама у њиховом разумевању и примени која, пак, захтева висок ниво стручног знања. Превод стандарда са оригиналне енглеске верзије на бројне језике света треба да буде тачан и благовремен. Тачност превода односи се на исправност садржине самог стандарда и на контекст реченица у њему, док благовременост превода обухвата његово објављивање у што краћем року у односу на тренутак његовог доношења или ревидирања од стране Одбора за МРС. Неопходан кредибилитет, преводи стандарда стичу ауторизовањем, односно одобравањем од стране њиховог доносиоца (Одбора за МРС). У том смислу, битно је формулисати поступак превођења МРС/МСФИ који сваки новодонети или новоревидирани стандард мора да прође. Такође, потребно је креирати тим рачуноводствених стручњака који ће

¹⁷⁰ Carmona, S., Trombetta, C. (2008). *Op. cit.*, стр. 458.

¹⁷¹ Carneiro, J., Rodrigues, L.L., Craig, R. (2017). *Op. cit.*, стр. 173.

¹⁷² Видети: Daske, H., Hail, L., Leuz, C., Verdi, R. (2008). Mandatory IFRS reporting around the world: Early evidence on the economic consequences. *Journal of Accounting Research*: 46(5), стр. 1085-1142.

¹⁷³ Видети: Ball, R. (2016). IFRS – 10 years later. *Accounting and Business Research*: 46(5), стр. 545-571.

¹⁷⁴ Видети: Lantto, A.M. (2014). Business involvement in accounting: A case study of international financial reporting standards adoption and the work of accountants. *European Accounting Review*: 23(2), стр. 335-356.

имати задатак да спроведу ревизију превода стандарда. Често постоје стручни термини у стандардима које је тешко превести са енглеског на друге светске језике због обичајних и културолошких разлика, па се може догодити да преводи стандарда нису у духу њихових оригиналних верзија јер се „речи могу разумети, али не и концепти“.¹⁷⁵ Из свега напред наведеног произилази закључак да усвајање МРС/МСФИ на глобалном нивоу не успоставља аутоматску једнообразност финансијског извештавања.

Потребно је креирати ефективне подстицајне механизме за примену МРС/МСФИ од стране истих националних регулаторних тела која их усвајају. У ефикасне механизме спадају обавезна ревизија финансијских извештаја ентитета, супервизија рада ревизора и оштре санкције приликом кршења стандарда, што је могуће у условима постојања одговарајуће институционалне инфраструктуре и механизма надзора. Неконзистентна практична примена МРС/МСФИ услед неједнаке ефикасности националних механизма може представљати озбиљан проблем за међународно извештавање. Она доводи до парадоксалне ситуације, односно глобалне неупоредивости финансијских извештаја у условима постојања глобалних рачуноводствених стандарда. Свака држава треба да сагледа развијеност свог регулаторног механизма, институционалну инфраструктуру и расположивост људских и финансијских ресурса неопходних за примену МРС/МСФИ. Улагање напора националног регулатора ка обезбеђивању тачности и благовремености превода МРС/МСФИ и адекватног система образовања и континуираног усавршавања рачуновођа од изузетне је важности за остваривање реалне рачуноводствене конвергенције. Пошто напори сваке државе појединачно зависе од њених прагматичних приоритета и интереса, потребно је промовисати потребу за међународним финансијским извештавањем тако да она превазилази културолошке разлике између држава. Наведени задатак може да реализује само рачуноводствена професија.

¹⁷⁵ Zeff, S.A. (2007). Some obstacles to global financial reporting comparability and convergence at high level of quality. *The British Accounting Review*: Vol. 39, Issue 4 (December), стр. 296.

* * *

Повећање глобалне упоредивости финансијског извештавања није могуће остварити само дефинисањем глобалних рачуноводствених стандарда и њиховим усвајањем од стране националних регулаторних тела. Потребно је припремити терен за примену међународних стандарда у пракси. Треба водити рачуна о временској усклађености појединих корекција стандарда, начину измене (у смислу њихове обавезности) и значају новодонетих прописа, али и о фреквентности мењања захтева у стандардима. Превише учестале измене неће допринети остваривању циља, иако је чињеница да су промене природна карактеристика пословног окружења. Стога, потреба за усавршавањем стандарда увек ће постојати.

ДРУГИ ДЕО

РАЧУНОВОДСТВЕНИ КОНЗЕРВАТИВИЗАМ У САВРЕМЕНИМ УСЛОВИМА ПОСЛОВАЊА

РАЧУНОВОДСТВЕНИ КОНЗЕРВАТИВИЗАМ У САВРЕМЕНИМ УСЛОВИМА ПОСЛОВАЊА

Степен примене конзервативизма у финансијским извештајима условљава ниво поверења корисника у рачуноводствене информације. Из овог разлога познавање ефеката конзервативног извештавања представља предуслов „разумљивог читања“ података о стању и успеху пословања ентитета. Овај део рада посвећен је теоријском и практичном сагледавању примене принципа конзервативизма у савременим условима пословања. Њега чине две међусобно надовезујуће целине:

- ✓ Обележја рачуноводносног конзервативизма
- ✓ Улога рачуноводносног конзервативизма у корпоративном управљању и савременом финансијском извештавању

1. Обележја рачуноводственог конзервативизма

Термин „конзервативизам“ потиче од латинске речи *conservare* што значи сачувати, одржати. Милан Вујаклија у свом „Лексикону страних речи и израза“ под конзервативизмом подразумева „правац мишљења и тежњу оних који желе да се одржи и сачува старо, оно што се затекло и наследило (у приватном, друштвеном, политичком итд. животу)“.¹⁷⁶ У „Великом речнику страних речи и израза“ Ивана Клајна и Милана Шипке налазимо да се термин „конзервативизам“ односи на „конзервативни начин мишљења, приврженост чувању старог, одбојност према новом, напредном“, док придев конзервативан означава оног „који чува стара схватања, старе односе, а противи се новим“, као и нешто назадно, старомодно и застарело.¹⁷⁷ Колико је претходним дефиницијама објашњен принцип рачуноводственог конзервативизма, видећемо у редовима који следе.

1.1. Порекло и дефиниције принципа конзервативизма

Примена принципа конзервативизма у складу је са имовинским схватањем биланса, односно статичком теоријом биланса.¹⁷⁸ Међутим, примена овог принципа није у сукобу са динамичком теоријом биланса с обзиром на то да она „запире од превисоких финансијских резултата“.¹⁷⁹ По појединим теоретичарима појава рачуноводственог конзервативизма везује се за прве године настанка трговинских односа. Теоретичар Ватс¹⁸⁰ (Watts) сматра да у самој основи рачуноводства стоје уговорни односи између две заинтересоване стране и да ова чињеница сама по себи указује на потребу за конзервативизмом. Други теоретичар Басу¹⁸¹ (Basu) налази реалне доказе да су од 15. века праксе рачуноводственог конзервативизма иманентне комерцијалним партнерствима. Међутим, теоријске дискусије о рачуноводственом конзервативизму дошле су знатно касније, тако да прва (или једна од првих) датира из

¹⁷⁶ Вујаклија, М. (1991). *Лексикон страних речи и израза*. Београд: Просвета, стр. 436.

¹⁷⁷ Клајн, И., Шипка, М. (2006). *Велики речник страних речи и израза*. Нови Сад: Прометеј, стр. 642.

¹⁷⁸ Андрић, М. (2017). Ревизорски извештај између традиционалних начела билансирања и савремених стандарда. У: *Рачуноводство и ревизија као фактор унапређења усљешности пословања*. Подгорица: Институт сертифицираних рачуновођа Црне Горе, XII Конгрес, Бечићи, стр. 15.

¹⁷⁹ Андрић, М. (2017). *Op. cit.*, стр. 15.

¹⁸⁰ Видети: Watts, R.L. (2003b). Conservatism in Accounting Part II: Evidence and Research Opportunities. *Accounting Horizons*: Vol. 17, No. 4 (December), стр. 287-301.

¹⁸¹ Видети: Basu, S. (1997). The conservatism principle and the asymmetric timeliness of earnings. *Journal of Accounting and Economics*: Vol. 24, Issue 1 (December), стр. 3-27.

1939. године. Два аутора, Гилман (Gilman) и Мекнил (MacNeal), изнела су у својим радовима дијаметрално супротна мишљења по питању основе за вредновање имовине у финансијским извештајима. Док Гилман¹⁸² сматра да се као неопходност намеће коришћење концепта историјског трошка као основе за вредновање, Мекнил¹⁸³ је мишљења да имовину треба презентовати по текућим тржишним вредностима на дан извештавања. Међутим, иако поборник примене концепта историјског трошка, Гилман је био против принципа ниже вредности (као дела принципа конзервативизма) за вредновање имовине и сматрао је да не треба узимати у обзир рачуноводствену конвенцију по којој имовина треба да буде приказивана по нижој вредности од трошковне или тржишне. Штавише, он оцењује ову рачуноводствену праксу као изобличену и недовољно конзервативну. Потпуно супротно претходном становишту, Мекнил сматра да биланс стања треба да садржи битне информације о имовини по њеним текућим тржишним вредностима и предлаже неколико метода за одређивање текућих цена.¹⁸⁴

Рачуноводствени конзервативизам као мултидимензионални концепт и дугорочно владајућа конвенција финансијског извештавања има велики број дефиниција. Бројни теоретичари и истраживачи развили су своје дефиниције од којих свака успева да обухвати само одређени аспект конзервативизма. Ипак, упркос енормном значају принципа конзервативизма за рачуноводствену теорију и праксу, није се издвојила његова јединствена и ауторитативна дефиниција у рачуноводственој литератури.

У радовима и истраживањима на тему конзервативизма, често се може наћи дефиниција коју је дао Блис (Bliss) 1924. године и која се данас користи као рачуноводствена изрека. По њој, конзервативизам указује да не треба антиципирати ни један добитак (приход), али треба предвидети сваки губитак (расход).¹⁸⁵ Другим речима, конзервативизам можемо сагледати као усмерење ка обазривом и предострожном признавању и вредновању добитака и имовине, што не важи када су у

¹⁸² Gilman, S. (1939). Concepts of Profit. *The Yale Law Journal*: Vol. 49, No. 1, стр. 167-170. Наведено према: Neag, R., Masca, E. (2015). Identifying Accounting Conservatism – A Literature Review. *Procedia Economics and Finance*: 32, стр. 1114.

¹⁸³ MacNeal, K. (1939). Truth in Accounting. *The Yale Law Journal*: Vol. 49, No. 1, стр. 167-170. Наведено према: Neag, R., Masca, E. (2015). *Op. cit.*, стр. 1114.

¹⁸⁴ Neag, R., Masca, E. (2015). *Op. cit.*, стр. 1114.

¹⁸⁵ Bliss, J. H. (1924). *Management through accounts*. New York: The Ronald Press Company. Наведено према: Thijssen, M.W.P., Iatridis, G.E. (2016). Conditional conservatism and value relevance of financial reporting: A study in view of converging accounting standards. *Journal of Multinational Financial Management*: 37-38, стр. 49.

питању губици и обавезе.¹⁸⁶ Теоретичар Басу у свом раду из 1997. године¹⁸⁷ дефинише конзервативизам као асиметрију у признавању и приказивању добитака која обезбеђује бржи и комплетнији одговор на „лоше вести“ у односу на „добре вести“.¹⁸⁸ Гиволи (Givoly) и Хајн (Haun)¹⁸⁹ дефинишу конзервативизам као селективни критеријум који има за циљ минимизацију кумулативних приказаних добитака коришћењем споријег признавања прихода, бржег признавања расхода, нижег вредновања имовине и вишег вредновања обавеза, а Фелтхам (Feltham) и Олсон (Ohlson)¹⁹⁰ виде конзервативно рачуноводство као очекивање да ће тржишна вредност капитала премашити његову књиговодствену вредност у дугом року.

Принцип конзервативизма је битна рачуноводствена конструкција коју можемо описати као прожимајући концепт рачуноводног вредновања.¹⁹¹ У Извештају о концептима финансијског рачуноводства број 2 (енгл. Statement of Financial Accounting Concepts No. 2 – SFAC 2 „Qualitative Characteristics of Accounting Information“), донетом од стране америчког Одбора за стандарде финансијског рачуноводства 1980. године, конзервативизам се дефинише као мудра реакција на несигурност и покушај адекватног обухватања инхерентних ризика који се јављају у бројним пословним ситуацијама.¹⁹² Ханс Хугеворст (Hans Hoogervorst), председавајући Одбора за МРС, у свом говору на конференцији о „Корпоративном извештавању у будућности“ (енгл. Corporate Reporting of the Future) у Бриселу 2012. године рекао је да по дефиницији конзервативизам налаже да се примени опрез уколико постоји сумња по питању вредности имовине или обавеза, што представља једноставан начин који треба примењивати у свакодневном животу.¹⁹³ Посматрано из друштвено-културолошке

¹⁸⁶ Chanchani, S., Willett, R. (2004). An empirical assessment of Gray's accounting value constructs. *International Journal of Accounting*: 39(2), стр. 125-154.

¹⁸⁷ Basu, S. (1997). *Op.cit.*, стр. 3-37.

¹⁸⁸ Hansen, J.C., Hong, K.P., Park, S.H. (2018). Accounting conservatism: A life cycle perspective. *Advances in Accounting*: Vol. 40, стр. 76.

¹⁸⁹ Givoly, D., Haun, C. (2000). The changing time-series properties of earnings, cash flows and accruals: Has financial reporting become more conservative? *Journal of Accounting and Economics*: 29(3), стр. 287-320.

¹⁹⁰ Feltham, G., Ohlson, J. (1995). Valuation and clean surplus accounting for operating and financial activities. *Contemporary Accounting Research*: 11(2), стр. 689-731.

¹⁹¹ Sterling, R. R. (1967). Conservatism: The fundamental principle of valuation in traditional accounting. *Abacus*: 3(2), стр. 109-132.

¹⁹² Овај стандард и Извештај о концептима финансијског рачуноводства број 1 (енгл. Statement of Financial Accounting Concepts No. 1 – SFAC 1 „Objectives of Financial Reporting by Business Enterprises“) замењени су Извештајем о концептима финансијског рачуноводства број 8 (енгл. Statement of Financial Accounting Concepts No. 8 – SFAC 8 „Conceptual Framework for Financial Reporting“). Интернет страница: www.fasb.org (приступљено 10.03.2019)

¹⁹³ Macve, R.H. (2015). *Op. cit.*, стр. 125.

перспективе, конзервативно понашање рачуновођа јесте наслеђено индивидуално стање које се испољава као тенденција избегавања ризика у пословању.¹⁹⁴

1.2. Садржина принципа конзервативизма

Принцип конзервативизма подразумева избор рачуноводствених политика којима се утврђују најпогоднији временски термини и износи признавања ефеката одређених пословних трансакција у циљу „избегавања вештачког хипертрофирања нето имовине и нето добитка када су ови износи неизвесни“.¹⁹⁵ Овај принцип представља комплексну целину четири међусобно повезана принципа: принципа реализације, принципа импаритета, принципа ниже вредности и принципа више вредности. У првом делу рада приликом кратког осврта на најважније рачуноводствене принципе поменули смо да постоје бројне класификације рачуноводствених принципа. По неким систематизацијама принципи који улазе у састав принципа конзервативизма посматрају се као независни принципи. За потребе овог рада, без икакве намере да се умањи појединачни значај сваког од ових принципа, посматраћемо ова четири принципа као део једног ширег схватања опрезности у финансијском извештавању и као оптималан начин за изражавање свих предности њихове комплементарности.

1.2.1. Принцип реализације

Посматрајући историјски развој принципа и њихова најранија груписања у претходном делу рада видели смо да се принцип реализације развио као део принципа конзервативизма. У неким систематизацијама и интерпретацијама овај принцип „заменењује се принципом објективности који се сматра ублаженим принципом реализације“.¹⁹⁶ Међутим, данас је прихваћено мишљење да је принцип реализације самостални рачуноводствени принцип, пре свега због његовог великог значаја приликом утврђивања сврсисходности билансирања. Теоретичари, попут Лефсона (Leffson), сматрају да принцип реализације и принцип импаритета имају, сваки

¹⁹⁴ Hotstede, G., McCrae, R.R. (2004). Personality and culture revisited: linking traits and dimensions of culture. *Cross Cultural Research*: 38(1), стр. 52-88.

¹⁹⁵ Савић, Б. (2014). Рачуноводствени конзервативизам: препрека или подстицај висококвалитетном финансијском извештавању. *Рачуноводство*: бр. 5-6 (мај-јун), стр. 29-30.

¹⁹⁶ Ранковић, Ј. (2008). *Op. cit.*, стр. 213.

појединачно, врло значајне импликације на биланс, па је незахвално посматрати их као делове неког принципа. „Принцип реализације одређује када је настао приход, док принцип импаритета антиципира из развоја започетих послова очекиване негативне доприносе успеху (губитке).“¹⁹⁷

„Начин признавања прихода од одлучујуће је важности на приказ зарађивачке способности сваког ентитета.“¹⁹⁸ Принцип реализације, као што сам његов назив каже, представља захтев за утврђивањем тренутка реализације прихода и расхода, а самим тим добитка и губитка. Тренутак реализације се сматра тренутком настанка прихода и расхода, односно добитка и губитка. То практично значи да је забрањено исказивати у финансијским извештајима нереализоване добитке и губитке, односно добитке и губитке који нису потврђени кроз прометни акт на тржишту. Ово указује на „*de facto*“ нераздвојну повезаност¹⁹⁹ принципа реализације и концепта историјског трошка. Међутим, постоји више могућих временских термина који се могу означити као „тренутак реализације“. Наиме, принцип реализације дефинише тренутак реализације као „тренутак размене производа и услуга за одређену суму новца или потраживање (право)“, а цео процес реализације као „укупан временски период од почетка набавке фактора производње до продаје произведених производа и осигурања пријема новца.“²⁰⁰ Сматра се да је најранији термин реализације представљен у виду активности закључивања уговора, а најкаснији у виду активности коначног испуњења одредби уговора и уплатом новца, као и истеком рока преузетих обавеза (на пример, гаранције и јемства). Као потенцијални термини реализације јављају се следеће активности: закључивање уговора са купцем, припремање робе за испоруку, отпрема робе, фактурисање испоруке, прелаз ризика, прелаз власништва, примање робе, плаћање и истек гарантног рока.²⁰¹ Нови МСФИ 15 „значајно шири постојеће захтеве за презентацијом и обелодањивањем питања везаних за приходе, што укључује објављивање информација везаних за природу прихода, време признавања, извесност наплате потраживања из уговора са купцима, као и новчане токове из односа предузећа са својим купцима и дезагрегирање прихода на категорије под утицајем различитих

¹⁹⁷ Ранковић, Ј. (2008). *Op. cit.*, стр. 187.

¹⁹⁸ Спасић, Д., Арсенијевић, А. (2017). Неки изазови у признавању прихода у складу са МСФИ 15. *Економски погледи*: Vol. 19, број 1, стр. 53.

¹⁹⁹ Ранковић, Ј. (2008). *Op. cit.*, стр. 213.

²⁰⁰ Ранковић, Ј. (2008). *Op. cit.*, стр. 186.

²⁰¹ Више о томе видети: Шкарић-Јовановић, К. (2016). *Финансијско рачуноводство*. Београд: Економски факултет, стр. 237-238.

економских фактора (на пример: приходи по категоријама производа, приходи по типу тржишта, приходи по типу потрошача, итд.).²⁰² На овај начин, обезбеђује се боља информисаност различитих интересних група у вези прихода као битне детерминанте зарађивачке способности ентитета.

Принцип реализације треба да допринесе остваривању два циља: прво, да се билансом обухвате приходи који су заиста настали у обрачунском периоду (односно приходи од реализованих производа и услуга) и друго, да се утицај резултата производње која није реализована на тржишту учини неутралним по висину финансијског резултата. Управо други циљ принципа реализације тумачи се као забрана исказивања нереализованих добитака у билансу.

1.2.2. Принцип импаритета

Стара трговачка традиција, која датира из 14. века и везује се првобитно за Италију, у одређеној мери мимоилази се са захтевима садржаним у принципу реализације. Наиме, очекивани негативни допринос успеху, односно губитак из нереализованих, али извесних пословних активности се признаје као реализован и уноси у биланс успеха заједно са реализованим расходима и приходима. Другим речима, неједнако се третирају будући позитивни и негативни доприноси успеху, односно нереализовани добици се посматрају са аспекта принципа реализације, а нереализовани губици са аспекта принципа импаритета, који управо у овом домену ограничава принцип реализације. Сматра се да је прва кодификација принципа импаритета извршена у француској Уредби о трговини из 1673. године, са напоменом да се захтевано смањење вредности односило на залихе (робе и материјала), што је логично са аспекта тадашњег незнатног учешћа сталне имовине у укупној активи. Такође, сматра се да је термин „принцип импаритета“ у стручну литературу увео немачки аутор Лион (Lion) 1923. године, који је покушао да називом принципа укаже на његово суштинско значење испољено у виду неједнаког третмана нереализованих добитака и губитака. Занимљиво је да у својим радовима теоретичар Томс (Thoms) овај принцип назива принципом недоследности. Недоследност се односи на примену принципа реализације, односно његово асиметрично поштовање приликом признавања прихода и расхода. „Аномалија асиметричног признавања будућих расхода у односу на

²⁰² Спасић, Д., Арсенијевић, А. (2017). *Op. cit.*, стр. 65.

приходе само је још један фактор који подрива конзистентност финансијског извештавања и повећава могућности за разне манипулације, као што је управљање резултатом.²⁰³

Принцип импаритета представља захтев за антиципирањем расхода чији се настанак очекује у предстојећим обрачунским периодима због активности извршених у текућем (или прошлом) обрачунском периоду. Развој принципа импаритета произилази из захтева принципа одржања капитала и има за циљ спречавање исказивања нереално високих добитака, који би се појавили услед изостављања извесних и неизбежних расхода као последица прошлих и текућих пословних активности, односно уговора. С обзиром на то да врши антиципирање будућих губитака, деловање принципа импаритета у супротности је са деловањем принципа разграничења и принципа тачности. Другим речима, принцип импаритета не води ни прецизном везивању прихода и расхода за поједине обрачунске периоде ни утврђивању тачних (тржишно верификованих) периодичних резултата. Претходно се правда, управо, врховним циљем принципа импаритета манифестованог у виду захтева за одржањем капитала и спречавањем његове дисторзије „принудним ограничавањем исплата добитка“.²⁰⁴ Практична имплементација принципа импаритета подразумева идентификовање расхода чија ће се антиципација извршити, с једне стране, отписивањем прецењених права и потраживања и, с друге стране, повећањем потцењених обавеза, што се врши путем стварања покрића (резервисања). Управо обавеза образовања покрића по основу обавеза према трећим лицима за несигурне обавезе и покрића за претеће губитке на незавршеним пословима произилази директно из принципа импаритета, односно индиректно из принципа конзервативизма.

1.2.3. Принцип ниже вредности

Принцип ниже вредности представља захтев да се имовина процењује на основу набавне цене (цене коштања), само под условом да набавна цена (цена коштања) није виша од текуће тржишне цене. Другим речима, као релевантна вредност узима се нижа вредност између набавне цене (цене коштања) и тржишне цене. Принцип ниже вредности примењује се код процењивања залиха и хартија од вредности, при чему се

²⁰³ Macve, R.H. (2015). *Op. cit.*, стр. 126.

²⁰⁴ Ранковић, Ј. (2008). *Op. cit.*, стр. 203.

код залиха упоређују набавна цена (цена коштања) и текућа тржишна цена, док се код хартија од вредности упоређују њихова номинална вредност и вредност на финансијском тржишту. Овај принцип није меродаван за дугорочна материјална улагања, јер она нису намењена продаји већ дугорочној употреби за сврху обављања делатности ентитета.²⁰⁵

1.2.4. Принцип више вредности

Принцип више вредности за вредновање позиција пасиве пандан је принципу ниже вредности за вредновање позиција активе. Овај принцип представља захтев да се билансирање обавеза врши по вишој вредности између номиналне вредности и ефективне вредности. На пример, у случају постојања реалне могућности повећања постојећих уговорних обавеза на основу затезних камата услед неблаговременог плаћања или ако су извесни трошкови сервисирања производа у гарантном року. У наведеним случајевима формирале би се обавезе за камате и резервисања за трошкове у гарантном року. Такође, путем резервисања обезбеђује се покриће осталих будућих трошкова, као што су: трошкови обнављања природног богатства (земљишта и шума), паушално резервисање за отписивање дубиозних потраживања, трошкови инвестиционог одржавања основних средстава које се понавља у интервалима дужим од годину дана.²⁰⁶

1.3. Врсте рачуноводственог конзервативизма

Рачуноводствена литература разликује две врсте конзервативизма, при чему теоретичари користе различите термине за њихово означавање. Прва врста конзервативизма назива се „приступ биланса успеха“,²⁰⁷ „*ex post* конзервативизам“²⁰⁸ и „условни конзервативизам“,²⁰⁹ а друга врста „приступ биланса стања“,²¹⁰ „*ex ante*

²⁰⁵ Андрић, М. (2017). *Op. cit.*, стр. 16.

²⁰⁶ Андрић, М. (2017). *Op. cit.*, стр. 17.

²⁰⁷ Zhang, X.J. (2000). Conservative accounting and equity valuation. *Journal of Accounting and Economics*: 29(1), стр. 125-149.

²⁰⁸ Khalifa, M., Othman, H.B., Hussainey, K. (2018). The effect of *ex ante* and *ex post* conservatism on the cost of equity capital: A quantile regression approach for MENA countries. *Research in International Business and Finance*: 44, стр. 239-255.

²⁰⁹ Beaver, W.H., Ryan, S.G. (2005). Conditional and Unconditional conservatism: Concepts and Modeling. *Review of Accounting Studies*: 10(2-3), стр. 269-309.

конзервативизам²¹¹ и „безусловни конзервативизам“.²¹² У овом раду користићемо све наведене називе за обе врсте конзервативизма у зависности од терминологије коришћене у радовима одређених теоретичара чије резултате истраживања приказујемо.

Условни конзервативизам (енгл. Conditional conservatism) подржава доношење одлуке о смањењу књиговодствене вредности у виду одговора на „лоше“ вести из пословног окружења, али не и доношење одлуке о повећању књиговодствене вредности на основу „добрих“ вести из пословања.²¹³ Другим речима, условни конзервативизам, као што његов назив каже, условљен је достављеним информацијама и омогућава *ex post* деловање у зависности од карактеристике информација. Условно конзервативно понашање упућује на неизмењену књиговодствену вредност у случају погодних пословних околности и на измену (потцењивање) књиговодствене вредности под неповољним околностима пословања, односно захтева асиметрично признавање позитивних и негативних ефеката пословних догађаја. Примери мера условног конзервативизма су поштовање принципа ниже вредности при вредновању залиха и утврђивање обезвређења дугорочне материјалне и нематеријалне имовине. С обзиром на то да ова врста конзервативизма *de facto* зависи од врсте вести која се приказује, њене реперкусије ће водити ажурнијем признавању неповољних ефеката пословања.

Безусловни конзервативизам (енгл. Unconditional conservatism) подразумева систематско потцењивање вредности нето имовине на основу унапред детерминисаних рачуноводствених пракси.²¹⁴ Наиме, рачуноводствени поступак детерминисан на почетку вредновања имовине и обавеза, односно *ex ante*, није подложен утицају (позитивном или негативном) које носе нове пословне информације. Зато безусловни конзервативизам резултира очекиваним латентним резервама. Најчешћи примери мера безусловног конзервативизма су третирање нематеријалне имовине интерно креиране и трошкова истраживања и развоја као расхода периода, некапитализовање трошкова камата који се приписују набавној вредности (цени коштања) у складу са МРС 23 „Трошкови позајмљивања“ и повећање стопе отписивања вредности материјалних улагања изнад економског отписивања. Безусловни конзервативизам можемо означити

²¹⁰ Zhang, X.J. (2000). *Op. cit.*, стр. 125-149.

²¹¹ Khalifa, M., Othman, H.B., Hussainey, K. (2018). *Op. cit.*, стр. 239-255.

²¹² Beaver, W.H., Ryan, S.G. (2005). *Op. cit.*, стр. 269-309.

²¹³ Basu, S. (1997). *Op. cit.*, стр. 3-37.

²¹⁴ Kieso, D.E., Weygandt, J.J., Warfield, T.D. (2001). *Intermediate accounting*. New York: Wiley. Наведено према: Walton, P., Haller, A., Raffournier, B. (Eds.) (2003). *Op. cit.*, стр. 91-128.

као недискрециони конзервативизам који се манифестује кроз рачуно тржишне и књиговодствене вредности ентитета (енгл. Market-to-Book Ratio) и чији се утицај остварује применом стандарда (на пример, процена фер вредности и отписивање имовине), док условни конзервативизам као намерна интервенција у процесу финансијског извештавања (у виду усклађивања степена и тренутка предузимања конзервативних политика) представља дискрециони конзервативизам.²¹⁵ МРС/МСФИ садрже правила на основу којих настаје безусловни и условни конзервативизам. МРС 38 „Нематеријална улагања“ прописује правила која не признају улагања у истраживање и друге облике нематеријалне имовине као средство без обзира на могућност остваривања значајних будућих економских користи од употребе резултата тих истраживања. Такође, овај стандард омогућује избор метода отписивања вредности нематеријалних улагања које резултирају отписом вредности средства вишим од губитка економске вредности тог средства. Ово показује да примена одредби МРС 38 доприноси појави безусловног конзервативизма. Насупрот њему, МРС 37 „Резервисања, потенцијалне обавезе и потенцијална имовина“ допушта признавање губитака по основу штетних уговора, МРС 36 „Умањење вредности имовине“ омогућује признавање губитака по основу обезвређења материјалних и нематеријалних улагања, МРС 2 „Залихе“ прописује да се залихе вреднују по нето надокнадивој вредности уколико је она нижа од њихове књиговодствене вредности, а МСФИ 15 „Приход од уговора са купцима“ наводи низ захтева за признавање прихода по основу уговора са купцима. Наведени стандарди примери су извора условног конзервативизма, односно захтева за асиметричним условима признавања губитака и добитака.²¹⁶

Теоретичар Ватс даје алтернативна објашњења постојања и значаја рачуноводственог конзервативизма кроз сагледавање процеса уговарања и из њега проистичућих акционарских права, правила опорезивања и правне регулативе. Такође, он емпиријски доказује да долази до повећања рачуноводственог конзервативизма током времена и показује да еволуција рачуноводства и финансијског извештавања, али и манипулација и превара представља резултат рачуноводственог утицаја на

²¹⁵ Lawrence, A., Sloan, R., Yuan Sun, Y. (2013). Non-discretionary conservatism: Evidence and implications. *Journal of Accounting and Economics*: 56, стр. 112-133.

²¹⁶ Шкарић-Јовановић, К. (2015а). Примена опрезности у финансијском извештавању – навика или потреба? *Acta Economica*: 13(22), стр. 78-79.

понашање менаџера.²¹⁷ Опрезно одмеравање имовине и резултата препоручљиво је из четири основна разлога:²¹⁸ постојања уговорних односа, покретања парничног поступка, пореских правила и правне регулативе.

„Асиметричан третман добитка и губитка, као манифестација условног конзервативизма, пружа могућност ефикасније процене ризика са којима се предузеће суочава и истовремено представља основу за прецизније дефинисање одредби уговора“,²¹⁹ како уговора са менаџерима у којима је дефинисано да се њихове перформансе заснивају на рачуноводственим показатељима, тако и уговора о задуживању. На тај начин, условни конзервативизам спречава менаџерски опортунизам, чиме штити интересе акционара, и обезбеђује да ентитети ускладе своје финансијско извештавање са информационим потребама поверилаца услед чега могу очекивати остваривање значајних користи у виду смањења трошкова задуживања. Насупрот условном, безусловни конзервативизам представља „извор неизвесности и арбитражности рачуноводствених показатеља, чиме се значајно редукује ефикасност уговарања.“²²⁰ Уколико зајмодавци остваре губитак на основу исказаних информација у финансијским извештајима ентитета, они могу покренути парницу против ентитета и менаџмента. Управо условни конзервативизам представља механизам заштите ентитета од ризика парничног поступка и њему иманентних трошкова путем системског потцењивања вредности имовине. Другим речима, условни конзервативизам проистиче из потребе одговарања на обавезе проистекле из уговорних односа и одлука судских спорова, док безусловни може да представља како припремљен одговор на одлуке судских спорова, тако и легитимно коришћење опција садржаних у регулативи и правилима опорезивања.²²¹ Што се тиче опорезивања, у случају исказивања добитка менаџмент „може редуковати нето садашњу вредност пореских расхода“, путем „одлагања тренутка признавања прихода и убрзаним признавањем расхода“.²²²

Безусловни конзервативизам омогућава признавање губитака без обзира на пријем информација чиме се остварује убрзано признавање расхода. Мада, треба имати

²¹⁷ Neag, R., Masca, E. (2015). *Op. cit.*, стр. 1117.

²¹⁸ Gell, S. (2012). *Determinants of Earnings Forecast Error, Earnings Forecast Revision and Earnings Forecast Accuracy*. Wiesbaden: Springer Gabler, стр. 53-55.

²¹⁹ Савић, Б. (2014). *Op. cit.*, стр. 31.

²²⁰ Савић, Б. (2014). *Op. cit.*, стр. 31.

²²¹ Neag, R., Masca, E. (2015). *Op. cit.*, стр. 1118.

²²² Савић, Б. (2014). *Op. cit.*, стр. 31.

у виду да и условни конзервативизам може бити изазван пореском и рачуноводственом регулативом. Наиме, безусловни конзервативизам „није довољно флексибилан да реагује на краткорочне промене пореске регулативе“,²²³ па се решење налази у примени условног конзервативизма путем кога се одлажу приходи текућег обрачунског периода на наредне обрачунске периоде и тиме се смањује садашња вредност пореских плаћања. Успешни пословни ентитети својим оствареним перформансама посебно привлаче пажњу јавности и државних агенција. Менаџери ових ентитета имају мотивацију да потцене текуће резултате путем обе форме конзервативизма чиме ће „смањити тзв. политичке трошкове и јавну видљивост“.²²⁴ Ентитети који имају „више трошкове регулативе у већем степену посежу за безусловним конзервативизмом.“²²⁵

Слика бр. 9: Међусобна повезаност условног и безусловног конзервативизма

Теоретичари Бивр (Beaver) и Рајан (Ryan)²²⁶ истраживали су интеракцију између две врсте конзервативизма и промене условног конзервативизма услед утицаја безусловног конзервативизма. Резултати истраживања показују да се две врсте конзервативизма међусобно прожимају у смислу да се условни конзервативизам мења под утицајем безусловног, као и да обе форме конзервативизма служе остваривању циљева ентитета сусрећући њихове различите потребе. Међусобни однос врста конзервативизма сагледавала је истраживачка студија²²⁷ која је утврдила да је *ex ante* конзервативизам, мерен рациом тржишне и књиговодствене вредности, негативно повезан са *ex post* конзервативизмом. Може се десити да се условни конзервативизам без детаљније анализе поистовети са манипулативном активношћу каква је техника уравнотежавања резултата (енгл. Income smoothing). Фундаментална разлика између њих огледа се у различитом утицају који имају на дистрибуцију резултата. Наиме,

²²³ Савић, Б. (2014). *Op. cit.*, стр. 31.

²²⁴ Савић, Б. (2014). *Op. cit.*, стр. 31.

²²⁵ Савић, Б. (2014). *Op. cit.*, стр. 31.

²²⁶ Beaver, W., Ryan, S. (2005). *Op. cit.*, стр. 311-321.

²²⁷ Khan, M., Watts, R.L. (2009). Estimation and empirical properties of a firm-year measure of accounting conservatism. *Journal of Accounting and Economics*: 48(2-3), стр. 132-150.

повећани значај акумулације (односно значај очувања и повећања капитала у неповољним пословним околностима) води повећању примене условног конзервативизма, док истицање значаја дивиденди води манипулацијама у вези износа и структуре приказаног резултата у финансијским извештајима, што се постиже мерама безусловног конзервативизма.²²⁸ „Истраживања показују да корисници рачуноводствених информација сматрају да је благовремено признавање губитака корисно, док је примена безусловног конзервативизма спорна.“²²⁹

Није изненађујуће то што су две врсте конзервативизма, иако негативно повезане у кратком року, ипак позитивно повезане у дугом року.²³⁰ Студија Бивера и Рајана²³¹ објашњава да негативан однос између њих у кратком року постоји због карактеристичне функције безусловног конзервативизма која се испољава кроз аутоматско амортизовање (ублажавање) негативних ефеката „лоших вести“ из пословања чиме се смањује потреба за условним конзервативизмом. Иста студија која показује да је у кратком периоду однос између условног конзервативизма и рачуна тржишне и књиговодствене вредности (као опште мере безусловног конзервативизма) негативан, указује да се продужавањем периода мерења однос креће ка позитивном.²³²

Поједини теоретичари²³³ проучавали су заступљеност рачуноводственог конзервативизма у европским државама, при чему су се фокусирали на институционалне разлике између држава англо-америчког правног система и европско-континенталних правних система. Њихови резултати показују да конзервативизам биланса стања утиче на смањење конзервативизма биланса успеха. Утврдили су да се у Француској и Немачкој конзервативизам биланса успеха смањује после искључивања ефеката безусловног конзервативизма. У Великој Британији управљање резултатима (као резултат примене безусловног конзервативизма) ограничава се применом конзервативизма биланса успеха.²³⁴ Резултати истраживања показују да државе европско-континенталних правних система имају виши ниво безусловног конзервативизма. Међутим, истраживање указује да је ниво условног конзервативизма

²²⁸ Neag, R., Masca, E. (2015). *Op. cit.*, стр. 1117.

²²⁹ Beaver, W., Ryan, S. (2005). *Op. cit.*, стр. 269.

²³⁰ Biddle, G., Ma, M., Song, F. (2012). Accounting conservatism and bankruptcy risk. *SSRN Electronic Journal*: June, стр. 1-52.

²³¹ Beaver, W., Ryan, S. (2005). *Op. cit.*, стр. 269-309.

²³² Roychowdhury, S., Watts, R.L. (2007). Asymmetric timeliness of earnings, market-to-book and conservatism in financial reporting. *Journal of Accounting and Economics*: 44, стр. 22.

²³³ Garcia Lara, J.M., Mora, A. (2004). Balance sheet versus earnings conservatism in Europe. *European Accounting Review*: Vol. 13, No. 2, стр. 261-292.

²³⁴ Neag, R., Masca, E. (2015). *Op. cit.*, стр. 1118.

у Великој Британији виши у односу на Немачку, али не и у односу на остале државе које су ушле у узорак истраживања. Могуће објашњење ове појаве везује се за резултате истраживања које је спровео Ла Порта са сарадницима (La Porta et al.),²³⁵ а које истиче да разлике између држава по питању структуре власништва над ентитетима нису у тој мери изражене, као што се обично претпоставља у литератури.

Корисници информација из финансијских извештаја имају одређену дозу анимозитета према принципу конзервативизма због неразумевања околности у којима је овај приступ оправдан, а у којима није, односно због нејасноћа око тога да ли резултати његове примене доприносе унапређењу квалитета рачуноводствених информација или их, пак, дерогирају. У литератури могу се наћи студије које су имале за предмет истраживања однос између квалитета резултата приказаног у финансијским извештајима и цене сопственог капитала. Узорак посматране студије Франциса и сарадника (Francis et al.)²³⁶ чине ентитети из САД и њихови финансијски извештаји за период од 1975. до 2001. године. Један од анализираних атрибута квалитета исказаног резултата у овој студији јесте, управо, степен конзервативизма. Резултати студије указују да ентитети са вишим нивоима конзервативизма као мерила вишег квалитета приказаног резултата имају нижу цену сопственог капитала. Повезаност конзервативизма и квалитета финансијских информација испитује и друга студија²³⁷ која користи узорак ентитета из Велике Британије за период од 1987. до 1999. године. Њени резултати показују да је *ex post* конзервативизам повезан са нижим квалитетом финансијских информација и вишом ценом сопственог капитала, а да је *ex ante* конзервативизам повезан са вишим квалитетом финансијских информација и нижом ценом сопственог капитала. Теоретичар Ли (Li) у својој студији²³⁸ испитује управљачку и преговарачку улогу *ex post* конзервативизма у смањењу цене сопственог капитала и цене позајмљеног капитала у интернационалној сфери. Његови резултати указују да ентитети из држава чији рачуноводствени системи толеришу виши ниво конзервативизма имају нижу цену сопственог капитала и нижу цену дуга. Такође, утврђује да је негативан однос између конзервативизма и цене сопственог капитала

²³⁵ La Porta, R., Lopez De Silanes, F., Shleifer, A. (1999). Corporate Ownership Around the World. *The Journal of Finance*: Vol. 54, No. 2, стр. 471-517.

²³⁶ Francis, J., LaFond, R., Olsson, P.M., Schipper, K. (2004). Costs of equity and earnings attributes. *Accounting Review*: 79(4), стр. 967-1010.

²³⁷ Chan, A.L.C., Lin, S.W.J., Strong, N. (2009). Accounting conservatism and the cost of equity capital: UK evidence. *Managerial Finance*: 35(4), стр. 325-345.

²³⁸ Li, X. (2015). Accounting conservatism and the cost of capital: an international analysis. *Journal of Business Finance and Accounting*: 42(5-6), стр. 555-582.

израженији у државама са строгим правним нормама, док је негативна повезаност *ex post* конзервативизма и цене дуга израженија у државама са јаком заштитом права кредитора. Сама повезаност *ex post* конзервативизма и цене сопственог капитала може да се посматра са информационог аспекта. Студија Бидла и сарадника (Biddle et al.)²³⁹ која истражује ефекте *ex post* конзервативизма на цену сопственог капитала на примеру јавних ентитета из САД за период од 1986. до 2008. године утврдила је позитиван однос између ове две величине, што значи да виши *ex post* конзервативизам води вишој цени сопственог капитала. Резултат ове студије наводи на закључак да *ex post* конзервативизам води информационој асиметрији, повећању ризика и самим тим повећању цене сопственог капитала. Међутим, студија Гицмана и Тромбета (Gietzmann, Trombetta)²⁴⁰ указује да *ex post* конзервативизам може да се сагледава као супститут добровољном обелодањивању информација које емпиријски доказано смањује цену сопственог капитала на основу умањења информационог ризика инвеститора. Такође, нова студија Калифе и сарадника (Khalifa et al.)²⁴¹ из 2018. године утврђује позитивну релацију између *ex ante* конзервативизма и цене сопственог капитала, као и негативну повезаност *ex post* конзервативизма и цене сопственог капитала. При томе, наглашава се да су ефекти обе врсте конзервативизма израженији код ентитета са вишом ценом сопственог капитала.

Као што резултати истраживања Ксинронга (Xinrong)²⁴² указују, обе врсте конзервативизма задовољавају одређене потребе ентитета, али негативно су повезане, чиме се индицира неопходност избора примене једне од њих (или бар доминантности у примени једне) на основу доприноса резултатима пословања ентитета.

Треба напоменути да се различити резултати у вези истог предмета истраживања јављају услед разлика у примењеним методама испитивања и репрезентативности испитаних узорака. На основу поменутих истраживачких студија можемо закључити да је *ex post* конзервативизам чешћи предмет проучавања од стране теоретичара него што је *ex ante* конзервативизам. Ово није случајност, јер је главна

²³⁹ Biddle, G., Ma, M., Wu, F. (2012). Conditional conservatism and the cost of equity capital: informational, fundamental, and behavioral effects. Hong Kong: University of Hong Kong, Working paper. Цитирано према: Khalifa, M., Othman, H.B., Hussainey, K. (2018). *Op. cit.*, стр. 242.

²⁴⁰ Gietzmann, M., Trombetta, M. (2003). Disclosure interactions: accounting policy choice and voluntary disclosure effects on the cost of raising outside capital. *Accounting and Business Research*: 33(3), стр. 187-205.

²⁴¹ Khalifa, M., Othman, H.B., Hussainey, K. (2018). *Op. cit.*, стр. 239-255.

²⁴² Xinrong, Q. (2007). The Effects of Contracting, Litigation, Regulation and Tax Costs on Conditional and Unconditional Conservatism: Cross-Sectional Evidence at the Firm Level. *The Accounting Review*: Vol. 82, No. 3 (May), стр. 759.

карактеристика савременог пословног окружења динамичност промена у пословању. Управо тим променама ентитети настоје да се прилагоде применом мера које спадају у делокруг *ex post* конзервативизма као реакције на утврђене промене, али које могу садржати елементе проактивног (*ex ante*) реаговања на промене. У претходним редовима наведени резултати теоријског и практичног истраживања принципа конзервативизма „пружају могућност диференцирања тзв. ‘лоше’ опрезности (у смислу намерног погрешног процењивања) која је генерално неприхватљива са аспекта циљева финансијског извештавања и ‘добре’ опрезности (опрезности у смислу разборите обазривости) која је у финансијском извештавању општеприхваћена“.²⁴³ Другим речима, без обзира на примењен облик конзервативизма (условни или безусловни), њему треба приступити одговорно и здраворазумски, што уз остале непромењене услове, представља пут ка квалитетном финансијском извештавању.

²⁴³ Савић, Б. (2014). *Op. cit.*, стр. 30.

2. Улога рачуноводственог конзервативизма у корпоративном управљању и савременом финансијском извештавању

У условима неизвесности инвеститори настоје да изврше диверзификацију својих улагања тако што инвестирају у бројне ентитете из различитих области пословања. Уз коришћење достигнућа савремене технологије и развојем транспорта, ентитети врло лако и у кратком року шире своје пословање на међународни ниво. Тако се стварају корпорације које можемо дефинисати као ентитете које карактерише правни субјективитет, потпуна самосталност и независност од власника капитала. Свесни да не поседују довољно управљачких способности, као ни времена, инвеститори ангажују професионалне управљаче (менаџере) којима поверавају уложени капитал у одређеном ентитету (или више њих) са циљем његовог мултипликовања. Модерном привређивању основна карактеристика је корпоративно управљање, које се наметнуло као насушна потреба у амбијенту учесталих и често радикалних промена.

2.1. Утицај рачуноводственог конзервативизма на корпоративно управљање

Након велике економске кризе из 30-тих година 20. века дошло је до повећања интересовања међународне академске јавности за агенцијску теорију и са њом повезано асиметрично информисање и настанак нових трошкова. Управо од овог периода датира актуелност корпоративног управљања која не јењава ни данас. Корпоративно управљање, као императив савременог пословања, омогућава ентитетима да се својом организационом флексибилношћу прилагоде променљивим захтевима тржишта. Поштовањем правила корпоративног управљања ентитети у форми акционарских друштава обезбеђују заштиту уложеног капитала свих стејкхолдера, односно појединаца и група који обезбеђују финансијски капитал, знање, опрему и сировине чиме врше утицај на активности ентитета и помажу му у достизању циљева, па сходно томе имају одређене материјалне интересе у ентитету.²⁴⁴ Правила и

²⁴⁴ Интересне групе можемо посматрати као интерне, када су у питању власници акција, менаџери, запослени, извршни директори, борд директора, и као екстерне, као што су потрошачи, добављачи, влада, локална самоуправа, синдикати, кредитори и конкуренција. Према оригиналном Оквиру за припрему и презентацију финансијских извештаја (енгл. Framework for the Preparation and Presentation of Financial Statements) из 1989. године, циљ финансијског извештавања је пружање информација о

процедуре пословања, улоге, права и одговорности бројних учесника у пословању ентитета (надзорни одбор, управни одбор, менаџмент, акционари и други инвеститори) дефинишу се корпоративном структуром управљања. Другим речима, корпоративно управљање се може посматрати као оквир за регулисање односа који се успостављају између различитих субјеката.²⁴⁵

У циљу оцене ефикасности, корпоративно управљање потребно је сагледати са економског, информационог и социјалног аспекта. Пре свега, добро корпоративно управљање треба да обезбеди ефикасно коришћење ресурса и стварање вредности за бројне интересне групе у дужем временском периоду (економски аспект), затим транспарентно пословање ентитета и уважавање информационих захтева постављених од стране интересних група (информациони аспект), али и да буде основа за успостављање позитивних односа између интересних група и да истраје у стварању равнотеже између њихових интереса (социјални аспект). Успешно корпоративно управљање захтева креирање јасне корпоративне структуре, одрживе корпоративне политике, напредне корпоративне културе и проактивне корпоративне климе. Одговорно пословање ентитета као производ поузданог система корпоративног управљања предуслов је веће заинтересованости инвеститора за озбиљнија улагања у ентитет, повећања квалитета пословне сарадње са различитим интересним групама и, у крајњој инстанци, обезбеђивања дугорочне конкурентности ентитета на тржишту.

Савремене корпорације најчешће имају облик друштва капитала, односно форму акционарског друштва. Агенцијски проблем, који највише долази до изражаја, управо, код ентитета у форми акционарских друштава због ограничене одговорности власника и одвојености власничке и управљачке структуре, модерна је болест савременог привређивања. Ограничена одговорност обезбеђује заштиту личне имовине власника, односно њено правно раздвајање од имовине пословног ентитета. Другим речима, ова карактеристика акционарских друштава омогућава власницима напуштање одређене инвестиције без сервисирања насталих обавеза ентитета, а из разлога

финансијском положају, успеху у пословању и променама у положају широком кругу корисника (инвеститора, кредитора, државе, партнера, јавности) за потребе одлучивања. Усвајањем Концептуалног оквира за финансијско извештавање (енгл. Conceptual Framework for Financial Reporting) у 2010. години смањен је број корисника тако што су дефинисани примарни корисници финансијских извештаја (постојећи и потенцијални инвеститори и зајмодавци). Узрок промена у циљевима и примарној групи корисника финансијских информација је у неусклађеним захтевима за информацијама појединих интересних група, као и карактеристикама самих информација које су се односиле на настале догађаје и биле претежно финансијског карактера. Ревидирани Оквир из 2018. године није донео промене по питању примарне групе корисника информација.

²⁴⁵ Раденковић Јоцић, Д., Секулић, В. (2013). *Корпоративно управљање*. Ниш: Економски факултет, стр. 2.

непостојања личног дуга на име власника, већ пословног дуга на име ентитета. Агенцијска теорија указује да агенцијски проблем може да проузрокује стварање посебних врста директних и индиректних трошкова. Директни агенцијски трошкови односе се на трошкове контроле рада менаџера које сnose власници, а индиректни агенцијски трошкови везују се за опортунитетне трошкове изражене у виду изгубљене добити настале на основу одлука менаџера.²⁴⁶ Ширина агенцијског проблема често се поједностављује и своди на проблеме између власника и менаџмента. Да то није тако уочио је теоретичар Јенсен (Jansen) који сматра да се агенцијски проблем најшире може посматрати кроз проблематичне међуљудске односе (на пословном нивоу), који се везују за односе власника и менаџера, самих власника, власника и кредитора. Другим речима, егзистенција агенцијског проблема своје извориште налази у три групе односа принципала и агената.²⁴⁷ Прву групу чине релације између акционара (принципала) и менаџера (агената) у којима се конфликт огледа у непридржавању поштовања врхунских интереса власника од стране менаџера. Друга група односи се на односе који владају у самој структури акционара, односно на односе између акционара са већинским пакетом акција (агенти) и акционара са мањинским пакетом акција (принципали). Карактеристичан конфликт који се ствара код ове групе односи се на потенцијално мењање статуса акционара и њихових овлашћења (већински акционар постаје мањински и обрнуто). Трећа група везује се за односе ентитета (агента) и његових пословних партнера (принципала) у које спадају кредитори, повериоци, купци, запослени, држава, односно на степен транспарентности пословања.

Корпоративно управљање има своју залеђину у корпоративном праву чији је циљ „ублажавање рањивости принципала у споразумевању са својим агентима“.²⁴⁸ У умањивању утицаја агенцијског проблема на перформансе пословања и самим тим на озбиљнији прилив инвестиција у ентитет, као помоћ корпоративном управљању појављује се и рачуноводствена наука (а не само правна), при чему је из њеног оквира потребно нагласити посебну корисност једног рачуноводственог принципа за корпоративно управљање – конзервативизма (опрежности). „Релевантне и поуздане информације значајна су подршка доносиоцима одлука у свим фазама процеса

²⁴⁶ Jensen, M.C., Mackling, W.H. (1976). Theory of the Firm, Managerial Behaviour, Agency Costs and Ownership Structure. *Journal of Financial Economics*: Vol. 3, Issue 4 (October), стр. 305-360.

²⁴⁷ Раденковић Јоцић, Д., Секулић, В. (2013). *Op. cit.*, стр. 53-54.

²⁴⁸ Kraakman, R. (2004). *The Anatomy of Corporate Law*. Oxford: University Press, стр. 46.

одлучивања. Менаџери предузећа традиционално су усмерени на рачуноводство, као најзначајнији извор информација за доношење пословних одлука.²⁴⁹

2.1.1. Агенцијска теорија као извор потребе за применом рачуноводственог конзервативизма

Према агенцијској теорији ентитет представља суму уговора између агената и принципала.²⁵⁰ Принципали ангажују агенте да заступају њихове интересе у ентитету и да начином његовог пословања одрже и повећају њихове будуће економске бенефите. Бенефити које ће принципали остваривати детерминисани су финансијском позицијом и успехом пословања ентитета које агенти представљају у финансијским извештајима. На тај начин, презентовање рачуноводствених информација постаје средство регулисања односа снага између интереса две стране, агената и принципала. Приликом дефинисања уговорног односа користе се као информациони инпути износи из финансијских извештаја, па је из тог разлога присутан ниво конзервативизма у извештајима битан за процес уговарања између две интересне стране. Скорашња истраживања показују да рачуноводствени конзервативизам побољшава ефикасност уговарања и да може послужити као механизам за ограничавање менаџерског опортунизма,²⁵¹ односно да конзервативизам може дати значајан допринос решавању агенцијског проблема.²⁵²

Теоретичар Ватс²⁵³ у својим радовима посматра рачуноводствени конзервативизам кроз перспективу уговарања, односно сматра да је потреба за конзервативизмом проистекла из уговорних односа између акционара и менаџера.²⁵⁴ Његов став је да конзервативне рачуноводствене праксе представљају погодан метод за

²⁴⁹ Антић, Љ. (2007). Обрачун трошкова по активностима и теорија органичења у функцији доношења пословних одлука. У: *Изазови пословно-финансијског извештавања у функцији менаџмента предузећа и банака*. Београд: Савез рачуновођа и ревизора Србије, XXXVIII Симпозијум, Златибор, стр. 26.

²⁵⁰ Fama, E.F., Jensen, M.C. (1983). The Separation of Ownership and Control. *Journal of Law and Economics*: Vol. 26, No. 2, стр. 301-325.

²⁵¹ Hu, J., Li, A.Y., Zhang, F. (2014). Does accounting conservatism improve the corporate information environment? *Journal of International Accounting, Auditing and Taxation*: 23, стр. 33.

²⁵² Watts, R.L. (2003a). Conservatism in accounting Part I: Explanations and Implications. *Accounting Horizons*: Vol. 17, No. 3 (September), стр. 207-221.

²⁵³ Watts, R.L. (2003a). *Op. cit.*, стр. 209.

²⁵⁴ Међутим, постоје гледишта по којима конзервативизам датира много раније од форме ентитета са ограниченом одговорношћу, бар за миленијум. Видети: De Ste. Croix, G.E.M. (1956). Greek and Roman accounting, стр. 14-74. In: A.C. Littleton, B.S. Yamey (Eds.), *Studies in the history of accounting*. Homewood: Richard D. Irving, Inc.

превазилажење проблема моралног хазарда који постоји из четири разлога: асиметричних информација, асиметричних исплата, ограниченог хоризонта и ограничене одговорности.²⁵⁵

Агенцијски проблем између менаџера и акционара произилази из одвојености власништва и контроле, односно у случају када је идентитет менаџера одвојен од идентитета акционара.²⁵⁶ „Уважавање чињенице да је дошло до раздвајања власништва и управљања предузећем, с једне стране, и развоја финансијских тржишта, с друге стране, мотивисало је неке менаџере да користећи финансијске извештаје прибаве значајне користи како за предузеће, тако и за себе.“²⁵⁷ Према агенцијској теорији, асиметричне информације појављују се у односу између акционара и менаџера када менаџери настоје да битне информације задрже за себе. Тада настаје јаз у информисању између њих и акционара. „Када се циљеви менаџера и власника разликују, односно када не могу упоредо да коегзистирају, одређени менаџери покушавају да информационом асиметријом дођу до реализације својих циљева.“²⁵⁸ Како би се информациони јаз елиминисао или смањено и ставио (у одређеној мери) под контролу, менаџерима се намеће поштовање принципа конзервативизма у финансијском извештавању.

За очекивати је да менаџери имају мотивацију да добровољно и самоиницијативно објављују информације о вишим нивоима добитака у финансијским извештајима, односно добре вести о резултатима пословања, као и да заобилазе приказивање губитака, односно објављивање лоших вести.²⁵⁹ Међутим, превелики оптимизам који менаџери испољавају при презентовању рачуноводствених информација може да доведе у питање даљи опстанак ентитета. „Проницљивост и интуитивна способност менаџера није довољна за ефикасно управљање савременим предузећем.“²⁶⁰ Наиме, ризик ерозије капитала и настанка будућих високих трошкова парничних поступака изазваних из разлога неплански високих износа исплата

²⁵⁵ Thijssen, M.W.P., Iatridis, G.E. (2016). *Op. cit.*, стр. 49.

²⁵⁶ Jensen, M., Meckling, W.H. (1976). *Op. cit.*, стр. 305-360.

²⁵⁷ Arsenijević, A., Đukić, T. (2017). Creative Cash Flow Reporting. *Facta Universitatis, Series: Economics and Organization*: Vol. 14, No. 2, стр. 164.

²⁵⁸ Lin, F., Wu, C.M., Fang, T.Y., Wun, J. (2014). The relations among accounting conservatism, institutional investors and earnings manipulation. *Economic Modelling*: 37, стр. 166.

²⁵⁹ Armstrong, C., Guay, W.R., Weber, J. (2010). The role of information and financial reporting in corporate governance and debt contracting. *Journal of Accounting and Economics*: 50, стр. 179-234.

²⁶⁰ Антић, Љ. (2003). Обрачун трошкова по активностима. У: *Рачуноводство и менаџмент у новом условном окружењу*. Београд: Савез рачуновођа и ревизора Србије, XXXIV Симпозијум, Златибор, стр. 278.

дивиденди и накнада менаџерима, као и последичне немогућности одговора на доспеле обавезе према кредиторима и добављачима долази у условима прецењивања вредности имовине и резултата. Зато се придржавање принципа конзервативизма у вредновању имовине, односно потцењивању њене вредности сматра решењем овог проблема. Студија Хазарика и сарадника (Hazarika et al.)²⁶¹ долази до доказа да менаџери имају подстицај, односно мотивацију да изобличи цифре финансијских перформанси у циљу повећања својих компензација, бонуса и капиталних добитака кроз продају акција у њиховом личном власништву.

Ограниченост хоризонта, односно посматрање пословања и његових циљева само у кратком року доводи до доношења одлука које нису усаглашене са дугорочном стратегијом ентитета. Повећање конзервативизма спречава манипулативне активности менаџмента које се манифестују у виду управљања резултатом (односно реализацијом постављених циљних резултата) и смањења опорезивог добитка (што доводи до повећања цене акција и на тој основи остваривања менаџерских бонуса). Резултати студије Еверта и Вагенхофера (Ewert, Wagenhofer)²⁶² показују да су менаџери склони манипулацији резултатима у циљу повећања тржишне вредности ентитета у кратком року како би сусрели постављена очекивања аналитичара по питању повећања цене акција или одржања њене вредности у периоду финансијских поремећаја.²⁶³ Међутим, рачуноводствена правила извештавања, као што је принцип импаритета оличен у захтеву за признавањем антиципираних губитака, која обавезују менаџере да објаве лоше вести у тачно дефинисаном временском периоду знатно олакшавају проток специфичних информација о пословању ентитета од инсајдера до аутсајдера.²⁶⁴

Ограничена одговорност односи се на релације између доносилаца рачуноводствених стандарда и регулаторних тела које треба да пропишу поштовање тих стандарда и санкционишу свако одступање од њих. Асиметрија у одговорности (односно магловита одговорност) између доносиоца стандарда и регулаторних тела у ситуацији прецењене вредности ентитета и погубних последица које могу проистећи из ње наводи на коришћење конзервативних рачуноводствених пракси.²⁶⁵

²⁶¹ Hazarika, S.J., Karpoff, M., Nahata, R. (2012). International corporate governance, CEO turnover and earnings management. *Journal of Finance and Economics*: 104(1), стр. 44-69.

²⁶² Ewert, R., Wagenhofer, A. (2015). Economic Relations Among Earnings Quality Measures. *Journal of Accounting, Finance and Business Studies*: 51(3), стр. 311-355.

²⁶³ Lin, F., Wu, C.M., Fang, T.Y., Wun, J. (2014). *Op. cit.*, стр. 165.

²⁶⁴ Armstrong, C., Guay, W.R., Weber, J. (2010). *Op. cit.*, стр. 179-234.

²⁶⁵ Thijssen, M.W.P., Iatridis, G.E. (2016). *Op. cit.*, стр. 49.

Ради реализовања својих сопствених циљева, иако они могу бити у супротности са циљевима ентитета, менаџери имају подстицај како да прикажу континуирани раст резултата у финансијским извештајима тако и да примене бројне инструменте манипулације резултатима.²⁶⁶ Управљање резултатима представља избор одговарајућих рачуноводствених политика и последичних активности које утичу на величину и садржину приказаних резултата ради остваривања специфичних циљева менаџера.²⁶⁷ Однос између институционалних инвеститора и активности управљања резултатима истраживала је студија Паунда (Pound)²⁶⁸ чији се резултати огледају у постављању три алтернативне хипотезе: хипотеза ефикасне контроле, хипотеза стратегијског договора и хипотеза конфликта интереса. Прво, према хипотези ефикасне контроле институционални инвеститори имају већу експертизу и способност да контролишу активности менаџера по нижим трошковима него индивидуални инвеститори. Ова предност институционалних над индивидуалним инвеститорима може ефикасно да се одрази на понашање менаџера у смислу привикавања њихове свести на детаљније и редовније контроле. Истовремено, може допринети и да приликом обављања својих активности управљања резултатима менаџери буду обазривији и креативнији. Друго, хипотеза стратегијског договора види потенцијал у сарадњи између институционалних инвеститора и менаџера као директно заобилажење интереса осталих акционара. На тај начин, менаџери би имали додатну мотивацију манифестовану у виду прећутне подршке да манипулишу приказаним резултатима. Треће, хипотеза конфликта интереса сматра да институционални инвеститори настоје да кретање цене својих акција усмере ка унапред дефинисаним планским вредностима. У овој ситуацији они истовремено имају две улоге, акционарску и менаџерску, из чега проистиче директан конфликт интереса. У овом случају формални менаџери своје пословне активности поистовећују са активностима управљања резултатима.²⁶⁹ У литератури се могу пронаћи различита истраживања о овој теми са врло опречним резултатима. Резултати поменуте студије Паунда иду у прилог прве хипотезе и указују да институционални инвеститори имају већу експертизу и могућност да врше

²⁶⁶ Lin, F., Wu, C.M., Fang, T.Y., Wun, J. (2014). *Op. cit.*, стр. 164.

²⁶⁷ Lin, F., Wu, C.M., Fang, T.Y., Wun, J. (2014). *Op. cit.*, стр. 166.

²⁶⁸ Pound, J. (1988). Proxy contests and the efficiency of shareholder oversight. *Journal of Finance and Economics*: 20, стр. 237-265. Наведено према: Becht M., Bolton P., Roell A. (2003) *Corporate Governance and Control*, стр. 3-109. In: Constantinides, G.M., Harris, M., Stulz, R. (Eds.) *Handbook of the Economics of Finance*. Amsterdam: Elsevier B.V.

²⁶⁹ Lin, F., Wu, C.M., Fang, T.Y., Wun, J. (2014). *Op. cit.*, стр. 167.

мониторинг активности менаџмента по нижим трошковима него индивидуални акционари, што утиче на смањење нивоа манипулације резултатима. У прилог другој и трећој хипотези говори становиште по коме се „институционални инвеститори посматрају као унутрашњи инвеститори између чије концентрације учешћа у акцијском капиталу и тржишне вредности ентитета постоји негативан однос.“²⁷⁰ Међутим, резултати студије Лина и сарадника (Lin et al.)²⁷¹ показују да није довољно сагледавати само процентуално учешће институционалних инвеститора у капиталу ентитета већ и њихову комплементарност са финансијским извештавањем предметног ентитета. Наиме, поменута студија показује да присуство институционалних инвеститора у ентитетима који су усвојили праксу ниског нивоа конзервативизма води ефективној контроли рада менаџера управо због великог удела ових инвеститора у капиталу ентитета. Сматра се да ће бити већа њихова заинтересованост за одржавањем и повећањем вредности ентитета и да зато ентитети са знатним уделом институционалних инвеститора у капиталу немају проблема са активностима манипулације резултатима. Али, присуство институционалних инвеститора у ентитетима са праксама конзервативнијег финансијског извештавања повећава менаџерске подстицаје ка управљању резултатима, што наводи на закључак да институционални инвеститори у овом случају не могу ефективно да контролишу рад менаџера. Другим речима, студија указује да су присутан ниво конзервативизма у финансијским извештајима и учешће институционалних инвеститора у власништу над ентитетом међусобно негативно повезани.

Однос између акционара и менаџера није једини пословни однос у коме постоји проблем у комуницирању и за који конзервативизам може бити потенцијално решење. Студија²⁷² која је посматрала конзервативизам из међународног контекста, односно која је користила међународни узорак ентитета, дошла је до резултата који указују да „тражња“ за рачуноводственим конзервативизмом произилази из захтева кредитног тржишта. Зајмодавци виде конзервативизам као средство минимизирања информационог јаза између даваоца кредита, с једне стране, и ентитета који је у својству зајмопримца, с друге стране. Такође, аргумент који се наводи као предност за укључивање кредитора у корпоративно управљање јесте њихова експертиза. Наиме,

²⁷⁰ Lin, F., Wu, C.M., Fang, T.Y., Wun, J. (2014). *Op. cit.*, стр. 167.

²⁷¹ Lin, F., Wu, C.M., Fang, T.Y., Wun, J. (2014). *Op. cit.*, стр. 173.

²⁷² Ball, R., Robin, A., Sadka, G. (2008). Is financial reporting shaped by equity markets or by debt markets? An international study of timeliness and conservatism. *Review of Accounting Studies*: 13(3), стр. 168-205.

давалац кредита може помоћи ентитету у процени ризика и у раном откривању показатеља проблема у реализацији обавеза предвиђених уговором.²⁷³ Конфликт интереса могуће је сагледати на релацији ентитет–кредитори–акционари када се као предмет посматрања узима политика цена и тежња ка остваривању планског нивоа циљног добитка. Када ентитет врши пласман својих производа на тржиште по цени која обезбеђује ниски или средњи ниво добитка, тада се очекује да ће ентитет, који за циљ има опстанак или мали раст, настојати да сервисира своје дугове према кредиторима и повериоцима у складу са утврђеним роковима, а у циљу даље сарадње. Међутим, продаја веће количине производа по нижим ценама или продаја ограничене серије производа по вишим ценама може водити остваривању већег добитка. Прва наведена политика цена наклоњена је кредиторима и повериоцима који остварују знатне користи од пословања са ентитетом, пошто у њему налазе поузданог партнера, док друга по реду поменута политика цена иде у корист акционара, које занима повећање добитка и цене акција, као и на тој основи остварених дивиденди и капиталних добитака. Теоретичар Ватс сматра да су рачуноводствена улога и степен конзервативизма веома значајни за дефинисање односа између уговорних страна на кредитном тржишту.²⁷⁴ Студија Ахмеда и сарадника (Ahmed et al.)²⁷⁵ показује да је рачуноводствени конзервативизам негативно повезан са ценом дуга, што значи да виши ниво конзервативизма у финансијским извештајима доноси нижу цену позајмљеног капитала, односно лакше услове за задуживање ентитета. Конзервативизам смањује менаџерске подстицаје ка управљању резултатима зато што благовремено обухватање губитака у резултатима смањује утицај лоших вести на цену акција²⁷⁶ и кредитори награђују ентитете који практикују висок ниво конзервативизма нижом каматом, јер конзервативизам обезбеђује рани сигнал кредиторима о могућој злоупотреби (ненаменској употреби) кредита.²⁷⁷

Сматра се да у свом изворном облику конзервативизам представља методу смањења превелике дискреције менаџмента и да је примарни разлог за настанак

²⁷³ Раденковић Јоцић, Д., Секулић, В. (2013). *Op. cit.*, стр. 44.

²⁷⁴ Hansen, J.C., Hong, K.P., Park, S.H. (2018). *Op. cit.*, стр. 79.

²⁷⁵ Ahmed, A.S., Billings, B.K., Morton, R., Stanford-Harris, M. (2002). The role of accounting conservatism in mitigating bondholder-shareholder conflicts over dividend policy and in reducing debt costs. *The Accounting Review*: 77, стр. 867-890.

²⁷⁶ Chen, Q., Hemmer, T., Zhang, Y. (2007). On the relation between conservatism in accounting standards and incentives for earnings management. *Journal of Accounting Research*: 45(3), стр. 541-565.

²⁷⁷ Zhang, J. (2008). The contracting benefits of accounting conservatism to lenders and borrowers. *Journal of Accounting and Economics*: 45(1), стр. 27-54.

конзервативних рачуноводствених пракси управо потреба за смањењем моралног хазарда који је узрокован мотивисаношћу менаџмента ка прецењивању перформанси ентитета.²⁷⁸ Међутим, чак и ако конзервативизам посматрамо као идејно решење агенцијског проблема, дискрепанца његовог потенцијалног учинка за спречавање информационог јаза између бројних учесника и успостављање различитих уговорних односа изузетно је велика и треба настојати да се користе бенефити које конзервативизам обезбеђује на овом пољу, као и да се они додатно истражују.

2.1.2. Рачуноводствени конзервативизам као подршка мониторингу механизма управљања ентитетом

Однос између акционара ентитета и његових менаџера дефинисан је уговорима. Међутим, уговори нису савршени и зато уговорни односи не могу елиминисати потенцијални конфликт интереса. Повећање детаљности уговора и спречавање настанка спорних ситуација додавањем већег броја одредби у уговоре чини их комплекснијим и повећава трошкове уговарања. Из тог разлога механизам корпоративног управљања постаје значајно средство за превазилажење овог конфликта интереса. Механизам корпоративног управљања базира се на формирању одбора који треба да повежу ентитет са екстерним интересним групама и да уравнотеже односе унутар ентитета, односно да обезбеде ефикасност функционисања пословања и ефикасност процеса одлучивања.

Једно од основних питања корпоративног управљања је избор између једнодомног и дводомног система корпоративног управљања. У једнодомном систему постоји један орган управљања представљен у виду управног одбора (одбора директора), док у дводомном систему постоје два органа управљања, виши и нижи орган. Виши орган јесте надзорни одбор, који у свом саставу има спољне (неизвршне) директоре биране од стране акционара и запослених, са функцијом надзора активности и одлука управног одбора. Нижи орган представља управни одбор чији су чланови унутрашњи (извршни) директори ентитета.²⁷⁹ Задатак управног одбора је да управља ентитетом и да буде продужена рука акционара, док је руковођење ентитетом поверено менаџерима. Другим речима, надлежност управног одбора проистиче из улоге коју му

²⁷⁸ Oler, M. (2014). Accounting standard's effectiveness on equity overstatement – Conservatism when it matters. *Research in Accounting Regulation*: 26, стр. 76.

²⁷⁹ При томе, у дводомном систему управљања једно лице не може бити члан оба одбора.

дају власници ентитета.²⁸⁰ Као мост који конектује две стране са различитим интересима (власнике и менаџере) управни одбор поседује врховну власт у једном ентитету, са одговорностима које из те власти проистичу. Одговорност управног одбора подразумева одговорност групе, а не појединаца, из чега проистиче да вредност управног одбора, управо, зависи од свих његових чланова. Претходно нас наводи на закључак да стабилан управни одбор представља кључ доброг корпоративног управљања. Рачуноводствене информације које проистичу из примене условног конзервативизма користе се као инструмент управљања од стране јаким управних одбора.²⁸¹ Структура управног одбора, као једно од најважнијих питања корпоративног управљања, односи се на његову основну организацију изражену кроз величину одбора, његов састав и поделу послова између генералног директора, односно главног извршног директора или топ менаџера (енгл. Chief executive officer – CEO) и председника управног одбора (енгл. Chief Governance Officer – CGO).

Слика бр. 10: Фактори ефикасности корпоративног управљања

Ефикасност корпоративног управљања у великој мери зависи од величине управног одбора. Сматра се да одбори са већим бројем чланова располажу већом стручношћу и отежавају потенцијални консензус неопходан за доношење одлука о спровођењу активности на штету акционара, али негативан аспект бројности управног одбора огледа се у већој потреби за финансијским средствима и тешкоћама у координацији и уређивању односа између учесника. Мањим управним одборима

²⁸⁰ Када постоји у великој мери дисперзовано власништво над ентитетом тада се повећава значај улоге управног одбора, који у условима немогућности контролisaња пословања и одлука менаџмента од стране акционара треба да преузме кормило.

²⁸¹ Garcia Lara, J.M., Garcia Osma, B., Penalva, F. (2007). Board of Directors' Characteristics and Conditional Accounting Conservatism: Spanish Evidence. *European Accounting Review*: Vol. 16, Issue 4, стр. 727-755.

предност је ефикасност у одлучивању, брза реакција одбора на промене које долазе са тржишта и лакше успостављање односа између чланова. Студија из 2005. године²⁸² показује да већи управни одбор има предности по питању очекиване веће експертизе чланова одбора, док је друга студија²⁸³ још 1993. године утврдила да проблем координације великог одбора превазилази његове бенефите. У прилог друге студије иду и скорашњи емпиријски налази који су доказали да управни одбор са већим бројем чланова води нижим перформансама ентитета,²⁸⁴ бројнијим активностима управљања резултатима,²⁸⁵ ниској информативности резултата,²⁸⁶ односно смањењу његовог квалитета и повећаној могућности суочавања са финансијским проблемима.²⁸⁷ Међутим, треба знати да је величина управног одбора, односно број његових чланова само нумеричка чињеница која сама по себи не рефлектује вештине и знања директора. То показују и налази студије Јуноса и сарадника (Yunos et al.)²⁸⁸ која није пронашла значајну повезаност између величине управног одбора и дуалности улога менаџера са нивоом конзервативизма.

Пословна пракса разликује три врсте менаџера: унутрашње (извршне), спољне (неизвршне) и независне.²⁸⁹ Унутрашњи (извршни) директори долазе из реда запослених ентитета и представљају чланове извршног одбора директора, који добро познају пословање ентитета, функционисање његових служби и процедуру доношења одлука. Спољни (неизвршни) директори могу бити лица која немају заснован радни однос у ентитету или која имају заснован радни однос, али не остварују пуно радно време у њему. Ова врста директора није део менаџмент тима, односно извршног одбора директора и зато треба да буде гарант независности одбора од менаџмента. Независни директори могу бити лица која немају лични финансијски интерес у ентитету и од њих се очекује објективност и неутралност приликом доношења одлука.

²⁸² Dalton, C.M., Dalton, D.R. (2005). Boards of directors: Utilizing empirical evidence in developing practical prescriptions. *British Journal of Management*: 16(1), стр. 91-97.

²⁸³ Jensen, M.C. (1993). The modern industrial revolution, exit and the failure of internal control systems. *The Journal of Finance*: 48(3), стр. 831-880.

²⁸⁴ Guest, P. (2009). The impact of board size on firm performance: Evidence from the UK. *The European Journal of Finance*: 15(4), стр. 385-404.

²⁸⁵ Rahman, R.A., Ali, F.H.M. (2006). Board, audit committee, culture and earnings management: Malaysian evidence. *Managerial Auditing Journal*: 21(7), стр. 783-804.

²⁸⁶ Ahmed, K., Hossain, M., Adams, M.B. (2006). The effects of board composition and board size on the informativeness of annual accounting earnings. *Corporate Governance – An International Review*: 14(5), стр. 418-431.

²⁸⁷ Yunos, R.M., Ahmad, S.A., Sulaiman, N. (2014). The influence of internal governance mechanisms on accounting conservatism. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*: 164, стр. 503.

²⁸⁸ Yunos, R.M., Ahmad, S.A., Sulaiman, N. (2014). *Op. cit.*, стр. 502.

²⁸⁹ Раденковић Јоцић, Д., Секулић, В. (2013). *Op. cit.*, стр. 49.

Састав управног одбора представљен у виду односа унутрашњих и спољних директора може одражавати неутралност у погледу реалности приказаног резултата и његовог квалитета. Резултати поменуте студије Јуноса и сарадника указују да присутност независних директора и финансијских експерата у управном одбору има позитивне ефекте на конзервативизам.²⁹⁰ Две студије, једна²⁹¹ спроведена у Великој Британији и друга²⁹² у САД, идентификовале су да је висока пропорција независних директора у управном одбору повезана са високим нивоима конзервативног рачуноводства.

Важно питање корпоративног управљања јесте дуалност улога која постоји када се једна особа налази на положају генералног директора и на положају председника управног одбора. Када су ове улоге одвојене, односно када нису сублимиране у једној особи, сматра се да долази до побољшања перформанси јер тада председник управног одбора нема проблем конфликта интереса и тежи да користи овлашћења своје функције у виду вршења мониторинга рада и одлука генералног директора. Међутим, постоји гледиште по коме ће ентитет остваривати боље перформансе уколико једна особа буде вршила обе поменуте функције. Разлог који се наводи односи се на то да извршни менаџер, који је детаљније упознат са пословањем и тржиштем, има могућност да доноси важне одлуке брже него у случају када би морао да чека одлуку управног одбора.²⁹³ С обзиром на то да управни одбор представља спону између менаџмента и акционара, његова независност у раду значајан је показатељ заштите интереса акционара, стога постоји тежња да се одвоје ове две функције значајне за успешно функционисање ентитета. Према агенцијској теорији, функције председника управног одбора и генералног директора не треба да буду сублимиране у једном човеку зато што је одговорност управног одбора да надзире цео менаџмент тим укључујући генералног директора.²⁹⁴ Емпиријски докази²⁹⁵ су показали да одвајање ових улога омогућава интензивније спровођење контролних активности. Зато се сматра

²⁹⁰ Yunos, R.M., Ahmad, S.A., Sulaiman, N. (2014). *Op. cit.*, стр. 502.

²⁹¹ Beekes, W., Pope, P., Young, S. (2004). The link between earnings timeliness, earnings conservatism and board composition: Evidence from the UK. *Corporate Governance – An International Review*: 12(1), стр. 47-59.

²⁹² Ahmed, A.S., Duellman, S. (2007). Accounting conservatism and board of directors characteristics: An empirical analysis. *Journal of Accounting and Economics*: 46(2-3), стр. 411-437.

²⁹³ Дуалност улога јесте рационалан потез у време ниског степена развоја корпоративног управљања у ентитетима. Видети: Раденковић Јоцић, Д., Секулић, В. (2013). *Op. cit.*, стр. 129.

²⁹⁴ Yunos, R.M., Ahmad, S.A., Sulaiman, N. (2014). *Op. cit.*, стр. 503.

²⁹⁵ Krishnan, G.V., Visvanathan, G. (2008). Does the SOX definition of an accounting expert matter? The association between audit committee directors' accounting expertise and accounting conservatism. *Contemporary Accounting Research*: 25(3), стр. 827-857.

да би ситуација у којој је један човек носилац две управљачке улоге водила нижем нивоу конзервативизма.²⁹⁶

Конфликт интереса између акционара и менаџера настаје због различитих и често међусобно супротстављених интереса. Зато се као питање намеће шта је могуће учинити у правцу спречавања настанка или евентуалног смањења конфликта интереса. Адекватна валоризација рада менаџера изражена кроз систем награђивања и напредовања на хијерархијској лествици може да представља решење овог проблема. Другим речима, потребно је системски приволети менаџере да раде у интересу акционара. Систем награђивања менаџера састоји се од две компоненте, фиксне и варијабилне. Фиксну компоненту чини основна плата, док се варијабилна компонента односи на остваривање постављених краткорочних и дугорочних циљева ентитета. Прву варијабилну компоненту представља део који одражава краткорочне перформансе ентитета и који је заснован на рачуноводственој добити, док се друга варијабилна компонента везује за део који одражава дугорочне перформансе ентитета и везује се за тржишну цену његових акција. Последња компонента се огледа у опцијама за куповину акција, што значи да менаџери добијају право да у одређеном периоду у будућности купе акције ентитета којим управљају по унапред дефинисаној цени. Практично, уколико буде значајно већа тржишна цена акција у периоду на који гласи опција за куповину акција као резултат успешног управљања пословањем, биће већа и зарада менаџера. Циљ који се остварује опцијама на акције огледа се у поистовећивању дугорочних власничких интереса и дугорочних менаџерских интереса. На тај начин, варијабилни део накнаде менаџерима повезује њихове интересе са интересима власника. Он може бити у новцу, акцијама, опцијама на акције или учешћем у добити. Пакет може обухватити и друга права, на пример пензијска права или отпремнину приликом отказа.²⁹⁷ Још један вид подстицаја за менаџере јесте учешће у добити ентитета као облик накнаде менаџерима и запосленима, а који се исплаћује као додатак на фиксну плату када ентитет оствари већу добит од планиране. Резултати студија показују да постоји негативна повезаност између менаџерског акционарства (као подстицајне мере увођења менаџера у круг акционара) и нивоа рачуноводног конзервативизма. То значи да смањење менаџерског акционарства

²⁹⁶ Yunos, R.M., Ahmad, S.A., Sulaiman, N. (2014). *Op. cit.*, стр. 504.

²⁹⁷ Раденковић Јоцић, Д., Секулић, В. (2013). *Op. cit.*, стр. 354.

утиче на повећање нивоа рачуноводственог конзервативизма.²⁹⁸ Међутим, забележено је да постоји позитивна повезаност између акционарства спољних директора и нивоа рачуноводственог конзервативизма.²⁹⁹

Међутим, систем награђивања менаџера колико год добро осмишљен био није савршено решење јер увек постоји ризик манипулација од стране менаџера у циљу обезбеђења претерано великих награда за њихов рад. Механизам корпоративног управљања може бити мање или више ефикасан и може подразумевати ниже или више трошкове.³⁰⁰ Упркос уговореним новчаним и неновчаним подстицајима за менаџере како би пословање ентитета усмеравали ка остваривању дефинисаних циљева и стога практиковали конзервативно понашање у финансијском извештавању, постоје јаки емпиријски докази да ентитети некада свесно (у договору менаџера и акционара) манипулишу подацима када извештавају о својим резултатима. На пример, утврђено је да веза постоји између будуће инсајдерске продаје акција и повећања приказаног резултата,³⁰¹ поступка аквизиције и активности управљања резултатима непосредно пре спровођења поступка аквизиције акцијама за акције,³⁰² као и да долази до промена у рачуноводственим политикама усмереним ка повећању резултата у периоду када ентитети планирају додатно позајмљивање капитала.³⁰³ Литература показује да величина управног одбора, присуство спољних директора у одбору и постојање дуалности улога (генералног директора и председника управног одбора) имају велики утицај на активности манипулације резултатима.³⁰⁴ Последице активности управљања резултатима достигле су велике сразмере и сходно томе постале значајна тема за бројне дебате на међународном нивоу. Студија Лина и сарадника³⁰⁵ индицира да менаџери ентитета са конзервативнијим финансијским извештавањем имају мању вероватноћу да се баве активностима манипулације резултатима. При томе, битно је назначити да је од круцијалне важности да менаџери поседују рачуноводствено знање

²⁹⁸ Lafond, R., Roychowdhury, S. (2008). Managerial Ownership and Accounting Conservatism. *Journal of Accounting Research*: 46, стр. 101-135.

²⁹⁹ Answer, S.A., Scott, D. (2014). Accounting Conservatism and Board of Directors Characteristics: an Empirical Analysis. *Journal of Accounting and Economics*: Vol. 43, Issues 2-3, стр. 411-437.

³⁰⁰ Answer, S.A., Scott, D. (2014). *Op. cit.*, стр. 411-437.

³⁰¹ Cheng, W., Warfield, T. (2005). Equity incentives and earnings management. *The Accounting Review*: 80(2), стр. 441-476.

³⁰² Erickson, M., Wang, S.W. (1999). Earnings management by acquiring firms in stock for stock mergers. *Journal of Accounting and Economics*: 27(2), стр. 149-176.

³⁰³ Beatty, A., Weber, J. (2003). The effects of debt contracting on voluntary accounting method changes. *The Accounting Review*: 78(1), стр. 119-142.

³⁰⁴ Lin, F., Wu, C.M., Fang, T.Y., Wun, J. (2014). *Op. cit.*, стр. 166.

³⁰⁵ Lin, F., Wu, C.M., Fang, T.Y., Wun, J. (2014). *Op. cit.*, стр. 164.

како би били оспособљени да препознају манипулативне активности и презентују транспарентне финансијске информације.³⁰⁶ „Ризик злоупотребе постоји када корпоративни менаџмент, злоупотребљавајући своју информационо супериорнију позицију, предузима активности које нису у најбољем интересу инвеститора.“³⁰⁷

Ефикасност функције интерне ревизије може бити од велике помоћи управном одбору приликом мониторинга над активностима интерних контрола и одлукама бројних извршних директора. „Јасно је да ни најбоље осмишљени програми и механизми не могу да обезбеде гаранцију да до злоупотребе неће доћи, па интерна ревизија представља функцију од које се много очекује по овом питању.“³⁰⁸ Управни одбор може иницирати формирање комитета (или одбора) за ревизију који би имао за задатак надзор над битним питањима интерне ревизије, као што су ангажовање лица на вишим функцијама ревизије, утврђивање накнаде за ревизоре, оквир рада интерне ревизије, преглед планова ревизије и оцена рада интерних ревизора. Пожељно би било да овај комитет буде састављен од спољних (неизвршних) директора јер би се на тај начин повећала независност ревизорске функције и поузданост финансијских извештаја. Комитет треба да анализира извештаје добијене од главног интерног ревизора о стању интерних контрола у ентитету и да одржава састанке са ревизорима. Фреквенција, односно учесталост одржавања састанака комитета за ревизију показатељ је марљивости чланова комитета јер се тада решавају битна питања са ревизорима. Емпиријске студије³⁰⁹ показују да учесталост одржавања састанака комитета води нижој могућности доласка до превара. Сматра се да су чланови комитета који често одржава састанке заинтересовани за квалитет финансијског извештавања и зато је вероватније да ће тражити заступљеност вишег степена конзервативизма у финансијским извештајима.³¹⁰ Студија Бедарда и сарадника (Bedard et al.)³¹¹ показује да финансијска експертиза у комитету за ревизију смањује управљање резултатима,

³⁰⁶ Yunos, R.M., Ahmad, S.A., Sulaiman, N. (2014). *Op. cit.*, стр. 505.

³⁰⁷ Малинић, Д. (2008). Финансијско извештавање као детерминанта квалитета корпоративног управљања. *Економика предузећа*: 56(1-2), стр. 20.

³⁰⁸ Ђорђевић, М., Ђukić, Т. (2015). Contribution of internal audit in the fight against fraud. *Facta Universitatis: Series: Economics and Organisation*: 12(4), стр. 307.

³⁰⁹ Owens-Jackson, L.A., Robinson, D., Shelton, S.W. (2009). The association between audit committee characteristics, the contracting process and fraudulent financial reporting. *American Journal of Business*: 24(1), стр. 57-65.

³¹⁰ Yunos, R.M., Ahmad, S.A., Sulaiman, N. (2014). *Op. cit.*, стр. 504.

³¹¹ Bedard, J., Chtourou, S.M., Courteau, L. (2004). The effect of audit committee expertise, independence and activity on aggressive earnings management. *Auditing*: 23(2), стр. 13-35.

док друга студија Кришнана и Висванатана (Krishnan, Visvanathan)³¹² указује да финансијска експертиза у комитету води конзервативнијем рачуноводству. Обе ове студије говоре у прилог позитивној вези између компетентних чланова ревизијског комитета и конзервативних рачуноводствених пракси. Резултати студије указују да одржавање бар четири годишња састанка (пожељно је више) комитета за ревизију има позитивне ефекте на конзервативизам.³¹³ Такође, докази показују да независност комитета за ревизију ублажава агенцијски конфликт.³¹⁴ Међутим, студија Овенс-Џексона и сарадника (Owens-Jackson et al.)³¹⁵ демонстрира да се преваре дешавају у извештавању о резултатима иако је комитет у потпуности састављен од независних директора. Штавише, овај доказ је у складу са резултатима анализе спроведене у студији Помероја и Торнтона (Pomeroy, Thornton)³¹⁶ која индицира да је независни комитет за ревизију ефективнији у побољшању квалитета (поступка) ревизије него квалитета финансијског извештавања.³¹⁷ Такође, постоје и студије чији налази сугеришу да независност директора и финансијска експертиза у комитету за ревизију немају утицаја на ниво конзервативизма.³¹⁸ Резултати посматраних истраживања разликују се јер зависе од специфичности узорка, коришћених мерила и аспекта посматрања проблема.

Очекује се да ефективни управни одбор и комитет за ревизију са добрим управљачким праксама користе конзервативно рачуноводство као инструмент у контролисању степена агенцијског конфликта и у повећању транспарентности финансијског извештавања. Другим речима, резултати имплицирају промовисање рачуноводственог конзервативизма као управљачког механизма.³¹⁹ На тај начин, видимо да је „конзервативизам кључни механизам који побољшава ефикасност корпоративног управљања и сусреће менаџерски опортунизам.“³²⁰ Из ових разлога постоји потреба да се задржи конзервативизам као карактеристика рачуноводствених

³¹² Krishnan, G.V., Visvanathan, G. (2008). *Op. cit.*, стр. 827-857.

³¹³ Yunos, R.M., Ahmad, S.A., Sulaiman, N. (2014). *Op. cit.*, стр. 502.

³¹⁴ Saleh, N.M., Iskandar, T.M., Rahmat, M.M. (2007). Audit committee characteristics and earnings management: Evidence from Malaysia. *Asian Review of Accounting*: 15(2), стр. 147-163.

³¹⁵ Owens-Jackson, L.A., Robinson, D., Shelton, S.W. (2009). *Op. cit.*, стр. 57-65.

³¹⁶ Pomeroy, B., Thornton, D.B. (2008). Meta-analysis and the accounting literature: The case of audit committee independence and financial reporting quality. *European Accounting Review*: 17(2), стр. 305-330.

³¹⁷ Yunos, R.M., Ahmad, S.A., Sulaiman, N. (2014). *Op. cit.*, стр. 503.

³¹⁸ Yunos, R.M., Ahmad, S.A., Sulaiman, N. (2014). *Op. cit.*, стр. 502.

³¹⁹ Yunos, R.M., Ahmad, S.A., Sulaiman, N. (2014). *Op. cit.*, стр. 506.

³²⁰ Hu, J., Li, A.Y., Zhang, F. (2014). *Op. cit.*, стр. 42.

информација која води релевантним обелодањивањима о резултатима пословне активности ентитета.³²¹

2.2. Утицај преговарачке моћи ентитета на рачуноводствени конзервативизам

У циљу приказивања како поседовање преговарачке моћи ентитета над његовим купцима и добављачима утиче на примену принципа рачуноводносног конзервативизма у финансијском извештавању о стању и успеху пословања, анализираћемо резултате студије „Корпоративни добављачи и купци и рачуноводносно конзервативизам“ (енгл. Corporate suppliers and customers and accounting conservatism).³²² Ова студија из уговорне перспективе објашњава појаву рачуноводносног конзервативизма као инструмента структурирања ефикасних уговора између ентитета и његових пословних партнера. Међутим, „како природа трансакција [у савременом пословању] постаје све комплекснија, тешко је *ex ante* конципирати комплетан [односно савршен – А.А.] уговор који ће спречити појаву опортунитета неке заинтересоване стране.“³²³ Централни аргумент ове студије у прилог конзервативизму је да конзервативизам представља „одрживи механизам који добављачи и купци могу користити да заштите себе када уговарају пословну трансакцију [краткорочну или дугорочну – А.А.] са ентитетом.“³²⁴ Посматрано са аспекта ентитета, студија формулише претпоставке да већи купци (добављачи) имају преговарачку предност над ентитетом, па се сходно томе конструишу мере за величину купца (добављача) у односу на ентитет, и да купци (добављачи) имају већу преговарачку моћ уколико учествују у већој пропорцији у укупној продаји (набавци) ентитета. Посматрано са аспекта индустрије, претпоставка је да већа концентрација купаца (добављача) у индустрији даје већу преговарачку моћ купцима (добављачима).

Истраживачки чланци теоретичара Ватса³²⁵ налазе да, с обзиром на то да зајмодавци (кредитори) имају преговарачку предност над ентитетом и сходно томе диктирају услове позајмљивања средстава, један од разлога зашто ентитети усвајају

³²¹ Garcia Lara, J.M., Garcia Osma, B., Penalva, F. (2011). Conditional conservatism and cost of capital. *Review of Accounting Studies*: Vol. 16, Issue 2, стр. 247-271.

³²² Hui, K.W., Klasa, S., Yeung, P.E. (2012). Corporate suppliers and customers and accounting conservatism. *Journal of Accounting and Economics*: 53, стр. 115-135.

³²³ Hui, K.W., Klasa, S., Yeung, P.E. (2012). *Op. cit.*, стр. 117.

³²⁴ Hui, K.W., Klasa, S., Yeung, P.E. (2012). *Op. cit.*, стр. 118.

³²⁵ Watts, R.L. (2003a). *Op.cit.*, стр. 207-221; Watts, R.L. (2003b). *Op.cit.*, стр. 287-301.

конзервативније рачуноводствене политике јесте тај што рачуноводствени конзервативизам помаже у лимитирању ризика извршења уговорних обавеза зајмопримца, па зајмодавци заузврат омогућују ентитетима ниже каматне стопе на кредите.³²⁶ Као и кредитори, добављачи и купци ентитета преферирају виши степен конзервативизма оличен у антиципирању лоших вести и њиховим обухватањем у финансијским извештајима. Разлог је повезан са значајним трошковима које добављачи и купци могу сносити уколико ентитет напусти пословање или више не буде способан да уважава њихове експлицитне пословне захтеве, с једне стране, док ће остварити низак потенцијални добитак уколико ентитет прикаже више перформансе од очекиваних, с друге стране. Такође, поред садашњих и будућих инвеститора и кредитора, добављачи и купци као основни пословни партнери ентитета разматрају његове рачуноводствене перформансе из финансијских извештаја када врше процену његових могућности испуњавања краткорочних и дугорочних уговорних обавеза. Посебно су добављачи и купци који су у дугорочним уговорним односима са ентитетом заинтересовани за детаљно проучавање рачуноводствених перформанси како би утврдили њихову дугорочну одрживост, као и ризик инвестирања у конституисање и одржавање односа високог квалитета са ентитетом. На пример, добављачи укључени у дугорочне трансакције са ентитетом могу да набаве специјалну опрему за производњу производа које ће продавати ентитету, док купци укључени у дугорочне трансакције са ентитетом могу да прилагоде своју производну технологију производима ентитета који су за њих полупроизводи, сировине или делови. Ако ентитет одлучи да престане са радом или се преоријентише на друго пословање његови добављачи и купци укључени у дугорочне трансакције могу да се суоче са великим трошковима замене купца, односно добављача што ентитет за њих представља.

У поменутој студији испитиван је карактер односа између мерила преговарачке моћи добављача и купаца, с једне стране, и примењеног степена рачуноводственог конзервативизма у финансијском извештавању ентитета, с друге стране. Степен рачуноводственог конзервативизма дефинише се на основу степена зависности ентитета од својих добављача или на основу степена зависности купаца од ентитета. Претпостављено је да уколико ентитет послује у индустрији која користи производну технологију која захтева значајно више материјалних него радних инпута тада је зависност ентитета од његових добављача већа и да уколико купци ентитета послују у

³²⁶ Hui, K.W., Klasa, S., Yeung, P.E. (2012). *Op. cit.*, стр. 116.

индустријама са наведеном карактеристиком њихова зависност од ентитета је већа. Конзистентно са претпоставком, резултати студије показују да постоји позитивна веза између мерила преговарачке моћи добављача и степена рачуноводственог конзервативизма у финансијском извештавању ентитета и да је ова веза више изражена када ентитет послује у индустрији са високим материјалним трошковима у односу на трошкове рада. Такође, показују и да је позитивна веза између мерила преговарачке моћи купаца и степена рачуноводственог конзервативизма мање изражена када купци ентитета послују у овим индустријама, а разлог је већа самосталност ентитета у доношењу одлука о свом финансијском извештавању.

Предмет истраживања конкретне студије односио се и на дилему да ли је повезаност између мерила преговарачке моћи купаца и добављача, с једне стране, и степена рачуноводственог конзервативизма, с друге стране, више изражена када су ови стејкхолдери заинтересовани за дугорочно пословање са ентитетом и да ли би њихова „тражња“ за конзервативизмом у том случају била већа. Приликом евалуације потенцијала дугорочне пословне сарадње ентитета и његових купаца и добављача разматрано је колико се купци ослањају на ентитет у погледу услуга одржавања и куповине резервних делова или колико добављачи рачунају да ће ентитет учествовати у њиховим будућим приходима кроз пружање услуга или продају резервних делова. Конзистентно са претпоставкама, налази ове студије показују да када су купци или добављачи више заинтересовани за дугорочно пословање са ентитетом тада је позитивна повезаност између мерила преговарачке моћи купаца и добављача и степена рачуноводственог конзервативизма више изражена.

На крају, можемо закључити да је претходно интерпретирана студија из 2014. године утврдила да се менаџмент ентитета сусреће са већом тежњом за праксама рачуноводственог конзервативизма када купци или добављачи имају компаративну предност у преговорима што им обезбеђује позицију у којој диктирају услове пословања. Другим речима, када купци или добављачи имају већу преговарачку моћ, ентитет ће тежити антиципирању губитака, односно благовременом извештавању о лошим вестима у односу на добре вести. Налази истраживања обезбеђују значајан увид у то колико су моћни купци и добављачи повезани са рачуноводственим праксама својих пословних партнера и подржавају објашњење перспективе уговарања као примарног извора рачуноводственог конзервативизма.

2.3. Рачуноводствени конзервативизам као инструмент предвиђања ризика у пословању

Као тежња ка строжијој верификацији „добрих вести“ и признавању њихових последица (добитака) у односу на „лоше вести“, рачуноводствени конзервативизам представља „мерило које ограничава ризичност [доношења погрешних одлука на основу коришћења – А.А.] информација из финансијских извештаја“.³²⁷ Менаџери, као доносиоци свих врста одлука (међу њима и рачуноводствених) у ентитету, поседују супериорније информације о пословању и извештајним политикама од свих осталих интересних страна. Из овог разлога се од менаџера очекује да проникну у све (теоријске и практичне) импликације примењеног или непримењеног, вишег или нижег степена рачуноводственог конзервативизма на будуће исказиве резултате. На тај начин менаџери би били способни да прилагоде своје прогнозе резултата наредног обрачунског периода или чак више наредних периода за ефекте конзервативизма. У пракси се обично дешава да менаџери у доброј мери занемарују директне и индиректне последице рачуноводствених избора како приликом одлучивања, тако и приликом вршења предвиђања резултата. Али, треба напоменути да чак и у случају прецизне прогнозе менаџера на основу интерних података и планских активности може доћи до неслагања оствареног и предвиђеног резултата за утицај екстерних фактора, пре свих несигурности глобализованог пословног окружења ентитета.³²⁸

Поред објективних ограничења, попут неопходног рачуноводственог знања и стеченог искуства у дугогодишњој рачуноводственој пракси, менаџери се сусрећу и са субјективним ограничењем при вршењу својих предвиђања оличеним у виду опортунизма. Наиме, ова карактеристика личности менаџера може да утиче на његову одлуку да своја предвиђања исказивог резултата коригује за одређени степен конзервативизма. У литератури³²⁹ смо пронашли три извора менаџерског опортунизма који фигурирају као најбитнији разлози непотпуне прогнозе будућих резултата и њиховог неадекватног прилагођавања за ефекте историјског (постојећег) степена конзервативизма.

³²⁷ Lin, F., Wu, C.M., Fang, T.Y., Wun, J. (2014). *Op.cit.*, стр. 164.

³²⁸ Sun, Y., Xu, W. (2012). The role of accounting conservatism in management forecast bias. *Journal of Contemporary Accounting and Economics*: 8, стр. 64.

³²⁹ Sun, Y., Xu, W. (2012). *Op.cit.*, стр. 66-67.

Први извор менаџерског опортунизма је планирано екстерно финансирање пословања или инвестиција у предстојећем периоду. Налази студије Ланга и Лундхолма (Lang, Lundholm)³³⁰ сугеришу да су менаџери оптимистични у предвиђању резултата у случају када подносе захтев за додатним екстерним капиталом. Вештачко повећање резултата врши се у циљу обмањивања кредитора у вези са пословним перспективама и потенцијалима ентитета како би смањили цену позајмљеног капитала. С обзиром на то да рачуноводствени конзервативизам води потцењивању исказаног резултата, менаџери настоје да смање степен конзервативизма у својим предвиђањима када антиципирају потребу за екстерним капиталом.

Други извор менаџерског опортунизма представља „припрема терена“ за спровођење планираних мерџера и аквизиција.³³¹ Налази студије Ериксона и Ванга (Erickson, Wang)³³² показују да ентитети имају подстицај да повећају своје резултате пре отпочињања поступка мерџера и аквизиција у циљу смањења трошка пословног раста. Такође, студија Кравета (Kravet)³³³ утврђује да под конзервативнијим рачуноводственим праксама менаџери праве мање ризичне аквизиције. Зато менаџери свесно потцењују утицај конзервативизма на резултате и у што је већем степену могуће објављују оптимистична предвиђања резултата.

Феномен убрзане глобализације и интернационализације тржишта капитала на основу коришћења (униформних образаца) рачуноводствених информација поново је отворио теме транспарентности и благовремености финансијског извештавања.³³⁴ Ентитети се суочавају са све већом неизвесношћу у пословању и да би опстали на тржишту потребно је да се њихови менаџери придржавају (принципа) опрезности у одлучивању.³³⁵ Иницирање захтева за опрезношћу треба да проистиче од инвеститора којима је у интересу да охрабрују менаџере да добро промисле о нуспродуктима својих одлука. Проблем који се овде појављује је склоност менаџера ка претераном

³³⁰ Lang, M., Lundholm, R. (2000). Voluntary disclosure and equity offerings: reducing information asymmetry or hyping the stock? *Contemporary Accounting Research*: 17, стр. 623-662.

³³¹ Опширније о мерџерима и аквизицијама видети: Спасић, Д., Денчић-Михајлов, К. (2018). *Мерџери и аквизиције: изазови за финансијско извештавање и управљање*. Ниш: Економски факултет.

³³² Erickson, M., Wang, S. (1999). *Op. cit.*, стр. 149-176.

³³³ Kravet, T.D. (2014). Accounting conservatism and managerial risk-taking: Corporate acquisitions. *Journal of Accounting and Economics*: 57, стр. 218.

³³⁴ Neag, R., Masca, E. (2015). *Op. cit.*, стр. 1114.

³³⁵ Ben-Haim, Y. (2014). Robust satisficing and the probability of survival. *International Journal of Systems Science*: 45(1), стр. 3-19.

самопоуздању и оптимизму,³³⁶ као и занемаривању лоших вести. Истичући захтеве за детаљним *ex post* извештавањем о резултатима пословања и њиховом утицају на цену акција, рачуноводствени конзервативизам указује менаџерима колико велики значај имају *ex ante* информације о ниским приносима инвестиционих пројеката,³³⁷ односно пре почетка њихове реализације, као и у њиховим раним фазама, чиме конзервативизам повећава вредност учења у току рада (енгл. *Learning-by-doing*).³³⁸ Рачуноводствени конзервативизам помаже инвеститорима и бројним интересним групама обављајући функцију контроле активности менаџера.³³⁹ На тај начин, принцип конзервативизма је битан савезник процеса ревизије. „Ревизија финансијских извештаја успоставља поверење између подносилаца и корисника финансијских извештаја и утиче на повећање квалитета и кредибилитета финансијског извештавања.“³⁴⁰ Пошто менаџмент утиче на састављање финансијских извештаја, он је у могућности да обликује финансијске показатеље (који се добијају на основу информација садржаних у финансијским извештајима) у своју корист, чиме информациони ризик и даље остаје присутан у односима између интересних група. То значи да обелодањивање, односно јавно презентовање финансијских извештаја не решава агенцијски проблем само по себи.

Кључну улогу у смањењу информационог ризика који постоји у комуникацији између ентитета (односно његовог менаџмента) и инвеститора има ревизија. Ревизорско мишљење посматра се као додатна информација инвеститорима о квалитету финансијских извештаја, која „смањује ризик при одлучивању, доводи до побољшања доношења одлука и онемогућава екстра зараде од продаје акција које произилазе из поседовања приватних информација“.³⁴¹ У односу између информационе асиметрије и мишљења ревизора полазимо од тога да што је већа информациона

³³⁶ Graham, J.R., Harvey, C.R., Puri, M. (2013). Managerial attitudes and corporate actions. *Journal of Financial Economics*: 109(1), стр. 103-121.

³³⁷ Ball, R. (2001). Infrastructure requirements for an economically efficient system of public financial reporting and disclosure. *Brookings-Wharton Papers on Financial Services*: Vol. 1, стр. 127-169.

³³⁸ Hsu, C., Novoselov, K.E., Wang, R. (2017). Does accounting conservatism mitigate the shortcomings of CEO overconfidence? *The Accounting Review*: 92(6), стр. 77-101.

³³⁹ Hsieh, C.C., Ma, Z., Novoselov, K. (2019). Accounting conservatism, business strategy, and ambiguity. *Accounting, Organizations and Society*: Vol. 74, стр. 44.

³⁴⁰ Стојилковић, М., Бонић, Љ. (2009). Ревизија и квалитет финансијског извештавања – донети и перспективе развоја. У: *40 година рачуноводства и пословних финансија: домети и перспективе*. Београд: Савез рачуновођа и ревизора Србије, XL Симпозијум, Златибор, стр. 151.

³⁴¹ Пољашевић, Ј., Мијић, К. (2015). Финансијски и ревизорски извештаји као основа за доношење одлука на тржишту капитала – искуства у Црној Гори, Републици Српској и Републици Србији. У: *Финансијско извештавање у функцији унапређења процеса менаџмента*. Подгорица: Институт сертифицирани рачуновођа Црне Горе, X Конгрес, Бечићи, стр. 128.

асиметрија између менаџера и инвеститора, ревизорско мишљење је релевантније, па је последично и реакција на тржишту капитала јача. Истраживања спроведена крајем деведесетих година 20. века и почетком 21. века показују да у Великој Британији и Аустралији на промену цене акција на тржишту капитала у већини случајева има утицај обелодањивање ревизорског извештаја, док у Кини у истом периоду, та реакција скоро да не постоји.³⁴² Ауторке Пољашевић и Мијић су у својој студији³⁴³ истраживале у којој мери утиче садржина финансијског и ревизорског извештаја на одлуке инвеститора и промену цене акција на берзама у Републици Србији, Републици Српској и Републици Црној Гори. Овом студијом вршена је анализа промене цене акција у периоду пре и после обелодањивања финансијског и ревизорског извештаја ентитета у двогодишњем периоду (2013-2014). Резултати су показали да су у све три државе присутне исте карактеристике у погледу одсуства реакција инвеститора на оба обелодањена извештаја и да на промену цена акција на берзи не утиче ни врста финансијског резултата (добитак или губитак) ни врста ревизорског мишљења (позитивно, негативно, са резервом или уздржавање од мишљења). Другим речима, финансијски и ревизорски извештај не користе се као основа одлучивања у процесу трговања акцијама ентитета котираних на берзама у поменутиим државама.

Емпиријски докази везани за утицај рачуноводственог конзервативизма на практичне менаџерске одлуке, уз посебан осврт на њихове *ex ante* инвестиционе одлуке, ограниченог су карактера. Рачуноводствени конзервативизам представља механизам корпоративног управљања који смањује мотивацију и спремност менаџера да инвестирају у пројекте са негативном нето садашњом вредношћу. При томе, поставља се питање да ли рачуноводствени конзервативизам може значајно да утиче на менаџере да избегавају ризичније пројекте.³⁴⁴ Степен прихватљиве ризичности инвестиција је одлука коју доноси менаџмент након сагледавања свих релевантних финансијских показатеља и динамичности окружења. Уколико, пак, инвестиција доведе до економског губитка, менаџери ће покушати да одложе његово приказивање у финансијским извештајима, па ће на тај начин негативне консеквенце инвестиција бити одложене на наредне периоде. Међутим, конзервативне рачуноводствене праксе не дозвољавају одлагање приказивања губитака већ захтевају благовремено извештавање

³⁴² Ittonen, K. (2012). Market Reaction to Qualified Audit Reports: Research Approaches. *Accounting Research Journal*: Vol. 25, No. 1, стр. 26-29.

³⁴³ Пољашевић, Ј., Мијић, К. (2015). *Op. cit.*, стр. 126.

³⁴⁴ Kravet, T.D. (2014). *Op. cit.*, стр. 218.

лоших вести у виду антиципирања економских губитака. Претходно имплицира да конзервативно рачуноводство смањује менаџерску иницијативу за реализацију инвестиција са негативном нето садашњом вредношћу.³⁴⁵

У тексту већ помињана студија теоретичара Кравета³⁴⁶ проналази негативну повезаност између рачуноводственог конзервативизма и ризичности аквизиција. То значи да виши степен рачуноводственог конзервативизма води реализацији аквизиција нижег ризика. Такође, иста студија не налази доказе да је повезаност између конзервативизма и ризичности инвестиција слабија, односно јача за аквизиције које се очекују да ће бити више, односно мање профитабилне. Овај резултат сугерише да конзервативнији ентитети не праве сувише ризичне инвестиције, чак и у случају када им је нето садашња вредност позитивна. Уколико су пословне карактеристике ентитета и потенцијална синергија примарни фактори који утичу на доношење одлуке у вези спровођења екстерне стратегије раста кроз реализацију аквизиција, тада ће конзервативнији ентитети бирати мање ризичније циљне ентитете за процес аквизиције, што је конзистентно са резултатима поменуте студије.³⁴⁷

Инвестиције се сматрају ризичнијим када постоји већа неизвесност по питању њихових будућих новчаних токова, што значи да ризичније инвестиције могу довести до већих добитака, али и до већих губитака. Већа волатилност исхода инвестиција не мора обавезно да повећава вероватноћу доласка до губитка, али може да повећа вероватноћу доласка до великог губитка. С једне стране, под конзервативнијим рачуноводством већи губици повезани са ризичнијим инвестицијама не могу бити одложени на будуће периоде, док се извештавање о већим потенцијалним добицима одлаже до тренутка реализације. С друге стране, под мање конзервативним рачуноводством менаџери могу да одложе извештавање о губицима и зато ће пре донети одлуку о инвестирању у ризичније пројекте. „Последице извештавања о већим инвестиционим губицима су веће него када су у питању мали губици.“³⁴⁸ Када су менаџери свесни да ће настали губици од њихових погрешних инвестиционих одлука бити признати благовремено (посебно, за време трајања њиховог мандата), тада су мање заинтересовани за инвестиције које имају потенцијал да доведу до економских

³⁴⁵ Francis, J., Martin, X. (2010). Acquisition profitability and timely loss recognition. *Journal of Accounting and Economics*: 49 (1-2), стр. 161-178.

³⁴⁶ Kravet, T.D. (2014). *Op. cit.*, стр. 219.

³⁴⁷ Kravet, T.D. (2014). *Op. cit.*, стр. 220.

³⁴⁸ Kravet, T.D. (2014). *Op. cit.*, стр. 221.

губитака. На тај начин, под конзервативнијим рачуноводством заинтересованост менаџера за аквизиције са негативном нето садашњом вредношћу је мања.³⁴⁹ Кредитори настоје да условима кредитирања спрече менаџере да изврше аквизиције јер за кредиторе аквизиције представљају вид дискреционих инвестиција које могу за кратко време да значајно повећају ризик ентитета.³⁵⁰ Да је конзервативизам *ex ante* ефикасан механизам уговарања показују резултати студије Занга (Zhang)³⁵¹ који доказују да кредитори нуде ниже камате конзервативнијим ентитетима, пошто је мања вероватноћа да ће ови ентитети имати ризичније инвестиције.³⁵² Повећавајући ризик ентитета менаџери врше трансфер богатства од кредитора ка акционарима,³⁵³ тако што у предкредитном периоду кредиторима представљају инвестициони план по коме се планирају инвестициони пројекти ниског ризика, док у посткредитном периоду инвестирају у високо ризичне пројекте.³⁵⁴

Трећи извор менаџерског опортунитета односи се на директан сукоб интереса и ситуацију када менаџери планирају да уновче акције ентитета којим управљају. С једне стране, налази студије Роџерса и Стокена (Rogers, Stocken)³⁵⁵ указују да су менаџери склони да објављују оптимистична предвиђања резултата када планирају продају својих акција ентитета којим управљају, односно налази показују да менаџери неће извршити корекцију резултата на основу кумулативних историјских ефеката конзервативизма, као и да су песимистична предвиђања резултата резервисана за обрачунски период у којем менаџери планирају куповину акција ентитета. У циљу диверзификације свог богатства, акционари користе одређене форме капиталних компензација како би мотивисали менаџере да смање своју аверзију према ризику и, сходно томе, одлуче се за ризичније инвестиције са позитивном нето садашњом вредношћу. Ако сагледавамо из перспективе акционара, конзервативизам у финансијском извештавању смањује менаџерску мотивацију и спремност да улажу у ризичније инвестиционе пројекте са позитивном нето садашњом вредношћу, што води настанку пропуштеног приноса и представља опортунитетни трошак или цену конзервативизма.

³⁴⁹ Francis, J., Martin, X. (2010). *Op. cit.*, стр. 161-178.

³⁵⁰ Kravet, T.D. (2014). *Op. cit.*, стр. 219.

³⁵¹ Zhang, J. (2008). *Op. cit.*, стр. 27-54.

³⁵² Kravet, T.D. (2014). *Op. cit.*, стр. 220.

³⁵³ Kravet, T.D. (2014). *Op. cit.*, стр. 221.

³⁵⁴ Jensen, M., Meckling, W.H. (1976). *Op. cit.*, стр. 305-360.

³⁵⁵ Rogers, J., Stocken, P. (2005). Credibility of management forecasts. *The Accounting Review*: 80, стр. 1233-1260.

Управљање предвиђањима резултата представља један од кључних управљачких механизма усмерених на објављивање информација које имају за циљ корекцију тржишних очекивања, смањивање ризика парничних поступака и одржавање репутације транспарентног финансијског извештавања. Утврђено је да управљање предвиђањима резултата значајно утиче на цену акција, предвиђања аналитичара и информациону асиметрију.³⁵⁶ Као питање од посебног интереса намеће се да ли карактеристике рачуноводствених политика ентитета, као што је ниво рачуноводственог конзервативизма, утичу на склоност ка управљању предвиђањима.³⁵⁷ Уколико менаџери потцене импликације историјског конзервативизма на текући резултат њихова процена износа резултата текуће године ће бити већа од оствареног резултата, што значи да потцењивање конзервативизма води оптимистичним склоностима у предвиђању резултата. Резултати ове студије су у складу са претходним студијама³⁵⁸ које су, такође, утврдиле да су грешке у предвиђању резултата повезане са историјским информацијама.³⁵⁹

Студија Кана и Ватса (Khan, Watts)³⁶⁰ показује да је рачуноводствени конзервативизам позитивно повезан са специфичним пословним карактеристикама ентитета. Наиме, резултати студије указују на то да су ентитети са вишим конзервативизмом мање величине, дужих инвестиционих циклуса и више волатилности приноса на акције. Пословни ризик повећава тешкоће менаџерских предвиђања и води ненамерним грешкама у прогнози резултата.³⁶¹ Дужина пословног циклуса (време потребно да се набаве сировине, произведу и продају производи и наплате новчана потраживања) повезана је са тешкоћама у предвиђању. Дужи пословни циклус подразумева веће тешкоће у процени будућег резултата због присутног фактора несигурности у пословању. Волатилност резултата може проистећи из економских шокова или промена рачуноводствених опција предвиђених стандардима. Већа флукуација резултата у времену повезана је са већим тешкоћама у предвиђању. Дужина периода предвиђања у тесној је вези са грешкама у том процесу. Уколико се предвиђање врши за дужи период, ако ентитет има дужи пословни циклус

³⁵⁶ Baginski, S., Hassell, J. (1997). Determinants of management forecast precision. *The Accounting Review*: 72, стр. 303-312.

³⁵⁷ Sun, Y., Xu, W. (2012). *Op. cit.*, стр. 64.

³⁵⁸ Xu, W. (2010). Do management earnings forecasts incorporate information in accruals? *Journal of Accounting and Economics*: 49, стр. 227-246.

³⁵⁹ Sun, Y., Xu, W. (2012). *Op. cit.*, стр. 65.

³⁶⁰ Khan, M., Watts, R.L. (2009). *Op. cit.*, стр. 132-155.

³⁶¹ Sun, Y., Xu, W. (2012). *Op. cit.*, стр. 66.

и волатилне резултате теже је тачно предвидети резултате и њихову одрживост, као и истрајност карактеристика финансијског извештавања ентитета, попут рачуноводственог конзервативизма.³⁶² Конзервативизам повећава способност тренутних резултата да се користе за предвиђање будућих новчаних токова³⁶³ и конзервативизам повећава релевантност резултата јер спречава опортунистички настројене менаџере да користе рачуноводствене опције које фаворизују активности за остваривање њихових личних интереса.³⁶⁴

2.4. Условљеност степена рачуноводственог конзервативизма фазом животног циклуса ентитета

Теорија животног циклуса ентитета показује да ентитет пролази кроз неколико фаза у свом пословном животу, да у појединим фазама животног циклуса има потребе за различитим врстама и износима расхода и да остварује приходе који се, по фазама, драстично разликују. Из ових разлога ентитет има потребе за дефинисањем стратегијских приоритета и за потраживањем менаџерских вештина које ће се разликовати у појединим фазама развоја. Постоји пет различитих фаза животног циклуса ентитета:³⁶⁵ фаза упознавања (почетна фаза), фаза раста, фаза зрелости, фаза проблема у пословању и фаза опадања. У фази упознавања ентитета са тржиштем за очекивати је да ће ентитет имати негативан новчани ток из инвестиционих и оперативних активности јер се у том периоду ентитет представља тржишту и остварује прве контакте са купцима и добављачима. Како ентитет расте и досеже зрелу фазу имаће позитивни новчани ток из оперативних активности.³⁶⁶ Теорија животног циклуса сугерише да ентитети више инвестирају у раним фазама свог развоја односно у фазама упознавања и раста (на пример, у истраживање и развој, људски капитал, организационе промене и капиталне трошкове), него ентитети у фази зрелости или опадања, а у циљу креирања перманентне тражње и трошковних предности.

³⁶² Sun, Y., Xu, W. (2012). *Op. cit.*, стр. 66.

³⁶³ Kim, M., Kross, W. (2005). The ability of earnings to predict future operating cash flows has been increasing – not decreasing. *Journal of Accounting Research*: 43(5), стр. 753-780.

³⁶⁴ Brown, W.D., He, H., Teitel, K. (2006). Conditional conservatism and the value relevance of accounting earnings: An international study. *European Accounting Review*: 15(4), стр. 605-626.

³⁶⁵ Dickinson, V. (2011). Cash flow patterns as a proxy for firm life cycle. *The Accounting Review*: 86(6), стр. 1969-1994.

³⁶⁶ Hansen, J.C., Hong, K.P., Park, S.H. (2018). *Op. cit.*, стр. 76.

Амерички Општеприхваћени рачуноводствени принципи и МРС/МСФИ захтевају да се издаци усмерени ка истраживању и, под одређеним условима, развоју, људском капиталу и организационим променама одмах прикажу као расход периода. Ово конзервативно рачуноводствено правило више погађа ентитете који су у фази упознавања него ентитете у фази зрелости или опадања јер, с једне стране, ентитети у раним фазама инвестирају више у поменуте ставке трошкова него у каснијим фазама док, с друге стране, ентитети у својим раним фазама развоја имају знатно ниже приходе него у каснијем периоду. Из ових разлога књиговодствена вредност капитала ентитета у фази упознавања биће значајно мања у односу на ентитете који су у каснијим фазама предузели истраживачко-развојне активности. Такође, велике капиталне инвестиције смањују текуће добитке кроз трошкове амортизације, што заузврат смањује текућу књиговодствену вредност капитала.³⁶⁷ Управо зато је степен конзервативизма у финансијском извештавању највећи за ентитете у фази упознавања и раста и смањује се како ентитет прелази у фазу зрелости и опадања.

Из претходног можемо закључити да су различити нивои инвестирања у различитим фазама животног циклуса у значајној мери независни од вести са тржишта (јер је истраживање тржишта извршено у прединвестиционом периоду), па се ниво конзервативизма остварује мерама безусловног конзервативизма.³⁶⁸ Такође, у раним фазама развоја, посебно у фази раста, ентитети ће настојати да позајме средства од кредитора како би финансирани своје инвестиције. Кредитори су, као што смо већ у раду поменули, заинтересовани за конзервативно финансијско извештавање због благовременог извештавања о потенцијалним губицима, односно лошим вестима. На тај начин, ентитети ће инсистирати на поштовању принципа конзервативизма како би одговорили на захтеве кредитора, што се класификује као мера условног конзервативизма.

Истраживачка студија³⁶⁹ објављена 2000. године о финансијском извештавању у САД утврдила је примену конзервативнијих пракси на америчком рачуноводственом тлу у последње четири деценије 20. века, тачније све до касних 90-тих година. Као једно од мерила рачуноводственог конзервативизма у овој студији коришћен је ратио тржишне и књиговодствене вредности и тренд његовог кретања у времену. Истраживање спроведено на узорку од преко 100.000 ентитета за временски период од

³⁶⁷ Hansen, J.C., Hong, K.P., Park, S.H. (2018). *Op. cit.*, стр. 77.

³⁶⁸ Hansen, J.C., Hong, K.P., Park, S.H. (2018). *Op. cit.*, стр. 80.

³⁶⁹ Givoly, D., Hayn, C. (2000). *Op. cit.*, стр. 287-320.

1988. до 2012. године показује да рацио тржишне и књиговодствене вредности мирно расте све до краја 90-тих година. Међутим, уласком у нови миленијум овај тренд се не наставља, јер године разграничења два миленијума (1999-2000) представљају период тзв. „дотком мехура“ (енгл. Dotcom bubble)³⁷⁰ и финансијских скандала, као и период припреме глобалне финансијске кризе (2007-2008), што утиче на смањење рачуноводственог конзервативизма.³⁷¹

Рацио тржишне и књиговодствене вредности се повећава када се тржишна вредност (бројилац) повећава или када се књиговодствена вредност (именилац) смањује. Другим речима, раст овог рациа означава повећање разлике између тржишне и књиговодствене вредности, која се везује за примену конзервативног финансијског извештавања и повећање нивоа конзервативизма. До ове разлике долази услед занемаривања принципа истинитости и принципа тачности, што је основна замерка која се упућује принципу конзервативизма. Миран раст рациа, који је постојао до краја 90-тих година у САД, подразумева минорно повећање нивоа конзервативизма у финансијском извештавању и представља одговор ентитета на бројне ризике пословања и вид заштите интереса различитих стејхолдера. Међутим, уласком у нови миленијум долази до значајног смањења нивоа конзервативизма у финансијском извештавању, што је довело до тога да су се ентитети нашли у ситуацији да разлика између њихове тржишне и књиговодствене вредности више не омогућава простор за маневрисање у случају неповољних догађаја на тржишту. Ово је утицало на настанак кризне ситуације на светском нивоу, која се поновила још једном у истој деценији. Поменута студија³⁷² која је истраживала да ли фазе животног циклуса ентитета утичу на степен конзервативизма у финансијском извештавању дошла је до резултата који показују да се степен конзервативизма смањује кроз фазе животног циклуса ентитета. Резултати студије показују да је рацио тржишне и књиговодствене вредности ентитета у фази упознавања виши него у фази зрелости, при чему је рацио у фази зрелости виши од рациа у фази у којој долази до појаве проблема у пословању. Пошто је овај рацио мерило безусловног конзервативизма можемо закључити да се безусловни

³⁷⁰ Период „дотком мехура“ (познат још под називом период „интернет мехура“) односи се на период касних деведесетих година 20. века. У овом периоду (1995-2000) дошло је до енормног повећања процењене вредности капитала америчких ентитета из области технологије на основу шпекулативног инвестирања у новоосноване ентитете базиране на интернет технологији. Већ 2001. године мехур је пукао, што је довело до банкротства бројних ентитета који су своје пословање базирали на интернет технологији.

³⁷¹ Hansen, J.C., Hong, K.P., Park, S.H. (2018). *Op. cit.*, стр. 77.

³⁷² Hansen, J.C., Hong, K.P., Park, S.H. (2018). *Op. cit.*, стр. 76.

конзервативизам смањује како се смењују фазе животног циклуса, односно како ентитет „стари“. При томе, студија није пронашла доказе да је условни конзервативизам повезан са фазама животног циклуса. Ови резултати упућују на потребу за даљим истраживањима на ову тему и показују да је поред посматрања тренда кретања рачуноводственог конзервативизма у времену, потребно узети у обзир утицај фазе животног циклуса ентитета на финансијске показатеље, при анализирању финансијских извештаја, како бисмо извели праве закључке и донели добре одлуке.

2.5. Утицај конзервативизма на кретање цене акција

Рачуноводствене информације у финансијским извештајима подржане позитивним мишљењем које ревизори исказују у својим извештајима сматрају се кредибилним извором инпута за процес доношења одлука инвеститора. Информације оваквог квалитета имају способност да шаљу упозоравајуће сигнале о потенцијалном (озбиљнијем) смањењу тржишне цене акција.³⁷³ Акционари и будући инвеститори „користе информације из финансијских извештаја у циљу доношења стратегијских одлука у вези куповине и продаје акција, које имају директан утицај на тржишну цену акција.“³⁷⁴ Неблаговремено обелодањивање „лоших вести“ утиче на смањење квалитета информација усмерених ка корисницима финансијских извештаја, што потенцијално може резултирати значајним смањењем тржишне цене акција када се подаци објаве након неког периода времена. Једна од првих истраживачких студија³⁷⁵ о вези између благовременог обелодањивања вести о пословању ентитета и кретања тржишне цене акција, утврдила је да на повећање ризика смањења тржишне цене акција утиче дискрециона одлука менаџера о одлагању извештавања о лошим вестима из пословања. Често се дешава у пракси да менаџери не желе да у финансијским извештајима приказују нове информације које ће водити негативној перцепцији о квалитету пословања ентитета.³⁷⁶ Међутим, када се овакве информације „најзад обелодане у неком будућем временском периоду, односно када ентитету постане врло

³⁷³ Kousenidis, D.V., Ladas, A.C., Negakis, C.I. (2014). Accounting conservatism quality of accounting information and crash risk of stock prices. *The Journal of Economic Asymmetries*: 11, стр. 122.

³⁷⁴ Georgescu, I., Pavaloaia, L., Robu, I.B. (2014). Fair value accounting and market reaction: evidence from Romanian listed companies. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*: 143, стр. 828.

³⁷⁵ Chen, J., Hong, H., Stein, J. (2001). Forecasting crashes: trading volume, past returns, and conditional skewness in stock prices. *Journal of Financial Economics*: 61, стр. 345-381.

³⁷⁶ Hutton, A., Marcus, A., Tehranian, H. (2009). Opaque financial reports, R2, and crash risk. *Journal of Financial Economics*: 94, стр. 67-86.

тешко да их задржи [и са њима повезане друге информације – А.А.], акумулативан утицај објављивања старијих информација води изненадном паду тржишне цене акција, што је директан показатељ повезаности информационе асиметрије и ризика смањења тржишне цене акција.³⁷⁷ Из овог разлога извештавање о вестима које потенцијално могу имати негативан утицај на пословање ентитета „треба вршити ефикасније него када су у питању вести са позитивним утицајем на пословање, а у циљу сигнализирања више вероватноће ризика корисницима финансијских извештаја“.³⁷⁸

С једне стране, условни конзервативизам, као рачуноводствени одговор на дешавања у пословном окружењу, има потенцијал да смањује информациону асиметрију и самим тим вероватноћу значајног смањења тржишне цене акција,³⁷⁹ чиме повећава финансијску транспарентност пословања ентитета, док, с друге стране, безусловни конзервативизам нема способност да увек резултира смањеном информационом асиметријом, јер је у питању рачуноводствена политика независна од промена у пословању. Међутим, студија теоретичара Ла Фонда и Ројковдхурија (LaFond, Roychowdhury)³⁸⁰ показује да се безусловним конзервативизмом, ипак, води политика спречавања плаћања будуће „казне“ на тржишту, односно политика смањења резултата преко захтева да се из периода у период приказују сви расходи (реализовани и нереализовани), при чему се одлаже приказивање целине прихода, односно приказују се само тржишно верификовани приходи. Такође, студија Бидла и сарадника (Biddle et al.)³⁸¹ показује да безусловни конзервативизам може бити користан за смањење ризика на основу своје улоге у смањењу манипулативног управљања добицима.³⁸² Супротно од безусловног, условни конзервативизам води потцењивању нето имовине само у случају постојања лоших вести. Резултати скорашње студије Коусенидиса и сарадника (Kousenidis et al.)³⁸³ показују да постоји негативна релација између условног и безусловног конзервативизма и ризика смањења тржишне цене акција у будућем периоду (што подржава и постојећа литература), као и да ниво безусловног конзервативизма утиче на однос између условног конзервативизма и ризика будућег

³⁷⁷ Kousenidis, D.V., Ladas, A.C., Negakis, C.I. (2014). *Op. cit.*, стр. 120.

³⁷⁸ Kousenidis, D.V., Ladas, A.C., Negakis, C.I. (2014). *Op. cit.*, стр. 121.

³⁷⁹ Hu, J., Li, A.Y., Zhang, F. (2014). *Op. cit.*, стр. 32-43.

³⁸⁰ LaFond, R., Roychowdhury, S. (2008). *Op. cit.*, стр. 101-135.

³⁸¹ Biddle, G., Ma, M., Song, F. (2012). *Op. cit.*, стр. 1-52.

³⁸² Kousenidis, D.V., Ladas, A.C., Negakis, C.I. (2014). *Op. cit.*, стр. 121.

³⁸³ Kousenidis, D.V., Ladas, A.C., Negakis, C.I. (2014). *Op. cit.*, стр. 120.

смањења тржишне цене акција. Студија из 2007. године³⁸⁴ дошла је до налаза који приказују негативну повезаност обе врсте конзервативизма и ризика литигације (парничног поступка). Резултати ове студије наводе на закључак да оба типа конзервативизма могу имати утицај у периоду у коме се тржишна цена акција суочава са повећаним ризиком значајног смањења и то из најмање два разлога. Први разлог односи се на елиминацију ризика литигације, односно покретања парничног поступка, а други на потребу за побољшањем финансијске позиције ентитета ради обезбеђивања (у овом периоду, прекопотребне) ликвидности. Ризик литигације повећава се у кризном периоду када због проблема у пословању ентитет не може да изврши своје преузете обавезе, па се активирају казнене одредбе уговора и покреће судски поступак. Претходно наводи на закључак да већи ризик литигације води већем ризику смањења тржишне цене акција. Из овог разлога висок ризик литигације утиче на повећано опортунистичко понашање менаџера у виду навођења корисника финансијских извештаја на позитиван закључак о пословању ентитета. Другим речима, виши ризик литигације води повећању агенцијског проблема и зато у циљу смањења ризика литигације и елиминисања (или бар ограничења) дискреционог понашања менаџера, ентитети теже примењивању конзервативнијих рачуноводствених пракси.³⁸⁵

2.6. Повезаност принципа конзервативизма и квалитативних карактеристика информација у финансијским извештајима

Финансијско извештавање пружа бројне могућности корисницима његових примарних продукта – финансијских извештаја. Њиховим читањем и анализом широк спектар заинтересованих корисника може да стекне увид у економску историју ентитета и профилише његове будуће перформансе исказане у виду нивоа будуће зараде и динамике новчаних токова. Квалитет информација презентованих у финансијским извештајима најбоље одражава процена испуњености захтева у вези њихових квалитативних обележја. Темљи стандардизацији процеса финансијског извештавања постављени су усвајањем Оквира за припрему и презентацију финансијских извештаја 1989. године од стране Комитета за МРС. Овај Оквир престао је да важи 2010. године када је замењен Концептуалним оквиром за финансијско

³⁸⁴ Qiang, X. (2007). The effect of contracting, litigation, regulation and tax costs on conditional and unconditional conservatism: cross-sectional evidence at the firm level. *The Accounting Review*: 82, стр.759-796.

³⁸⁵ Kousenidis, D.V., Ladas, A.C., Negakis, C.I. (2014). *Op. cit.*, стр. 121.

извештавање³⁸⁶ чије ревидирање је извршено 2018. године. Концептуални оквир по својој природи не представља стандард, већ као што његов назив каже оквирни дијапазон могућих унапређења постојећих стандарда и потенцијала развоја нових стандарда који треба да утичу на повећање квалитета финансијског извештавања у глобалним размерама.³⁸⁷

Оригинални Оквир из 1989. године прописивао је четири главне квалитативне карактеристике информација у финансијским извештајима: разумљивост, релевантност, поузданост и упоредивост. Резултат новог Оквира из 2010. године јесте афирмисање принципа неутралности као основне претпоставке високог нивоа квалитета финансијског извештавања. Наиме, према Концептуалном оквиру квалитативне карактеристике информација подељене су у две групе. Прву групу чине фундаменталне карактеристике финансијских информација које обухватају релевантност и веродостојно приказивање, док другу групу представљају унапређујуће карактеристике у које спадају упоредивост, проверљивост, благовременост и разумљивост. Релевантна финансијска информација јесте информација која може довести до разлике у одлукама корисника финансијских извештаја и која може да врши функцију предвиђања будућих резултата или функцију потврђивања и процене ефеката прошлих догађаја или обе функције. Самим тим, „као секундарни елементи релевантне информације наводе се предвидивост и повратност.“³⁸⁸ „Да ли ће финансијска информација бити релевантна или не, зависи пре свега, од њене природе и важности [односно материјалности – А.А.], што заправо значи да уколико се иста изостави или на погрешан начин протумачи може утицати на одређени [негативни – А.А.] начин на доносиоца пословне одлуке.“³⁸⁹ Карактеристика веродостојне презентације је испуњена

³⁸⁶ Измене обухваћене Концептуалним оквиром представљају резултат заједничког рада Одбора за МРС и америчког Одбора за стандарде финансијског рачуноводства. Иновације у односу на претходну верзију Оквира Одбора за МРС односе се на поглавље 1 „Циљеви финансијског извештавања опште намене“ и поглавље 3 „Квалитативне карактеристике корисних финансијских информација“, док су, с америчке стране, ове новине обухваћене у Извештају о концептима финансијског рачуноводства број 8. Непосредно након објављивања измена својих Оквира, оба одбора су објавила да одлажу на неодређено време даљи заједнички рад на усклађивању Оквира за финансијско извештавање због постојања питања конвергенције стандарда која захтевају хитно решавање. Одбор за МРС наставио је самостално рад на изменама и допунама Концептуалног оквира од 2012. године (енгл. IASB - only comprehensive project).

³⁸⁷ Међутим, у случају када постоји неусаглашеност између захтева Оквира и стандарда, примарним захтевима сматрају се захтеви стандарда.

³⁸⁸ Ђукић, Т., Павловић, М. (2014). Квалитет финансијског извештавања у Републици Србији. *Економске теме*: 52(1), стр. 107.

³⁸⁹ Лалевић-Филиповић, А., Лакићевић, М. (2011). Утицај тржишта капитала на квалитет финансијског извештавања. У: *Квалитет финансијског извештавања – изазови, перспективе и ограничења*. Београд: Савез рачуновођа и ревизора Србије, 42. Симпозијум, Златибор, стр. 73.

када је информација потпуна, неутрална и ослобођена материјално значајних грешака. Термин „веродостојна презентација“ заменио је термин „поузданост“ под којим је ова карактеристика била названа у оригиналној верзији Оквира. Наиме, у почетној верзији Оквира под карактеристиком поузданости обухваћен је био „скуп следећих обележја: верно представљање, суштина изнад форме, неутралност, опрезност и потпуност“.³⁹⁰ Концептуалним оквиром из 2010. године изостављене су карактеристике верног представљања, суштине изнад форме и опрезности, а уведен је (поред обележја потпуности и неутралности) захтев за одсуством материјално значајних грешака. Потпуност подразумева да су обухваћене све информације неопходне за кориснике у процесу доношења одлука, неутралност обезбеђује да нема пристрасности у избору или презентацији финансијских информација, док одсуство материјално значајних грешака указује на то да нема пропуста у процесу припреме и презентације информација.

У претходној верзији Оквира није било поделе на фундаменталне и унапређујуће квалитативне карактеристике. Упоредивост и разумљивост су према оригиналном Оквиру имале обележје основних карактеристика, а у измењеном Оквиру додељене су им унапређујуће улоге. Упоредивост представља квалитативну карактеристику која обезбеђује корисницима да идентификују сличности и разлике између одређених ставки финансијских извештаја. Ова карактеристика представља резултат придржавања принципа конзистентности који се односи на доследну примену рачуноводствених политика у дужем временском периоду.³⁹¹ Проверљивост информације као квалитативна карактеристика омогућава уверавање корисника да информација веродостојно презентује одређену економску трансакцију. При томе, постоје две врсте проверљивости информација, директна (уколико се провера врши директним опажањем, као на пример износа ставке) и индиректна (уколико се проверавају формуле, инпути и излазне ставке). Благовременост означава расположивост информација корисницима у периоду доношења одлука. „Последња, али не и мање значајна унапређујућа карактеристика тиче се разумљивости

³⁹⁰ „Опрезност подразумева укључивање одређене дозе опрезности при процењивању билансних позиција, нарочито у условима неизвесности.“ Иако је Оквир из 1989. године инсистирао на ставу да опрезност не сме довести до стварања латентних резерви, то је веома тешко постићи у оквиру процењивања праћених неизвесношћу. На пример, процењивање могућности наплате сумњивих потраживања, резервисања за обавезе по гаранцијама за нове производе и слично. Видети: Стојилковић, М., Бонић, Љ. (2009). *Op. cit.*, стр. 154.

³⁹¹ Крстић, Ј., Јездимировић, М., Ђукић, Т. (2019). *Op. cit.*, стр. 399.

информације, односно способности да пренесе намеравано значење.³⁹² Разумљивост информација подразумева јасност и сажетост у класификовању и презентовању.

Изостављање поузданости изражене кроз захтев за применом одређеног степена опрезности приликом израде финансијских извештаја из Концептуалног оквира значи и потискивање принципа конзервативизма (опрезности) у други план.³⁹³ Практично, одстрањивање поузданости из групе пожељних карактеристика информација не значи ништа друго него да доносиоци стандарда сматрају да се квалитетном информацијом може назвати само она која не садржи елементе конзервативне пристрасности. Тадашње објашњење Одбора за МРС у вези изостављања принципа конзервативизма из групе рачуноводствених принципа наводи као један од главних разлога његову неусаглашеност са захтевом да финансијски извештаји треба да прикажу неутралне информације доносиоцима одлука. Присутна су дивергентна мишљења теоретичара и практичара о изостављању опрезности из Оквира. Једна група сматра да уколико финансијске информације поседују примарне и подржавајуће квалитативне одлике, тада ће принцип конзервативизма бити индиректно поштован, друга група је мишљења да је кључно питање да ли ће Концептуални оквир и МРС/МСФИ омогућити одговарајућу улогу принципа конзервативизма у процесу финансијског извештавања и да је мање битно да ли ће се поузданост идентификовати као посебна квалитативна карактеристика, док трећа група сматра да поузданост треба да има примат над осталим квалитативним карактеристикама и да као таква треба да буде експлицитно означена и објашњена у Оквиру.³⁹⁴ Европска комисија питање статуса принципа конзервативизма сматра значајним за финансијско извештавање и последице његовог одсуства из информација презентованих у финансијским извештајима повезује са потенцијалним узроком настанка нове економске кризе.³⁹⁵

Амерички Извештај о концептима финансијског рачуноводства бр. 2, истиче да је „конзервативизам дуго био идентификован као идеја о врлини промишљене, односно намерне потцењености [вредности]. Ова чињеница је толико дубоко усађена, односно укореењена [у свести рачуновођа – А.А.]“ да се још увек прихвата као аксиом „упркос

³⁹² Лалевић-Филиповић, А., Лакићевић, М. (2011). *Op. cit.*, стр. 75.

³⁹³ Савић, Б. (2014). *Op. cit.*, стр. 28.

³⁹⁴ Тако, на пример, Денчић-Михајлов, Крстић и Спасић истичу да „и поред тога што је ревидирањем Оквира изостало експлицитно навођење начела опрезности, сматрамо да за рационалне одлуке је неопходно презентовати ефекте протеклих трансакција кроз финансијске извештаје опште намене не само на неутралној, већ и на основи опрезног одмеравања нето имовине.“ Видети: Денчић-Михајлов, К., Крстић, М., Спасић, Д. (2016). *Op. cit.*, стр. 641.

³⁹⁵ Савић, Б. (2014). *Op. cit.*, стр. 29.

напорима у протеклих 40 година да се то промени³⁹⁶. Године 2010. незадовољство доносилаца стандарда конзервативизмом кулминирала је у одлукама оба одбора да се он одстрани из њиховог заједничког пројекта ревизије Оквира. Амерички одбор је овом приликом изразио мишљење да „финансијске информације треба да буду неутралне, односно ослобођене од склоности да намерно утичу на одлуке или резултате. Због тога заједничка ревизија Оквира не треба да укључи опрезност у групу пожељних квалитативних карактеристика рачуноводствених информација. Међутим, Оквир треба да истакне континуирану потребу за обазривошћу која треба да изађе у сусрет несигурности.“³⁹⁷ Неутралност информација као израз њихове ослобођености од субјективности може бити остварива карактеристика финансијског извештавања у окружењу без појаве уговорних проблема, односно конфликта интереса који репрезентује управо аспект субјективности. Такође, неутралност информација се може достићи и одржати само под „јаким“ претпоставкама (на пример: савршена тржишта, савршена рационалност у доношењу одлука и слично) и може да служи као користан показатељ добре праксе који је ретко, ако је икад, достигнут у реалном животу.³⁹⁸ Закључци једне студије имплицирају да корисници финансијских извештаја и доносиоци стандарда за рачуноводство треба да обрате пажњу на информациону улогу рачуноводственог конзервативизма. Ови налази подржавају захтеве Одбора за МРС за повећаним и благовременим обелодањивањем финансијских рачуноводствених информација. Међутим, ово је у супротности са схватањем америчког одбора који сматра да овај рачуноводствени принцип (конзервативизам) у одређеној мери лимитира информациону улогу финансијских извештаја на тржишта капитала.³⁹⁹

Марта 2018. године Одбор за МРС је објавио ревидирану верзију Концептуалног оквира из септембра 2010. године.⁴⁰⁰ Одбор је одлучио да изврши ревидирање Концептуалног оквира јер је утврдио да, с једне стране, постоје битна питања која нису обрађена претходном верзијом и да, с друге стране, нису јасно представљена одређена објашњења или нису била прилагођена савременим пословним захтевима. Ревидирани Оквир садржи, поред новог поглавља о вредновању, захтеве у вези са приказивањем финансијских перформанси, побољшане дефиниције имовине и

³⁹⁶ Hsieh, C.C., Ma, Z., Novoselov, K. (2019). *Op. cit.*, стр. 41.

³⁹⁷ Hsieh, C.C., Ma, Z., Novoselov, K. (2019). *Op. cit.*, стр. 41.

³⁹⁸ Hsieh, C.C., Ma, Z., Novoselov, K. (2019). *Op. cit.*, стр. 43.

³⁹⁹ Hu, J., Li, A.Y., Zhang, F. (2014). *Op. cit.*, стр. 42.

⁴⁰⁰ Најновија верзија Оквира почиње да се примењује од 01. јануара 2020. године са могућношћу његове раније примене.

обавеза и захтеве усклађене са новим дефиницијама, детаљнија појашњења из битних области, као што су управљачка улога, принцип конзервативизма и мерење неизвесности у финансијском извештавању. Ханс Хугерворст, председник Одбора за МРС, сматра да ће ревидирани Оквир „помоћи стејкхолдерима да боље разумеју концепте који прожимају стандарде“.⁴⁰¹ Измењени захтеви у вези са квалитативним карактеристикама рачуноводствених информација садржани у Оквиру из 2010. године преиспитивани су у периоду између прве и друге ревизије Оквира, али без фундаменталног сагледавања целог поглавља, јер се сматра да је то већ одрађено приликом прве ревизије Оквира. Друга ревизија Оквира послужила је да се разјасне улоге поузданости, мерења неизвесности и истицања суштине изнад форме при одређивању да ли је нека информација корисна. Закључак најновије ревизије Оквира је да неутралност може бити само додатно подржана постојањем поузданости, а не угрожена с њене стране. При томе, став Одбора за МРС је да поузданост не треба да укључује потцењивање имовине или прецењивање обавеза, односно прихода и расхода. Овај одбор сматра да је мерење неизвесности фактор који више доприноси веродостојној презентацији него релевантности информација. Према томе, Оквир из 2018. године објашњава мерење неизвесности као фактор који може да утиче на могућност обезбеђивања веродостојне презентације и наводи да се у одређеним случајевима може направити компромис, односно извршити уступак у смислу давања предности (по питању значаја у одређеној ситуацији) једној у односу на другу фундаменталну карактеристику. Концептуални оквир даје пример таквог компромиса у виду ситуације у којој ниво измерене неизвесности укључене у вршење одређене процене може бити тако висок да доводи у питање веродостојну презентацију поједине ставке.

Сам термин „поузданост“ интерпретиран је на различите начине од стране бројних корисника Оквира. У Концептуалном оквиру из 2010. године избачен је термин „поузданост“ јер је Одбор за МРС желео да предупреди да ова карактеристика буде схваћена на начин који је неконзистентан са примарном неутралношћу информација. Међутим, бројни стејкхолдери сматрали су да поузданост информација може да помогне у достизању неутралности у процесу селектовања и примене рачуноводствених политика. Из овог разлога поново се уводи термин „поузданост“,

⁴⁰¹ Интернет страница: <https://www.ifrs.org/projects/2018/conceptual-framework> (приступљено дана 02.06.2019)

дефинисан као опрезност при доношењу одлука у условима неизвесности, у ревидирани Оквир из 2018. године. На тај начин, Одбор за МРС је прихватио да је избацавање термина „поузданост“ из Оквира водило конфузији и закључио је да ће његов поновни унос са јасним објашњењем допринети већој јасности информација. Међутим, ревидираним Оквиром из 2018. године Одбор за МРС није обухватио асиметричну форму поузданости јер у одређеним случајевима може да доведе до конфликта са примарном потребом да финансијске информације буду релевантне и да обезбеде веродостојну презентацију. Асиметрична форма поузданости захтева поштовање принципа конзервативизма у виду обезбеђивања убедљивијих и јаснијих доказа (по питању реализације) при признавању прихода или имовине него при признавању расхода или обавеза. Овом приликом треба посебно истаћи да је Одбор за МРС изразио своје запажање да нису све асиметрије неконзистентне са неутралношћу и да стандарди могу садржати асиметричне захтеве уколико ти захтеви резултирају корисним информацијама.⁴⁰² „Потреба за опрезношћу тесно је повезана са поузданим извештавањем о насталим догађајима, што јасно указује на оријентисаност овог концепта на прошлост“,⁴⁰³ док је савремено финансијско извештавање оријентисано на будућност и неутралност рачуноводствених информација. Комбинација традиционалног и савременог приступа, као и поузданих и неутралних информација води свеобухватном финансијском извештавању о пословању ентитета.

2.7. Допринос принципа конзервативизма повећању квалитета рачуноводствених информација и информационог окружења

„Процену финансијског здравља ентитета и његове изложености дугорочним и краткорочним финансијским ризицима“⁴⁰⁴ могуће је извршити на основу података из финансијских извештаја. Испитивање квалитета финансијских извештаја, у смислу утврђивања постојања латентних резерви и скривених губитака, врши се ради процењивања у којој мери они одражавају економску реалност ентитета. На финансијском тржишту квалитет рачуноводствених информација сагледава се са аспекта њихове кредибилности која се изражава кроз утицај приказаних резултата на

⁴⁰² Интернет страница: <https://www.ifrs.org/projects/2018/conceptual-framework> (приступљено дана 02.06.2019)

⁴⁰³ Савић, Б. (2014). *Op. cit.*, стр. 29.

⁴⁰⁴ Малинић, Д. (2008). *Op. cit.*, стр. 22-23.

тржишну вредност ентитета. Теоретичарка Лиу (Liu) сматра да прираст рачуноводствених вредности у времену представља показатељ рачуноводственог квалитета и да он варира у складу са променама пословног окружења ентитета и кроз фазе његовог животног циклуса.⁴⁰⁵ Такође, посматрано са аспекта бројних интересних група вредност рачуноводственог резултата произилази из његове способности да објасни тржишне приносе.⁴⁰⁶

Бројни радови за тему истраживања имали су пожељност рачуноводственог конзервативизма у савременом финансијском извештавању. Њихови резултати показују да се овај принцип означава као основна карактеристика финансијског извештавања од стране бројних теоретичара и практичара, што је у супротности са мишљењем доносилаца стандарда. Теоретичари и практичари сматрају да конзервативизам тежи наглашавању поузданости у односу на релевантност пружених информација.⁴⁰⁷ Конзервативно извештавање може да повећа поузданост финансијских информација зато што конзервативизам резултира мањим бројем процена (и самим тим, објективнијим мерењем),⁴⁰⁸ чиме се одражава блиска повезаност са тржишним вредностима.⁴⁰⁹ У одређеним случајевима, као што је перманентна тржишна криза, повећање нивоа конзервативизма јавља се као природни механизам заштите инвеститора.⁴¹⁰ Али, и у периодима краткотрајне кризе конзервативизам може бити од велике користи. Резултати истраживања показују да се у грчким ентитетима ниво конзервативизма повећао након тржишне кризе 1999. године, што је био резултат додатне регулације од стране тржишних власти у периоду после кризе.⁴¹¹ У истом периоду извештавање у САД и неколико држава ЕУ показује постепено повећање нивоа конзервативизма.⁴¹² Исход азијске финансијске кризе показује да се конзервативизам смањује током кризе,⁴¹³ али да расте после периода финансијске

⁴⁰⁵ Hansen, J.C., Hong, K.P., Park, S.H. (2018). *Op. cit.*, стр. 79.

⁴⁰⁶ Francis, J., Schipper, K. (1999). Have financial statements lost their relevance? *Journal of Accounting Research*: 37, стр. 319-353.

⁴⁰⁷ Balachandran, S., Mohanram, P. (2011). Is the decline in the value relevance of accounting driven by increased conservatism? *Review of Accounting Studies*: 16(2), стр. 272-301.

⁴⁰⁸ Balachandran, S., Mohanram, P. (2011). *Op. cit.*, стр. 272-301.

⁴⁰⁹ Kousenidis, D.V., Ladas, A.C., Negakis, C.I. (2009). Value relevance of conservative and non-conservative accounting information. *The International Journal of Accounting*: 44, стр. 219-238.

⁴¹⁰ Kousenidis, D.V., Ladas, A.C., Negakis, C.I. (2009). *Op. cit.*, стр. 221.

⁴¹¹ Kousenidis, D.V., Ladas, A.C., Negakis, C.I. (2009). *Op. cit.*, стр. 219.

⁴¹² Grambovas, C., Giner, B., Christodoulou, D. (2006). Earnings conservatism: panel data evidence from the EU and the US. *Abacus*: 42, стр. 349-378.

⁴¹³ Gul, F.A., Srinidhi, B., Shieh, T. (2002). The Asian Financial Crisis, Accounting Conservatism and Audit Fees: Evidence from Hong Kong. *SSRN Electronic Journal*: August, стр. 1-38.

кризе.⁴¹⁴ Студија⁴¹⁵ рађена 2011. године (непосредно након последње економске кризе) анализира је преко 100.000 ентитета из САД и утврдила да је ниво конзервативизма повећан. Сматра се да је до повећања нивоа конзервативизма дошло услед, пре свега, повећања благовремености признавања губитака. Рачуноводственом реформом из 2001. године у Кини значајно се повећао степен конзервативизма, али је тај степен смањен реформом из 2007. године. Међутим, након последње светске финансијске кризе у рачуноводственом систему Кине поново се враћа на снагу регулација која подстиче повећање нивоа конзервативизма. Ови резултати сугеришу да рачуноводствене реформе које за резултат имају смањење дискреције менаџера и могућности управљања резултатима и које, при том, повећавају ниво конзервативизма могу да послуже као важан супституциони механизам недовољно развијених институција заштите права својине инвеститора.⁴¹⁶

Утицај информационог садржаја конзервативних финансијских резултата на тржишне приносе превазилази утицај неконзервативних резултата, односно ниво конзервативизма у извештавању није примарни узрок опадајуће релевантности рачуноводствених резултата. Истраживање које је дошло до овог закључка обухватило је узорак са ентитетима из САД, односно ентитетима који послују у високо развијеном англо-америчком правном систему. Теоретичар Ватс сматра да поштовање принципа конзервативизма спречава настанак грешака до којих неминовно долази у условима недостатка поузданости рачуноводствених информација.⁴¹⁷ Недовољна поузданост информација сужава избор потенцијалних решења и ограничава ефекте одлука које доносе инвеститори, па се зато сматра да је конзервативизам усмерен пре на пораст него на смањење вредности информација о резултатима пословања.⁴¹⁸

Вредност или релевантност рачуноводствених информација (пре свега, финансијског резултата) представља степен у коме се књиговодствене вредности слажу са тржишним вредностима.⁴¹⁹ Истражујући вредност рачуноводствених информација са аспекта бројних интересних група велики број истраживача утврдио је да се њихова

⁴¹⁴ Vichitsarawong, T., Eng, L.L., Meek, G.K. (2010). The impact of the Asian financial crisis on conservatism and timeliness of earnings: evidence from Hong Kong, Malaysia, Singapore and Thailand. *Journal of International Financial and Management Accounting*: 21(1), стр. 32-61.

⁴¹⁵ Balachandran, S., Mohanram, P. (2011). *Op. cit.*, стр. 272-301.

⁴¹⁶ Li, S., Wu, H., Zhang, J., Chand, P. (2018). Accounting reforms and conservatism in earnings: Empirical evidence from listed Chinese companies. *Journal of International Accounting, Auditing and Taxation*: 30, стр. 32.

⁴¹⁷ Watts, R.L. (2003a). *Op. cit.*, стр. 207-221.

⁴¹⁸ Kousenidis, D.V., Ladas, A.C., Negakis, C.I. (2009). *Op. cit.*, стр. 220.

⁴¹⁹ Thijssen, M.W.P., Iatridis, G.E. (2016). *Op. cit.*, стр. 59.

вредност повећала после почетка примене МРС/МСФИ⁴²⁰ и већина студија је пронашла позитивну повезаност између нивоа конзервативизма и вредности које рачуноводствене информације имају за доносиоце одлука.⁴²¹ Међутим, студија Андреа и Филипа (Andre, Filip)⁴²² анализира је благовременост признавања губитака после обавезног усвајања МРС/МСФИ у ЕУ и пронашла да се ниво конзервативизма смањило. Такође, постоје и поједина истраживања чији резултати указују на то да повећање нивоа конзервативизма утиче на смањење релевантности информација, односно да постоји негативни однос између ових величина.⁴²³ Посебно се то односи на нематеријалну имовину, коју је веома тешко вредновати, па се као резултат конзервативизма може јавити смањење вредности информација које рачуноводствени систем пружа.⁴²⁴ Резултати истраживања показују, пак, да рачуноводствене информације из интерних финансијских извештаја имају већи утицај на тржишну вредност ентитета у компарацији са информацијама из годишњих финансијских извештаја.⁴²⁵ Треба напоменути да користи од конзервативног извештавања нису неограничене. Екстремно висок ниво конзервативизма пре ће утицати на смањење него на повећање релевантности рачуноводствених информација за потребе одлучивања.⁴²⁶

Ефекат признавања потенцијалних добитака на информативност тржишне цене акција релативно је слаба. Захтеви за поузданошћу информација о признатим добицима имају два међусобно супротна ефекта на информационо окружење ентитета. С једне стране, високи захтеви за поузданошћу информација смањују, односно ограничавају могућност менаџера да прецене перформансе укључујући нереализоване добитке у резултат, чиме индиректно побољшавају информациони квалитет резултата. С друге стране, високи захтеви за поузданошћу информација могу да лимитирају проток специфичних информација о ентитету од инсајдера, који имају податке о очекиваним добицима и потенцијалним терминима њихове реализације, ка недовољно информисаним аутсајдерима. Оба ова аспекта конзервативизма посебно су важна за

⁴²⁰ На пример, видети: Devalle, A., Onali, E., Magarini, R. (2010). Assessing the value relevance of accounting data after the introduction of IFRS in Europe. *Journal of International Financial Management and Accounting*: Vol. 21, No. 2, стр. 85-119.

⁴²¹ Kousenidis, D.V., Ladas, A.C., Negakis, C.I. (2009). *Op. cit.*, стр. 219-238.

⁴²² Andre, P., Filip, A. (2012). Accounting conservatism in Europe and the impact of mandatory IFRS adoption: do country, institutional and legal differences survive? *SSRN Electronic Journal*: January, стр. 1-60.

⁴²³ Basu, S. (1997). *Op. cit.*, стр. 3-37.

⁴²⁴ Thijssen, M.W.P., Iatridis, G.E. (2016). *Op. cit.*, стр. 50.

⁴²⁵ Georgescu, I., Pavaloaia, L, Robu, I.B. (2014). *Op. cit.*, стр. 827.

⁴²⁶ Kousenidis, D.V., Ladas, A.C., Negakis, C.I. (2009). *Op. cit.*, стр. 221.

ентитете са многобројним инвестиционим алтернативама,⁴²⁷ јер се на овај начин информационо окружење може довести у заблуду.⁴²⁸ Резултати показују да постоји нелинеарна повезаност између конзервативног извештавања и информационе вредности резултата. Релевантност резултата се повећава како се крећемо од ниско конзервативних ентитета ка средње конзервативним ентитетима и опада како се крећемо од средње конзервативних ентитета ка високо конзервативним ентитетима. Резултати истраживања дају емпиријску подршку теоријској подлози Ватса из 2003. године, који, с једне стране, извештава о бројним аргументима у корист конзервативизма, али, с друге стране, поставља питања о пракси скупог конзервативног извештавања што је потенцијални разлог дисторзије односа резултата и тржишних приноса.⁴²⁹ Студије које су истраживале да ли и како рачуноводствени конзервативизам побољшава информационо окружење ентитета дошле су до резултата да конзервативизам олакшава проток информација о ентитету од инсајдера до аутсајдера и да води високо-квалитетном информационом окружењу. Такође, поменуте студије су пронашле емпиријске доказе да је конзервативизам позитивно повезан са побољшањем информационог окружења ентитета на примеру 43 држава. При томе, информациона улога конзервативизма више је изражена у државама са слабом заштитом права приватне својине, што сугерише да принцип конзервативизма може бити супститут институцијама правне државе у обезбеђивању квалитетног информационог окружења.⁴³⁰ Већ 40 година информациони садржај рачуноводственог резултата утиче на опадајући тренд тржишне цене, односно тржишних приноса.⁴³¹

У одређеној мери конзервативизам може да замени правне институције.⁴³² Рачуноводствене информације обезбеђују смањење информационе асиметрије између уговорних страна и имају круцијалну улогу у комуникацији на тржишту капитала. Постојећа литература указује да је финансијски резултат, као најважнија рачуноводствена информација, већег квалитета уколико је конзервативнији, што посредно имплицира да рачуноводствени конзервативизам побољшава информационо окружење ентитета. То сматрају и бројни теоретичари који излажу овакво виђење у

⁴²⁷ Armstrong, C., Guay, W.R., Weber, J. (2010). *Op. cit.*, стр. 179-234.

⁴²⁸ Hu, J., Li, A.Y., Zhang, F. (2014). *Op. cit.*, стр. 34.

⁴²⁹ Kousenidis, D.V., Ladas, A.C., Negakis, C.I. (2009). *Op. cit.*, стр. 219.

⁴³⁰ Hu, J., Li, A.Y., Zhang, F. (2014). *Op. cit.*, стр. 32.

⁴³¹ Francis, J., Schipper, K. (1999). *Op. cit.*, стр. 319-353.

⁴³² Hu, J., Li, A.Y., Zhang, F. (2014). *Op. cit.*, стр. 42.

својим радовима.⁴³³ Међутим, оскудни емпиријски докази постоје по питању релација између рачуноводственог конзервативизма и квалитета информационог окружења ентитета у различитим државама. Истраживање⁴³⁴ спроведено на узорку ентитета из САД показало је да информациона асиметрија између тзв. инвеститора инсајдера и инвеститора аутсајдера наводи менаџере да усвоје рачуноводствени конзервативизам, чиме се наглашава значај информационе улоге конзервативизма. Наиме, инвеститори аутсајдери захтевају конзервативније резултате као средство решавања агенцијског проблема. Другим речима, промене у информационој асиметрији између инвеститора инсајдера и аутсајдера воде променама у нивоу рачуноводственог конзервативизма. Међутим, није утврђено да ли већи степен конзервативизма води нижој информационој асиметрији, што значи да није обезбеђен директан доказ информационе улоге конзервативизма. Можда је разлог посматрање ентитета у оквиру само једне државе (САД) што је довело до малих разлика по питању рачуноводственог конзервативизма између ентитета у оквиру једне индустрије и између самих индустрија.⁴³⁵ Студија Хуа и сарадника (Hu et al.) истражује важну управљачку улогу конзервативизма као супститута законских институција на нивоу државе, која обезбеђује висок квалитет информационог окружења. „У циљу стварања бољег информационог окружења у државама у којима нису развијене институције заштите права својине нити обезбеђени алтернативни извори информација (на пример, добровољно обелодањивање) менаџери могу усвојити конзервативне рачуноводствене праксе [као прелазно решење и као начин за привлачење страног капитала – А.А.].“⁴³⁶

На управљање резултатима утиче правна заштита инвеститора. Јака правна заштита инвеститора лимитира способност инсајдера да присвајају бенефите од приватне контроле и зато смањује подстицај ка управљању резултатима. Интернационална студија Леуза и сарадника (Leuz et al.)⁴³⁷ документује да се управљање добитком повећава када се заштита инвеститора смањује.⁴³⁸ Правне институције које добро функционишу ограничавају инсајдерску приватну контролу

⁴³³ На пример, видети: Ball, R., Kothari, S.P., Robin, A. (2000). The effect of international institutional factors on properties of accounting earnings. *Journal of Accounting and Economics*: 29(1), стр. 1-51.

⁴³⁴ LaFond, R., Watts, R.L. (2008). The Information Role of Conservatism. *The Accounting Review*: Vol. 83, No. 2, стр. 447-478.

⁴³⁵ Hu, J., Li, A.Y., Zhang, F. (2014). *Op. cit.*, стр. 32.

⁴³⁶ Hu, J., Li, A.Y., Zhang, F. (2014). *Op. cit.*, стр. 33.

⁴³⁷ Leuz, C., Nanda, D., Wysocki, P. D. (2003). Earnings management and investor protection: An international comparison. *Journal of Financial Economics*: 69(3), стр. 505-527.

⁴³⁸ Li, S., Wu, H., Zhang, J., Chand, P. (2018). *Op. cit.*, стр. 36.

резултата тако што чине експропријацију (присвајање) богатства ризичнијом и скупљом.⁴³⁹ Према томе, у државама са јаким правним институцијама инсајдери имају ограничену економску могућност да прецене резултат ентитета. То утиче на смањење значаја улоге рачуноводственог конзервативизма у ограничавању деловања менаџера и решавању агенцијског проблема.⁴⁴⁰

Студија Хсија и сарадника (Hsieh et al.)⁴⁴¹ испитује да ли рачуноводствени конзервативизам може да буде објашњен као рационалан одговор на неизвесност у пословном окружењу. Анализа одлука показује да правила одлучивања која важе у условима неизвесности стављају већу тежину на негативне него на позитивне резултате, наглашавајући опрезност, односно упозорење о негативним пословним околностима. Рачуноводствени конзервативизам повећава благовременост лоших вести, односно на време упозорава менаџере и, што је важније, инвеститоре који у условима неизвесности инсистирају на примени конзервативних правила. Резултати истраживања показују да ентитети који се суочавају са већом неизвесношћу извештавају конзервативније.⁴⁴²

2.8. Повезаност принципа конзервативизма и политике латентних резерви

Термин „латентно“ одражава нешто тајно, потајно, прикривено или сакривено,⁴⁴³ док постојање резерви само по себи означава оријентисаност на будућност и стварање услова за дугорочан опстанак нечега. На тај начин, латентне резерве представљају прикривену снагу пословног ентитета. Као сегмент сопственог капитала који се у билансу не приказује, латентне резерве настају најчешће потцењивањем позиција активе, али и прецењивањем позиција пасиве.⁴⁴⁴ Концепт историјског трошка и његово тзв. *ex ante* процењивање вредности имовине и обавеза у неизвесним условима пословања, односно отписивање вредности имовине и сагледавање потенцијалних обавеза основни су извори настанка латентних резерви као

⁴³⁹ Leuz, C., Nanda, D., Wysocki, P.D. (2003). *Op. cit.*, стр. 505-527.

⁴⁴⁰ Hu, J., Li, A.Y., Zhang, F. (2014). *Op. cit.*, стр. 34.

⁴⁴¹ Hsieh, C.C., Ma, Z., Novoselov, K. (2019). *Op. cit.*, стр. 41.

⁴⁴² Hsieh, C.C., Ma, Z., Novoselov, K. (2019). *Op. cit.*, стр. 41.

⁴⁴³ Вујаклија, М. (1991). *Op. cit.*, стр. 480.

⁴⁴⁴ Супротност латентним резервама су скривени губици који представљају резултат прецењивања позиција активе и потцењивања позиција пасиве. Њихов допринос огледа се у повећању нивоа резултата у финансијским извештајима у односу на реално остварени или, чак, у промени облика резултата (из негативног у позитиван резултат). Стога, скривени губици имају карактер неприхватљивог рачуноводственог понашања.

одређеног степена заштите од бројних пословних ризика.⁴⁴⁵ Последица обе радње одражава се у виду смањења периодичних резултата. Једина разлика између латентних и осталих резерви је у томе што се латентне резерве не виде у билансу, а остале се виде. Основни циљ образовања латентних резерви односи се на спречавање приказивања озбиљних флукуација резултата представљених у финансијским извештајима. Наиме, нагле промене у висини и структури финансијског резултата могу створити слику нестабилног пословања у јавности, што последично утиче на повећање ризичности инвестирања у акције ентитета. Учесталост и правилан временски распоред формирања и разлагања латентних резерви представља средство усмерено на остваривање временске уједначености резултата, која представља главни аргумент критичара политике латентних резерви и њеног изворишта – принципа рачуноводственог конзервативизма. „Неопходно је развијање културе стварања и разлагања тихих резерви, чија намера није да билансне адресате доведе у заблуду и наведе на погрешне пословне одлуке, већ да допринесе заштити интереса корпорације у динамичкој и променама склоној пословној средини.“⁴⁴⁶

Када је у питању политика отписивања вредности имовине постоје различите манифестације дискреционог понашања,⁴⁴⁷ које се, пре свега, односе на питање тренутка отписивања и степена отписивања имовине, односно висине отписа. Као најчешћи извори настанка латентних резерви јављају се: убрзано отписивање материјалних и нематеријалних улагања, третирање нових инвестиционих улагања као расхода, потцењивање вредности недовршене производње и готових производа, потцењивање потраживања, одлагање признавања прихода, третирање трошкова камата, истраживања и развоја као расхода периода и прецењивање резервисања. Латентне резерве се образују додатним отписима, исправкама вредности и покрићима или пропуштањем ликвидирања непотребних покрића. У тренутку билансирања покрића (резервисања) као делова пасиве информација од прворазредног значаја није њихова висина и доспелост, већ основаност њиховог формирања. Уколико је билансни циљ приказивање чисте имовине ентитета тада се формирају покрића по основу обавеза према трећим лицима, док уколико је циљ билансирања покрића утврђивање тачно одмереног периодичног резултата тада се формирају покрића за расходе. Прва

⁴⁴⁵ Савић, Б. (2014). *Op. cit.*, стр. 33.

⁴⁴⁶ Савић, Б. (2014). *Op. cit.*, стр. 34.

⁴⁴⁷ Roychowdhury, S., Martin, X. (2013). Understanding discretion in conservatism: An alternative viewpoint. *Journal of Accounting and Economics*: 56, стр. 136.

група покрића (покрића за судске спорове, покрића за дате гаранције купцима) обухвата несигурне обавезе чија висина није тачно утврђена, али које је потребно обухватити у циљу укључивања свих обавеза у обрачун нето имовине. Према принципу конзервативизма и њему подређеном принципу импаритета потребно је антиципирати све обавезе које се, са извесношћу, очекују. Када се очекиване обавезе *ex ante* не обухвате, резултат је прецењена нето имовина, што је проблем, који се, управо, опрезношћу у билансирању решава. Друга група покрића односи се на позиције разграничења којима се обухватају расходи који ће проузроковати издавања у будућим обрачунским периодима. Све до момента фактичког настанка одлива средстава на име расхода због којих су настала покрића, средства се могу користити за финансирање других потреба. Обе групе покрића изведене су из принципа конзервативизма. С једне стране, покрића по основу обавеза према трећим лицима изведена су из принципа импаритета, док се, с друге стране, покрића за трошкове правдају принципом реализације.⁴⁴⁸ Сваки пословни ентитет треба својим општим актима о рачуноводству да дефинише критеријуме резервисања. Превасходно, критеријуми се одређују полазећи од врсте делатности коју ентитет обавља и стеченог искуства у пословању. Управо чињеница да ентитет самостално врши процену ризика пословања и креира политику резервисања указује на потенцијале манипулисања висином билансираних резервисања и, самим тим, висином нето имовине.⁴⁴⁹

Према критеријуму настанка можемо разликовати принудне латентне резерве, процењене латентне резерве према праву избора и латентне резерве по слободној вољи.⁴⁵⁰ Појава принудних латентних резерви условљена је законским решењима (на пример, забраном активирања нематеријалних вредности створених у сопственој режији, гудвила који није стечен куповином, судских трошкова, оснивачких трошкова). Процењене латентне резерве појављују се као резултат постојања права избора или допуштених опција у стандардима и закону или на основу извршених процена. Латентне резерве засноване на проценама настају потцењивањем периода коришћења материјалних улагања, прецењивањем дневне вредности и прецењивањем

⁴⁴⁸ Ранковић, Ј. (2008). *Op. cit.*, стр. 400.

⁴⁴⁹ Према МРС 37 „Резервисања, потенцијалне обавезе и потенцијална имовина“ резервисање се признаје када „ентитет има садашњу обавезу, законску или изведену, као последицу прошлог догађаја, када је вероватно да ће одлив ресурса који представљају економске користи бити захтеван да се измири поменута обавеза и када се може направити поуздана процена њеног износа“. Видети: МРС 37, параграф 14. Интернет страница: www.mfin.gov.rs (приступљено дана 12.12.2019)

⁴⁵⁰ Ранковић, Ј. (2008). *Op. cit.*, стр. 421.

висине покрића. Латентне резерве по слободној вољи појављују се када се вредност имовине, која је утврђена по важећим рачуноводственим прописима, самовољно потцењује од стране опортунистички настојеног менаџмента, што резултира смањењем информационе вредности финансијских извештаја. „Латентне резерве, које се заснивају на претераном потцењивању, тзв. самовољне латентне резерве, не треба дозволити, што је у складу са начелима уредног књиговодства.“⁴⁵¹

Латентне резерве се могу ликвидирати намерно и ненамерно.⁴⁵² Намерна ликвидација латентних резерви представља свестан поступак усредсређен на тачно одређен циљ. На пример, свесно се менаџмент одлучује на ослобађање латентних резерви када је потребно покрити изненада настали (пролазни) губитак или када је потребно изједначити резултат обрачунског периода са резултатом претходног периода. Ненамерна ликвидација латентних резерви не настаје одлуком менаџмента већ као (очекивана) последица претходно донетих рачуноводствених одлука. Као пример може послужити смањивање амортизационих квота испод досадашњих у случају коришћења дегресивне методе отписивања, престанак отписивања појединих делова сталне имовине пре истека периода њихове употребе, промена тренда кретања набавних цена материјала (у смислу њиховог снижења) у случају коришћења ЛИФО методе (ако је ова метода дозвољена). Добром рачуновођи и озбиљном менаџеру са рачуноводственим знањем ненамерна ликвидација латентних резерви не треба да представља изненађење, већ очекивани редослед догађаја. Наиме, при одабиру одређене рачуноводствене методе вредновања или отписивања потребно је направити временску пројекцију њених утицаја на резултат ентитета. На тај начин, ентитет ће бити спреман да прибегне одређеним средствима у циљу регулације нивоа периодичног резултата. Нивелација повећања периодичног резултата условљеног растурањем латентних резерви извршиће се истовременим формирањем латентних резерви. На пример, планираном куповином ставки сталне имовине, иако оне нису тренутно неопходне за пословање ентитета, омогућиће се стварање нових амортизационих квота које ће заменити амортизационе квоте потпуно амортизоване (али још употребљиве имовине) и тако елиминисати очекивано смањење расхода на име амортизације, а самим тим и повећање резултата. Екстерни утицај на ликвидирање, односно неочекивано и непланирано (непредвиђено) ослобађање латентних резерви из

⁴⁵¹ Ранковић, Ј. (2008). *Op. cit.*, стр. 430.

⁴⁵² Ранковић, Ј. (2008). *Op. cit.*, стр. 424.

ентитета догађа се када „курсеви потцењених хартија од вредности или цене потцењене робе нагло падну на берзи, односно на тржишту или ако се услед нових проналазака смањи вредност опреме која је повећаним отписима била превремено отписана“.⁴⁵³

Латентне резерве се могу ликвидирати постепено и једнократно. Једнократно ликвидирање латентних резерви односи се на продају ставки имовине чијим потцењивањем вредности су ове резерве настале. Пример за једнократно ликвидирање резерви односи се на продају робе, продају машине која је отписана у целини или чија је неотписана вредност испод продајне вредности или наплату у целини делимично отписаног потраживања. Постепено ликвидирање латентних резерви појављује се у случају коришћења потпуно отписане сталне имовине. Наиме, изостајање трошкова амортизације дела сталне имовине који је потпуно отписан из укупних расхода резултираће повећањем периодичног резултата у свим обрачунским периодима у којима се овај део сталне имовине буде користио након истека периода његовог отписивања.⁴⁵⁴

Бројни су аргументи у корист примене политике латентних резерви. Први аргумент односи се на латентне резерве као средство заштите ентитета, односно повећања његове отпорности на догађаје у окружењу који могу негативно да утичу на његово пословање. Други аргумент говори о потреби за одржавањем поверења и подршке бројних интерних и екстерних интересних група (пре свих инвеститора) у случају остваривања пролазних губитака. Трећи аргумент повезује латентне резерве са спречавањем исказивања нереализованих добитака чије би укључивање у добитак за расподелу озбиљно угрозило одржање капитала. Четврти по реду аргумент указује на могућност самофинансирања ентитета из средстава обезбеђених политиком латентних резерви, чиме се смањује зависност од тржишта капитала, док се пети аргумент односи на стварање одређених износа пореских резерви што иде у прилог пореских органа. На крају, шести аргумент се односи на усмереност менаџмента ка улагању у раст и развој ентитета у складу са пословним околностима (у виду издвајања за акумулацију). Творац органског схватања биланса Шмид (Schmidt) сматра да „тихе резерве обављају функцију изравнања конјунктуре“, пошто „у време растућих цена, латентне резерве смањују привидни добитак, који се јавља услед временске неподударности прихода и

⁴⁵³ Ранковић, Ј. (2008). *Op. cit.*, стр. 429.

⁴⁵⁴ Ранковић, Ј. (2008). *Op. cit.*, стр. 424.

расхода.“ Другим речима, „повећање расхода изазвано образовањем латентних резерви смањује разлику између виших дневних и нижих набавних вредности.“⁴⁵⁵ Негативни аспекти политике латентних резерви односе се на кашњење у информисању корисника финансијских извештаја о постојању кризе у пословању ентитета и пружање недовољно реалне слике финансијског положаја ентитета и његовог успеха у пословању, што омогућује менаџерима да сакрију грешке у инвестиционим пројектима и повећају своју моћ над осталим стејкхолдерима.

Опоненти политике латентних резерви указују на њене контраиндикације које се манифестују угрожавањем принципа истинитости пошто „латентне резерве настају не потцењивањем нето имовине било ког биланса, него само оног који је истинит, тачан“.⁴⁵⁶ Такође, често су противници латентних резерви указивали на позитивна искуства САД и Велике Британије по питању донетих решења у вези транспарентности финансијских извештаја и отвореном избегавању коришћења позитивних аспеката политике латентних резерви. Штавише, немачки закони и стандарди од средине 60-тих година имају израженије захтеве по питању транспарентности информација. Међутим, да америчко-британска решења нису дугорочно одржива показују финансијски скандали са почетка 21. века. „Рачуноводствени конзервативизам представља реакцију на изражену неизвесност пословања.“⁴⁵⁷

Доносиоци стандарда су смањењем расположивих опција у појединим стандардима желили да покажу своје залагање за смањење субјективности при процењивању имовинских делова и састављању финансијских извештаја. Међутим, и поред њиховог (сада већ вишедеценијског) труда проблем односа пристрасности насупрот професионалности просуђивања није могуће формализовати. Другим речима, пракса је показала да није реално очекивати да се може стандардизовати примена одређеног нивоа конзервативизма. Разлог се налази у чињеници да је схватање опрезности уско повезано са личношћу појединца (рачуновође, менаџера, инвеститора) и његовом аверзијом ка ризику. „Обазриво просуђивање и процењивање претпостављају вредновање на начин да средства и приходи нису прецењени, а обавезе и расходи потцењени“, односно обазриво процењивање неће довести до ситуације у којој се „дерогира субквалитет неутралности.“⁴⁵⁸

⁴⁵⁵ Ранковић, Ј. (2008). *Op. cit.*, стр. 431.

⁴⁵⁶ Ранковић, Ј. (2008). *Op. cit.*, стр. 423.

⁴⁵⁷ Савић, Б. (2014). *Op. cit.*, стр. 33.

⁴⁵⁸ Савић, Б. (2014). *Op. cit.*, стр. 33-34.

Као што смо видели, латентне резерве представљају манифестацију принципа конзервативизма и њему подређених принципа реализације и принципа импаритета. „Опрезно одмеравање латентних резерви није само потребно, него и пожељно, и оно мора бити праћено паралелним подизањем исказне моћи годишњих рачуна и прописивањем обавезе њиховог објављивања.“⁴⁵⁹

На крају бисмо напоменули да од политике латентних резерви треба разликовати нешто што није њен део или не треба да буде, а то је уношење фиктивних, односно лажних обавеза, али и изостављање вредносно релевантних имовинских делова. Ентитет је неотпоран на утицај бројних екстерних и интерних фактора у случају непостојања одговарајућих латентних резерви, „којима се кроз механизме ослобађања обезбеђује уједначавање обрачунаог добитка у низу оперативних периода. Уједначени добици по годинама, пак, обезбеђују равномерне порезе и дивиденде, што је гаранција економске стабилности на националном плану и што штити од нежељених колебања курса акција.“⁴⁶⁰

2.9. Однос рачуноводствених стандарда и принципа конзервативизма

Убрзаним развојем технологије и појавом различитих облика финансијских инструмената, који доносе нова питања у вези рачуноводственог обухватања и вредновања, „поузданост финансијског извештавања постаје велики проблем“.⁴⁶¹ Најважнија питања за савремено рачуноводство и ревизију односе се (између осталих) на то да ли финансијско-рачуноводствена теорија рефлектује објективну економску реалност, у којој мери испољава субјективне елементе и колико може бити побољшана.⁴⁶² У том циљу бројне студије су испитивале да ли усвајање МРС/МСФИ утиче на квалитет рачуноводствених информација компарирајући резултате у периоду пре и после усвајања стандарда.⁴⁶³ Студија Зегхала и сарадника (Zeghal et al.)⁴⁶⁴ бележи смањење манипулативне активности управљања резултатима након обавезног усвајања

⁴⁵⁹ Ранковић, Ј. (2008). *Op. cit.*, стр. 430.

⁴⁶⁰ Ранковић, Ј. (2008). *Op. cit.*, стр. 428.

⁴⁶¹ Lin, F., Wu, C.M., Fang, T.Y., Wun, J. (2014). *Op. cit.*, стр. 165.

⁴⁶² Macve, R.H. (2015). *Op. cit.*, стр. 124.

⁴⁶³ Li, S., Wu, H., Zhang, J., Chand, P. (2018). *Op. cit.*, стр. 33.

⁴⁶⁴ Zeghal, D., Chtourou, S., Sellami, Y.M. (2011). An analysis of the effect of mandatory adoption of IAS/IFRS on earnings management. *Journal of International Accounting, Auditing and Taxation*: 20(2), стр. 61-72.

МРС/МСФИ у Француској. Друга студија аутора Пананена и Лина (Paananen, Lin),⁴⁶⁵ која је истраживала карактеристике рачуноводствених информација у немачким компанијама које извештавају у складу са МРС/МСФИ, утврдила је пад у рачуноводственом квалитету након обавезног усвајања МРС/МСФИ 2005. године. Студија из 2012. године,⁴⁶⁶ која је истраживала усвајање МРС/МСФИ у 15 држава ЕУ, утврдила је одређено побољшање рачуноводственог квалитета повезано са процесом конвергенције стандарда. Такође, запажено је да се „ниво конзервативизма у Европи смањио после усвајања МРС/МСФИ.“⁴⁶⁷

Студија Гросмана и сарадника (Grossman et al.)⁴⁶⁸ испитује повезаност између условног конзервативизма и релевантности рачуноводствених информација у ЕУ и САД, односно истражује да ли се овај однос разликује под применом америчких Општеприхваћених рачуноводствених принципа и МРС/МСФИ на узорку ентитета који имају седиште у ЕУ, а листирани су на Њујоршкој берзи. Резултати истраживања указују на позитиван однос између конзервативизма и релевантности рачуноводствених информација, негативни однос између благовременог признавања губитака и релевантности информација и да примена одређене групе рачуноводствених стандарда не обезбеђује значајно објашњење за различите нивое условног конзервативизма.⁴⁶⁹ Другим речима, налази истраживања нису утврдили значајне разлике између резултата приказаних у финансијским извештајима састављених у складу са МРС/МСФИ и резултата приказаних у финансијским извештајима састављених у складу са америчким националним стандардима.

Емпиријске студије указују да се принцип конзервативизма у условима МРС/МСФИ примењује више на привременој, него на конзистентној основи. У условима примене МРС/МСФИ „принцип конзервативизма не примењује се конзистентно, већ се његова примена заснива на *ad hoc* основи, односно према тренутним потребама ентитета и/или менаџмента.“⁴⁷⁰ Привремена примена конзервативизма у складу са специфичним околностима и циљевима ентитета

⁴⁶⁵ Paananen, M., Lin, H. (2009). The development of accounting quality of IAS and IFRS over time: The case of Germany. *Journal of International Accounting Research*: 8(1), стр. 31-55.

⁴⁶⁶ Zeghal, D., Chtourou, S.M., Fourati, Y.M. (2012). The effect of mandatory adoption of IFRS on earnings quality: Evidence from the European Union. *Journal of International Accounting Research*: 11(2), стр. 1-25.

⁴⁶⁷ Neag, R., Masca, E. (2015). *Op. cit.*, стр. 1119.

⁴⁶⁸ Grossman, A.M., Smith, L.M., Tervo, W. (2013). Measuring the impact of international reporting standards on market performance of publicly traded companies. *Advances in Accounting*: 29(2), стр. 343-349.

⁴⁶⁹ Thijssen, M.W.P., Iatridis, G.E. (2016). *Op. cit.*, стр. 48.

⁴⁷⁰ Савић, Б. (2014). *Op. cit.*, стр. 34.

одражава се на рачуноводствени третман одређених догађаја (прецењивање резервисања или потцењивање прихода), што води стварању латентних резерви, које ће разлагањем у наредним периодима резултирати уједначеним или, пак, увећаним резултатима. Комбиновани приступ конзервативизму у виду конзистентно опрезног приступа билансирању одређених позиција и периодичном повећању опрезности у обухватању ефеката одређених догађаја има импликације на квалитет приказаних информација. Корисници финансијских извештаја овакву ситуацију виде као извор потенцијалне информационе асиметрије због знатно комплекснијих ефеката на утврђени резултат у односу на конзистентну примену овог принципа.⁴⁷¹

Доносиоци стандарда и регулатори тржишта опиру се употреби конзервативизма јер, по њиховом мишљењу, он води смањењу неутралности рачуноводствених информација.⁴⁷² Упркос променама Концептуалног оквира, условни конзервативизам је „преживео“ и често се користи. Покушаји елиминације примене принципа конзервативизма приликом састављања финансијских извештаја утичу највише на његову безусловну форму. Међутим, потребно је сагледати све комплексне ефекте принципа конзервативизма на рачуноводствене податке пре него што се он декларативно избаци из употребе. У току периода кризе конзервативнији ентитети се суочавају са мање проблема по питању капитала и ликвидности и имају веће могућности за повећање инвестиција.⁴⁷³ Студија Ларе и сарадника (Lara et al.)⁴⁷⁴ је показала да су ентитети који су банкротирали у Великој Британији имали низак ниво конзервативизма пре свог финансијског суноврата. Студија Вајмира и Басуа (Waymire, Basu)⁴⁷⁵ истиче аргумент у корист тезе да развој (посебне врсте) социјалних институција у виду традиционалних рачуноводствених принципа концепта историјског трошка (као што су: конзервативизам, континуитет, узрочност, итд.) почива на тврђењу о постојању подударности ових принципа и карактеристика људског мозга. „Људска тенденција ка избегавању ризика и грађењу поверења током времена олакшава

⁴⁷¹ Helman, N. (2008). Accounting conservatism under IFRS. *Accounting in Europe*: Vol. 5, No. 2, стр. 82.

⁴⁷² Watts, R.L. (2003a). *Op. cit.*, стр. 207-221.

⁴⁷³ Balakrishnan, K., Watts, R.L., Zuo, L. (2016). The effect of accounting conservatism on corporate investment during the global financial crisis. *Journal of Business Finance and Accounting*: Vol. 43, No. 5-6 (May-June), стр. 513-542.

⁴⁷⁴ Lara, J.M.G., Osma, B.G., Neophytou, E. (2009). Earnings quality in ex-post failed firms. *Accounting and Business Research*: 39(2), стр. 119-138.

⁴⁷⁵ Waymire, G., Basu, S. (2007). Accounting is an evolved economic institution. *Foundations and Trends in Accounting*: 2(1-2), стр. 1-174.

трговинске односе.⁴⁷⁶ Стога, схватање синтагме „добро рачуноводство“ од стране Одбора за МРС и америчког Одбора за стандарде финансијског рачуноводства је наивно и потенцијално опасно. Њихово разумевање квалитетних рачуноводствених информација у супротности је са резултатима великог броја студија које су финансијски и рачуноводствени теоретичари и практичари спроводили у периоду дужем од 40 година. Такоше, они игноришу констелацију снага које су обликовале рачуноводство и повезане финансијске и трговинске институције у прошлости (карактеристике тржишта, организационе, институционале, правне, политичке, религиозне и друштвене снаге) и чије ће активности у условима опште глобализације бити изражене у већем обиму.⁴⁷⁷

* * *

Примена принципа конзервативизма подразумева одмеравање имовине на ниже вредности, а обавеза на више вредности, уз признавање расхода на прве назнаке њиховог настанка, а поштујући ригорозније критеријуме за признавање прихода (након тржишне верификације). Циљ наведене асиметрије у признавању позитивних и негативних компоненти резултата је да обрачунски период поднесе све потенцијалне губитке повезане са одлукама из текућег периода чиме се спречава њихово преношење у наредне обрачунске периоде. Разумна опрезност у билансирању искључује самовољу рачуновођа (и менаџера) и потцењивање финансијског резултата из манипулативних разлога. У условима неизвесности када постоје алтернативне вредности за имовину и обавезе, овај принцип обезбеђује приказивање износа који имају најмању вероватноћу да узрокују прецењивање нето имовине чиме се спречава преливање капитала ентитета у резултат.

⁴⁷⁶ Macve, R.H. (2015). *Op. cit.*, стр. 130.

⁴⁷⁷ Macve, R.H. (2015). *Op. cit.*, стр. 126.

ТРЕЋИ ДЕО

КОНЦЕПТ ФЕР ВРЕДНОСТИ КАО ОСНОВА РАЧУНОВОДСТВЕНОГ ВРЕДНОВАЊА

КОНЦЕПТ ФЕР ВРЕДНОСТИ КАО ОСНОВА РАЧУНОВОДСТВЕНОГ ВРЕДНОВАЊА

Потреба за осавремењивањем финансијских извештаја није нова, али је постала актуелна тек у светлу међународних економских скандала, убрзане глобализације и неопходности усаглашавања стандарда до којих је дошло уласком у нови миленијум. Можда ће 21. век остати упамћен као век рачуноводствених дилема, дискусија и валоризације концепта фер вредности, као основе рачуноводственог вредновања. Трећи део рада пажњу посвећује, управо, фер вредности – њеној појави, предностима и недостацима, обавезности и необавезности њене примене, употреби за сврхе вредновања појединих ставки биланса, као и за прогнозирање даље примене у глобалним оквирима.

Овај део рада садржински обухвата две целине:

- ✓ Развој концепта фер вредности
- ✓ Фундаменти примене концепта фер вредности

1. Развој концепта фер вредности

Нове врсте имовине (нематеријалне и финансијске природе), модерне методе пословања, развијене комуникационе мреже и (не)реалне жеље инвеститора по питању нивоа прихода и нивоа расхода условиле су битне промене у рачуноводственој сфери. Развој концепта фер вредности настао је као природна последица нових момената у развоју друштвено-економских односа, али и недостатака које је испољио концепт историјског трошка током дугогодишње примене у пракси. Међутим, потреба да се бројни (и све већи) ризици повезани са пословањем ентитета на адекватан начин рачуноводствено обухвате, и повезано са тим правилно утврди резултат обрачунског периода, условила је паралелно коришћење концепта фер вредности и концепта историјског трошка. Тежња која се, при том, испољава односи се на коришћење сваког од ових концепата у областима у којима њихове предности нарочито долазе до изражаја.

1.1. Потреба за увођењем концепта фер вредности у финансијско извештавање

Потреба за разматрањем потенцијалних промена пре много деценија и векова дефинисаних рачуноводствених правила и процедура за признавање и процењивање елемената финансијских извештаја намеће се као задатак доносиоцима рачуноводствених стандарда у светлу новонасталих промена у пословном окружењу. Смена водеће рачуноводствене парадигме и њено убрзано кретање од концепта историјског трошка ка концепту фер вредности „руковођена је тржишним посматрањем релевантности“.⁴⁷⁸ Концепт фер вредности треба да обезбеди детаљније информације о условима пословања привредних субјеката, тржишној вредности њихове имовине и обавеза и бољу основу од концепта историјског трошка за остваривање предности базиране на предвиђању будућих економских догађаја и њихових последица. Такође, примена концепта фер вредности захтева спровођење поступка мерења и признавања промене (повећања или смањења) вредности имовине и обавеза, сагледавајући при томе тржишне цене, иако трансакција није реализована. Претходно значи да све економске промене које имају потенцијал да утичу на имовину

⁴⁷⁸ Hitz, J.M. (2007). The Decision Usefulness of Fair Value Accounting: A Theoretical Perspective. *European Accounting Review*: 16(2), стр. 323-362.

и обавезе, чак и без поуздане вероватноће да ће до њих доћи, треба да буду мерене и обухватане у финансијским извештајима.

На самом почетку овог трећег дела рада посвећеног концепту фер вредности треба направити разлику између употребе фер вредности и концепта фер вредности. Другим речима, нису у питању синоними.⁴⁷⁹ Устаљена је употреба фер вредности како при иницијалном тако и при накнадном процењивању појединих облика имовине у оквиру концепта историјског трошка. У концепту историјског трошка тржишна вредност се третира као вид фер вредности, па се имовина стечена разменом иницијално вреднује по фер вредности, док у случају накнадног вредновања имовина се вреднује по нижој вредности између књиговодствене и тржишне вредности на дан извештавања. Новину у финансијском извештавању представља нови рачуноводствени концепт – концепт фер вредности, који се заснива на претпоставци о континуираној примени фер вредности за вредновање имовине и обавеза и на претпоставци о резултату као разлици фер вредности нето имовине исказане на крају и на почетку извештајног периода у билансу стања. Континуирана примена фер вредности подразумева њено иницијално и накнадно коришћење у сврхе вредновања имовине и обавеза без обзира на то да ли је књиговодствена вредност имовине и обавеза виша или нижа од фер вредности. При томе, за књиговодствену вредност имовине узима се последња утврђена фер вредност, а ако је у питању стална имовина тада се књиговодствена вредност добија када се последња фер вредност умањи за систематске отписе извршене у извештајном периоду.

Концепт фер вредности развијен је у англо-саксонским државама. Развој њихове финансијско-рачуноводствене теорије и праксе заснива се на ставу да је фер вредност објективна вредност и да представља оптималну основу за финансијско извештавање. „Будући да је рачуноводствени систем детерминисан обележјима финансијског система, а да је англо-саксонски финансијски систем заснован на тржишту капитала, прихватање и примена концепта фер вредности у англо-саксонској пракси има доследну логику и пуно оправдање.“⁴⁸⁰ Насупрот англо-саксонском моделу рачуноводства стоји континентално-европски модел, који не дозвољава признавање

⁴⁷⁹ Шкарић-Јовановић, К. (2015б). Утицај примене мешовите основе на интерпретацију мерила перформанси извештајних ентитета. У: *Финансијско извештавање у функцији унапређења процеса менаџментиа*. Подгорица: Институт сертификованих рачуновођа Црне Горе, X Конгрес, Бечићи, стр. 329-330.

⁴⁸⁰ Кнежевић, Г., Павловић, В. (2008). Утицај финансијског система на извештавање о финансијским инструментима. *Рачуноводство*: 9-10, стр. 8.

нереализованог добитка у финансијским извештајима из разлога погубности расподеле оваквих добитака. Међутим, „глобализација финансијског тржишта, као и све већи значај тржишта капитала и растућа дисперзија власништва у земљама континенталне Европе, приближили су финансијски систем континенталних земаља англо-саксонском финансијском систему, што је довело до усклађивања европских директива са англо-саксонским рачуноводственим моделом путем процеса хармонизације“,⁴⁸¹ тако да је концепт фер вредности прихваћен и у земљама чланицама Европске уније. Битни тржишни такмичари виде потребу да се захтев за опрезном презентацијом финансијског положаја и успеха замени захтевом за пружањем слике о економској реалности пословних субјеката.⁴⁸²

Нови стандарди и ревидирани стари стандарди донети почетком 21. века укључују у себи могућност исказивања вредности појединих ставки у складу са концептом фер вредности. Међутим, на почетку примене овог концепта, ниједан стандард није дефинисао поступак мерења фер вредности што се врло брзо показало као неопходно, због чега је Одбор за МРС, након петогодишњег пројекта, у мају 2011. године донео МСФИ 13 „Одмеравање фер вредности“, са применом од 2013. године. Одсуство стандардизоване процедуре и једнообразних поступака вредновања по фер вредности довели су до смањења квалитета финансијског извештавања у виду драстичног опадања упоредивости података. Наведени проблем може се решити улагањем у развој рачуноводствене културе коју можемо посматрати као начин рачуноводственог размишљања усађен у когнитивну (спознајну) сферу делатности састављача финансијских извештаја и њихових контролора. Међутим, ову културу треба да имају како доносиоци одлука (менаџери), тако и корисници финансијских извештаја у циљу разумевања сврхе рачуноводственог система и потребе за реалним финансијским извештајима. Зато је потребно, поред неизоставног развоја свести рачуновођа, ревизора и менаџера о сврси увођења фер вредности у финансијске извештаје у светлу свеобухватне глобализације пословања, новонасталу промену рачуноводственог курса и њене користи предочити бројним групама корисника финансијских извештаја.

⁴⁸¹ Рупић, Б., Бонић, Љ. (2015). Специфичности концепта фер вредновања у финансијском извештавању и ревизији. *Економске теме*: 53(1), стр. 126.

„Финансијске системе земаља континенталне Европе дуго је обележавала релативна неразвијеност тржишта капитала (јер им је придаван секундарни значај) и блиски дугорочни пословни односи између предузећа и банака.“

⁴⁸² Шкарић-Јовановић, К. (2015а). *Op. cit.*, стр. 65.

1.2. Промена сврхе, односно циља финансијског извештавања

Принцип конзервативизма, као својеврсни „став“ рачуноводствене професије на коме је почивала рачуноводствена наука дуги низ деценија, напушта се у циљу задовољавања растуће тражње за корисним рачуноводственим информацијама од стране инвеститора. Наиме, принцип конзервативизма, који води признавању реализованих трансакција и догађаја са материјалним ефектима на финансијске извештаје, не обезбеђује информације које су добар индикатор ризика пословања због чега није погодан за потпуно задовољавање информационих захтева инвеститора. Концепт историјског трошка истиче поузданост као једну од најважнијих квалитативних карактеристика финансијских информација, док концепт фер вредности наглашава релевантност финансијских информација. „Текуће економске вредности приказане у билансу стања, а не средства и обавезе признате по историјском трошку, представљају реалне захтеве инвеститора.“⁴⁸³ На овај начин долази до промене сврхе припреме рачуноводствених информација, односно до усмеравања поступка извештавања ка веродостојној презентацији релевантних финансијских информација које ће се користити за благовремено доношење пословних одлука. Рачуноводствена основа овом приступу је концепт фер вредности који обезбеђује остваривање поменутог циља када се примењује на целину имовине и обавеза ентитета из периода у период.

1.2.1. Примарни корисници финансијских извештаја

Циљ савременог финансијског извештавања и примене концепта фер вредности је повећање квалитета и употребљивости информација на којима ће инвеститори и повериоци заснивати своје пословне одлуке. Другим речима, потребе примарних учесника на глобалним финансијским тржиштима развијених држава намећу се као потребе свих других интересних групација. „Циљ финансијског извештавања опште намене је пружање финансијских информација о извештајном ентитету које су корисне постојећим и потенцијалним инвеститорима, зајмодавцима и другим повериоцима

⁴⁸³ Benston, G.J., Bromwich, M., Litan, R.E., Wagenhofer, A. (2006). *Worldwide Financial Reporting: The Development and Future of Accounting Standards*. Oxford: Oxford Scholarship Online, стр. 261.

приликом доношења одлука о обезбеђивању ресурса ентитету.⁴⁸⁴ Наглашавање значаја информационих захтева инвеститора и поверилаца и њихово дефинисање као примарних корисника финансијских извештаја извршено је јер ови корисници улажу своја финансијска средства у пословање ентитета и основни су учесници на финансијским тржиштима. Сматра се да рачуноводствене информације које задовољавају информационе потребе примарних корисника у највећем степену могу да задовоље и информационе потребе осталих корисника финансијских извештаја.

Рачуноводствени систем је конципиран тако да одговара материјалним потребама доминантног друштвеног покрета једног времена. Управо је фер вредност развијена као одговор на потребе учесника са тржишта капитала који користе антиципиране финансијске податке у циљу присвајања антиципираног добитка.⁴⁸⁵ Усмеравање рачуноводствене теорије и праксе ка примени концепта историјског трошка извршено је у 19. веку од стране правника. Они су сматрали да је концепт историјског трошка са својим принципом конзервативизма неопходан алат за остваривање циљева акционара – дистрибуцију виших и редовних дивиденди.⁴⁸⁶ Данашња ситуација је другачија. Одбор за МРС промовише концепт фер вредности у својим новим МСФИ и ревидираним МРС. Као разлог промене самог „срца“ рачуноводственог система наводи се побољшање квалитета и доступности информација инвеститорима. Наведени циљ није реалан из најмање два разлога.⁴⁸⁷ Први, уколико је у питању проблем информационе природе није неопходно доводити у питање динамички карактер рачуноводственог система. Да је ово, заиста, разлог довољно би било да се у напоменама уз финансијске извештаје истакне информација о фер вредности. Други, треба узети у обзир да информација сама по себи не представља циљ акционара, већ је она инпут у процесу доношења њихових одлука. Постоје значајнији разлози од захтева за већим квантитетом и квалитетом информација на које треба обратити пажњу приликом анализирања побуда из којих произилази једна овако драматична промена. Наиме, истицање футуристичког карактера рачуноводственог система може имати исти циљ ради чијег остварења се од краја 19. века до почетка 21.

⁴⁸⁴ Концептуални оквир за финансијско извештавање, поглавље 1, параграф 2. Интернет страница: www.mfin.gov.rs (приступљено дана 04.12.2019)

⁴⁸⁵ Richard, J. (2015). *Op. cit.*, стр. 24.

⁴⁸⁶ Richard, J. (2012). The victory of the Prussian railway „dynamic“ accounting over the public finance and patrimonial accounting models (1838-1884): an early illustration of the appearance of the second stage of capitalist financial accounting and a testimony against the agency and the market for excuses theories. *Accounting Historians Journal*: 39(1), стр. 89-124.

⁴⁸⁷ Richard, J. (2015). *Op. cit.*, стр. 24.

века истицала његова динамичка оријентација. Он се односи на остваривање жеља амбициозних акционара по питању високих и све виших добитака и дивиденди које треба остварити у што краћем року. Седамдесете године 20. века представљају својеврсну прекретницу по овом питању, јер су до тада мали (и нестрпљиви) акционари доносили одлуке самостално без помоћи професионалних саветника. Од 70-тих година повећава се међународна трговина и, сходно томе, расте међународна конкуренција. Ради остваривања што већег учешћа у међународној трговини, америчка економија окреће се финансијском приступу са оријентацијом на краткорочне добитке.⁴⁸⁸ Један од најважнијих циљева нове финансијске политике односи се на смањење трошкова финансирања које треба постићи дерегулацијом банкарског сектора у области штедне и институционалних кредита, као и брзим развојем пензионих фондова. На овај начин, нова форма капитализма (финансијски капитализам) није била директан производ глобализације пословања већ одлука америчких власти (државе). Највећи ефекат ове политике односи се на значајан пораст броја учесника на тржишту капитала и ширење менталитета тржишног играча на велики број запослених људи. Бивши радници постали су нови (мањински) акционари пословних ентитета, али их чињеница да су једном били запослени у ентитету (односно да су били у групи супротних интереса од интереса акционара) није спречавала у преузимању карактеристичних навика учесника са тржишта капитала, које се огледају у лаком преласку са једне инвестиције на другу у циљу оптимизирања свог добитка. До појаве нових организованих тржишних играча у виду пензионих фондова дошло је захваљујући значајном утицају административних и техничких саветника, који дају већу моћ акционарима у односу на ону коју су имали њихови „преци-акционари“. Постоји више начина на које се може манифестовати ова моћ. Један од њих је дефинисање правила за дистрибуцију фиксне дивиденде. Поменута правила могу прописивати исплату минималних дивиденди у тачно утврђеном високом износу (између 12% и 15% капитала) без обзира на пословну ситуацију ентитета.⁴⁸⁹ Дефинисањем минималног износа дивиденди на овако високом нивоу елиминисане су дугорочне инвестиције, што потврђује краткорочни фокус управљања пословањем ентитета. Недостатак сопствених средстава за инвестиције утицао је на повећано ослањање на позајмљена средства, односно задуживање у великим износима и на дуги рок. Да би задржали своје захтевне акционаре менаџери

⁴⁸⁸ Lazonick, W., O'Sullivan, M. (2000). Maximizing shareholder value: a new ideology for corporate governance. *Economy and Society*: 29(1), стр. 15-16.

⁴⁸⁹ Richard, J. (2015). *Op. cit.*, стр. 25.

пословних ентитета и менаџери пензионих фондова са огромним финансијским средствима заинтересовани су за рачуноводствене промене и, пре свих, примену концепта фер вредности, која ће им на легалној основи омогућити остваривање циљева у што краћем року.⁴⁹⁰

С једне стране, концепт историјског трошка прописује за циљ финансијског извештавања пружање информација о финансијском положају и успешности пословања ентитета. При томе, слика пословања представљена финансијским извештајима усмерена је ка повериоцима који су заинтересовани за познавање пословне и финансијске ситуације својих постојећих и потенцијалних дужника. Другим речима, без обзира на то што није било декларативно речено у Оквиру за припрему и презентацију финансијских извештаја да су повериоци примарни корисници финансијских извештаја, већ су сви корисници били наведени равноправно, пословна пракса је идентификовала чији информациони циљеви треба да буду приоритетно задовољени. Управо у циљу заштите интереса поверилаца, нето имовина и резултат нису могли да буду прецењени у финансијским извештајима, јер би повериоци дошли у ситуацију да не могу да наплате своја потраживања од ентитета. Резултат који се приказује у билансу успеха састављеном по принципу историјског трошка треба да указује на повећање или смањење нето имовине ентитета у обрачунском периоду, при чему је обавезно поштовање принципа реализације, принципа импаритета, принципа ниже и више вредности и принципа узрочности. Другим речима, резултат периода чине „тржишно верификовани добици умањени за реализоване и настале, а нереализоване губитке.“⁴⁹¹ С друге стране, основни циљ финансијског извештавања према концепту фер вредности јесте утврђивање висине фер вредности нето имовине на дан извештавања и сагледавање финансијског резултата пословања „једноставно као промене фер вредности имовине и обавеза исказаних у билансу стања“⁴⁹² између два извештајна периода, односно промене фер вредности нето имовине на крају извештајног периода у односу на његов почетак. При томе, исказани резултат обухвата тржишно верификоване добитке и губитке, али и добитке и губитке који нису тржишно реализовани, а који су последица повећања,

⁴⁹⁰ Richard, J. (2015). *Op. cit.*, стр. 26.

⁴⁹¹ Шкарић-Јовановић, К. (2015б). *Op. cit.*, стр. 328.

⁴⁹² Шкарић-Јовановић, К. (2009). Финансијска криза – повод за преиспитивање основа вредновања у финансијским извештајима. У: *40 година рачуноводства и пословних финансија – дometи и перспективе*. Београд, Савез рачуновођа и ревизора Србије, 40. Симпозијум, Златибор, стр. 422.

односно смањења фер вредности имовине и обавеза на дан извештавања. Сличност између два концепта је признавање губитака у тренутку њиховог настанка, а разлика се односи на третман добитака, пошто се код концепта историјског трошка добици признају тек по њиховој реализацији, а по концепту фер вредности у тренутку њиховог настанка. Последица оваквог одмеравања резултата је прихватање става да „биланс стања има приоритет у годишњем финансијском извештавању“, док „биланс успеха има споредну улогу“.⁴⁹³ То је у складу са чињеницом да „често уговори са купцима садрже такве клаузуле да је тешко одредити стварни износ прихода који испоручилац остварује, а који се односе на извештајни период.“⁴⁹⁴ Финансијски извештаји састављени у складу са концептом фер вредности треба да одражавају економску реалност и тржишне услове, односно треба да обезбеде информације о средствима и обавезама вреднованим по текућим тржишним ценама. Инвеститорима су ове информације неопходне како би утврдили да ли је њихово учешће у фер вредности нето имовине оптимално или га треба променити (повећати или смањити), као и за вршење мониторинга над активностима менаџмента. „Процес прилагођавања промењеним захтевима корисника довео је, најпре, до увођења у концепт историјског трошка могућности, али не и обавезе коришћења фер вредности за накнадно вредновање материјалних и нематеријалних улагања. Наредни корак био је наметање обавезне примене фер вредности за процењивање различитих финансијских средстава и обавеза.“⁴⁹⁵

Одговор на савремене информационе потребе најважнијих корисника финансијских извештаја и најјачих интересних група значајно утиче на форму и садржину финансијских извештаја. Према ревидираном МРС 1 „Презентација финансијских извештаја“⁴⁹⁶ захтева се да остали укупни резултат садржински обједињује „све ставке прихода и расхода (укључујући и корекције услед рекласификације) које нису признате у билансу успеха. Компоненте осталог укупног резултата обухватају следеће ставке:

- 1) промене ревалоризационих резерви (у складу са МРС 16 и МРС 38),
- 2) поновно одмеравање планова дефинисаних примања (према МРС 19),

⁴⁹³ Stojilković, M. (2011). Towards a criticism of Fair Value Accounting. *Facta Universitatis, Series: Economics and Organization*: 8(1), стр. 94.

⁴⁹⁴ Спасић, Д., Арсенијевић, А. (2017). *Op. cit.*, стр. 53.

⁴⁹⁵ Шкарић-Јовановић, К. (2009). *Op. cit.*, стр. 422.

⁴⁹⁶ МРС 1, параграф 7, став 7.

- 3) добитке и губитке који настају од превођења финансијских извештаја иностраног пословања (према МРС 21),
- 4) добитке и губитке од инвестиција у инструменте капитала исказане по фер вредности кроз остали укупан резултат (у складу са параграфом 5.7.5. МСФИ 9),
- 5) добитке и губитке од финансијских средстава одмерене по фер вредности кроз остали укупан резултат (у складу са параграфом 4.1.2.А МСФИ 9),
- 6) ефективни део добитка и губитка од инструмената хеџинга у хеџингу токова готовине и добитке и губитке од инструмената хеџинга који се користе за хеџинг инвестиције у инструменте капитала одмерене по фер вредности кроз остали укупан резултат (у складу са параграфом 5.7.5. и 6. поглављем МСФИ 9),
- 7) за одређене обавезе исказане по фер вредности кроз добитак или губитак, износ промене фер вредности која може да се припише променама у кредитном ризику обавезе (према параграфу 5.7.7. МСФИ 9),
- 8) промене временске вредности опција када се врши одвајање унутрашње вредности и временске вредности уговора о опцији и означавање као инструмента хеџинга само промене унутрашње вредности (према 6. поглављу МСФИ 9),
- 9) промене вредности форвард елемената форвард уговора када се врши одвајање елемента камате и промптног елемента форвард уговора и означавање као инструмента хеџинга само промене промптног елемента и промене вредности распона девизне основице за финансијски инструмент када се искључује из означавања тог финансијског инструмента као инструмента хеџинга (према 6. поглављу МСФИ 9)“.

Концепт историјског трошка и њему иманентни принцип реализације нису признавали тржишно нереализоване добитке. Прописивањем примене концепта фер вредности у оквиру нових МСФИ и ревидираних МРС велики део промена вредности средстава и обавеза третира се као компонента укупног резултата. Тако се мења садржина резултата текућег периода и биланс успеха добија задатак да одвојено приказује реализовану од нереализоване компоненте резултата која проистиче из промена фер вредности средстава и обавеза. Такође, примена концепта фер вредности и, у оквиру њега, признавање нереализованих добитака довели су до измене садржине

биланса стања. Наиме, део нереализованог добитка укључује се у капитал, прецизније у „Остали укупан резултат“ који је део сопственог капитала.⁴⁹⁷ Ефекат процене сталних средстава се исказује као ревалоризациона резерва у оквиру капитала или као обезвређење (остали расходи периода). Код обртних средстава разлика утврђена проценом фер вредности исказује се као приход или расход по основу процене.⁴⁹⁸

1.2.2. Смена приоритета у скупу квалитативних карактеристика рачуноводствених информација

Смена приоритета у скупу примарних корисника финансијских извештаја условила је смену приоритета у скупу квалитативних карактеристика рачуноводствених информација. Истицање информационих потреба инвеститора и поверилаца захтева постојање неутралних информација које ће бити веродостојно презентоване у финансијским извештајима. Ова два битна „догађаја“ у рачуноводственом свету догодила су се у приближно исто време и не могу се посматрати изоловано. Из радова појединих теоретичара⁴⁹⁹ видимо да од 80-тих година 20. века датирају критике принципа конзервативизма и његовог утицаја на квалитет информација презентованих у финансијским извештајима. С тим у вези, промене су се сматрале неизбежним већ дуже време и било је само питање проналажења одговарајућег тренутка и најповољнијег начина за реализацију идејних решења. Међутим, емпиријска искуства овом приликом нису узета у разматрање због чега је и дошло до накнадних исправки поменутих решења.

Као што је у другом делу овог рада приказано, Концептуалним оквиром за финансијско извештавање из 2010. године квалитативне карактеристике рачуноводствених информација подељене су у две групе, групу фундаменталних и групу подржавајућих карактеристика.⁵⁰⁰ По овој подели, релевантност информација и њихова веродостојна презентација представљају фундаменталне карактеристике

⁴⁹⁷ Шкарић-Јовановић, К. (2015б). *Op. cit.*, стр. 332.

⁴⁹⁸ Андрић, М., Иваниш, М. (2017). *Op. cit.*, стр. 241.

⁴⁹⁹ Hendriksen, E. S. (1982). *Accounting Theory (4th edition)*. Homewood: R.D. Irwin. Цитирано према: Шкарић-Јовановић, К. (2015а). *Op. cit.*, стр. 66.

⁵⁰⁰ Чини се да свест о значају и потреби креирања рачуноводствених информација које ће истовремено садржати све примарне и допуњујуће карактеристике никада није била већа. Видети: Лалевић-Филиповић, А., Лојпур, А. (2014). Рачуноводствено-извештајни алтруизам менаџмента као претпоставка креирања (не)повољнијег пословног амбијента. У: *Значај и улога рачуноводства, ревизије и финансија у процесу економској опоравка*. Бања Лука: Савез рачуновођа и ревизора Републике Српске, 18. Међународни конгрес, Бања Врућица, стр. 161.

рачуноводствених информација. Аргумент који је амерички Одбор за стандарде финансијског рачуноводства навео као разлог за ову одлуку односи се на висок потенцијал конзервативизма у ометању веродостојне презентације рачуноводствених информација, што је нова основна квалитативна карактеристика корисности финансијских информација.⁵⁰¹

Између Концептуалног оквира за финансијско извештавање, као основе за израду и потоњих допуна МРС/МСФИ, и самих МРС/МСФИ треба да постоји конзистентност. Међутим, не може се очекивати њихова апсолутна упоредивост због временског мимоилажења доношења решења о унапређивању појединих стандарда или самог Оквира, али висок ниво релативне конзистентности треба одржати. Када је у питању веродостојна презентација информација у финансијским извештајима, између Концептуалног оквира из 2010. године и МРС/МСФИ није постојао „потребан ниво конзистентности“ јер су „у не малом броју МРС/МСФИ садржани захтеви утемељени на опрезности, тако да њихово испуњавање води презентацији конзервативних финансијских извештаја“.⁵⁰² Ревидирањем Концептуалног оквира 2018. године и поновним сврставањем поузданости (мада, индиректно) у квалитативне карактеристике информација у одређеној мери отклоњена је поменута неконзистентност чиме је „потврђен допринос конзервативизма заштити интереса поверилаца и инвеститора“.⁵⁰³ Елиминисање принципа конзервативизма (посебно његове условне форме), са истовременим одстрањивањем поузданости као основне квалитативне карактеристике информација, извршено је без потпуног разумевања разлога и сврхе његовог дугогодишњег постојања и перманентног коришћења.⁵⁰⁴ Треба узети у обзир да без обзира на порицање значаја конзервативизма од стране америчког Одбора за стандарде финансијског рачуноводства, у току свог постојања овај одбор је учестало објављивао стандарде који захтевају условни конзервативизам,⁵⁰⁵ док се наводи пример новог МСФИ 9 „Финансијски инструменти“ који садржи захтеве за признавање не насталих, већ очекиваних губитака по основу кредитног ризика⁵⁰⁶ као доказ да Одбор за МРС не одустаје од користи које им обезбеђује поштовање принципа конзервативизма.

⁵⁰¹ Badia, M., Duro, M., Penalva, F., Ryan S. (2017). Conditionally conservative fair value measurements. *Journal of Accounting and Economics*: 63, стр. 77.

⁵⁰² Шкарић-Јовановић, К. (2015а). *Op. cit.*, стр. 78.

⁵⁰³ Шкарић-Јовановић, К. (2015а). *Op. cit.*, стр. 64.

⁵⁰⁴ Kothari, S.P., Ramanna, K., Skinner, D. (2010). Implications for GAAP from an analysis of positive research in accounting. *Journal of Accounting and Economics*: 50, стр. 246-286.

⁵⁰⁵ Watts, R.L. (2003а). *Op. cit.*, стр. 207-221.

⁵⁰⁶ Шкарић-Јовановић, К. (2015а). *Op. cit.*, стр. 80.

Неутралност информација у финансијским извештајима представља гарант да информације не служе за усмеравање одлука корисника финансијских извештаја у правцу који одговара плановима менаџера. Међутим, истиче се да неутралност, ипак, није сасвим без утицаја на понашање.⁵⁰⁷ Апсолутна неутралност би подразумевала непознавање корисника финансијских извештаја нити њихових циљева. Штавише, сагледавајући ствари из овог угла видимо да што је шира група корисника финансијских извештаја – то је већи степен неутралности информација. Међутим, урађено је, управо, супротно – дефинисана је уска група корисника финансијских извештаја и њихових приоритетних инвестиционих потреба. Утврђивање неутралних информација, које треба да задовоље информационе потребе примарних корисника, темељи се на проценама чији резултати зависе од „података доступних проценитељу и његовог знања и искуства при вршењу процена“.⁵⁰⁸ Другим речима, поставља се питање „да ли је неутралност финансијских извештаја могућа ако су инвеститори и повериоци означени као њихови примарни корисници и да ли је неутралност могућа ако се вредности у финансијским извештајима у многим случајевима утврђују проценом?“⁵⁰⁹

Нормативна основа компонована као мешовита комбинација два концепта „наводи на закључак да ни један од наведених концепата сам за себе, не може обезбедити корисницима информације релевантне за доношење одлука о алокацији расположивих ресурса.“⁵¹⁰ Хибридна основа финансијског извештавања подразумева да се Концептуалним оквиром обухвате заједно принцип неутралности и принцип опрезности као услови веродостојне презентације информација, при чему „опрезност треба да буде схваћена само као разуман одговор на неизвесности који на прави начин узима у обзир несигурности које владају у окружењу и ризике са којима је повезано пословање ентитета“.⁵¹¹ Другим речима, користи од примене принципа конзервативизма у савременом финансијском извештавању „увелико надилазе његове слабости“⁵¹² што је утврђено, управо, захваљујући променама приоритета из 2010.

⁵⁰⁷ Parthasarathy, K. (2014). The Joint Effects of Monitoring and Incentive Alignment on Accounting Conservatism. *Accounting and Finance Research*: Vol. 3, No. 4, стр. 60.

⁵⁰⁸ Burlaud, A. (2013). Should Financial Statements Represent Fairly or be Relevant? Considering the IASC/IASB Conceptual Framework. HAL archives-ouvertes: стр. 15. Преузето са интернет странице: <https://halshs.archives-ouvertes.fr/halshs-00873959/document> (приступљено дана 14.09.2019)

⁵⁰⁹ Шкарић-Јовановић, К. (2015а). *Op. cit.*, стр. 74.

⁵¹⁰ Шкарић-Јовановић, К. (2015б). *Op. cit.*, стр. 327.

⁵¹¹ Шкарић-Јовановић, К. (2015а). *Op. cit.*, стр. 79.

⁵¹² Шкарић-Јовановић, К. (2015а). *Op. cit.*, стр. 63.

године. Примена принципа конзервативизма и даље је врло распрострањена у пракси што само доказује да представници рачуноводствене струке и стручни корисници рачуноводствених информација сматрају да ће финансијски извештаји представљати релевантније и поузданије информације „ако се сачињавају поштујући традиционална рачуноводствена начела, него [на основу] примењивања пуког тумачења стандарда који се тако често мењају“.⁵¹³

1.3. Мешовита основа финансијског извештавања

У претходно анализираним радовима видели смо да је пословање привредних субјеката у условима сложених конкурентских односа и изражене оскудности производних ресурса имало за последицу повећање потребе за тачним информацијама. Иако концепт историјског трошка представља јасан и практичан метод који доследно процењује вредност акција када оне нису на активном тржишту, теоретичари који подржавају концепт фер вредности као основу финансијског извештавања сматрају да је концепт историјског трошка изгубио релевантност и да, сходно томе, треба да буде замењен.⁵¹⁴ Међутим, постојање јаза поузданости када је у питању концепт фер вредности доприноси постојећој ситуацији у рачуноводственој теорији и пракси, а то је да доносиоци стандарда не прихватају концепт фер вредности као једину рачуноводствену основу финансијског извештавања. Управо у циљу задовољавања информационих потреба савремених корисника финансијских извештаја (пре свих, инвеститора) формира се мешовита, односно комбинована основа финансијског извештавања. Она садржински обједињује елементе концепта историјског трошка и концепта фер вредности. Међутим, да ли је заиста могуће свођење ова два међусобно искључива концепта на заједнички именилац? Практика показује да је то оствариво, као што постоји могућност да се „опрезност и неутралност у презентацији информација у финансијским извештајима не морају међусобно искључивати“.⁵¹⁵

Тежња доносилаца стандарда је усмерење привредних субјеката да своје финансијске извештаје прилагоде концепту фер вредности. Разлог је очигледан – финансијско извештавање треба да конституише основу за процењивање и предвиђање будућих пословних перформанси, односно да се окрене ка будућности. Међутим, да се

⁵¹³ Андрић, М., Иваниш, М. (2017). *Op. cit.*, стр. 242.

⁵¹⁴ Hitz, J.M. (2007). *Op. cit.*, стр. 323-362.

⁵¹⁵ Шкарић-Јовановић, К. (2015а). *Op. cit.*, стр. 80.

не би занемариле предности старије (историјске) основе, мешовита основа за вредновање појединих облика имовине и обавеза прописује обавезно поштовање правила која потичу из концепта историјског трошка (на пример, залихе и краткорочна потраживања), за друге облике имовине и обавеза правила заснована на концепту фер вредности (на пример, финансијски инструменти), а постоји и алтернативна могућност за вредновање трећих облика имовине и обавеза путем коришћења фер вредности или историјског трошка (на пример, материјална улагања). На тај начин, ова нормативна основа је врло комплексна за примену, али и за разумевање њеном применом добијених финансијских извештаја.⁵¹⁶ Према важећим МРС/МСФИ фер вредност се појављује у два вида, као допуштена основа при накнадном вредновању (на пример, материјалне и нематеријалне имовине) и као обавезна основа за иницијално и накнадно вредновање имовине и обавеза (на пример, приликом почетног мерења финансијских средстава, осим потраживања по основу продаје, и финансијских обавеза у складу са МСФИ 9, узимајући у обзир да се при накнадном мерењу, зависно од начина класификовања сагласно параграфима 4.1. и 4.2. МСФИ 9, за нека средства, односно обавезе не примењује фер вредност).⁵¹⁷

Резултат утврђен у складу са мешовитом основом финансијског извештавања састоји се из три дела:⁵¹⁸ прво, из резултата који је реализован и који је утврђен у складу са принципима концепта историјског трошка (представљеним у виду разлике између реализованих добитака, реализованих губитака и нереализованих губитака), друго, из резултата који је настао као последица промене фер вредности средстава и обавеза које се вреднују по фер вредности кроз биланс успеха, и треће, из резултата који је последица промене фер вредности средстава и обавеза које се исказују као „Остали укупан резултат“ у оквиру сопственог капитала као дела биланса стања. Добици и губици који се приказују у другом сегменту резултата нису тржишно реализовани и њихова висина се утврђује као разлика између њихове књиговодствене вредности (последња утврђена фер вредност) и фер вредности на дан извештавања. Они представљају последицу промене фер вредности финансијских средстава која су

⁵¹⁶ Шкарић-Јовановић, К. (2015б). *Op. cit.*, стр. 331.

⁵¹⁷ Више о начину класификовања финансијских средстава и финансијских обавеза, као и о њиховом почетном и накнадном одмеравању, видети: МСФИ 9 „Финансијски инструменти“. Доступно на интернет страници: www.mfin.gov.rs (приступљено дана 30.11.2019)
Такође, видети: PwC. (2017). IFRS 9 financial instruments—Understanding the basics. Доступно на интернет страници: <https://www.pwc.com/gx/en/audit-services/ifrs/publications/ifrs-9/ifrs-9-understanding-the-basics.pdf> (приступљено дана 30.11.2019)

⁵¹⁸ Шкарић-Јовановић, К. (2015б). *Op. cit.*, стр. 336.

стечена ради зараде на разлици у курсу, финансијских средстава која су од стране менаџмента означена као средства која се вреднују по фер вредности кроз резултат и деривата. Збир реализованог резултата из првог сегмента и нереализованог резултата из другог сегмента чини резултат периода који је предмет опорезивања и расподеле, као и основа за оцену успешности пословања ентитета. Трећи сегмент резултата обухвата добитке и губитке који су последица промена фер вредности имовине, а који се исказују у „Осталом укупном резултату“.

Такође, треба узети у обзир да су МРС/МСФИ изграђени на мешовитој основи коју чине два концепта, концепт историјског трошка (повезан са карактеристиком поузданости) и концепт фер вредности (везан за карактеристику релевантности). На овај начин, финансијским извештајима презентују се две врсте информација, поуздане и релевантне. По мишљењу одређених теоретичара, у условима примене концепта фер вредности карактеристика релевантности је мање подложна манипулативним активностима од карактеристике поузданости.⁵¹⁹ Доносиоци рачуноводствених стандарда и регулатори тржишта сматрају да проширени захтеви који се намећу ентитетима приликом примене мешовите основе финансијског извештавања, а који се односе на мерења по фер вредности доприносе повећању корисности финансијских извештаја.⁵²⁰ Међутим, када корисници финансијских извештаја сматрају да је извор информација недовољно поуздан, информације неће сматрати корисним за доношење пословних одлука. Другим речима, фер вредност има мању информативну вредност када није поуздано одмерена.⁵²¹ „Инсистирање да се веродостојна презентација услови неутралношћу презентираних информација није сврсисходна будући да у оваквој нормативној основи неутралност свих презентираних информација није могуће постићи. Једнако несврсисходно би било insistирати и на томе да су веродостојно презентиране само оне информације које су опрезно одмерене. ... Неутралност у презентацији финансијских извештаја може бити остварена само под одређеним условима који нису испуњени, тако да се може говорити само о неутралној презентацији појединих позиција у финансијским извештајима.“⁵²²

⁵¹⁹ Kadous, K., Koonce, L., Thayer, J.M. (2012). Do financial statement users judge relevance based on properties of reliability? *Accounting Review*: 87, стр. 1335-1356.

⁵²⁰ Barth, M.E. (2014). Measurement in financial reporting: the need for concepts. *Accounting Horizons*: 28(2), стр. 331-352.

⁵²¹ Hernandez Hernandez, F.G. (2004). Another step towards full fair value accounting for financial instruments. *Accounting Forum*: 28, стр. 167-179.

⁵²² Шкарић-Јовановић, К. (2015а). *Op. cit.*, стр. 79-80.

Стварање мешовите основе почива на уверењу да економско окружење и комплексност пословних трансакција не омогућују примену само једног од поменута два концепта, пошто нису у могућности да обезбеде релевантне и веродостојно презентоване информације о економској реалности ентитета. Кључна промена коју је донела мешовита основа финансијског извештавања је признавање нереализованих добитака који омогућују приказивање вишег резултата. Међутим, присуство нереализованих добитака у резултату слаби везу између оствареног добитка и висине нето готовине. Висина прилива готовине који ће настати у будућности по основу имовине вредноване по фер вредности зависи од тога да ли ће фер вредност те имовине у будућности бити једнака, виша или нижа од фер вредности коју је имовина имала на дан извештавања.⁵²³ Избор различитих рачуноводствених политика и различита структура имовине која се вреднује по фер вредности доводи до смањења упоредивости показатеља који се користе за оцену квалитета финансијског положаја и успешности између ентитета. При томе, ниво утицаја мешовите основе на показатеље успешности зависи од врсте имовине која се вреднује по фер вредности, процентуалног учешћа конкретне имовине у укупној имовини ентитета и учесталости промена на тржишту.

Принцип конзервативизма резултирао је потцењеним вредностима ставки у финансијским извештајима што значи да су корисници финансијских информација „могли сматрати да [извештаји] показују да нето имовина нема мању вредност од исказане, нити да је остварени резултат нижи од исказаног“.⁵²⁴ За осликавање реалне пословне ситуације ентитета и претпостављање реалних вредности оствареног резултата и нето имовине јасан је био смер кориговања књиговодствених вредности – на више вредности. Када се узме у обзир да се „пракса финансијског извештавања мења и да нижи степен конзервативизма може имати за последицу прецењивање нето имовине, будући да се у финансијским извештајима признају и нереализовани добити чија је висина утврђена на основу тржишних цена да дан извештавања“,⁵²⁵ видимо да у условима примене мешовите основе смер кориговања вредности није увек јасан.

⁵²³ Шкарић-Јовановић, К. (2015б). *Op. cit.*, стр. 341.

⁵²⁴ Шкарић-Јовановић, К. (2015а). *Op. cit.*, стр. 76.

⁵²⁵ Шкарић-Јовановић, К. (2015а). *Op. cit.*, стр. 76.

2. Фундаменти примене концепта фер вредности

Мишљење да „...треба разликовати јасно сваку ставку... дати реалну вредност свакој... и увек тежити формулисању више цене“⁵²⁶ исказао је Лука Пачиоли (Luca Pacioli) 1494. године. „На пример, ако сматраш да неки предмет вреди 20 [новчаних јединица], одреди му цену 24 [новчане јединице]. На овај начин лакше се приказује добитак.“⁵²⁷ Наведени пример и олако дата инструкција у вези вредновања залиха (фаворизовање циљне или тренутне вредности у односу на набавну вредност због својих пожељних последица) указује да питања вредновања у рачуноводству нису увек сматрана питањима од централне важности.⁵²⁸ Данас је ситуација потпуно другачија. Да питање вредновања и процењивања представља тему есенцијалне важности савремених рачуноводствених дебата видимо, управо, на примеру стандарда којим је промовисан концепт фер вредности и чија је примена наишла на велики отпор теоретичара и практичара.

2.1. Концепт фер вредности у оквирима рачуноводствених стандарда

Концепт фер вредности представља, релативно од скоро, стандардизовану опцију вредновања обухваћену одредбама МРС/МСФИ и америчким Општеприхваћеним рачуноводственим принципима. Амерички национални рачуноводствени стандарди прописали су његову примену 2006. године Извештајем о стандардима финансијског рачуноводства број 157 „Мерење фер вредности“ (енгл. Statement of Financial Accounting Standards No. 157 – SFAS 157 „Fair Value Measurements“), док су међународни стандарди то учинили пет година касније доношењем МСФИ 13 „Одмеравање фер вредности“ (енгл. Fair Value Measurement). У међувремену Извештај о стандардима финансијског рачуноводства број 157 „Мерење фер вредности“ је ревидиран, односно извршене су његове измене и допуне у виду Кодификације рачуноводствених стандарда 820 (енгл. Accounting Standards Codification – ASC 820) чиме је стандард прилагођен захтевима рачуноводствене праксе.

⁵²⁶ Von Gebattel, A. (1994). *Luca Pacioli's exposition of double entry bookkeeping: Venice, 1494*. Venice: Albrizzi Editore (English Translation), стр. 54. Наведено према: Macve, R.H. (2015). *Op. cit.*, стр. 125.

⁵²⁷ Von Gebattel, A. (1994). *Luca Pacioli's exposition of double entry bookkeeping: Venice, 1494*. Venice: Albrizzi Editore (English Translation), стр. 54. Наведено према: Macve, R.H. (2015). *Op. cit.*, стр. 125.

⁵²⁸ Macve, R.H. (2015). *Op. cit.*, стр. 125.

Све до усвајања МСФИ 13⁵²⁹ проблематиком одмеравања фер вредности бавили су се бројни МРС/МСФИ. Стога, наметнуло се као неопходност дефинисање посебног стандарда посвећеног фер вредности који ће смањити негативне ефекте поменуте ситуације и унапредити процес финансијског извештавања. МСФИ 13 пружа смернице при утврђивању фер вредности имовине и обавеза пословних ентитета и дефинише правила обелодањивања повезаних информација. „Ови проширени захтеви за објављивањем до сада експлицитно нетражених информација дизајнирани су са циљем да обезбеде побољшање процеса информисања разних интересних група.“⁵³⁰ Ентитети примењују овај стандард од 01. јануара 2013. године или касније. Ранија примена је, свакако, дозвољена уз адекватно обелодањивање ове чињенице (параграф Ц1) и упознавање интересних страна са њом.

Примарни циљ објективног одмеравања имовине и обавеза по фер вредности, према МСФИ 13, јесте процена „цене по којој би била реализована редовна трансакција продаје имовине или преноса обавезе између учесника на тржишту на датум одмеравања по текућим тржишним условима, односно излазна цена на датум одмеравања из перспективе учесника на тржишту који поседује имовину или има обавезу“ (параграф 2). Другим речима, овај стандард „дефинише фер вредност као цену која би се наплатила за продају имовине или платила за пренос обавезе у редовној трансакцији између учесника на тржишту на датум одмеравања“ (параграф 9). У циљу одмеравања фер вредности имовине или обавезе захтева се од ентитета да утврди следеће елементе (параграф Б2): предмет одмеравања у виду појединачне имовине или обавезе, примарно или најповољније тржиште за предмет одмеравања, претпоставку процене која је одговарајућа одмеравању са најбољим и највећим коришћењем нефинансијске имовине и технику процене одговарајуће одмеравању, сагледавајући ниво у хијерархији фер вредности којем инпути припадају.

2.1.1. Предмет одмеравања и његово примарно тржиште

„Одмеравање фер вредности врши се за конкретну имовину или обавезу“, што значи да ентитет приликом вредновања узима у обзир карактеристике имовине или

⁵²⁹ МСФИ 13. Интернет страница: www.mfin.gov.rs (приступљено дана 30.11.2019)

У наставку текста наводићемо поједине параграфе МСФИ 13 као прилог објашњењима основних карактеристика и доприноса овог стандарда побољшању квалитета финансијског извештавања.

⁵³⁰ Спасић, Д., Арсенијевић, А. (2017). *Op. cit.*, стр. 65.

обавезе (на пример, стање и локацију имовине) и постојећа ограничења за продају или коришћење имовине на датум одмеравања (параграф 11). Утицај на одмеравање фер вредности произилази из неке посебне карактеристике имовине или обавезе и може се разликовати у зависности од аспекта посматрања односно карактеристике од стране учесника на тржишту (параграф 12). Имовина или обавеза која се одмерава по фер вредности може се сагледати у два вида (параграф 13): „као појединачна имовина или обавеза (на пример, финансијски инструмент или нефинансијска имовина) и као група имовине, група обавеза или група имовине и обавеза (на пример, јединица која генерише готовину или пословни подухват)“.

Основна претпоставка одмеравања фер вредности је да се имовина или обавеза на датум одмеравања размењује у редовној трансакцији између тржишних учесника по текућим тржишним условима (параграф 15). Пре доношења МСФИ 13 било је дефинисано да се фер вредност утврђује на тржишту, док је тек овим стандардом дата дефиниција тржишта и његова подела на две категорије: примарно и најповољније тржиште. Предметна „трансакција продаје имовине или преноса обавезе одвија се на примарном тржишту за имовину или обавезу или, у његовом одсуству, на најповољнијем тржишту“ (параграф 16). Према дефиницијама из овог стандарда примарно тржиште представља „тржиште са највећим обимом и нивоом активности везано за конкретну имовину или обавезу“, док се најповољније тржиште посматра као „тржиште које максимизира износ који се може наплатити од продаје имовине или минимизира износ који се може платити за пренос обавезе, након узимања у обзир трошкова трансакције и трошкова транспорта“. Цена на примарном или најповољнијем тржишту (које ће донети највеће приходе, а најмање трошкове) „примењена за одмеравање фер вредности имовине или обавезе не коригује се за трошкове трансакције“. Трошкови трансакције су „специфични за трансакцију и разликоваће се у зависности од начина на који ентитет учествује у трансакцији са имовином или обавезом“ (параграф 25).⁵³¹ Међутим, „ентитет нема обавезу да спроведе свеобухватно истраживање свих могућих тржишта у циљу идентификовања примарног или најповољнијег тржишта“. Сматра се да је довољно да узме у обзир све информације које су му разумно расположиве. Стандард предвиђа да се „тржиште на коме би

⁵³¹ При томе, „трошкови трансакције не укључују трошкове транспорта. Ако је локација карактеристична имовини (што може бити случај, на пример, са робом), цена на примарном или најповољнијем тржишту се коригује за трошкове, ако постоје, који би настали у транспортовању имовине са његове тренутне локације до тржишта“ (параграф 26).

ентитет уобичајено иницирао трансакцију продаје имовине или преноса обавезе“ може посматрати као примарно или најповољније тржиште (параграф 17). Уколико постоји примарно тржиште за имовину или обавезу, „фер вредност представљаће цена на том тржишту (било да је та цена директно уочљива или процењена коришћењем друге технике процене), чак и у случају да је цена на неком другом тржишту потенцијално повољнија на датум одмеравања“ (параграф 18). Такође, сматра се да је потребно да ентитет има приступ примарном или најповољнијем тржишту на датум одмеравања. При томе, „различити ентитети (и пословни подухвати у оквиру тих ентитета) са различитим активностима могу имати приступ различитим тржиштима, тако да се примарно или најповољније тржиште за исту имовину или обавезу може разликовати за различите ентитете (и пословне подухвате у оквиру тих ентитета)“. Другим речима, „примарно или најповољније тржиште, као и последично тржишни учесници, посматрају се из перспективе ентитета“ (параграф 19). „Иако ентитет мора имати могућност приступа тржишту, он не мора имати саму могућност да прода конкретну имовину нити да пренесе конкретну обавезу на датум одмеравања да би могао да одмери фер вредност на основу цене на том тржишту“ (параграф 20).

2.1.2. Претпоставке и техника процене одмеравања фер вредности

Будући да је „фер вредност тржишно утемељена мера, одмеравање се врши коришћењем претпоставки које би учесници на тржишту сагледали приликом одређивања цене имовине или обавезе, укључујући и претпоставке које се односе на ризик“ (параграф 3). „За неку имовину и обавезе, уочљиве тржишне трансакције или тржишне информације могу бити доступне“, док за другу могу бити недоступне (параграф 2). „Када цена за истоветну имовину или обавезу није уочљива, ентитет одмерава фер вредност користећи технику процене која је одговарајућа за дате околности и за коју су доступни подаци довољни“, при чему постоји препорука да се максимално користе релевантни уочљиви инпути, а минимално неуочљиви инпути (параграф 61). Постоје три технике процене вредности које су у широј употреби (параграф 62):

- 1) тржишни приступ (енгл. The market approach),
- 2) трошковни приступ (енгл. The cost approach) и
- 3) приходни, тј. приносни приступ (енгл. The income approach).

При томе, ентитет може користити „технику процене вредности која је конзистентна са једним или више приступа“.

1) **Тржишни приступ** одмеравања фер вредности „користи цене и друге релевантне информације генерисане у тржишним трансакцијама са идентичном или упоредивом, односно сличном имовином, обавезама или групама имовине и обавеза“ (параграф Б5). „На пример, технике процене које су доследне тржишном приступу често користе коефицијенте изведене из скупа упоредивих елемената.“ „Коефицијенти могу бити у различитим распонима и могу постојати различити коефицијенти за сваки упоредиви елемент. Одабир одговарајућег коефицијента у распону често захтева просуђивање и разматрање квалитативних и квантитативних фактора својствених одмеравању фер вредности“ (параграф Б6). Тржишне технике процене обухватају поступак одређивања цене помоћу матрице, а који представља „математичку технику која се примарно користи у одређивању вредности неких врста финансијских инструмената (као што су дужничке хартије од вредности)“. При томе, не ослања се искључиво на котиране цене појединачних хартија од вредности, већ на однос хартија од вредности и других котираних хартија од вредности које служе као репер (параграф Б7).

2) **Трошковни приступ** одмеравања фер вредности „одражава износ који је тренутно потребан да се замени сервисни капацитет имовине. Овај приступ често се назива садашњи трошак замене“ (параграф Б8). „Из перспективе продавца, цена која би била наплаћена за имовину заснива се на трошку купца за стицање или изградњу имовине упоредиве користи кориговане за застарелост“. Разлог за то је што купац „не би платио више за имовину од износа којим би могао да замени сервисни капацитет те имовине“. Застарелост има више појавних облика: физичко погоршање, функционалну (технолошку) застарелост и економску (екстерну) застарелост.⁵³² „У многим случајевима метода садашњег трошка замене се користи за одмеравање фер вредности материјалне имовине која се употребљава у комбинацији са другом имовином или са другом имовином и обавезама“ (параграф Б9).

3) **Приходни приступ** одмеравања фер вредности „конвертује будуће износе (на пример, токове готовине или приходе и расходе) у јединствени садашњи, односно дисконтовани износ“. У случају коришћења приходног приступа „одмеравање фер

⁵³² При томе, застарелост је „шири појам од амортизације за сврхе финансијског извештавања (алокација историјског трошка) или за пореске сврхе (коришћење назначеног употребног века).“

вредности одражава садашња очекивања тржишта о тим будућим износима“ (параграф Б10). Технике процене базиране на приходном приступу укључују (параграф Б11): технике садашње вредности, моделе одређивања цена опција и методу вишка зараде током више периода.

С једне стране, постоје случајеви када само једна техника процене вредности може бити примерена, као што је случај „када се процењује имовина или обавеза коришћењем цена котираних на активном тржишту за исту имовину или обавезе“. С друге стране, постоје случајеви када се већи број техника процене вредности може применити. Пример за то је случај када се процењује вредност јединице која генерише готовину. У овом другом случају, „резултати, односно респективне индикације фер вредности треба да буду оцењени на основу рационалности распона вредности утврђених тим резултатима. Одмеравање фер вредности је тачка у том распону која је најрепрезентативнија“ или оптимална за фер вредност у датим околностима (параграф 63). Практична искуства указују на тенденцију коришћења превасходно трошковног приступа за утврђивање фер вредности. Углавном се „као разлог за избегавање тржишног приступа наводи непостојање адекватног активног тржишта“, док се као ограничавајуће околности за примену приносног приступа наводе „потешкоће које овлашћени процењивач има у утврђивању извора информација који су неопходни за процену цене капитала“.⁵³³ Међутим, приликом одмеравања фер вредности мора се бити обазрив како у избору приступа и инпута, тако и у њиховом временском комбиновању. То значи да уколико у моменту почетног признавања цену трансакције изједначимо са фер вредношћу, а планирамо да „технику процене вредности која користи неуочљиве инпуте користимо за накнадно одмеравање фер вредности у будућности, онда треба технику процене подесити тако да у моменту почетног признавања резултат технике процене буде једнак цени трансакције. Подешавање обезбеђује да техника процене вредности одражава текуће тржишне услове и уочљиве тржишне податке (на пример, цена сличне имовине или обавезе) на датум одмеравања.“ Такође, подешавање „помаже ентитету да утврди да ли су потребне корекције у техници процене“, као што је постојање необухваћених карактеристика имовине или обавезе (параграф 64). Циљ је јасан и односи се на добијање упоредивих резултата, односно примена исте технике у почетном и накнадном вредновању фер вредности указује на озбиљност у приступу процесу вредновања и предиктивну

⁵³³ Андрић, М., Иваниш, М. (2017). *Op. cit.*, стр. 242.

способност ентитета. Треба назначити да као и у случају рачуноводствених процена, „технике процене вредности које се користе за одмеравање фер вредности треба примењивати доследно“ (параграф 65). „Ревидирања која су резултат промене технике процене или њене примене треба третирати као промене рачуноводствене процене у складу са МРС 8, а не као промене рачуноводствене политике.“⁵³⁴ „Промена технике процене или њене примене јесте примерена ако промена резултира у одмеравању које једнако или боље одражава фер вредност у датим околностима.“ То се може догодити у случају развоја нових тржишта, доступности нових информација, немогућности приступања већ коришћеним информацијама, унапређивања техника процене или промена тржишних услова (параграф 65).

2.1.3. Карактеристике инпута техника процене фер вредности

У циљу „повећања доследности и упоредивости у одмеравању фер вредности и повезаних обелодањивања“, МСФИ 13 утврђује хијерархију фер вредности. По прописаној хијерархији, инпути, односно информације за технике процене вредности се класификују у три нивоа (параграф 72): инпути нивоа 1, инпути нивоа 2 и инпути нивоа 3. При томе, технике процене фер вредности „треба максимално да користе релевантне уочљиве инпуте и сведу на минимум коришћење неуочљивих инпута“ (параграф 67). На самом почетку треба приметити да „хијерархија фер вредности даје приоритет инпутима за технике процене, а не техникама процене које се користе за одмеравање фер вредности“.⁵³⁵

Инпути нивоа 1 обухватају „котиране и некориговане цене са активног тржишта за идентичну имовину или обавезе, којима ентитет има приступ на датум одмеравања“ (параграф 76). „Котирана цена на активном тржишту сагледана је као најпоузданији“ и најверодостојнији доказ фер вредности. „Она се користи без корекција у одмеравању фер вредности када је доступна“ (параграф 77). Инпут нивоа 1 је расположив за велики број финансијске имовине и финансијских обавеза који се могу размењивати на више активних тржишта. При томе, да би неки инпут био инпут нивоа 1 потребно је одредити два елемента: примарно или најповољније тржиште за имовину или обавезу и могућност реализације трансакције везане за имовину или

⁵³⁴ Рупић, Б., Бонић, Љ. (2015). *Оп. cit.*, стр. 135.

⁵³⁵ Рупић, Б., Бонић, Љ. (2015). *Оп. cit.*, стр. 136.

обавезу од стране ентитета по цени на тржишту на датум одмеравања (параграф 78). „У свим случајевима, ако постоји котирана цена на активном тржишту, односно инпут нивоа 1 за имовину или обавезу, правило је да ентитет користи такву цену без корекција у одмеравању фер вредности.“ Изузеци од овог правила су следеће околности (параграф 79):

а) Прва околност се односи на ситуацију у којој „ентитет држи велики број сличне, али не и идентичне имовине или обавеза (на пример, дужничке хартије од вредности) и када је котирана цена на активном тржишту расположива, али не и лако доступна за сваку појединачну имовину или обавезу“. „У том случају ентитет може да одмери фер вредност користећи алтернативну методу, као практично решење, која се не заснива искључиво на котираним ценама (на пример, одређивање цене помоћу матрице)“, што ће резултирати класификовањем утврђене фер вредности у нижи ниво хијерархије фер вредности.

б) Друга околност важи за случај „када котирана цена на активном тржишту не представља фер вредност на датум одмеравања“. То се може догодити „када значајни догађаји (као што су: трансакције на тржишту на којима инвеститори директно између себе тргују, трговина на брокерском тржишту или јавно објављивање) наступе након затварања тржишта, а пре датума одмеравања“. У том случају „ентитет утврђује и доследно примењује политику идентификовања таквих догађаја“ и употребљава алтернативне методе утврђивања цене, које резултирају класификовањем утврђене фер вредности у нижи ниво хијерархије фер вредности. „На нестабилном тржишту постојеће цене могу бити неадекватне за мерење фер вредности.“⁵³⁶

в) Трећи изузетак односи се на одмеравање фер вредности „обавезе или инструмента сопственог капитала ентитета коришћењем котиране цене за идентичне ставке којима се тргује као имовином на активном тржишту“. Поменути цену треба „кориговати за факторе који су специфични ставци или имовини“. У случају да се „никаква корекција котиране цене имовине није захтевала, резултат одмеравања ће се класификовати у ниво 1 хијерархије фер вредности“, док ће свака корекција котиране цене условити класификацију резултата одмеравања у нижи ниво хијерархије фер вредности.

⁵³⁶ Bratten, B., Milici Gaynor, L., McDaniel, L., Montague, N.R., Sierra, G.E. (2013). The audit of fair value and other estimates: the effects of underlying environmental, task and auditor-specific factors. *Auditing*: 32, стр.7-44.

Инпути нивоа 2 подразумевају „инпуте који нису котиране цене укључене у ниво 1, али које јесу уочљиве за имовину или обавезу, било директно или индиректно“ (параграф 81). У случају да постоје специфични (уговорни) услови за имовину или обавезу, инпути нивоа 2 треба да буду „суштински уочљиви за целокупан период важења имовине или обавезе“. Инпути нивоа 2 обухватају (параграф 82): „котиране цене за сличну имовину или обавезу на активном тржишту, котиране цене за идентичну или сличну имовину или обавезу на тржиштима која нису активна, инпуте који нису котиране цене, али који су уочљиви за имовину или обавезу (на пример, каматне стопе и криве приноса уочљиве у уобичајено објављеним интервалима) и инпути поткрепљени тржиштем“. „Корекције инпута у нивоу 2 могу се разликовати у зависности од фактора који су специфични имовини или обавези, као што су: стање или локација имовине, мера у којој се инпути односе на ставке које су упоредиве са имовином или обавезом и обим и ниво активности на тржиштима на којима су инпути уочени“ (параграф 83). У случају да корекција инпута у нивоу 2 користи значајне неуочљиве инпуте одмеравање фер вредности ће бити класификовано у ниво 3 хијерархије фер вредности (параграф 84).

Инпути нивоа 3 обухватају „неуочљиве инпуте за имовину или обавезе“ (параграф 86). „Неуочљиви инпути користе се у одмеравању фер вредности у мери у којој релевантни уочљиви инпути нису доступни.“ Тиме се дозвољава постојање „ситуације мале или непостојеће тржишне активности везане за имовину или обавезу у моменту одмеравања“. При томе, циљ одмеравања фер вредности остаје исти – утврђивање излазне цене на датум одмеравања. Другим речима, „неуочљиви инпути одражавају претпоставке које би користили тржишни учесници приликом одређивања цене имовине или обавезе, укључујући и претпоставке о ризику“ (параграф 87). „Претпоставке о ризику укључују ризик који је својствен техници процене вредности коришћеној у одмеравању фер вредности (као што је ценовни модел) и ризик својствен инпутима за технику процене. Одмеравање које не укључује корекцију за ризик не би представљало одмеравање фер вредности када би је тржишни учесници укључили приликом утврђивања цене имовине или обавезе. На пример, потребно је укључити корекцију за ризик када постоји значајна неизвесност у одмеравању“ (параграф 88). На поузданост процене фер вредности утиче и макроекономски ризик.⁵³⁷ „Фер вредност имовине или обавезе може да претрпи промене услед значајног пада у обиму и нивоу

⁵³⁷ Bratten, B., Milici Gaynor, L., McDaniel, L., Montague, N.R., Sierra, G.E. (2013). *Op. cit.*, стр. 7-44.

активности у односу на уобичајену тржишну активност везану за исту или сличну имовину или обавезу“ (параграф Б37). У том случају, „неопходна је додатна анализа трансакција и котираних цена“. Чињеница да је дошло до смањења обима и нивоа активности „не указује на то да цена трансакције или котирана цена не представљају фер вредност нити да је трансакција на таквом тржишту нередовна“. „Међутим, ако ентитет утврди да цена трансакција или котирана цена не представљају фер вредност или да постоје трансакције које су нередовне“, неопходна је корекција цене трансакције или котиране цене, јер тада „корекција може бити значајна за одмеравање фер вредности у целини“. „Корекције могу бити неопходне и у другим околностима, на пример када се примењује цена за сличну имовину, која може да захтева значајну корекцију како би била упоредива са имовином која се одмерава, или када је утврђена цена застарела“ (параграф Б38).

У МСФИ 13 није описана методологија за прављење значајних корекција у ценама трансакција или котираним ценама, већ је предвиђена употреба техника процене. „У случају значајног пада у обиму или нивоу активности везаних за имовину или обавезу, промена у техници процене или употреба вишеструких техника процене може бити одговарајућа“, као што је комбинација тржишног приступа и технике садашње вредности. У том случају ентитет разматра разумност опсега одмеравања фер вредности са циљем утврђивања „тачке у распону која је најрепрезентативнија за фер вредност у датим околностима“ (параграф Б40). У развијању неуочљивих инпута ентитет почиње са сопственим подацима, које ће кориговати „када разумно расположиве информације укажу на то да би други тржишни учесници користили друге податке“ или када се установи да „постоји нешто својствено ентитету што није доступно другим тржишним учесницима (на пример, подаци о оствареној синергији у ентитету)“. Неопходно је да ентитет развија неуочљиве инпуте разумно разматрајући информације расположиве у датим околностима, при чему „не мора да уложи велики труд у прикупљању информација о претпоставкама учесника на тржишту“ (параграф 89).

Постоје случајеви када се инпути за одмеравање фер вредности имовине или обавезе „могу класификовати у различите нивое хијерархије фер вредности. Тада се одмеравање фер вредности класификује у целости у ниво хијерархије фер вредности из којег је инпут најнижег нивоа који је значајан за целокупно одмеравање“ (параграф 73). Другим речима, пошто је систем јак колико је јака његова најслабија карика, тако је и

фер вредност прецизно и поуздано одмерена колико је прецизан и поуздан инпут најнижег нивоа. Уколико за имовину или обавезу постоји понуђена и тражена цена (на пример, инпут са дилерског тржишта) одређена цена у том распону између понуде и тражње, која најрепрезентативније одсликава фер вредност у датим околностима, користиће се за одмеравање фер вредности и то независно од тога да ли је инпут класификован у хијерархији фер вредности (ниво 1, 2 или 3). Такође, „коришћење понуђених цена за позиције имовине и тражених цена за позиције обавеза је дозвољено, али није обавезно“ (параграф 70). Овај МСФИ не искључује могућност коришћења практичних мера у одмеравању фер вредности унутар распона понуде и тражње, као што је средња тржишна вредност или друга техника одређивања цене коју користе тржишни учесници (параграф 71).

2.1.4. Одмеравање фер вредности у националној регулативи САД

Примена фер вредности користи се, најчешће, приликом вредновања финансијских инструмената, али МРС/МСФИ дозвољавају „или чак захтевају вредновање по фер вредности многих неновчаних средстава, укључујући некретнине, постројења и опрему, инвестиционе некретнине, биолошка средства, средства која се држе за продају“.⁵³⁸ Важност МСФИ 13 почива у чињеници да су унутар једног стандарда дефинисани оквир за одмеравање фер вредности и захтеви за обелодањивањима о одмеравању фер вредности. До усвајања овог стандарда, захтеви за мерењем фер вредности били су обухваћени (наравно, и даље су) у већем броју МРС/МСФИ и „врло често нису исказивали јасно ни начин ни сврху мерења фер вредности, док су упутства о примени одредби тих стандарда била врло ограничена“.⁵³⁹ Самим усвајањем посебног стандарда за фер вредност креатори рачуноводствених стандарда званично признају њен прворазредни значај за савремене услове функционисања светске привреде и настоје да је нормативно регулишу. Ово се односи како на међународне, тако и на најраспрострањеније националне рачуноводствене стандарде.

Извештај о стандардима финансијског рачуноводства број 157 (садашња Кодификација рачуноводствених стандарда 820), амерички пандан МСФИ 13, у својој

⁵³⁸ Chorafas, D. N. (2000). *Reliable financial reporting and internal control*. New York: John Wiley & Sons Inc., стр. 241.

⁵³⁹ Рупић, Б., Бонић, Љ. (2015). *Op. cit.*, стр. 124.

оригиналној верзији из 2006. године није дозвољавао да се утврђена фер вредност разликује од тржишне цене у случају њеног постојања. Услед смањења фер вредности на основу прописаних одредби овог стандарда дошло је до признавања великих износа негативног финансијског резултата у финансијским извештајима финансијских институција. Из овог разлога лоби финансијских институција усмерен ка доносиоцима стандарда и законских прописа тежио је доношењу одредби које ће омогућити избегавање признавања великих износа губитака, односно које ће дати већу флексибилност менаџерима да приликом вредновања имовине и обавеза користе интерно развијене моделе процена. Политички притисак⁵⁴⁰ из америчког Конгреса утицао је на амерички Одбор за стандарде финансијског рачуноводства који је 2009. године објавио три (од четири)⁵⁴¹ мишљења или тумачења овог стандарда (енгл. Financial Staff Positions – FSP). Овим тумачењима менаџерима се обезбеђује виши ниво дискреције приликом доношења одлуке о томе да ли треба да користе тржишну цену или, пак, интерни модел за сврху процењивања фер вредности имовине и обавеза. Друго тумачење стандарда (енгл. FSP FAS 157-2 „Effective Date of FASB Statement No. 157“) односи се на одлагање датума почетка примене самог стандарда са 2009. године на 2010. годину за нефинансијску имовину и нефинансијске обавезе, осим за ставке које се признају или обелодањују по фер вредности у финансијским извештајима на континуираној основи. Треће тумачење стандарда (енгл. FSP FAS 157-3 „Determining the Fair Value of a Financial Asset when the Market for that Asset is Not Active“) појашњава примену стандарда на тржиштима која нису активна и обезбеђује илустративни пример примене стандарда у утврђивању фер вредности финансијске имовине када тржиште за конкретну финансијску имовину није активно. Четврто тумачење стандарда (енгл. FSP FAS 157-4 „Determining Fair Value When the Volume and Level of Activity for the Asset or Liability Have Significantly Decreased and Identifying Transactions That Are Not Orderly“) повећава овлашћења менаџера у случају неактивног тржишта и нередовних трансакција. Уколико се утврди да процењена тржишна цена

⁵⁴⁰ Амерички Одбор за стандарде финансијског рачуноводства и европски Одбор за MPC обављају активности из своје надлежности под великим политичким притиском и, генерално, дозвољавају банкама и другим финансијским институцијама већу флексибилност приликом употребе концепта фер вредности. Видети: Bushman, R.M., Landsman, W.R. (2010). The pros and cons of regulating corporate reporting: A critical review of the arguments. *Accounting and Business Research*: 40, Issue 3, стр. 271.

⁵⁴¹ Прво тумачење овог стандарда (енгл. FSP FAS 157-1 „Application of FASB Statement No. 157 to FASB Statement No.13 and Other Accounting Pronouncements That Address Fair Value Measurements for Purposes of Lease Classification or Measurement under Statement 13“) повезује стандард са Извештајем о стандардима финансијског рачуноводства бр. 13 „Рачуноводство лизинга“ (енгл. FASB Statement No. 13 „Accounting for Leases“).

није резултат редовне продаје, менаџери могу правити прилагођавања тржишне цене користећи друге технике вредновања, укључујући интерно развијене моделе.⁵⁴² Након извршеног ревидирања правила за утврђивање фер вредности, од менаџера се очекивало да ће стратегијски искоришћавати дозвољену флексибилност при мерењу фер вредности. Међутим, банкарске холдинг компаније извршиле су трансфер више милијарди долара на основу рекласификације инпута са нивоа 1 на ниво 3 приликом вредновања имовине по фер вредности, чиме су у току финансијске кризе избегле признавање смањења вредности имовине (и исказивање губитка).⁵⁴³

Увођење одмеравања фер вредности у рачуноводствену регулативу подржано је, управо, од стране банака, инвестиционих и пензионих фондова, осигуравајућих компанија и других финансијских институција. Разлог је то што им „омогућава исказивање нереализованих претпостављених прихода и добитака када цене њихове финансијске и друге активе, које се исказују по фер вредности, расту. На овај начин, омогућена је исплата бонуса менаџменту и дивиденди акционарима у садашњости, али на терет будућих претпостављених прилива који ће бити остварени уколико тржиште призна фер цене по којима је имовина исказана у финансијским извештајима“,⁵⁴⁴ што не мора да се догоди. Тако концепт фер вредности антиципира „потрошњу и раст цена акција и других хартија од вредности на финансијским тржиштима, што у одсуству неадекватне процене ризика финансијских инструмената доводи до улагања у такве инструменте у циљу брзе зараде, али само док њихове цене на берзи расту“. Услед чињенице да изостају очекивани приливи по основу процене по фер вредности, нереализовани добитак (који је настао и који се расподељује) може бити исплаћен само из туђих извора, односно задуживањем. Последица претходног је неликвидност ентитета који су извршили признавање и исплату нереализованог добитка, као и пад цена њихових акција, чиме се ствара губитак код оних који те акције имају у свом портфолију.⁵⁴⁵ Као што се може видети, инвеститори у крајњој инстанци губе своја финансијска средства, иако је тенденција доносилаца стандарда да истичу у први план њихове потребе и да наглашавају да фер вредност највише њима користи.

⁵⁴² Fargher, N., Zhang, J.Z. (2014). Changes in the measurement of fair value: Implications for accounting earnings. *Accounting Forum*: 38, стр. 185.

⁵⁴³ Laux, C., Leuz, C. (2010). Did fair-value accounting contribute to the financial crises? *Journal of Economic Perspectives*: 24(1), стр. 93-118.

⁵⁴⁴ Рупић, Б., Бонић, Љ. (2015). *Op. cit.*, стр. 127.

⁵⁴⁵ Рупић, Б., Бонић, Љ. (2015). *Op. cit.*, стр. 127.

2.2. Утицај примене концепта фер вредности на професију

Опште мишљење је да научни кругови не преферирају пуну примену концепта фер вредности.⁵⁴⁶ Негативно мишљење теоретичара из области рачуноводства и ревизије о пуној примени овог концепта за сврхе финансијског извештавања један је од главних узрока неповерења практичара у резултате који произилазе из употребе овог концепта. С једне стране, трансформација старог рачуноводственог система на нови рачуноводствени систем који се базира на концепту фер вредности врло је скупа, посебно када се има у виду неопходност промене информационе технологије и додатне едукације људских ресурса. Високи трошкови имплементирања концепта фер вредности могу бити терет многим пословним ентитетима. У почетној фази примене овог концепта неопходне су инвестиције у инфраструктуру, док је улагање у процес прикупљања неопходних информација карактеристика свих фаза примене овог концепта. Највећи негативни утицај примене концепта фер вредности може бити ерозија квалитета рачуноводствених информација. С друге стране, ефекти примене концепта фер вредности могу значајно повећати добитак ентитета.⁵⁴⁷ Примена концепта фер вредности у пракси често постаје предмет манипулативних активности усмерених на управљање добитком у циљу избегавања приказивања његове волатилности и реперкусија које она са собом носи. Наиме, висок ниво волатилности добитка ентитета повезан је са ниским тржишним вредностима његових акција из чега проистиче већи ризик пословања и повећање вероватноће банкротства.⁵⁴⁸ Када би сва имовина била валоризована применом концепта фер вредности, вредност имовине би се драстично повећала што би, између осталог, утицало на износ пореза који треба платити држави.

Примена концепта фер вредности и сама потреба за утврђивањем фер вредности ставки биланса „увек се оправдава потребом да финансијски извештај буде истинит и објективан“.⁵⁴⁹ Практичном применом одредби МСФИ 13 утврђује се постојање неусклађености између овог и других МРС/МСФИ. Наиме, утврђено је да постојање општег стандарда о фер вредности не задовољава захтеве сложене рачуноводствене

⁵⁴⁶ Roekhudin, Triuwono, I., Sukoharsono, E.G., Rosidi (2015). Fair Value Measurements Rejection and Reconstruction: A Phenomenological Study of Internal Accountant Response towards FV Accounting and Reporting. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*: 211, стр. 881.

⁵⁴⁷ Roekhudin, Triuwono, I., Sukoharsono, E.G., Rosidi (2015). *Op. cit.*, стр. 884.

⁵⁴⁸ Roekhudin, Triuwono, I., Sukoharsono, E.G., Rosidi (2015). *Op. cit.*, стр. 885.

⁵⁴⁹ Андрић, М., Иваниш, М. (2017). *Op. cit.*, стр. 242.

праксе. Без обзира на то што се МСФИ 13 позива на друге стандарде потребно је извршити прилагођавања других стандарда, односно њихово ревидирање и усаглашавање са стандардом посвећеним тематици фер вредности. Међутим, то није једино што је потребно урадити како би се олакшала примена концепта фер вредности у пракси. Много важније питање, чини нам се, представља питање утицаја концепта фер вредности на рачуноводствену професију. Другим речима, колико професија схвата историјски значај примене концепта фер вредности и како професија практично одговара захтевима за смањењем примењеног степена конзервативизма и повећањем употребе фер вредности као основе финансијског извештавања?

2.2.1. Утицај концепта фер вредности на рачуновође и ревизоре

Сагледавање концепта фер вредности из угла рачуновођа испитаних у студији⁵⁵⁰ из 2015. године изразито је усмерено на негативне аспекте примене овог концепта. Испитаници, наиме, сматрају да је дискутабилна употреба фер вредности за вредновање ставки материјалних улагања, јер може резултирати „остваривањем“ абнормалног добитка који у довољно дугом периоду може имати врло опречне реперкусије на пословање ентитета. Из овог разлога рачуновође обухваћене студијом преферирају примену концепта историјског трошка за вредновање ставки материјалних улагања и сматрају да примена фер вредности треба да буде лимитирана само за сврхе обелодањивања у напоменама уз финансијске извештаје. Теоретичар Кинг (King) наглашава да информације које обично траже екстерни корисници нису увек погодне за интерну контролу и мерење менаџерских перформанси.⁵⁵¹ Усвајање концепта фер вредности као основе финансијског извештавања не представља само промену основе вредновања имовине и обавеза, као и калкулације прихода и расхода, већ укључује промену сврхе и саме суштине финансијских извештаја. Ако се релевантност информација посматра као важнија карактеристика од поузданости, онда се улога интерних ревизора значајно мења. Штавише, улога интерних ревизора, који чине битан део рачуноводственог система и врше мониторинг над пословним активностима ентитета чиме обезбеђују поузданост информација, постаје неважна.⁵⁵² При томе, занемарује се да је „имплементација нових захтева у односу на интерну

⁵⁵⁰ Roekhudin, Triuwono, I., Sukoharsono, E.G., Rosidi (2015). *Op. cit.*, стр. 881-884.

⁵⁵¹ King, A.M. (2009). Fair Value Dangerous For Cost Management. *Cost Management*: 23(1), стр. 41-47.

⁵⁵² Roekhudin, Triuwono, I., Sukoharsono, E.G., Rosidi (2015). *Op. cit.*, стр. 881.

контролу над финансијским извештавањем, у многим компанијама у свету довела до раста поверења у презентоване финансијске информације“.⁵⁵³

„С обзиром на то да су информације из финансијских извештаја предуслов активности финансијског тржишта неопходно је да извештаји буду ревидирани од стране независне ревизије, како би се спречили погрешни сигнали инвеститорима и предупредили негативни ефекти ‘креативних’ билансних информација. У том смислу значајна је улога институције ревизије.“⁵⁵⁴ Примена концепта фер вредности усложњава ревизију финансијских извештаја која постаје знатно захтевнија „у односу на ревизију извештаја заснованих на рачуноводству историјског трошка“.⁵⁵⁵ Ефикасност ревизорских процедура за проверу тачности трансакција и салда који се вреднују по набавној вредности постоји, али оне не могу бити коришћене у случају одмеравања фер вредности, јер се њима не постижу поуздани резултати. То није чудно, пошто су поменуте процедуре прилагођене старијем рачуноводственом концепту. Стога, логично је да када дође до промене рачуноводственог концепта за израду финансијских извештаја – тада се мења и садржина процедура које ревизори примењују. Управо верификација одмеравања фер вредности јесте највећи изазов за ревизоре.⁵⁵⁶ Приликом обављања поступка ревизије ревизори су дужни да примењују професионалну регулативу представљену у виду Међународних стандарда ревизије – МСР (енгл. ISA – International Standards on Auditing). Ревизијски поступци који се примењују приликом ревизије рачуноводствених процена фер вредности прописани су ревидираним стандардом МСР 540 „Ревизија рачуноводствених процена и повезана обелодањивања“.⁵⁵⁷ Избор концепта фер вредности за основу финансијског извештавања утиче на повећање напора ревизора при верификовању информација презентованих у финансијским извештајима и/или накнаде ревизорима за извршене услуге услед повећане комплексности посла.⁵⁵⁸ Док једно истраживање⁵⁵⁹ указује на

⁵⁵³ Спасић, Д., Трајчевски, М. (2010). Дизајнирање интерних контрола над финансијским извештавањем – компаративна анализа. *Рачуноводство*: 5-6, стр. 104.

⁵⁵⁴ Стојилковић, М., Бонић, Љ. (2009). *Op. cit.*, стр. 146.

⁵⁵⁵ Рупић, Б., Бонић, Љ. (2015). *Op. cit.*, стр. 141.

⁵⁵⁶ Рупић, Б., Бонић, Љ. (2015). *Op. cit.*, стр. 125.

⁵⁵⁷ Ревидиран МСР 540 (енгл. ISA 540 (Revised) Auditing Accounting Estimates and Related Disclosures) ступио је на снагу 15. децембра 2019. године. Претходна верзија стандарда „Ревизија рачуноводствених процена, укључујући рачуноводствену процену фер вредности и повезана обелодањивања“ (енгл. ISA 540 Auditing Accounting Estimates, Including Fair Value Accounting Estimates, And Related Disclosures) била је у примени од 2009. године.

⁵⁵⁸ Ettredge, M., Xu, Y., Yi, H. (2013). Fair value measurements and audit fees: evidence from the banking industry. *Auditing*: 33, стр. 33-58.

значајно повећање накнада ревизорима када се нефинансијска имовина (материјална и нематеријална имовина) вреднује по фер вредности, односно коришћењем модела ревалоризације, друго истраживање⁵⁶⁰ показује да ревизори имају недовољна знања да би потврдили извршену процену фер вредности.

Мерење сталне имовине на бази концепта фер вредности повећава накнаде ревизорима на основу смањивања њихове ефикасности. До смањења ефикасности долази услед варијација техника за проверу вредновања ставки финансијских извештаја ентитета из различитих индустрија, али и генералне комплексности концепта фер вредности и повећаног ризика обављања ревизије, пре свега због растућих агенцијских проблема којима може водити примена овог концепта.⁵⁶¹ „Када су у питању обелодањивања информација везаних за средства и обавезе које се вреднују по фер вредности, МСФИ 13 врло детаљно прописује које све информације ентитет треба да обелодани у напоменама уз финансијске извештаје, за сваку класу средстава и обавеза одмерених по фер вредности.“⁵⁶² Међутим, чак и уз ову врсту заштите квалитета информација, он може бити нарушен активностима менаџмента и његовим захтевима на овом пољу. Наиме, рачуновође се налазе под великим притиском да се служе методама креативног рачуноводства јер „одмеравање средстава и обавеза по фер вредности ствара простор руководству ентитета за рачуноводствене манипулације и криминалне радње у финансијским извештајима“.⁵⁶³ „Резултати истраживања показују да агенцијски трошкови повезани са проценом фер вредности могу да пониште користи од употребе рачуноводства фер вредности.“⁵⁶⁴ „Један од начина превазилажења техничке комплексности извршених процењивања фер вредности, која захтевају поседовање специјалистичких знања из одређене области, јесте ангажовање екстерног специјалисте.“⁵⁶⁵ Постојање независног процењивача значајно смањује позитивну релацију између примене концепта фер вредности и повећања накнада ревизорима за њихове услуге. Ангажовање екстерног независног процењивача који има мање разлога од менаџера да искористи предности које нуди

⁵⁵⁹ Yao, D.F., Percy, M., Hu, F. (2015). Fair value accounting for non-current assets and audit fees: Evidence from Australian companies. *Journal of Contemporary Accounting and Economics*: 11, стр. 31-32.

⁵⁶⁰ Kumarasiri, J., Fisher, R. (2011). Auditors' perceptions of fair-value accounting: developing country evidence. *International Journal of Auditing*: 15(1), стр. 25-40.

⁵⁶¹ Yao, D.F., Percy, M., Hu, F. (2015). *Op. cit.*, стр. 32.

⁵⁶² Петровић, П. (2013). МСФИ 13: Одмеравање фер вредности. *Рачуноводствена пракса*: 19, стр. 25.

⁵⁶³ Рупић, Б., Бонић, Љ. (2015). *Op. cit.*, стр. 125.

⁵⁶⁴ Yao, D.F., Percy, M., Hu, F. (2015). *Op. cit.*, стр. 31-32.

⁵⁶⁵ Рупић, Б., Бонић, Љ. (2015). *Op. cit.*, стр. 125.

концепт фер вредности за управљање добицима, смањује предвиђене накнаде ревизорима, односно смањује цену услуга ревизије и/или ризик ревизије.⁵⁶⁶ Међутим, чак и у случају ангажовања екстерног процењивача „ревизор остаје одговоран за оцену исправности извршене процене, па је неминовно да ревизори стекну знања и вештине које поседују и проценитељи“,⁵⁶⁷ што изискује њихову додатну едукацију и стално стручно усавршавање. Из ових разлога рачуновође и ревизори не преферирају концепт фер вредности и његове моделе процена, већ концепт историјског трошка и рачуноводствени конзервативизам.⁵⁶⁸ Свим овим „недостацима“ концепта фер вредности виђених са аспекта ревизора придружује се и мишљење да „стандарди (МРС/МСФИ и амерички Општеприхваћени рачуноводствени принципи) нису кризу проузроковали, али су је сигурно оснажили“.⁵⁶⁹

2.2.2. Утицај концепта фер вредности на менаџере

Доношење одлуке у вези пласирања ограничених ресурса од примарне је важности како за инвеститоре, тако и за пословне ентитете. Први улажу средства са циљем остваривања добитка, а други презентују информације о успешности свог пословања и оствареном добитку ради привлачења нових инвеститора чија средства ће омогућити раст и развој ентитета. „Квалитет донетих одлука, превасходно, зависи од знања и искуства онога ко доноси одлуке [у првом случају инвеститора, односно у другом случају менаџера – А.А.] и од квалитета информација на којима се одлуке заснивају.“⁵⁷⁰ На квалитет информација презентованих у финансијским извештајима имају утицаја обе стране, с тим што менаџери директно утичу на њихов квалитет, а инвеститори индиректно. Директан утицај менаџера огледа се у избору рачуноводствених политика и техника процене ставки финансијских извештаја, а индиректан утицај инвеститора претпоставља њихову повезаност са доносиоцима рачуноводствених стандарда. Објективне (неутралне) и поуздане рачуноводствене информације смањују информациону асиметрију између интерних и екстерних корисника извештаја, као и неизвесност пословања и пословне ризике, а повећавају

⁵⁶⁶ Yao, D.F., Percy, M., Hu, F. (2015). *Op. cit.*, стр. 31-32.

⁵⁶⁷ Рупић, Б., Бонић, Љ. (2015). *Op. cit.*, стр. 125.

⁵⁶⁸ Francis, J., LaFond, R., Olsson, P.M., Schipper, K. (2004). *Op. cit.*, стр. 967-1010.

⁵⁶⁹ Ћировић, Р. (2008). Светска финансијска криза и криза концепта фер вредности. *Привредни саветник*: 25, стр. 9.

⁵⁷⁰ Шкарић-Јовановић, К. (2015а). *Op. cit.*, стр. 66.

заинтересованост инвеститора за улагања, чиме се утиче на цену капитала и волатилност цена хартија од вредности. Међутим, остваривање наведених карактеристика рачуноводствених информација у савременим условима глобализованог пословања није лако оствариво. Управо највећи изазов са којим се суочава рачуноводствена професија огледа се у ризику манипулације информацијама као производу неквалитетног финансијског извештавања. Привреде у транзицији, попут српске, немају довољно развијену правно-економску инфраструктуру и нису у могућности да спрече креативно финансијско извештавање. „Низак степен квалитета обелодањених информација српских пословних ентитета може се приписати недовољној ефективности интерне и екстерне ревизије и слабом корпоративном управљању“.⁵⁷¹

У стручној литератури истиче се потреба за детаљним истраживањем масовних појава финансијских превара. Испитивање малверзација у финансијском извештавању и манипулација рачуноводственим информацијама врши се у циљу упознавања са конкретним ситуацијама у којима су менаџери, рачуновође и ревизори прекршили законску и професионалну регулативу како би се благовремено открило и спречило такво понашање у будућности. Такође, потребно је размотрити могућност постизања неутралности финансијских информација у светлу све већег коришћења процена у финансијском извештавању како за потребе утврђивања вредности, тако и за потребе признавања елемената финансијских извештаја. Процене представљају саставни део процеса састављања финансијских извештаја и одредбе МСФИ 13 прописују могућност утврђивања фер вредности користећи технике процене у случају недостатка активног тржишта за одређену имовину.⁵⁷² Питање је само колико процена може бити неутрална, јер менаџери који утичу на процес састављања финансијских извештаја и који имају привилегију да бирају методу процене и инпуте који ће бити обрађени изабраном методом имају своје личне материјалне интересе којима могу подредити квалитет финансијског извештавања. „Притиснути одговорношћу за остварене резултате и подстакнути обећаним високим, некад и енормним бонусима, менаџери нису имуни на вршење манипулација током креирања финансијских исказа.“⁵⁷³

⁵⁷¹ Spasić, D., Denčić-Mihajlov, K. (2014). An Assessment of Mandatory Disclosure in the Annual Reports of Serbian Listed Companies. *Economics and Business*: 26, стр. 104.

⁵⁷² Мерење фер вредности се све више ослања на претпоставке менаџера, чак и у случајевима када постоји тржишна цена. Видети: Bushman, R.M., Landsman, W.R. (2010). *Op. cit.*, стр. 259-273.

⁵⁷³ Лалевић-Филиповић, А., Лојпур, А. (2014). *Op. cit.*, стр. 163.

„Постоје [неетички – А.А.] менаџери који теже да пронађу везу између рачуноводства фер вредности и својих активности усмерених ка манипулисању резултатима.“⁵⁷⁴ Опортунистичко понашање менаџера који су, следећи своје интересе, заинтересовани за избор агресивног рачуноводства може довести до „надувавања“ вредности имовине чиме они *de facto* манипулишу извештајним перформансама. Штавише, истраживања⁵⁷⁵ показују да менаџери имају склоности ка коришћењу концепта фер вредности, што често доводи до повећања перформанси ентитета и њихово усмеравање ка износима предвиђеним од стране аналитичара. Оваквом применом концепта фер вредности неминовно се повећава волатилност добитка (у случају непредвиђених тржишних трендова), али и компензације менаџерима. Истраживања⁵⁷⁶ указују да при примени концепта фер вредности менаџери бирају оне рачуноводствене технике које резултирају вишим нивоима добитка и повећањем фер вредности имовине, а све у циљу бољег кредитног рејтинга и оцене бонитета од стране финансијских институција. Другим речима, стиче се утисак да се „неутралност може обезбедити само у случају потпуног одсуства коришћења процена, што, наравно, није могуће.“⁵⁷⁷ Детаљнији приступ информацијама у напоменама уз финансијске извештаје обезбеђује транспарентност информација „која није безусловно повезана са [њиховом] неутралношћу“.⁵⁷⁸ „Обелодањивања информација о значајним догађајима који су утицали на пословне перформансе, ... значајна су за разумевање менаџерских тенденција ка обелодањивањима специфичних рачуноводствених политика.“⁵⁷⁹ Као што претерано потцењивање имовине и прецењивање обавеза, као и потцењивање прихода и прецењивање расхода, односно потцењивање нето имовине и резултата води стварању латентних резерви које не доприносе конзервативном финансијском извештавању и већој поузданости информација, већ се сматрају инструментом креативног рачуноводства, тако и примена концепта фер вредности не мора безусловно да води неутрално презентираним информацијама.

⁵⁷⁴ Benston, G.J. (2008). The shortcomings of fair-value accounting described in SFAS 157. *Journal of Accounting and Public Policy*: 27(2), стр. 101-114.

⁵⁷⁵ Beaver, W., Venkatachalam, M. (2003). Differential pricing of components of bank loan fair values. *Journal of Accounting, Auditing and Finance*: 18(1), стр. 41-67.

⁵⁷⁶ Dietrich, J., Harris, M., Muller, K. III (2000). The reliability of investment property fair value estimates. *Journal of Accounting and Economics*: 30(2), стр. 125-158.

⁵⁷⁷ Шкарић-Јовановић, К. (2015а). *Op. cit.*, стр. 75.

⁵⁷⁸ Шкарић-Јовановић, К. (2015а). *Op. cit.*, стр. 75.

⁵⁷⁹ Denčić-Mihajlov, K., Spasić, D. (2016). Mandatory and Voluntary Disclosures of Serbian Listed Companies - Achieved Level and Some Recommendation for Improving their Relevance. *International Journal of Business and Economic Sciences Applied Research*: 9(1), стр. 29.

Теоретичар Ландесман (Landesman)⁵⁸⁰, као и теоретичар Ватс⁵⁸¹ у својим радовима дискутују о релевантности наспрам поузданости концепта фер вредности. Они сматрају да вредновање ставки финансијских извештаја по фер вредности, која је утврђена на основу инпута нивоа 1 и нивоа 2 из МСФИ 13, може садржати озбиљне грешке у процени које ће довести до стварања проблема информационе асиметрије и моралног хазарда. Без обзира на то што су ове информације лако проверљиве (пошто су вредности имовине узете на тржишту на дан извештавања), оне, ипак, нису довољно поуздане. Наиме, подложне су рапидним променама до којих може доћи на тржишту где се утврђена економска реалност (у смислу вредности имовине) може променити у врло кратком року. У случају да фер вредност није поуздано мерена, односно када се базира на техникама процене менаџера, тако утврђена фер вредност ће дати мање релевантних информација о будућим новчаним токовима,⁵⁸² и „неће бити од користи инвеститорима у процени вредности ентитета“.⁵⁸³ Менаџери ће тада имати могућност да манипулишу резултатом, односно да њиме управљају и да га уједначавају кроз обрачунске периоде. „Дискреција менаџера негативно утиче на квалитет финансијског извештавања.“⁵⁸⁴ То доводи до запажања да иако фер вредност може бити инвеститорима информационо релевантна, она може бити и врло проблематична када је у питању ниво њене поузданости, пре свега због непознатих грешака у вредновању. Добро познат случај из праксе „Енрон“-а⁵⁸⁵ показао је да непоуздана вредновања потичу од жеље менаџера да манипулишу добитком. Савремени менаџери су „заробљени у ‘златним лисицама’ бизниса“⁵⁸⁶ због чега доносе одлуке најчешће вођени властитим интересима. У литератури⁵⁸⁷ се могу наћи дивергентна мишљења која се крећу од тога да дајући менаџерима већу дискрецију приликом мерења фер вредности добијамо релевантније информације, па до посматрања веће флексибилности као погодне могућности за опортунистичко понашање менаџера и његов пресуђујуће негативан утицај на поузданост мерења фер вредности. Ипак, у циљу унапређења

⁵⁸⁰ Landsman, W.R. (2007). Is fair value accounting information relevant and reliable? Evidence from capital market research. *Accounting and Business Research Special Issue: International Accounting Policy Forum*, стр. 19-30.

⁵⁸¹ Watts, R.L. (2003a). *Op. cit.*, стр. 207-221.

⁵⁸² Hernandez Hernandez, F.G. (2004). *Op. cit.*, стр. 167-179.

⁵⁸³ Beisland, L.A. (2014). Equity valuation in practice: The influence of net financial expenses. *Accounting Forum*: 38, стр. 122-131.

⁵⁸⁴ Fargher, N., Zhang, J.Z. (2014). *Op. cit.*, стр. 184.

⁵⁸⁵ Gwiliam, D., Jackson, R. (2008). Fair value in financial reporting: Problems and pitfalls in practice a case study analysis of the use of fair valuation at Enron. *Accounting Horizons*: 32, стр. 240-259.

⁵⁸⁶ Лалевић-Филиповић, А., Лојпур, А. (2014). *Op. cit.*, стр. 170.

⁵⁸⁷ Fargher, N., Zhang, J.Z. (2014). *Op. cit.*, стр. 184.

квалитета финансијског извештавања Нова директива Европске уније из 2013. године пажњу је посветила колективној одговорности органа ентитета за израду и презентовање финансијских извештаја. На ово упућује члан 33 Директиве у коме се наводи да „чланови административних, управљачких и надзорних тела ентитета треба да буду колективно одговорни за састављање и објављивање годишњих финансијских извештаја (појединачних и консолидованих) и извештаја о пословању који морају бити у складу са захтевима Директиве или у складу са МРС/МСФИ“.⁵⁸⁸ „Смисао колективне одговорности је у томе да се онемогући концентрација финансијско-извештајне власти у рукама једног и/или врло уске групе лица.“⁵⁸⁹

Према речима теоретичара Дракера (Dracker) „руковођење је најмање позната и најмање схваћена установа нашег времена“.⁵⁹⁰ „Врховна структура креатора финансијских исказа често није свесна њихове примарне ефективности (делотворности), па услед недостатка елементарних рачуноводствених знања није ни у могућности да схвати последице које тежина проблема дата у форми приказивања перформанси већим и бољим, носи са собом.“⁵⁹¹ Рачуноводствена улога као наличје целе економске сфере потцењује се када је „хипотетичка“ фер вредност базирана на менаџерским претпоставкама укључена у рачуноводствени систем.⁵⁹² Поједини теоретичари сматрају да се процедуре рачуноводственог конзервативизма могу посматрати као замена за механизам корпоративног управљања, али већина теоретичара сматра да менаџери успешних ентитета, ипак, преферирају конзервативну праксу финансијског извештавања у односу на нове трендове у рачуноводственој науци.⁵⁹³

Резултати практичних политика не могу бити схваћени без разумевања историјског контекста и констелација снага из којих су произашли.⁵⁹⁴ Иако су информационе потребе тржишта капитала у фокусу истраживања финансијског рачуноводства, можда оне и нису најбољи пример за разумевање рачуноводствених улога. Потребно је разумети централну улогу рачуноводства у координацији

⁵⁸⁸ Стевановић, Н., (2011). Финансијско-извештајна одговорност у контексту ЕУ, међународног и новог домаћег регулаторног оквира. *Економика предузећа*: бр.5-6, стр. 237.

⁵⁸⁹ Стевановић, Н., (2011). *Op. cit.*, стр. 237.

⁵⁹⁰ Лалевић-Филиповић, А., Лојпур, А. (2014). *Op. cit.*, стр. 161.

⁵⁹¹ Лалевић-Филиповић, А., Лојпур, А. (2014). *Op. cit.*, стр. 165.

⁵⁹² Penman, S.H. (2007). Financial reporting quality: Is fair value a plus or a minus? *Accounting and Business Research*: 37, стр. 33-44.

⁵⁹³ Chi, W., Liu, C., Wang, T. (2009). What affects accounting conservatism: A corporate governance perspective. *Journal of Contemporary Accounting and Economic*: 5, стр. 47-59.

⁵⁹⁴ Macve, R.H. (2015). *Op. cit.*, стр. 136.

администрације, стратегије и управљању ризиком у ентитетима. Разумевање зашто су поједине праксе примењиве у различитим контекстима је најбоља стартна тачка за доношење одлуке о томе да ли је побољшање тих пракси неопходно, колико су пожељни резултати тих промена, као и на чији терет ће бити расходи, а у чију корист приходи од тих промена.⁵⁹⁵ Бројни теоретичари⁵⁹⁶ виде принцип конзервативизма као еволуирајући принцип који сусреће основне пословне потребе. Сматрају да не треба питање да буде постављено тако да се конфротирају фер вредност и конзервативизам, односно да их посматрамо као „фер вредност насупротив конзервативизма“, већ „колико треба примењивати конзервативизам и у које сврхе“.⁵⁹⁷

* * *

Карактеристика старијег концепта финансијског извештавања (концепта историјског трошка) јесте опрезност, а млађег концепта (концепта фер вредности) неутралност. Присуство оба концепта у стандардима одраз је потребе за прилагођавањем финансијског извештавања измењеним информационим потребама инвеститора. Поверење инвестиционе јавности представља циљ којем активности менаџера и рачуновођа треба да буду усмерене. Такође, промена начина утврђивања вредности треба да буде сагледана од стране корисника финансијских извештаја приликом сагледавања квалитета информација из финансијских извештаја, односно приликом разматрања њихове употребе за доношење пословних одлука.

⁵⁹⁵ Macve, R.H. (2015). *Op. cit.*, стр. 137.

⁵⁹⁶ Wymire, G., Basu, S. (2007). *Op. cit.*, стр. 1-174.

⁵⁹⁷ Ewert, R., Wagenhofer, A. (2012). Earnings management, conservatism and earnings quality. *Foundations and Trends in Accounting*: 6(2), стр. 65-186.

ЧЕТВРТИ ДЕО

МОГУЋНОСТИ ПРИЗНАВАЊА И ОДМЕРАВАЊА СТАЛНЕ ИМОВИНЕ

МОГУЋНОСТИ ПРИЗНАВАЊА И ОДМЕРАВАЊА СТАЛНЕ ИМОВИНЕ

Стална имовина као витални део aktive биланса стања има значајан утицај на пословање ентитета. Стога, рачуноводствене информације о чиниоцима сталне имовине постају преко потребне за разумевање финансијског положаја и успешности пословања ентитета од стране бројних корисника финансијских извештаја. У овом делу рада представићемо релевантне аспекте вредновања материјалних, нематеријалних и дугорочних финансијских улагања, прво по историјском трошку, а затим по фер вредности. С обзиром на доминантан удео и значај материјалне имовине у односу на нематеријалну имовину и дугорочна финансијска улагања у билансима наших ентитета и, тиме, у нашем узорку који ће бити основа за емпиријско истраживање у петом делу рада, нешто већу пажњу ћемо посветити карактеристикама вредновања материјалних ставки сталне имовине, уз извесна теоријско-методолошка разматрања ових питања и за остале елементе сталне имовине.

Четврти део рада садржински обухвата две целине следећих наслова:

- ✓ Историјски трошак као основа вредновања сталне имовине
- ✓ Фер вредност као основа вредновања сталне имовине

1. Историјски трошак као основа вредновања сталне имовине

Стална или постројењска имовина представља неизоставни део aktive сваког пословног ентитета. Њу чине материјална, нематеријална и дугорочна финансијска улагања. Да би конкретни делови имовине били окарактерисани као део сталне имовине потребно је да буду „набављени или произведени не да буду продати, него да буду трајно употребљавани у пословне сврхе“ при чему се „има у виду не циљна одређеност у моменту набавке, него намера употребе на дан биланса“.⁵⁹⁸ У овом делу рада сконцентрисаћемо се на представљање свих релевантних аспеката вредновања материјалних улагања, односно основних средстава.

1.1. Материјална улагања као део сталне имовине пословних ентитета

Материјална улагања (основна средства) представљају имовину која је набављена или произведена за коришћење у већем броју обрачунских периода. Сходно томе, вредност набавке материјалних делова сталне имовине не третира се као расход само периода у коме су предметни делови набављени, већ свих периода у којима ће се ова имовина користити. Отписивање (амортизација) подразумева рачуноводствени поступак смањења иницијалних трошкова набавке или производње имовине употребом унапред одабране фиксираних методе, односно представља метод алокације вредности материјалних улагања на низ сукцесивних обрачунских периода. С једне стране, према статичком схватању биланса основна сврха отписивања вредности имовине јесте смањење вредности имовине у циљу тачног утврђивања њене вредности на дан извештавања. С друге стране, према динамичком схватању биланса основна сврха отписивања вредности имовине односи се на тачну расподелу расхода везаних за набавку или производњу предмета сталне имовине.⁵⁹⁹

Бројни су узроци смањења вредности материјалних улагања. С тим у вези, потребно је направити разлику између фактора који утичу на редовне (планске) годишње отписе вредности имовине и фактора који утичу на појаву ванредних (непланских) отписа вредности имовине. Прву групу чине физички (употреба имовине, протицање времена и исцрпљивање супстанце), правни (уговор о закупу, уговор о

⁵⁹⁸ Ранковић, Ј. (2008). *Op. cit.*, стр. 291.

⁵⁹⁹ Ранковић, Ј. (2008). *Op. cit.*, стр. 319.

изградњи и коришћењу објеката на туђем земљишту и уговор о концесији) и економски фактори (застарелост и неподобност). У другу групу спадају природне непогоде (попут поплава и земљотреса), ратна дејства и несрећни случајеви (на пример, пожар и крађа). Према концепту историјског трошка у другу групу спада и смањење вредности материјалних улагања на тржишту.⁶⁰⁰

Циљ набавке или производње материјалних облика сталних средстава је њихова дугорочна употреба у процесу пословања. Стога, потребно је укупне издатке по поменутом основу алоцирати у одговарајућој сразмери на корисни век средстава. Управо ради обрачуна тачног периодичног резултата, у расходе обрачунског периода укључује се сразмерни део средстава утрошених за набавку или производњу имовине у складу са принципом узрочности. С тим у вези, постоје различите методе отписивања вредности материјалних улагања.⁶⁰¹ Оно што је карактеристично за сваку јесте неопходност познавања временског периода коришћења средстава са ограниченим веком трајања.⁶⁰² Процењивање временског периода коришћења узима у обзир, пре свега, време економске исплативости коришћења појединих делова имовине. Линеарна, константна или праволинијска метода, као најједноставнији вид отписивања вредности имовине, полази од сагледавања протицања времена као кључног фактора смањења њене вредности. Практична манифестација ове методе огледа се у једнаким амортизационим квотама у току целог економског века употребе средства и једнаком оптерећењу расхода у сваком обрачунском периоду. У литератури се често наилази на питање да ли је могуће очекивати да ће амортизација, заиста, бити једнака у сваком обрачунском периоду када због бројних разлога (на пример, различит степен коришћења опреме у току корисног века употребе или висина трошкова одржавања у појединим периодима корисног века употребе) постоји сумња у њихову равномерност? Такође, ова метода отписивања не узима у обзир утицај техничког напретка, не успоставља везу са вредношћу потенцијалне продаје и не представља реално смањење вредности, што значи да није испоштовано право првенства које принцип конзервативизма има у концепту историјског трошка. Међутим, посматрано уопштено (сагледавајући чињеницу да су у једном пословном ентитету у употреби разна средства

⁶⁰⁰ Ранковић, Ј. (2008). *Op. cit.*, стр. 325.

⁶⁰¹ Детаљније видети: Elliott, В., Elliott, Ј. (2006). *Financial Accounting, Reporting and Analysis: International Edition*. Harlow: Prentice Hall, стр. 117-360; Ранковић, Ј. (2008). *Op. cit.*, стр. 332-344; Крстић, Ј., Јездимировић, М., Ђукић, Т. (2019). *Op. cit.*, стр. 186-189.

⁶⁰² У оквиру сваке методе отписивања вредности имовине постоје њене различите варијанте.

из групе материјалних улагања чији се век коришћења међусобно разликује и која се налазе у различитој фази века употребе) коришћење константне методе олакшава комплексну процедуру утврђивања отписане вредности имовине. Дегресивна или метода опадајућих квота подразумева смањење амортизационих квота у низу сукцесивних обрачунских периода. Пошто захтева више амортизационе квоте на почетку века употребе имовине, чиме ентитет формално признаје да се монтажом имовине губи велики део њене вредности, у складу је са принципом конзервативизма. Такође, тиме се смањује ризик потенцијалног убрзаног застаревања делова материјалне имовине (под утицајем техничког прогреса и развоја технологије) и брже се обезбеђују средства за замену производних капацитета. Прогресивна или метода растућих квота заснива се на повећању амортизационих квота у низу сукцесивних обрачунских периода. Примена ове методе правда се нижом ефикасношћу на почетку века употребе имовине и појавом тешкоћа у пословању које резултирају нижим добитком, чиме се обезбеђује да тренд амортизационих квота прати тренд кретања добитка. Међутим, осим МРС 16 „Некретнине, постројења и опрема“,⁶⁰³ и пореске власти не дозвољавају употребу ове методе у пореском билансу. Функционална или производна метода захтева процењивање учинака имовине у машинским часовима, произведеним комадима или пређеним километрима, јер они представљају главне узроке отписивања вредности имовине. Другим речима, због настанка учинака као резултата коришћења средства смањује се његова вредност, што их чини релевантном основом за алокацију трошкова амортизације. Занемаривање потенцијалног обезвређења средства услед техничког прогреса представља слабу страну примене ове методе.

Преовлађујуће усмерење ка опрезном или, пак, ка оптимистичном посматрању пословања и тржишних прилика карактерише поједине националне оквире финансијског извештавања. Изражена склоност ка опрезности практично ће се манифестовати, на пример, у избору дегресивне методе отписивања вредности имовине уз краћи век трајања и нижи процењени резидуални остатак, или, на пример, уз виши процењени износ за позиције резервисања. Пословни ентитети из британског пословног миљеа традиционално теже једноставнијим методама отписивања (тј. праволинијској методи), веку трајања од 10 година и нултој резидуалној вредности. Насупрот томе, континентално-европски пословни амбијент под снажним утицајем прописа из области пореске политике усмерен је превасходно на дегресивну методу

⁶⁰³ МРС 16, параграф 62. Интернет страница: www.mfin.gov.rs (приступљено дана 30.11.2019)

отписивања и тежњу ка краћем корисном веку трајања. Изричита забрана преласка са линеарне на дегресивну методу отписивања постоји у немачком пореском праву, док је супротно могуће. При томе, одступање од принципа континуитета процењивања је допуштено само ако је његова основаност доказива.⁶⁰⁴ Потребно је поменути да у појединим законодавствима (попут немачког) велики значај има и принцип меродавности трговачког за порески биланс који условљава висину отписивања у пореском билансу која не могу бити виша од отписивања у трговачком билансу, док се принцип обрнуте меродавности испољава кроз ванредна отписивања која се могу спровести у пореском билансу само под условом да су спроведена у трговачком билансу.⁶⁰⁵

1.2. Мотиви избора основе накнадног вредновања материјалних улагања

МРС 16 „Некретнине, постројења и опрема“ прописује да се материјална улагања (некретнине, постројења и опрема) приликом признавања „одмеравају по својој набавној вредности или цени коштања“,⁶⁰⁶ док се ентитет за одмеравање после признавања може одредити за модел набавне вредности или за модел ревалоризације.⁶⁰⁷ Избор методе за накнадно вредновање материјалних ставки сталне имовине представља одлуку којом се дефинише политика финансијског извештавања пословног ентитета са реперкусијама на износе приказане у финансијским извештајима. Стога, пре саме одлуке у вези овог избора потребно је сагледати карактеристике ентитета и његовог пословног окружења у циљу разумевања свих мотива, односно фактора који утичу на информационе захтеве корисника финансијских извештаја. Теоретичар Мисонир-Пиера (Missonier-Piera) истраживао је економске мотиве везане за ревалоризацију материјалних улагања. Овај теоретичар посебно издваја потребу за интернационалним увидом у ревалоризационе мотиве, као и питање режима акционара. Његово истраживање⁶⁰⁸ спроведено је у периоду који карактеришу значајне промене рачуноводственог стандарда везаног за вредновање материјалних улагања (период непосредно након ревидирања МРС 16 и почетка

⁶⁰⁴ Ранковић, Ј. (2008). *Op. cit.*, стр. 170.

⁶⁰⁵ Ранковић, Ј. (2008). *Op. cit.*, стр. 345.

⁶⁰⁶ МРС 16, параграф 15.

⁶⁰⁷ МРС 16, параграф 29.

⁶⁰⁸ Missonier-Piera, F. (2007). Motives for fixed-asset revaluation: An empirical analysis with Swiss data. *The International Journal of Accounting*: 42, стр. 186-205.

његове примене у пракси). Поменуто истраживање показује да постоји позитивна веза између ревалоризације материјалних улагања, с једне стране, и пропорције продаје у иностранству, с друге стране. Такође, ово истраживање указује на постојање негативне везе између методе ревалоризације и инвестиционих могућности, што се односи на повећање трошкова амортизације и по том основу смањење резултата. Налази сугеришу да се метод ревалоризације користи као средство побољшања перцепције кредитора и екстерних акционара о финансијском здрављу ентитета чиме се побољшава његов бонитет. Истраживање показује да је левериџ опао у посматраном периоду, као и да су се каматне стопе смањиле за ентитете који ревалоризују своја материјална улагања у односу на оне ентитете који не врше ревалоризацију.⁶⁰⁹ На основу изложених резултата овог истраживања закључујемо да се кључне карактеристике пословног ентитета које имају потенцијал да утичу на избор методе накнадног вредновања материјалних улагања односе на степен задужености ентитета, фазу развоја у којој се налази ентитет, постојање реалне опасности од преузимања, дисперзију власништва над ентитетом, степен интернационализације његовог пословања и величину ентитета.

Слика бр. 11: Карактеристике пословног ентитета као фактори избора методе накнадног вредновања материјалних улагања

Однос сопственог капитала и обавеза показује степен задужености пословног ентитета. Нижи ниво овог коефицијента показује виши степен задужености ентитета, што ће утицати на додавање услова које треба испунити приликом одобравања кредита

⁶⁰⁹ Missonier-Piera, F. (2007). *Op. cit.*, стр. 186.

од стране кредитора, а који могу захтевати хипотеку на непокретну имовину или, пак, повећати каматну стопу због повећаног кредитног ризика. У случају да се ентитет определи за метод ревалоризације који може имати за последицу повећање вредности материјалних улагања и у том износу повећање ревалоризационих резерви које су део сопственог капитала, долази до повећања укупног сопственог капитала и, самим тим, смањења степена задужености. Нижи ниво задужености омогућује кредитирање по повољнијим условима (нижа каматна стопа, већи износ кредита и слично). Управо пословни ентитети који имају висок ниво задужености и ентитети у почетној фази свог пословања, као и ентитети у фази раста (који немају довољно сопствених средстава за финансирање развојних могућности), први су заинтересовани за коришћење модела ревалоризације.⁶¹⁰ Метод ревалоризације помаже да се избегну злоупотребе дужничких уговора и рестриктивни нивои задуживања,⁶¹¹ док „може побољшати могућност за даљим задуживањем ентитета чиме он остварује нижи рацио задужености као резултат веће вредности своје имовине“.⁶¹² Постоје истраживања која показују да ентитети са слабијим перформансама имају више користи од метода ревалоризације материјалних улагања,⁶¹³ јер им омогућује приступ спољним изворима финансирања раста и развоја.

Метод ревалоризације може да служи да осујети непријатељске понуде везане за преузимање. Наиме, исказивање вредности материјалних улагања по фер вредности може се користити као још један начин одбране од непријатељског преузимања. Вредновање материјалних улагања по историјском трошку захтева поштовање принципа конзервативизма који води потцењивању вредности имовине. Уколико вредновање материјалних улагања по фер вредности покаже да је вредност имовине виша, то уједно представља доказ да је поднета неодговарајућа понуда за преузимање, односно да је у њој наведена вредност имовине ниска.⁶¹⁴ Ово може бити подстрек менаџменту, али и власницима, да се више интересују за примену фер вредности како би сачували своје позиције, односно акције. Ако ревалоризација омогући ентитету да

⁶¹⁰ Шкарић-Јовановић, К. (2012б). Последице примене различитих рачуноводствених политика при накнадном вредновању материјалних улагања. У: *Развој финансијској извештавања по свјетским стандардима као подршка расту економије Црне Горе и чланству у ЕУ*. Подгорица: Институт сертифицираних рачуновођа Црне Горе, VII Конгрес, Бечићи, стр. 117-118.

⁶¹¹ Brown, P., Izan, H., Loh, A. (1992). Fixed asset revaluations and managerial incentives. *Abacus*: 28(1), стр. 36-57.

⁶¹² Jaggi, B., Tsui, J. (2001). Management motivation and market assessment: revaluations of fixed assets. *Journal of International Financial Management and Accounting*: 12(2), стр. 160-187.

⁶¹³ Gaeremynck, A., Veugelers, R. (1999). The revaluation of assets as a signaling device: A theoretical and an empirical analysis. *Accounting and Business Research*: 29(2), стр. 123-138.

⁶¹⁴ Шкарић-Јовановић, К. (2012б). *Op. cit.*, стр. 118.

своју књиговодствену вредност прилагоди фер вредности, смањују се могућности успешног преузимања потцењеном понудом.⁶¹⁵

Пословни ентитети могу имати мали или велики број власника у зависности од концентрације власништва. У случају високе концентрације власништва, односно концентрисања акција код неколицине акционара, који остварују контролу над пословањем, ентитети су заинтересовани за исказивање ниже добити из, пре свега, пореских разлога. Стога, исказивање виших трошкова амортизације на основу повећане основице за амортизацију путем примене фер вредности може представљати средство за остваривање циљева ових ентитета.⁶¹⁶ Истраживања налазе да постоји негативна релација између манипулативних активности управљања резултатом и нивоа учешћа институционалних инвеститора у акционарству.⁶¹⁷ Пошто је управљање резултатима карактеристична нуспојава вредновања материјалних улагања по историјским трошковима, метода ревалоризације доприноси повећању заинтересованости институционалних инвеститора за акције ентитета. У случају ниске концентрације власништва, односно дисперзије акција на велики број малих акционара, који немају контролу над пословањем и који могу закључке о финансијском положају и успешности доносити само на основу информација у финансијским извештајима, изражена је асиметрија у информисању. Наиме, пошто су менаџери детаљно упућени у функционисање ентитета на основу интерних информација, садашњи и будући власници (акционари и инвеститори) сматрају да су ускраћени за битне информације. „Што је више учешће материјалних улагања у укупној имовини то је снажније изражена информациона асиметрија о финансијском положају и успешности привредног друштва.“⁶¹⁸ Зато менаџмент може да покаже добру вољу и посвећеност одржавању добрих односа са акционарима и инвеститорима (који се огледају у слици коју екстерни адресати имају о ентитету) избором фер вредности за накнадно вредновање материјалних улагања. Међутим, постоји разлог због којег ће менаџери два пута размислити пре него што се одлуче да примењују ову методу вредновања. Разлог смо већ поменули, само у другом контексту. Метода фер вредности води приказивању нижег добитка што може бити у супротности са циљевима менаџера

⁶¹⁵ Easton, P.D., Edey, P.H., Trevor, H.S. (1993). An investigation of revaluation of tangible long-lived assets. *Journal of Accounting Research*: 31, стр. 1-38.

⁶¹⁶ Шкарић-Јовановић, К. (2012б). *Op. cit.*, стр. 118.

⁶¹⁷ Lin, F., Wu, C.M., Fang, T.Y., Wun, J. (2014). *Op. cit.*, стр. 164.

⁶¹⁸ Шкарић-Јовановић, К. (2012б). *Op. cit.*, стр. 118.

којима бонуси могу бити везани за остваривање високих добитака. Могуће је, пак, да менаџмент „направи компромис тако што ће применити методу историјског трошка и исказати повољније перформансе друштва, а у напоменама уз финансијске извештаје објавиће ревалоризовану – фер вредност материјалних улагања“.⁶¹⁹

Интернационализација пословања утиче на финансијско извештавање ентитета тако што се путем ње шири број корисника финансијских извештаја и њихових информационих захтева, као и слика која се о ентитету стиче на основу информација у финансијским извештајима. Због намере да поједноставе комуникацију са међународним пословним партнерима и створе климу финансијског поверења, ентитети могу настојати да приказују стварну слику свог пословања путем финансијских извештаја, што се постиже применом методе ревалоризације.⁶²⁰ Менаџери могу да користе метод ревалоризације једноставно у циљу вредновања материјалних улагања по фер вредности, односно ради приказивања информација у финансијским извештајима у складу са економском стварношћу ентитета.⁶²¹

Велики пословни ентитети често имају ниску концентрацију власништва, односно велики број акционара, међународне пословне пројекте и велики број корисника финансијских извештаја. Из ових разлога, којима можемо додати велики број запослених и велики јавни значај ових ентитета, они су под лупом јавности. Њихови финансијски извештаји треба да садрже релевантне информације које ће убедити јавност у сигурност њиховог пословања (зато подлежу обавезној ревизији), а и менаџери су заинтересовани за приказивање нижег добитка, што се постиже применом методе ревалоризације.⁶²² Смањујући принос на капитал и принос на имовину, метод ревалоризације смањује политичке трошкове ентитета.⁶²³ Такође, истраживања су показала да постоји позитивна веза између методе ревалоризације и будућих перформанси ентитета.⁶²⁴ Осим тога, примена методе ревалоризације доприноси да у случају пролазних криза, праћених појавом губитка услед смањења вредности имовине на тржишту (за чије покриће би биле коришћене ревалоризационе резерве), ентитет не би морао да се суочава са „додатним тешкоћама изазваним

⁶¹⁹ Шкарић-Јовановић, К. (2012б). *Op. cit.*, стр. 119.

⁶²⁰ Шкарић-Јовановић, К. (2012б). *Op. cit.*, стр. 119.

⁶²¹ Jaggi, B., Tsui, J. (2001). *Op. cit.*, стр. 160-187.

⁶²² Шкарић-Јовановић, К. (2012б). *Op. cit.*, стр. 119.

⁶²³ Brown, P., Izan, H., Loh, A. (1992). *Op. cit.*, стр. 36-57.

⁶²⁴ Jaggi, B., Tsui, J. (2001). *Op. cit.*, стр. 160-187.

психолошким дејством губитка на морал⁶²⁵ повериоца, кредитора, акционара, инвеститора, радника и осталих корисника финансијских извештаја, односно то би био један од добрих инструмената билансне политике ентитета у кризи, уколико нису потпуно истрошени сви потенцијали успеха за њено превладавање.⁶²⁶

Избор адекватне методе накнадног вредновања материјалних улагања треба извршити у контексту окружења у коме послује ентитет (односно сагледавајући степен развијености привреде, правни систем, материјалну инфраструктуру, културу и слично) и познавајући све релевантне аспекте утицаја обе методе на остваривање како пословних циљева ентитета, тако и информационих захтева корисника финансијских извештаја.

1.3. Накнадно вредновање материјалних улагања на бази концепта историјског трошка

Под утицајем глобалног развоја технике и технологије и појаве имовинских делова високе вредности без материјалног облика који имају примат у остваривању конкурентности на савременом тржишту долази до израженог смањења учешћа некретнина, постројења и опреме у укупној имовини ентитета. Ипак, стална имовина у материјалном облику и даље чини значајан део улагања у укупну сталну имовину. МРС 16 прописује рачуноводствено обухватање некретнина, постројења и опреме, дефинише основу за њихово почетно вредновање и даје могућност избора основе за њихово накнадно вредновање.⁶²⁷ Приликом процењивања материјалних улагања треба узети у обзир опште смернице по питању права активирања, обавезе активирања, термина активирања и објекта процењивања,⁶²⁸ које упућују на поштовање принципа континуитета, потпуности, јасности и појединачног процењивања.

Иницијално, односно почетно вредновање некретнина, постројења и опреме, односно утврђивање њихове вредности у тренутку стицања врши се по набавној вредности (уколико је предметна имовина набављена на тржишту), односно цени

⁶²⁵ Ранковић, Ј. (2008). *Op. cit.*, стр. 428.

⁶²⁶ Шкарић-Јовановић, К., Спасић, Д. (2019). *Op. cit.*, стр. 253.

⁶²⁷ Британски стандард везан за амортизацију Извештај о стандардима рачуноводствене праксе бр. 12 (енгл. Statements of Standard Accounting Practice – SSAP 12 „Accounting for depreciation“) и Мишљење Одбора за рачуноводствене принципе бр. 4 из америчког рачуноводственог миљеа (енгл. Accounting Principles Board Opinions – APB 4 „Accounting for the Investment Credit“) конзистентни су са МРС 16.

⁶²⁸ Ранковић, Ј. (2008). *Op. cit.*, стр. 306.

коштања (уколико је предметна имовина производ рада самог ентитета). С тим у вези, утврђивање вредности материјалних улагања у тренутку стицања није под утицајем одабране методе накнадног вредновања. Пошто прецизност приликом утврђивања вредности материјалних улагања утиче на тачност утврђене вредности нето имовине и веродостојно презентовање финансијског положаја ентитета, као и на тачност утврђеног резултата и у билансу успеха исказану успешност пословања ентитета, битно је направити прави избор основе за накнадно вредновање материјалних улагања. Такав избор претпоставља познавање карактеристика појединих делова материјалне имовине, препознавање адекватне методе отписа вредности и сагледавање утицаја тржишног чиниоца. Такође, материјална улагања карактерише висока појединачна и укупна вредност, као и дуг корисни век средстава што повећава значај адекватног избора методе за накнадно вредновање материјалних улагања и њене правилне примене. Накнадно вредновање материјалне имовине подразумева избор између методе историјског трошка и методе фер вредности (методе ревалоризације). Поменути избор врши се од стране менаџмента управо због битних импликација на показатеље финансијског и приносног положаја ентитета. „Добра одлука о методи накнадног вредновања материјалних улагања доприноси, а лоша опструира остварење пословних циљева друштва.“⁶²⁹

Процењивање материјалних улагања по концепту историјског трошка намеће правила поштовања принципа конзервативизма (у чијем оквиру су принципи реализације, импаритета, више и ниже вредности), конзистентности (сталности) и узрочности. Смањење иницијалне вредности (набавне вредности или цене коштања) материјалних улагања за износ отписане (амортизоване) вредности, односно дела изгубљене иницијалне вредности услед утицаја дејства две групе фактора (већ поменуте у раду) представља поступак накнадног вредновања материјалних улагања по методу историјског трошка и, сагласно МРС 16, представља основни поступак одмеравања овог дела имовине након почетног признавања. Наиме, некретнине, постројења и опрема одмеравају се по „њиховој набавној вредности или цени коштања умањеној за укупну евентуалну акумулирану амортизацију и укупне евентуалне акумулиране губитке због умањења вредности“.⁶³⁰ У случају да материјална средства немају дуг век трајања и да нису угрожена појавом економског застаревања уз услов да

⁶²⁹ Шкарић-Јовановић, К. (2012б). *Op. cit.*, стр. 107.

⁶³⁰ МРС 16, параграф 30.

тржиште не показује значајне промене њихове вредности, неће постојати значајне разлике између њихове иницијалне и тржишне вредности. Међутим, уколико материјална средства имају дуг век трајања, подложна су економском застаревању и долази до значајних промена на тржишту, јавља се ситуација у којој је „губитак релевантности информација о иницијалној вредности неминован и он је утолико већи уколико је тренутак набавке даљи у односу на тренутак извештавања“.⁶³¹ У овом другом случају могуће су две варијанте. Прва варијанта односи се на ситуацију исказивања у билансу неотписане вредности материјалних улагања која је виша од тржишне вредности, односно прецењена, и која резултира билансом стања који показује вишу вредност нето имовине, док биланс успеха исказује потцењени резултат услед прецењених трошкова амортизације. Друга варијанта односи се на обрнуту ситуацију – исказивање ниже вредности нето имовине у билансу стања и прецењеног резултата у билансу успеха.

Поред редовних отписа материјалне имовине изражених трошковима амортизације у билансу успеха, постоје и ванредни отписи њене вредности. У случају пада тржишне вредности средства у односу на његову књиговодствену вредност настају нереализовани губици који се признају у складу са принципом импаритета. Смањење вредности материјалне имовине и на тој основи признавање губитака повезано је како са принципом конзервативизма тако и са активностима управљања резултатима.⁶³² Међутим, принцип импаритета, у оквиру метода историјског трошка, инсистира на непризнавању нереализованих добитака уколико дође до повећања тржишне вредности средства у односу на његову књиговодствену вредност. При томе, треба правити јасну разлику између принципа неограничене и принципа ограничене повезаности билансних вредности.⁶³³ Принцип неограничене повезаности билансних вредности допушта ванредно, односно убрзано отписивање делова имовине које је оправдано, али искључује могућност да се у случају отклањања разлога ванредних отписа врши повећање вредности имовине. Принцип ограничене повезаности билансних вредности, пак, допушта могућност повећања вредности једном отписаних предмета материјалне имовине у складу са принципом импаритета, али највише до

⁶³¹ Шкарић-Јовановић, К. (20126). *Op. cit.*, стр. 110.

⁶³² О овим темама расправљали су бројни теоретичари у својим чланцима, детаљније погледати: Jordan, C., Clark, S. (2004). Big bath earnings management: the case of goodwill impairment under SFAS No. 142. *Journal of Applied Business Research*: Vol. 20, No. 2, стр. 63-70; LaFond, R., Watts, R.L. (2008). *Op. cit.*, стр. 447-478.

⁶³³ Ранковић, Ј. (2008). *Op. cit.*, стр. 171.

њихове првобитне набавне вредности, односно цене коштања. Другим речима, не врши се повећање вредности у правом смислу, него се само враћа вредност која је већ постојала у билансу, а у складу са принципом сталности (повезаности) вредности. Ипак, треба имати у виду да се могућност враћања вредности на иницијалну вредност не треба буквално тумачити. То значи да се једном отписане вредности враћају на вредност која би постојала да није било ванредног, односно убрзаног отписивања. Стога, горња граница повећања вредности је иницијална вредност умањена за редовне износе амортизације.

Поставља се питање шта се сматра оправданим разлозима за ванредно отписивање вредности материјалних улагања. Да ли је то само смањење вредности конкретног средства на тржишту или се оправданим разлогом може сматрати и смањење прилива очекиваних користи у ентитет по основу коришћења предметног средства? Умањење вредности имовине из разлога смањења прилива очекиваних користи од употребе предметне имовине представља релативно нову рачуноводствену појаву. Међутим, овај концепт се може посматрати као „изворно близак отписивању вредности имовине, односно амортизацији која је карактеристика поступка утврђивања вредности имовине према концепту конзервативизма дуги низ година“.⁶³⁴ У својим радовима велики број теоретичара, попут Зука и Камбела (Zucca, Campbell),⁶³⁵ Елиота и Хана (Elliott, Hanna),⁶³⁶ Јордана и Кларка (Jordan, Clark),⁶³⁷ Јарва (Jarva)⁶³⁸ и других, истраживао је утицај „дорађивања“ финансијских извештаја и процењивао утицај уједначавања резултата на финансијско извештавање. Теоретичар Ендруз (Andrews) сматра да смањење вредности имовине из разлога смањења прилива очекиваних користи доприноси у већој мери активностима уједначавања резултата у односу на допринос активностима „деталног дорађивања“ (односно „великог спремања“, енгл. Big bath accounting) финансијских извештаја у смислу њиховог манипулативног уобличавања поступцима тзв. креативног рачуноводства. Штавише, истраживање указује да се након промене регулаторног окружења, при чему овај аутор конкретно

⁶³⁴ Andrews, R. (2012). Fair value, earnings management and asset impairment: The impact of a change in the regulatory environment. *Procedia Economics and Finance*: 2, стр. 16.

⁶³⁵ Zucca, L., Campbell, D. (1992). A closer look at discretionary write downs of impaired assets. *Accounting Horizons*: September, стр. 30-41.

⁶³⁶ Elliott, J., Hanna, J. (1996). Repeated accounting write-offs and the information content of earnings. *Journal of Accounting Research*: Vol. 34, стр. 135-155.

⁶³⁷ Jordan, C., Clark, S. (2004). *Op. cit.*, стр. 63-70.

⁶³⁸ Jarva, H. (2009). Do Firms Manage Fair Value Estimates? An Examination of SFAS 142 Goodwill Impairments. *Journal of Business and Accounting*: Vol. 36, Issue 9, стр. 1059-1086.

мисли на 2005. годину и увођење обавезности примене МРС/МСФИ у састављању консолидованих извештаја за ентитете на територији ЕУ, повећава степен „дорађивања“ финансијских извештаја.⁶³⁹ До истог резултата дошли су и теоретичари Јордан и Кларк у свом независном истраживању. Утврдили су да смањење вредности имовине значајно утиче на уједначавање у билансу исказаног финансијског резултата више обрачунских периода, чиме смањење вредности имовине постаје важан инструмент политике менаџмента. С једне стране, уколико је добитак пре смањења вредности имовине већи од очекиваног добитка и ако је смањивањем вредности имовине добитак постао ближи очекиваном нивоу, али не мањи од њега онда је ова појава повезана са активношћу уједначавања добитака у низу обрачунских периода. С друге стране, уколико је добитак пре смањења вредности имовине већ испод очекиваног добитка тако да смањење вредности имовине још више смањује овај добитак, онда је ова појава повезана са активношћу „дорађивања“ финансијских извештаја.⁶⁴⁰ Након ревидирања МРС 36 „Умањење вредности имовине“ 2004. године дошло је до повећања манипулативних активности у виду „дорађивања“ финансијских извештаја, али и смањења нивоа уједначавања добитака, што се слаже са особеностима условног конзервативизма који преузима примат над својим безусловним обликом. Чињеница да „дотеривање“ информација садржаних у финансијским извештајима смањује добитак и вредност имовине може директно да се повеже са принципом конзервативизма. Одлука да се изврши смањење вредности имовине, која резултира „дотеривањем“ финансијских извештаја, повезана је са признавањем нереализованих губитака. Међутим, таква одлука која представља манифестацију манипулативних активности менаџера није део принципа конзервативизма зато што таква одлука има за резултат брже признавање нереализованих губитака него што би то био случај да имовини није (ванредно) смањена вредност.⁶⁴¹ „Из перспективе рачуновођа и ревизора смањење вредности имовине у складу је са принципом рачуноводственог конзервативизма.“⁶⁴²

Ограничење методе историјског трошка огледа се у непроменљивости иницијалне вредности као основе за утврђивање отписане и последично неотписане вредности, док се промене на тржишту (у смислу повећања вредности средстава)

⁶³⁹ Andrews, R. (2012). *Op. cit.*, стр. 16.

⁶⁴⁰ Andrews, R. (2012). *Op. cit.*, стр. 19.

⁶⁴¹ Basu, S. (1997). *Op. cit.*, стр. 3-37.

⁶⁴² Yao, D.F., Percy, M., Hu, F. (2015). *Op. cit.*, стр. 35.

јављају често. Такође, „реалност обрачунатог резултата зависи од реалности трошкова амортизације“, а „трошкови амортизације при примени методе историјског трошка могу бити тачни, али не и реални.“⁶⁴³ Ово тврђење односи се на методологију утврђивања износа амортизационе квоте за текући обрачунски период, која полазећи од прецизно утврђене иницијалне вредности и процењеног степена трошења резултира математички тачним износом трошкова амортизације. Међутим, утврђени износ није реалан пошто не одражава тржишне промене, односно зато што постоје разлике између књиговодствене и тржишне вредности на дан извештавања. Професорка Шкарић-Јовановић сматра да „могућност појаве ограничења у исказној моћи информација о вредности материјалних улагања добијених применом методе историјског трошка не треба никако да буде разлог за закључак да од њене примене треба одустати“, већ да је „познавање могућих ограничења од стране корисника финансијских извештаја свакако нужно ако желе да правилно разумеју какав утицај њена примена може имати на исказану вредност имовине и исказани резултат“.⁶⁴⁴ Такође, треба се сетити речи професора Ранковића који каже да „могућност изобличавања података у финансијским извештајима због изражене самовоље при антиципирању расхода представља најважнији разлог препоручивања крајње опрезне примене принципа импаритета на инвестиционим добрима и то само у случајевима када је њихово ванредно отписивање апсолутно неоспорно“.⁶⁴⁵

⁶⁴³ Шкарић-Јовановић, К. (2012б). *Op. cit.*, стр. 110.

⁶⁴⁴ Шкарић-Јовановић, К. (2012б). *Op. cit.*, стр. 111.

⁶⁴⁵ Ранковић, Ј. (2008). *Op. cit.*, стр. 208.

2. Фер вредност као основа накнадног вредновања сталних средстава

МРС 16 нуди избор између две вредности за накнадно вредновање материјалних улагања, историјске и фер вредности. Тиме је индиректно пружена могућност ентитетима да изврше признавање нереализованих добитака, односно да ставе ван снаге захтев за поштовањем принципа реализације који је годинама представљао окосницу рачуноводственог вредновања.

2.1. Потреба за накнадним вредновањем материјалних улагања по фер вредности

Информационе потребе корисника финансијских извештаја битно су измењене услед повећања ризика пословања у глобализованом окружењу. Разматрањем недостатака методе историјског трошка, који утичу на квалитет пружања информација и њихову релевантност, утврђено је да постоји потреба за дефинисањем алтернативне методе накнадног вредновања материјалних улагања – методе фер вредности, познате још под називом „метода ревалоризације“. Међутим, процењивање материјалних улагања по фер вредности није идеја 21. века, јер је она коришћена још почетком 20. века.⁶⁴⁶ У САД пре 1940. године ревалоризација вредности материјалних улагања и повећање њихове вредности изнад нивоа набавне вредности била је прихватљива рачуноводствена алтернатива.⁶⁴⁷ Доношење одлуке о одустајању од примене фер вредности за вредновање материјалних улагања донела је Комисија за хартије од вредности и берзе, тачније условила је њену примену знатно строжијом административном процедуром.⁶⁴⁸ Наиме, услед тржишно непоткрепљених ревалоризација извршених у периоду 20-тих година 20. века,⁶⁴⁹ информације обезбеђене употребом фер вредности сматране су „меким“, односно нереалним и променљивим.⁶⁵⁰ Тек 1965. године Мишљењем Одбора за рачуноводствене принципе бр. 6 „Статус изјава о рачуноводственим истраживањима“ (енгл. Accounting Principles Board – APB Opinion No. 6 „Status of Accounting Research Bulletins“) формализована је

⁶⁴⁶ Zeff, S.A. (1995). A perspective on the U.S. public/private-sector approach to the regulation of financial reporting. *Accounting Horizons*: 9(1), стр. 59.

⁶⁴⁷ Herrmann, D., Saudagaran, S.M., Thomas, W.B. (2006). The quality of fair value measures for property, plant and equipment. *Accounting Forum*: 30, стр. 43.

⁶⁴⁸ Walker, R.G. (1992). The SEC's ban on upward asset revaluations and the disclosure of current values. *Abacus*: 28(1), стр. 3-35.

⁶⁴⁹ Zeff, S.A. (1995). *Op. cit.*, стр. 59.

⁶⁵⁰ Schuetze, W.P. (2001). What are assets and liabilities? Where is true North? *Abacus*: 37(1), стр. 10.

ова одлука, односно декларативно је наведено да не треба повећавати вредност материјалних улагања изнад њихове набавне вредности.⁶⁵¹ Поменуто Мишљење бр. 6 стављено је ван снаге јула 2009. године.⁶⁵²

Инвеститорима су неопходне информације о фер вредности нето имовине на дан извештавања и о њеној промени (повећању или смањењу) у односу на претходни дан извештавања (на крају периода у односу на почетак периода). Према MPC 16 ревалоризовани износ материјалних улагања представља њихова „фер вредност на датум ревалоризације умањена за накнадну акумулирану амортизацију и накнадне акумулиране губитке због умањења вредности“.⁶⁵³ „Накнадно вредновање непокретности, постројења и опреме применом ове методе [методе ревалоризације] захтева да се на дан извештавања поновном проценом утврди њихова фер вредност. Поновном проценом утврђена фер вредност упоређује се са књиговодственом вредношћу имовине (вредност имовине на почетку године умањена за редовне и ванредне отписе током године) и уколико постоји значајна разлика међу њима, спроводи се поступак ревалоризације.“⁶⁵⁴ „Поступак ревалоризације материјалних улагања односи се на чин признавања вредности имовине утврђене поновном проценом по фер вредности на одређени дан.“⁶⁵⁵ Ако је утврђена фер вредност средства виша од његове неотписане књиговодствене вредности – за износ разлике повећава се вредност средства и повећавају се ревалоризационе резерве, а ако је утврђена фер вредност нижа од неотписане књиговодствене вредности средства – смањује се вредност средства за износ разлике и смањују се ревалоризационе резерве из претходних година ако постоје за износ разлике или дела разлике у случају да је вредност постојећих ревалоризационих резерви мања од утврђене разлике.⁶⁵⁶ У случају да ревалоризационе резерве формиране претходних година за конкретно средство не постоје, тада се разлика признаје као расход (губитак) у билансу успеха. Као расход се признаје и део разлике у случају да је вредност постојећих ревалоризационих резерви мања од утврђене разлике у вредности. У случају да је претходне пословне године дошло до смањења вредности средства које је признато као расход (односно губитак од

⁶⁵¹ Herrmann, D., Saudagaran, S.M., Thomas, W.B. (2006). *Op. cit.*, стр. 46.

⁶⁵² Интернет страница: <https://www.fasb.org/jsp/FASB/Page/PreCodSectionPage&cid=1176156405418#APB> (приступљено дана 12.10.2019)

⁶⁵³ MPC 16, параграф 31.

⁶⁵⁴ Шкарић-Јовановић, К. (2012б). *Op. cit.*, стр. 111-112.

⁶⁵⁵ Yao, D.F., Percy, M., Hu, F. (2015). *Op. cit.*, стр. 32.

⁶⁵⁶ Повећање или смањење ревалоризационих резерви као дела сопственог капитала утиче на исказивање сопственог капитала по фер вредности.

обезвређења) у билансу успеха, а да је у текућој години дошло до повећања вредности средства потребно је пратити следећи распоред догађаја: прво, признаће се као приход текуће године износ расхода (губитка) из претходне године, и друго, евентуални вишак разлике условиће формирање ревалоризационе резерве и повећање вредности средства.⁶⁵⁷

Битна информација коју нуди метода фер вредности корисницима финансијских извештаја јесте фер вредност материјалних делова сталне имовине и ревалоризационих резерви, а ако се користи бруто принцип (што је препоручљиво), тада ће бити доступне информације о бруто фер вредности материјалних улагања и фер вредности акумулираних отписа.⁶⁵⁸ Према МРС 16 постоје два начина за књиговодствено обухватање акумулиране амортизације.⁶⁵⁹ Први начин односи се на сразмерну измену акумулиране амортизације у односу на књиговодствену вредност средства, чиме се обезбеђује да књиговодствена вредност после ревалоризације буде једнака ревалоризованом износу средства. Другим речима, „ако је фер вредност средстава у односу на њихову неотписану књиговодствену вредност виша за 20%, тада ће за 20% бити повећана књиговодствена набавна вредност и до тог тренутка извршени отписи, тако да ће и неотписана вредност бити виша за 20%.“⁶⁶⁰ Други начин елиминише акумулирану амортизацију из бруто књиговодствене вредности, а неотписана вредност се повећава на ревалоризовани износ средства. Из приложеног се може видети да први начин задовољава захтеве за јасном презентацијом и даје могућност корисницима финансијских извештаја да стекну увид у то колики је степен отписаности материјалних улагања са ограниченим веком трајања. Ревалоризација материјалних облика сталне имовине врши се појединачно у складу са одредбама МРС 16, при чему се ревалоризује цела класа којој одређено средство припада, односно цела група средстава.⁶⁶¹ „[Свесно – А.А.] избегавање селективне ревалоризације спречава вредновање једног дела средстава по фер вредности, а другог по историјским трошковима у оквиру исте класе имовине“,⁶⁶² „што би угрозило исказну моћ података о њиховој вредности“.⁶⁶³ Поступак ревалоризације треба спроводити фреквентно у циљу

⁶⁵⁷ Крстић, Ј., Јездимировић, М., Ђукић, Т. (2019). *Op. cit.*, стр. 287.

⁶⁵⁸ Шкарић-Јовановић, К. (2012б). *Op. cit.*, стр. 112-113.

⁶⁵⁹ МРС 16, параграф 35.

⁶⁶⁰ Шкарић-Јовановић, К. (2012б). *Op. cit.*, стр. 112-113.

⁶⁶¹ МРС 16, параграф 36.

⁶⁶² Herrmann, D., Saudagaran, S.M., Thomas, W.B. (2006). *Op. cit.*, стр. 45.

⁶⁶³ Шкарић-Јовановић, К. (2012б). *Op. cit.*, стр. 112.

спречавања настанка материјалне разлике између постојеће вредности материјалних улагања у извештајима у односу на њихову фер вредност на крају извештајног периода.⁶⁶⁴ „У случају да није могуће фер вредност некретнина, постројења и опреме проценити на основу тржишног приступа, њено утврђивање је потребно извршити комбинацијом трошковног и приносног приступа.“⁶⁶⁵

Често за бројне ставке у оквиру материјалних улагања не постоји активно тржиште, што за последицу има потребу коришћења модела вредновања. „Коришћење модела вредновања с једне стране смањује поузданост утврђених фер вредности, а с друге стране повећава трошкове финансијског извештавања, будући да се често за утврђивање фер вредности одређених материјалних улагања морају ангажовати овлашћени процењивачи.“⁶⁶⁶ Процену фер вредности врше стручни проценитељи на основу прибављених доказа са тржишта. „Приликом ревалоризације материјалних улагања треба да се примени рачуноводствено знање, професионални суд и критичко мишљење.“⁶⁶⁷ Метода ревалоризације „доприноси очувању физичког капитала у складу са концептом одржања капитала, с обзиром да се за износ ревалоризације повећавају ревалоризационе резерве и капитал, а да већи трошкови амортизације умањују добит за расподелу, што доводи до повећања ликвидности кроз смањење одлива ликвидних средстава.“⁶⁶⁸ Ревалоризационе резерве као део капитала могу се трансформисати у добитак на два начина, кроз продају и коришћење средства на основу чијег повећања вредности су настале.⁶⁶⁹ Другим речима, оне нису расподељиве. Да би добици садржани у ревалоризационим резервама постали расподељиви, потребно је да се уновчи имовина на основу чијег повећања чије фер вредности су настали, што представља први начин реализације ревалоризационих резерви. „Тада се износ ревалоризационе резерве који припада датом средству преноси у целини на нераспоређену добит.“⁶⁷⁰ Други начин реализације (само дела, а не целог износа) ревалоризационих резерви односи се на разлику између виших трошкова амортизације

⁶⁶⁴ Yao, D.F., Percy, M., Hu, F. (2015). *Op. cit.*, стр. 35.

⁶⁶⁵ Андрић, М., Иваниш, М. (2017). *Op. cit.*, стр. 242.

⁶⁶⁶ Шкарић-Јовановић, К. (2012б). *Op. cit.*, стр. 114.

⁶⁶⁷ Gissel, J.L. (2016). A case of fixed asset accounting: Initial and subsequent measurement. *Journal of Accounting Education*: 37, стр. 61.

⁶⁶⁸ Рупић, Б., Бонић, Љ. (2015). *Op. cit.*, стр. 129.

⁶⁶⁹ Herrmann, D., Saudagaran, S.M., Thomas, W.B. (2006). *Op. cit.*, стр. 45.

⁶⁷⁰ Шкарић-Јовановић, К. (2012б). *Op. cit.*, стр. 114-115.

обрачунатих по фер вредности и нижих трошкова амортизације обрачунатих по историјској вредности средства која се преноси на нераспоређену добит.⁶⁷¹

МРС 40 „Инвестиционе некретнине“ за одмеравање после почетног признавања дозвољавају избор између методе фер вредности и методе историјског трошка (набавне вредности), с тим што се изабрани метод означава рачуноводственом политиком ентитета коју треба примењивати на све инвестиционе некретнине.⁶⁷² МРС 40 може утицати на политику ревалоризације јер захтева да се изолује инвестициона имовина од материјалних улагања пре имплементације ревалоризационог метода. Зато се ревидирани МРС 16 не односи на материјална улагања која се сматрају инвестицијама, што смањује опсег политике ревалоризације.⁶⁷³ „Добитак или губитак настао на основу промене фер вредности инвестиционе некретнине признаје се у билансу успеха за период у коме је настао.“⁶⁷⁴ Када расте цена некретнина на тржишту ентитет остварује значајне добитке по овом основу. Међутим, не треба сметнути с ума да ови добици нису праћени одговарајућим новчаним токовима, као ни то да је потребно на ове добитке платити порез. То значи да ако се врши расподела добити остварене по овом основу, тада долази до значајног погоршања финансијског положаја ентитета из два поменута разлога. Када пада цена некретнина на тржишту, исказују се губици по основу обезвређења који се не признају у пореском билансу, па се на тај начин плаћа већи износ пореза на добит.⁶⁷⁵

2.2. Допринос накнадног вредновања материјалних улагања по фер вредности развоју финансијског извештавања и пословању ентитета

Метода ревалоризације пружа информације о висини иницијалне, отписане и неотписане вредности имовине утврђене на основу фер вредности на дан извештавања. Примена методе ревалоризације води приказивању нижег финансијског резултата у билансу успеха услед виших трошкова амортизације и више вредности имовине и капитала у билансу стања у односу на вредности које би биле утврђене применом методе историјског трошка. Самим тим, виша вредност капитала води нижој стопи

⁶⁷¹ МРС 16, параграф 41.

⁶⁷² МРС 40, параграф 30. Интернет страница: www.mfin.gov.rs (приступљено дана 30.11.2019)

⁶⁷³ Видети: Missonier-Piera, F. (2007). *Op. cit.*, стр. 190; МРС 36, параграф 2. Интернет страница: www.mfin.gov.rs (приступљено дана 30.11.2019)

⁶⁷⁴ МРС 40, параграф 35.

⁶⁷⁵ Рупић, Б., Бонић, Љ. (2015). *Op. cit.*, стр. 130.

задужености и нижој стопи приноса на сопствени капитал. Недостатак методе ревалоризације у односу на методу историјског трошка огледа се у трошковима.⁶⁷⁶ Метода ревалоризације захтева спровођење сложених поступака који, пак, за последицу имају повећање трошкова примене методе. Позитивне стране примене методе ревалоризације огледају се у смањењу информационе асиметрије, побољшању имовинског и финансијског положаја ентитета, стварању основе за повољније услове задуживања, спречавању одлива средстава из ентитета и настанка његовог финансијског колапса, као и унапређивању квалитативних карактеристика рачуноводствених информација.

Метода ревалоризације доприноси смањењу информационе асиметрије, јер води релевантним прилагођавањима књиговодствене вредности у односу на њену фер вредност. Без обзира да ли је у питању повећање или смањење књиговодствене вредности материјалних улагања, корисност информација за инвеститоре се повећава употребом концепта фер вредности.⁶⁷⁷ Инвеститори имају веће могућности да схвате релације између извршених улагања и остварених приноса, што резултира поузданијом проценом будућих перформанси пословног ентитета.⁶⁷⁸ Истраживања објављена у бројним студијама у Великој Британији и Аустралији потврдила су да вредновање материјалних улагања по фер вредности доприноси објашњењу односа између приноса на уложени капитал и тржишних кретања (цена), као и да унапређује прецизност предвиђања будућих резултата.⁶⁷⁹ Повећање вредности материјалних улагања изнад њихове набавне вредности повезано је са тржишним ценама чиме се омогућује реалније предвиђање будућих резултата.⁶⁸⁰

Већа фер вредност у односу на књиговодствену вредност означава позитивне ефекте процене материјалних улагања који имају за последицу повећање њихове вредности, с једне стране, и ревалоризационих резерви, с друге стране. Другим речима, метода ревалоризације доприноси повећању активе и пасиве биланса стања, односно побољшању имовинског и финансијског положаја пословног ентитета. Пошто позитивни ефекти процене за последицу имају формирање или повећање ревалоризационих резерви, долази до повећања сопственог капитала. Тиме се

⁶⁷⁶ Шкарић-Јовановић, К. (2012б). *Op. cit.*, стр. 116.

⁶⁷⁷ Missonier-Piera, F. (2007). *Op. cit.*, стр. 190.

⁶⁷⁸ Шкарић-Јовановић, К. (2012б). *Op. cit.*, стр. 113.

⁶⁷⁹ Видети: Herrmann, D., Saudagaran, S., Tomas, W. (2006). *Op. cit.*, стр. 53.

⁶⁸⁰ Herrmann, D., Saudagaran, S.M., Thomas, W.B. (2006). *Op. cit.*, стр. 56.

побољшава однос капитала и обавеза, на основу чега закључујемо да позитивни ефекти процене смањују степен задужености пословног ентитета. Менаџери ће покушати да убеди кредиторе у релевантност информација из финансијских извештаја користећи као аргумент употребу методе ревалоризације за накнадно вредновање материјалних улагања.⁶⁸¹ Наиме, кредитори користе рачуноводствене информације да анализирају финансијски положај ентитета и да процене ризик који преузимају при одобравању кредита. Повећање вредности материјалних улагања изнад њихове набавне вредности користи се као метод за сигнализацију додатног капацитета задуживања и повећање кредитног рејтинга. Такође, каматна стопа је нижа за ентитете који врше повећање вредности материјалних улагања у складу са методом ревалоризације.⁶⁸² На пример, истраживања показују да ће банке у Немачкој гарантовати значајно веће износе кредита ентитетима који у својим финансијским извештајима приказују материјална улагања по фер вредности уместо по историјским трошковима.⁶⁸³ „Раст фер вредности материјалних улагања, по правилу, представља један од поузданих индикатора успешног пословања привредног друштва у будућности.“⁶⁸⁴ Истраживање Асбауха и Олсона (Ashbaugh, Olsson)⁶⁸⁵ показује да је употреба методе ревалоризације за вредновање материјалних улагања и признавање њихове више вредности од набавне од стране ентитета који користе МРС уобичајена пракса. Чак 13 од 19 ентитета у обухваћеном узорку су примењивала метод ревалоризације. На крају пословног живота ентитета, односно у случају када ентитет ликвидира своје пословање и своди стање вредности имовине, информације добијене методом ревалоризације могу да послуже за благовремено доношење одлука.

Могућност коришћења реализованих ревалоризационих резерви приликом продаје средства представља још један аргумент у прилог процени материјалних улагања по фер вредности.⁶⁸⁶ Као што смо у раду већ навели, ревалоризационе резерве нису расподељиве, у чему је предност обухватања позитивних ефеката процене материјалних улагања путем њих. Да је, којим случајем, било прописано да се

⁶⁸¹ Missonier-Piera, F. (2007). *Op. cit.*, стр. 191.

⁶⁸² Missonier-Piera, F. (2007). *Op. cit.*, стр. 202.

⁶⁸³ Nichols, L.M., Buerger, K.H. (2002). An investigation of the effect of valuation alternatives for fixed assets on the decision of statement users in the USA and Germany. *Journal of International Accounting, Auditing and Taxation*: 11, стр. 155-163.

⁶⁸⁴ Шкарић-Јовановић, К. (2012б). *Op. cit.*, стр. 113.

⁶⁸⁵ Ashbaugh, H., Olsson, P. (2002). An exploratory study of the valuation properties of cross-listed firms' IAS and U.S. GAAP earnings and book values. *The Accounting Review*: 77(1), стр. 122.

⁶⁸⁶ Рупић, Б., Бонић, Љ. (2015). *Op. cit.*, стр. 130-131.

позитивни ефекти процене материјалних улагања обухватају о оквиру добитка, чија се расподела може извршити, озбиљно би био угрожен опстанак и наставак пословања многих ентитета. Другим речима, ревалоризовани износи изнад набавне вредности не утичу на износ прихода, већ на повећање трошкова амортизације (који се базирају на ревалоризованом износу).⁶⁸⁷ На овај начин, делимично је уважен принцип реализације, који захтева да тржишна верификација буде једини основ за признавање прихода. Реализација ревалоризационих резерви остварује се продајом средства на основу чијег повећања вредности су настале. У случају негативних тржишних промена и настанка губитка од умањења вредности средства, овај губитак се „одмах признаје у билансу успеха“ ако се материјална улагања накнадно не вреднују методом ревалоризације.⁶⁸⁸ То значи да метода ревалоризације спречава утицај наглих негативних промена на резултат и обезбеђује одређено време за утврђивање трајности такве промене без негативног психолошког дејства на акционаре, инвеститоре, повериоце, кредиторе и остале интересне групе.

Када се размотри релевантност и поузданост информација о вредностима материјалних улагања утврђених путем методе ревалоризације можемо извући закључак да постоји сврсисходност њене употребе у пракси. Концепт фер вредности је супериорнија основа од концепта историјског трошка за потребе вредновања материјалних улагања посматрано са аспекта свих квалитативних карактеристика уз изузетак обележја проверљивости.⁶⁸⁹ Пошто смо у тексту већ помињали допринос методе ревалоризације успеху у предвиђању будућих резултата, смањењу информационе асиметрије и обезбеђивању неутралности и веродостојне презентације информација, у наставку ћемо се сконцентрисати на компаративност и проверљивост информација добијених путем методе ревалоризације.

Проверљивост је једина квалитативна карактеристика која фаворизује концепт историјског трошка.⁶⁹⁰ С једне стране, поузданост фер вредности је за неке категорије имовине високо проверљива, док је за друге врло субјективног карактера. На пример, фер вредност већине инвестиционих некретнина сматра се разумно проверљивом величином која обезбеђује релевантне информације корисницима финансијских извештаја. Такође, материјалну имовину чија се фер вредност може проценити од

⁶⁸⁷ Herrmann, D., Saudagaran, S.M., Thomas, W.B. (2006). *Op. cit.*, стр. 45.

⁶⁸⁸ MPC 36, параграф 60.

⁶⁸⁹ Herrmann, D., Saudagaran, S.M., Thomas, W.B. (2006). *Op. cit.*, стр. 45.

⁶⁹⁰ Herrmann, D., Saudagaran, S.M., Thomas, W.B. (2006). *Op. cit.*, стр. 43.

стране независних процењивача по разумним трошковима чине управне зграде, транспортна опрема, комунална инфраструктура, минералне резерве и шуме.⁶⁹¹ С друге стране, концепт историјског трошка не доприноси неутралности информација због своје изразите склоности ка примени принципа конзервативизма. Истраживања су показала да добици и губици остварени продајом материјалних улагања која су вреднована по историјском трошку могу бити употребљени за манипулативне активности управљања резултатом. Зато се сматра да традиционални аргументи у вези веће поузданости имовине и резултата вреднованих концептом историјског трошка могу бити преиспитивани.⁶⁹²

Концепт фер вредности обезбеђује да материјална улагања набављена у различитим периодима буду вреднована на компаративној бази. Насупрот њему, концепт историјског трошка не омогућује идентификовање сличности и разлика између вредности појединих материјалних ставки сталне имовине. Наиме, рачуноводство историјског трошка приказује набавне вредности или њихове неамортизоване резидуале из различитих периода са различитом куповном моћи. Другим речима, историјске вредности умањују компаративност цифара наведених у финансијским извештајима,⁶⁹³ у чему се још једном огледа сав потенцијал примене концепта фер вредности за вредновање материјалних улагања.

2.3. Недостаци и изазови накнадног вредновања материјалних улагања по фер вредности

Сагледавајући примену методе ревалоризације са различитих аспеката утврђује се постојање знатног броја изазова који се намећу као камен спотицања када се говори о потенцијалима њене шире употребе. Зато није чудно што су пре успостављања права избора између историјске и фер вредности за накнадно вредновање материјалних улагања (односно пре ревидирања MPC 16) бројне развијене државе (Аустралија, Белгија, Велика Британија, Француска, Шпанија, Хонгконг, Италија, Јапан, Нови Зеланд, Холандија и Швајцарска) законима који су покривали област рачуноводства дозвољавале, само под одређеним условима и у изузетним случајевима, повећање вредности материјалних улагања изнад њихове набавне вредности (без претходних

⁶⁹¹ Herrmann, D., Saudagaran, S.M., Thomas, W.B. (2006). *Op. cit.*, стр. 56.

⁶⁹² Herrmann, D., Saudagaran, S.M., Thomas, W.B. (2006). *Op. cit.*, стр. 57.

⁶⁹³ Herrmann, D., Saudagaran, S.M., Thomas, W.B. (2006). *Op. cit.*, стр. 57.

отписа) на основу одлуке менаџера, док је ово повећање било строго забрањено у Канади и САД.⁶⁹⁴ Слабе стране примене методе ревалоризације сагледаваћемо са аспекта биланса стања, биланса успеха, биланса токова готовине и принципа конзервативизма.

Гледано са аспекта биланса стања метод ревалоризације у случају повећања (смањења) вредности материјалних улагања доводи до повећања (смањења) укупне активе и укупне пасиве. Промене вредности материјалних улагања на тржишту немају велики интензитет, бар не у кратком периоду. Међутим, „чак и ако се претпостави да су фер вредности свих имовинских предмета који припадају материјалним улагањима утврђене тако да су потпуно поуздане“,⁶⁹⁵ оне имају поуздану висину само на дан извештавања. Промене на тржишту могу да настану услед непредвиђених околности и могу довести до тога да вредност материјалних улагања и висина ревалоризационих резерви (утврђена на бази њих) презентоване у билансу на крају извештајног периода протоком времена смање своју релевантност и постану недовољно поуздане величине. Штавише, нереализовани добици садржани у ревалоризационим резервама могу се услед пада фер вредности средстава претворити у губитке. Информације из финансијских извештаја које не одражавају економску стварност ентитета, без обзира на примену метода ревалоризације, нису погодне за коришћење у сврхе пословног одлучивања. Познато је да се ревалоризационе резерве које су формиране на основу процене вредности материјалних улагања „не могу користити пре отуђења односних средстава. Када се средство прода, расходује, поклони, размени или на неки други начин отуђи, припадајући износ ревалоризационих резерви се може пренети на нераспоређену добит.“⁶⁹⁶ Постоји изузетак од овог правила и он се односи на допуштен пренос дела ревалоризационих резерви, који представља разлику амортизације обрачунате на основу ревалоризоване вредности и амортизације обрачунате на основу набавне вредности, на нераспоређену добит. У питању је део ревалоризационих резерви који се односи на дати извештајни период. Уколико се пренос дела ревалоризационих резерви на добитак спроводи сваког периода током века трајања средства, ствара се могућност да оне буду расподељиване власницима. Међутим, уколико акционари и менаџери претендују на дугорочно пословање ентитета и на тој

⁶⁹⁴ Missonier-Piera, F. (2007). *Op. cit.*, стр. 186.

⁶⁹⁵ Шкарић-Јовановић, К. (2012б). *Op. cit.*, стр. 114-115.

⁶⁹⁶ Неговановић, М. (2007). Процена основних средстава по фер вредности – да или не? *Привредни савешник*: 22-23, стр. 186.

основи остваривање добитка, онда се они неће одлучити за ову солуцију реализације дела ревалоризационих резерви, јер она директно утиче на смањење одрживости капитала ентитета. У случају да се акционари одреде на превентивну заштиту свог пословања, пренос ревалоризационих резерви на нераспоређени добитак биће извршен на крају животног века средства на основу чије вредности су резерве формиране.⁶⁹⁷ Супротно од бројних рачуноводствених избора који могу убрзати или одложити признавање добитка (на пример, путем дискреционог права менаџмента), ефекти ревалоризације на финансијске извештаје, под осталим непромењеним околностима, не могу се изменити временом. Штавише, повећање вредности имовине може имати суштински ефекат на информације у финансијским извештајима.⁶⁹⁸ Такође, правила МРС/МСФИ⁶⁹⁹ не дозвољавају да се ревалоризација спроведе изоловано (само на одређену имовину) већ мора бити обухваћена сва имовина одређене класе, „што само повећава укупну вредност која је укључена у ову проблематику“.⁷⁰⁰

Са аспекта биланса успеха виши трошкови амортизације утичу на смањење исказаног резултата у билансу успеха. Услед повећања вредности материјалних улагања, у будућим обрачунским периодима биће исказивана виша основица за амортизацију која, природно, условљава више трошкове амортизације. На тај начин, у будућим билансима успеха исказиваће се нижи резултат. Индиректни ефекти који могу настати из дугорочног утицаја ревалоризације на финансијске извештаје ентитета односе се на одлуке инвеститора и акционара по питању заинтересованости за поседовање акција ентитета.⁷⁰¹ Пошто модел фер вредности за нефинансијску имовину захтева бројне инпуте и моделе базиране на менаџерским претпоставкама у случају непостојања активних тржишта, постоји велики ризик везан за прецизност процене вредности због чега менаџери имају могућност да манипулишу резултатом.⁷⁰²

Утицај примене методе ревалоризације за накнадно вредновање материјалних улагања на биланс токова готовине не постоји, с обзиром на то да вредновање материјалних улагања по фер вредности не утиче на новчане токове ентитета нити на његову ликвидност и солвентност.⁷⁰³ Барем тако привидно изгледа. У случају да се

⁶⁹⁷ Шкарић-Јовановић, К. (2012б). *Op. cit.*, стр. 115.

⁶⁹⁸ Missonier-Piera, F. (2007). *Op. cit.*, стр. 186.

⁶⁹⁹ МРС 16, параграф 36.

⁷⁰⁰ Missonier-Piera, F. (2007). *Op. cit.*, стр. 186.

⁷⁰¹ Missonier-Piera, F. (2007). *Op. cit.*, стр. 186.

⁷⁰² Bratten, V., Milici Gaynor, L., McDaniel, L., Montague, N.R., Sierra, G.E. (2013). *Op. cit.*, стр. 7-44.

⁷⁰³ Рупић, Б., Бонић, Љ. (2015). *Op. cit.*, стр. 131-132.

делови ревалоризационих резерви преносе на нераспоређену добит, па се на тој основи расподељују акционарима, тада долази до реалног одлива средстава из ентитета, што може утицати на погоршање стања његове ликвидности и солвентности.

Примена методе ревалоризације за накнадно вредновање материјалних улагања је у колизији са принципом конзервативизма и њему подређеним принципом реализације и принципом ниже вредности. Принцип ниже вредности захтева исказивање ниже вредности имовине (између набавне вредности, односно цене коштања и тржишне вредности) у активи биланса стања, што је супротно у односу на захтеве процењивања методом ревалоризације, која има потенцијал да имовину исказује и по вредности вишој од набавне вредности (цене коштања). Такође, накнадно вредновање материјалних улагања по фер вредности изискује превремено признавање добитака који нису потврђени на тржишту, што није у духу принципа реализације. Овде се, пре свега, мисли на пренос дела ревалоризационих резерви на нераспоређени добитак, што смо у претходним редовима описивали.

Резултати истраживања спровеног у ЕУ 2007. године указују да је примена методе историјског трошка заступљенија од методе ревалоризације за накнадно вредновање материјалних улагања.⁷⁰⁴ У периоду од 1996. године до 2002. године спроведено је истраживање⁷⁰⁵ на кинеским ентитетима, који своје хартије од вредности котирају на Њујоршкој берзи и који за основу састављања финансијских извештаја користе МРС, а затим врше њихово прилагођавање америчким националним рачуноводственим стандардима. Циљ истраживања био је утврђивање разлика између финансијских извештаја састављених на бази ове две групе рачуноводствених стандарда. Резултати овог истраживања указују да постоје „значајне разлике између нето добитка и нето имовине утврђених на бази МРС и америчких националних рачуноводствених стандарда“. Генерално, нето добитак на бази МРС био је нижи, док је нето имовина на бази МРС била виша у односу на нето добитак и нето имовину исказаних у складу са америчким националним рачуноводственим стандардима. Најзначајнијим узроком ових разлика сматра се ревалоризација некретнина, постројења и опреме коју су МРС у овом периоду допуштале као могућност насупрот америчким националним рачуноводственим стандардима. Коришћењем модела фер

⁷⁰⁴ Рупић, Б., Бонић, Љ. (2015). *Op. cit.*, стр. 132.

⁷⁰⁵ Haverty, J.L. (2006). Are IFRS and U.S. GAAP converging? Some evidence from People's Republic of China companies listed on the New York Stock Exchange. *Journal of International Accounting, Auditing and Taxation*: Vol.15, Issue 1, стр. 68-69.

вредности многе кинеске компаније су повећале вредност материјалних улагања, а самим тим и нето имовине у билансу стања састављеним на бази МРС. Повећање вредности материјалних улагања допринело је повећању годишњих квота амортизације и самим тим повећању укупних расхода, што је резултирало смањивањем нето добитка у билансу успеха.

Примена методе ревалоризације узрокује стварање трошкова који се односе на процењивање фер вредности материјалних улагања од стране овлашћених процењивача, чији, пак, поступак вредновања треба да буде верификован од стране ревизора. Високе трошкове накнада процењивачима и ревизорима треба очекивати, посебно где ревизори треба да дају мишљење о валидности претпоставки коришћених у случају интерне процене фер вредности материјалних улагања. Такође, постоје одређени трошкови које је тешко мерити и који су резултат времена проведеног у преговорима између ревизора и менаџмента о признавању поступка вредновања материјалних улагања.⁷⁰⁶

Због свих напред наведених разлога, а посебно због „објективности својих података која се огледа у чињеници да су набавна вредност и цена коштања поткрепљене одговарајућом документацијом“,⁷⁰⁷ метода историјског трошка није напуштена. Штавише, сматра се разумним да се књиговодствена вредност материјалних улагања утврђена применом историјског трошка сматра релевантном све док не одступа битно од њихове фер вредности.⁷⁰⁸ Једино што остаје као питање јесте која разлика између књиговодствене и фер вредности се може сматрати материјалном?

2.4. Накнадно вредновање нематеријалних и дугорочних финансијских улагања по фер вредности

Промене које имају утицај на висину фер вредности материјалних улагања нису претерано учестале као што су промене фер вредности финансијских средстава. Учесталије промене вредности одређених ставки чине утврђену фер вредност врло непоузданом. Фер вредност тих ставки, и на основу њих формираних ревалоризационих резерви (када су у питању нематеријална улагања) или добитака (када су у питању дугорочна финансијска улагања), поуздана је само на дан

⁷⁰⁶ Missonier-Piera, F. (2007). *Op. cit.*, стр. 191.

⁷⁰⁷ Рупић, Б., Бонић, Љ. (2015). *Op. cit.*, стр. 132.

⁷⁰⁸ Шкарић-Јовановић, К. (2012б). *Op. cit.*, стр. 114.

извештавања. Протоком времена она постаје непоуздана, односно неусклађена са приликама на тржишту, чиме информације о величини нематеријалних и дугорочних финансијских улагања, и на њиховој основи формираних ревалоризационих резерви и добитака изражених у финансијским извештајима, постају недовољно релевантне за пословно одлучивање. Стога, „досадашња пракса у Европској унији показује да се фер вредност најчешће користи за вредновање некретнина.“⁷⁰⁹ Из овог разлога није прављена паралела између историјске и фер вредности за вредновање нематеријалних и дугорочних финансијских улагања. То не значи да нећемо поменути релевантне стандарде који се баве тематиком вредновања ових облика сталне имовине.

МРС 38 „Нематеријална улагања“ даје могућност коришћења методе ревалоризације за накнадно вредновање нематеријалних облика сталне имовине.⁷¹⁰ Приликом ревалоризације фер вредност нематеријалне имовине утврђује се позивањем на активно тржиште.⁷¹¹ Међутим, активно тржиште за велики број нематеријалних облика сталне имовине не постоји, па „практична примена овог метода није честа“.⁷¹² Неопипљив карактер овог вида сталне имовине и утицај бројних психолошких и социолошких фактора чини поступак њиховог вредновања сложеним. Постоји више метода процена вредности појединих ставки нематеријалних улагања. На пример, за процену вредности марке најпогодније су приносне методе процене, док је метода уштеде у тантијема најзаступљенија, мада се могу користити још и метода вишка приноса и метода инкременталног новчаног тока.⁷¹³

Рачуноводствени стандарди разрадили су тематику вредновања дугорочних финансијских улагања у оквиру МРС 28 „Инвестиције у придружене ентитете и заједничке подухвате“, МРС 39 „Финансијски инструменти: признавање и одмеравање“ и МСФИ 9 „Финансијски инструменти“.⁷¹⁴ Пошто трговинске активности на одређеним тржиштима, као и трговина појединим финансијским инструментима, могу бити врло ниске прикупљене тржишне информације често нису довољне. Тада се за прикупљање информација о фер вредности користе алтернативни извори, као што су

⁷⁰⁹ Шкарић-Јовановић, К. (2012б). *Op. cit.*, стр. 114.

⁷¹⁰ МРС 38, параграф 72. Интернет страница: www.mfin.gov.rs (приступљено дана 30.11.2019)

⁷¹¹ МРС 38, параграф 75.

⁷¹² Шкарић-Јовановић, К. (2012б). *Op. cit.*, стр. 111.

⁷¹³ Видети: Спасић, Д. (2012). Процена вредности марке – могућности вредновања и признавања у финансијским извештајима. У: *Значај рачуноводства, ревизије и финансија у процесу превађања економске кризе*. Бања Лука: Савез рачуновођа и ревизора Републике Српске, 16. Међународни конгрес, Бања Врућица, стр. 259.

⁷¹⁴ Видети: МРС 28, МРС 39 и МСФИ 9. Интернет страница: www.mfin.gov.rs (приступљено дана 30.11.2019)

симулација хипотетичких тржишта или математичко моделовање, чија се поузданост може довести у питање.⁷¹⁵

Ревалоризационе резерве сачињене су од нереализованих добитака насталих на основу повећања фер вредности материјалних и нематеријалних улагања. Њихово смањење значи смањење фер вредности ових ставки сталне имовине. Поступак ревалоризације материјалних и нематеријалних облика сталне имовине „не доводи до непосредног смањења осталог укупног резултата, а то значи и сопственог капитала“.⁷¹⁶ Другим речима, повећање или смањење вредности материјалних и нематеријалних улагања не утиче директно на повећање или смањење успешности пословања ентитета, док тај потенцијал имају дугорочна финансијска улагања чији утицај на остваривање добитака или губитака захтева детаљно проучавање и пажљиво руковање овом видом сталне имовине.

* * *

Вредност сталне имовине, а нарочито материјалних улагања има велики утицај на вредност укупне имовине пословног ентитета. Њихов дуг корисни век подразумева већу вероватноћу да ће постојати разлика између њихове књиговодствене и тржишне вредности. Из овог разлога проистиче потреба за накнадним вредновањем материјалних улагања која има за циљ утврђивање њихове вредности на дан извештавања. Теоријска излагања и резултати бројних истраживања приказани у овом делу рада показали су да метода историјског трошка и метода ревалоризације имају своје добре и слабе стране. Примена ове две методе заснива се на два супротна концепта финансијског извештавања, па њихова примена за вредновање материјалних улагања резултира различитим вредностима ове ставке сталне имовине, што доводи до исказивања различитог финансијског положаја и успешности пословања ентитета.

⁷¹⁵ Рупић, Б., Бонић, Љ. (2015). *Op. cit.*, стр. 130.

⁷¹⁶ Шкарић-Јовановић, К. (2015б). *Op. cit.*, стр. 334.

ПЕТИ ДЕО

ЕМПИРИЈСКО ИСТРАЖИВАЊЕ

ЕМПИРИЈСКО ИСТРАЖИВАЊЕ

Последњи део докторске дисертације посвећен је спровођењу емпиријског истраживања које ће доказима поткрепити или, пак, оповргнути мишљења изнета у претходна четири теоријска дела рада. Постављене хипотезе проверавају се применом методологије која је карактеристична за област друштвених наука. Применом нумеричких и графичких метода из оквира дескриптивне статистике утврђују се правилности понашања групе (скупа) података. За прикупљање података користимо метод узорка чија се репрезентативност обезбеђује узимањем у обзир природе проблема, циља истраживања и расположивих могућности прикупљања података. Истраживање се спроводи на бази објављених појединачних и консолидованих финансијских извештаја ентитета са Београдске берзе за период од три године (2016-2018). У наш узорак улазе ентитети чије су хартије од вредности котиране на Примарном листингу, Стандардном листингу и Отвореном тржишту.

Сматрамо неопходним да се најпре пружи кратак осврт на регулативу финансијског извештавања и развој тржишта капитала у Републици Србији (у оквиру прве две целине овог поглавља) у циљу бољег разумевања институционалног окружења и његових импликација на истраживачке хипотезе. Свакако, главно тежиште овог одељка односи се на презентовање резултата истраживања на дефинисаном узорку (у оквиру последње две целине). С тим у вези, пети део рада садржински обухвата следеће целине:

- ✓ Регулатива финансијског извештавања у Републици Србији
- ✓ Развој тржишта капитала у Републици Србији
- ✓ Дефинисање узорка и опис истраживања
- ✓ Резултати истраживања

1. Регулатива финансијског извештавања у Републици Србији

У Републици Србији посебним законима уређене су област рачуноводства, *Законом о рачуноводству*, и област ревизије, *Законом о ревизији*. Тренутно важећи закони из ове две области донети су у октобру 2019. године, са почетком примене од 01. јануара 2020. године („Службени гласник Републике Србије“ бр. 73/2019). Након напуштања друштвеног система самоуправног социјализма, закони којима је била регулисана рачуноводствена материја доношени су 1989, 1993, 1996, 2002, 2006. и 2013. године, тако да новодонети закон представља седми закон у тридесетогодишњем пост-социјалистичком периоду којим се уређује област рачуноводства. Претходно наведени закони имали су више измена и допуна (на пример, измене *Закона о рачуноводству и ревизији* из 2006. године вршене су 2009. и 2011. године). Такође, треба поменути да су се међусобно условљене области рачуноводства и ревизије до 2013. године правно обухватале једним законом, док се од 2013. године правно уређивање ових области раздваја посебним законима. Обзиром да је „рачуноводство основа, а ревизија само један од елемената надоградње једног те истог система финансијског извештавања“, ⁷¹⁷ оваквим приступом беспотребно долази до поделе целовитог процеса финансијског извештавања на два регулаторна подручја.

Усвајањем *Закона о рачуноводству и ревизији* 2002. године држава је увела обавезу примене МРС приликом састављања и обелодањивања финансијских извештаја. Њихова практична примена почела је 01.01.2003. године за финансијске институције, односно 01.01.2004. године за привредна друштва. „МРС нису надређени националним законодавствима земаља чланица, већ се њихова примена препоручује ако је компатибилна са правним системом сваке од земаља чланица. Према томе, они не укидају националне прописе, већ предвиђају усаглашавање националног законодавства са МРС, уколико за то постоје услови.“⁷¹⁸ У смислу *Закона о рачуноводству*⁷¹⁹ МСФИ обухватају Концептуални оквир за финансијско извештавање, МРС, МСФИ и тумачења издата од стране Комитета за тумачење рачуноводствених

⁷¹⁷ Ђукић, Т., Павловић, М. (2014). *Op. cit.*, стр. 110.

⁷¹⁸ „Ниједна држава оснивач Одбора за МРС није заменила одредбе националног трговачког права којима се регулише закључивање пословних књига и полагање рачуна непосредном применом МРС, нито то норме ових стандарда захтевају.“ Видети: Ранковић, Ј., Илић, Г. (2004). МСФИ 1 – примена први пут. *Sekos in – Informator*: 14/04, стр. 77.

⁷¹⁹ „Службени гласник Републике Србије“ бр. 73/2019, Закон о рачуноводству, члан 2, став 4. Интернет страница: www.mfin.gov.rs (приступљено дана 11.01.2020)

стандарда, чији је превод утврдило и објавило министарство надлежно за послове финансија. МСФИ се примењује за „признавање, вредновање, презентацију и обелодањивање позиција у финансијским извештајима великих правних лица, правних лица која имају обавезу састављања консолидованих финансијских извештаја (матичних правних лица) и јавних друштава, односно друштава која се припремају да постану јавна (у складу са законом којим се уређује тржиште капитала, независно од величине)“.⁷²⁰

„За признавање, вредновање, презентацију и обелодањивање позиција у финансијским извештајима, мала и средња правна лица примењују МСФИ за МСП“, а микро правна лица и друга правна лица примењују „подзаконски акт који доноси министар надлежан за послове финансија, а који се заснива на општим рачуноводственим принципима“, уз дату могућност избора примене МСФИ, односно МСФИ за МСП или МСФИ, респективно.⁷²¹ Овом приликом треба нагласити да постоји значајно одступање по питању захтева за применом МСФИ у нашој држави у односу на друге, нарочито државе развијене тржишне привреде. Тако, на пример, државе ЕУ нису прихватиле МСФИ за појединачне финансијске извештаје, већ само за консолидоване финансијске извештаје, односно потребу усклађивања са МСФИ имају само матична правна лица у ЕУ, док је у нашој држави усклађивање са МСФИ облигаторног карактера за одређена (у претходном редовима наведена) правна лица, а опционог карактера за сва остала правна лица.

У нашој држави МСФИ 13 „Одмеравање фер вредности“ се примењује од финансијских извештаја за 2014. годину „с обзиром на то да је превод овог стандарда објављен у марту 2014. године на сајту Министарства финансија Републике Србије“.⁷²² Од финансијских извештаја за 2014. годину резултати ревалоризације извршени у складу са МСФИ 13 исказују се у посебном извештају који носи назив „Извештај о осталом резултату“ и који је постао део годишњег закључка. „Примена рачуноводства фер вредности у нашој земљи условила је и промену форме, садржаја и броја финансијских извештаја, при чему новину представља извештај о осталом резултату у коме се приказују ставке прихода и расхода које нису признате у билансу успеха већ се признају у оквиру капитала.“⁷²³

⁷²⁰ „Службени гласник Републике Србије“ бр. 73/2019, Закон о рачуноводству, члан 24.

⁷²¹ „Службени гласник Републике Србије“ бр. 73/2019, Закон о рачуноводству, чланови 25 и 26.

⁷²² Рупић, Б., Бонић, Љ. (2015). *Op. cit.*, стр. 133.

⁷²³ Рупић, Б., Бонић, Љ. (2015). *Op. cit.*, стр. 142.

Општи рачуноводствени принципи (начела) обухваћени су чланом 23 *Закона о рачуноводству* у коме се наводи да позиције из финансијских извештаја треба да буду вредноване у складу са „претпоставком да правно лице, односно предузетник, послује континуирано, да се рачуноводствене политике и основе за вредновања примењују доследно из године у годину и да се признавање и вредновање врши уз примену принципа опрезности“.⁷²⁴ У оквиру принципа опрезности истиче се да је „могуће признати само добит која се оствари до датума биланса; да се у билансу стања приказују обавезе настале у току текуће или претходних пословних година, чак и уколико такве обавезе постану евидентне само између датума биланса стања и датума одобрења за обелодањивање финансијских извештаја; да се у обзир узимају сва обезвређења, без обзира да ли је резултат пословне године добитак или губитак и да се у обзир узимају сви приходи и расходи који се односе на пословну годину без обзира на датум њихове наплате, односно исплате; да се компоненте имовине и обавеза вреднују посебно; да је забрањено пребијање између ставки активе и пасиве или између ставки прихода и расхода; да биланс отварања за сваку пословну годину мора да буде једнак билансу затварања за претходну пословну годину; да се ставке биланса успеха и биланса стања обрачунавају и презентују узимајући у обзир суштину предметне трансакције или предметног посла; и да се износи признати у билансу стања и билансу успеха израчунавају на обрачунској основи коришћењем принципа узрочности прихода и расхода“. Одступања од општих рачуноводствених принципа „дозвољена су само у случајевима примене појединих МСФИ, односно МСФИ за МСП, при чему, разлози због којих настају одступања и оцена њихових ефеката на имовину, обавезе, финансијску позицију и добитак или губитак правног лица, односно предузетника морају бити обелодањени у напоменама уз финансијске извештаје.“

Према *Закону о рачуноводству*⁷²⁵, редован годишњи финансијски извештај великих правних лица, средњих правних лица, правних лица која имају обавезу састављања консолидованих годишњих финансијских извештаја (матична правна лица) и јавних друштава, односно друштава која се припремају да постану јавна обухвата: „биланс стања, биланс успеха, извештај о осталом резултату, извештај о променама на капиталу, извештај о токовима готовине и напомене уз финансијске извештаје“. Консолидовани годишњи финансијски извештај обухвата: „консолидовани биланс

⁷²⁴ „Службени гласник Републике Србије“ бр. 73/2019, Закон о рачуноводству, члан 23.

⁷²⁵ „Службени гласник Републике Србије“ бр. 73/2019, Закон о рачуноводству, члан 29, став 5.

стања, консолидовани биланс успеха, консолидовани извештај о осталом резултату, консолидовани извештај о променама на капиталу, консолидовани извештај о токовима готовине, консолидоване напомене уз финансијске извештаје“.⁷²⁶ Према *Закону о ревизији*⁷²⁷ друштво за ревизију је дужно да састави ревизорски извештај о извршеној законској ревизији у складу са Међународним стандардима ревизије (МСР) и одредбама овог закона. „Законска ревизија је обавезна за редовне годишње финансијске извештаје великих правних лица, средњих правних лица (разврстаних у складу са законом којим се уређује област рачуноводства), јавних друштава (у складу са законом којим се уређује тржиште капитала, независно од њихове величине), и свих осталих правних лица, односно предузетника чији укупан приход остварен у претходној пословној години прелази 4.400.000 евра у динарској противвредности. Законска ревизија консолидованих финансијских извештаја обавезна је за матична правна лица која састављају консолидоване финансијске извештаје (у складу са законом којим се уређује област рачуноводства).“⁷²⁸ Ревизија финансијских извештаја правних лица и других субјеката који нису напред наведени јесте добровољна ревизија.

„Свака модификација рачуноводствених правила снажна је индикација промене рачуноводственог менталитета пословног ентитета.“⁷²⁹ Претходни цитат може се односити како на државу тако и на појединца. Оно што можемо, свакако, закључити јесте да је српски рачуноводствени менталитет у транзицији, ако, уопште, постоји у правом смислу те речи.

⁷²⁶ „Службени гласник Републике Србије“ бр. 73/2019, Закон о рачуноводству, члан 31, став 8.

⁷²⁷ „Службени гласник Републике Србије“ бр. 73/2019, Закон о ревизији, члан 39. Интернет страница: www.mfin.gov.rs (приступљено дана 11.01.2020)

⁷²⁸ За прерачунавање девизног износа у динарску противвредност примењује се „званичан средњи курс динара, који утврђује Народна банка Србије, а који важи последњег дана пословне године за коју се саставља финансијски извештај“.“Службени гласник Републике Србије“ бр. 73/2019, Закон о ревизији, члан 26.

⁷²⁹ О концепту економског менталитета писао је Макс Вебер (Max Weber), по коме економски менталитет представља форму калкулативног (прорачунатог) размишљања који резултира из дејства међусобно повезаних економских, правних, социјалних, религиозних и моралних фактора. Видети: Richard, J. (2015). *Op. cit.*, стр. 12.

2. Развој тржишта капитала у Републици Србији

У нашој држави тржиште капитала основано је 1989. године под називом „Југословенско тржиште капитала“ у складу са тадашњим *Законом о тржишту новца и тржишту капитала*. Овај назив постојао је до 1992. године када је промењен у „Београдска берза“.⁷³⁰ Као централна институција српског тржишта капитала Београдска берза треба да сагледава интерне и екстерне факторе који утичу на њено правилно функционисање. Интерни развој, унапређење организације и пословања, с једне стране, и прилагођавање динамичним променама турбулентног светског тржишта капитала, с друге стране, трасирају правце њеног даљег развоја.

Развој тржишта капитала условљен је стабилношћу макроекономског окружења и квалитетом институционалног амбијента. Стабилно макроекономско стање подразумева виши привредни раст, смањење стопе незапослености, стабилност цена (ниску инфлацију) и ниски дефицит платног биланса. Квалитет институционалног амбијента одређен је законским и административним оквиром који обезбеђује заштиту свих облика својине (основни предуслов за привлачење страних инвестиција), прописе и надзор финансијског сектора, развој тржишних слобода, дефинисање оптималног нивоа регулације, спречавање корупције, ослобађање правосуђа од политичке зависности и развијање корпоративног управљања. „У последњих шест година економија Србије бележи ниску инфлацију, релативно стабилан буџет, смањење јавног дуга, мању екстерну неравнотежу и опоравак тржишта рада. Током 2018. године курс динара према еврџу био је стабилан. Стопа раста БДП-а је значајно надмашила очекивања у 2018. години, те је процењена на 4,4%.“⁷³¹ Због малог броја емитената и малог обима трговања, Београдска берза још увек има карактеристике тржишта капитала у развоју. Наиме, сматра се да „тржиште капитала у Србији карактеришу нестабилност и волатилност, као и типично изражени проблеми које су земље у транзицији имале или их још увек имају“.⁷³² Разни видови повезивања берзи у виду протокола о сарадњи и/или интеграција у јединствена тржишта представљају изражен

⁷³⁰ Београдска берза ад Београд, Финансијски извештаји за 2018. годину, стр. 38. Интернет страница: www.belex.rs (приступљено дана 20.01.2020)

⁷³¹ Београдска берза ад Београд, Финансијски извештаји за 2018. годину, стр. 39.

⁷³² Spasić, D., Denčić-Mihajlov, K. (2014). Transparency of financial reporting in Serbia – regulatory framework and reporting practices. In: The Economies of Balkan and Eastern Europe Countries in the Changed World (EBEEC 2013). *Procedia Economics and Finance*: 9, стр. 154.

тренд у свету. Овај тренд треба да прати и Београдска берза у складу са својом позицијом и потребама свог окружења.

Према *Правилнику пословања Београдске берзе а.д. Београд*, берза организује и управља регулисаним тржиштем (које обухвата три сегмента листинга – Примарни, Стандардни и Паметни, као и један сегмент који није листинг – Отворено тржиште) и мултилатералном трговачком платформом (МТП).⁷³³ На регулисаном тржишту и МТП-у организује се трговање финансијских инструмената којима се може трговати на тржишту капитала у складу са *Законом о биржничком капиталу*.⁷³⁴ Хартије од вредности укључене на регулисано тржиште и МТП су груписане према одређеним условима и критеријумима, врстама хартија од вредности, методама трговања, фазама и дужином трајања фаза трговања, налозима за трговање, као и другим тржишним елементима.⁷³⁵

Према одредбама *Правилника о листину Београдске берзе а.д. Београд*, хартије од вредности могу бити укључене на листинг Београдске берзе на основу захтева њиховог издаваоца. На Београдској берзи постоји три сегмента регулисаног тржишта: Примарни листинг (енгл. Prime Listing), Стандардни листинг (енгл. Standard Listing) и Паметни листинг (енгл. SMart Listing).⁷³⁶ Хартије од вредности се укључују на један од листинга регулисаног тржишта на основу поднетог захтева за листинг и испуњених услова прописаних овим правилником.⁷³⁷ Котиране цене акција и обвезница са Примарног листинга Београдске берзе сматрају се инпутима првог нивоа у нашој земљи. Поред њих, као инпути првог нивоа могу се квалификовати „котиране цене пољопривредних производа са Продуктне берзе у Новом Саду, медијски јавно доступне цене некретнина, каталожка процена моторних возила Ауто мото савеза Србије“.⁷³⁸ Хартије од вредности које не испуњавају услове за укључење на листинг регулисаног тржишта или које су захтевом за листинг опредељене за сегмент регулисаног тржишта који није листинг – Отворено тржиште (енгл. Open Market), укључују се на овај сегмент тржишта под условом да су испуњени услови прописани

⁷³³ Правилник пословања Београдске берзе а.д. Београд, члан 58. Интернет страница: www.belex.rs (приступљено дана 20.01.2020)

⁷³⁴ Правилник пословања Београдске берзе а.д. Београд, члан 59.

⁷³⁵ Правилник пословања Београдске берзе а.д. Београд, члан 60.

⁷³⁶ Правилник о листину Београдске берзе а.д. Београд, члан 4. Интернет страница: www.belex.rs (приступљено дана 20.01.2020)

⁷³⁷ За више информација о условима које треба да испуни подносилац захтева за Примарни листинг, Стандардни листинг и Паметни листинг, видети: Правилник о листину Београдске берзе а.д. Београд, чланови 6-16.

⁷³⁸ Неговановић, М. (2014). МСФИ 13 – Одмеравање фер вредности. *Привредни савешњик*: 21-22, стр. 182.

Правилником пословања Београдске берзе а.д. Београд.⁷³⁹ У случају да хартија од вредности не испуњава услове за укључење ни на један од сегмената регулисаног тржишта, хартије од вредности се укључују на Мултилатералну трговачку платформу – МТП (енгл. МТР Velex).⁷⁴⁰ „Пример инпута другог нивоа у нашој земљи јесте тржишна цена акције компаније која се налази на мултилатералној трговачкој платформи (МТП).“⁷⁴¹

⁷³⁹ За више информација о условима које треба да испуни подносилац захтева за листинг на Отворено тржиште, видети: Правилник пословања Београдске берзе а.д. Београд., чланови 61-67.

⁷⁴⁰ Правилник пословања Београдске берзе а.д. Београд, члан 61, став 4.

⁷⁴¹ Рупић, Б., Бонић, Љ. (2015). *Op. cit.*, стр. 136.

3. Дефинисање узорка и опис методологије истраживања

Обрада података о свим пословним ентитетима у нашој држави, односно о свим јединицама групе ентитета изискивала би много времена и финансијских средстава. Услед немогућности обухватања целог скупа података, користи се метод узорка. У следећим редовима упознаћемо се са карактеристикама нашег узорка, методологијом истраживања и почетним хипотезама.

3.1. Узорак истраживања и његове карактеристике

Истраживање примене концепта историјског трошка и концепта фер вредности у Републици Србији изведено је на узорку од 27 ентитета чије се хартије од вредности котирају на регулисаном тржишту Београдске берзе. Форма истраживања подразумева прикупљање и сређивање података на основу појединачних и консолидованих финансијских извештаја који спадају у опус годишњег обрачуна ентитета обухваћених узорком за временски период од три године (2016, 2017. и 2018. година). Појединачни и консолидовани финансијски извештаји који су били предмет проучавања објављени су на званичним интернет страницама пословних ентитета који су били део узорка, у оквиру интернет страница Агенције за привредне регистре⁷⁴² и Београдске берзе⁷⁴³.

Табела бр. 1: Полазни узорак према припадности сегменту регулисаног тржишта⁷⁴⁴

Редни број	Тржишни сегмент	Број ентитета који објављују појединачне извештаје	Број појединачних извештаја за три године (2016, 2017, 2018)	Број ентитета који објављују консолидоване извештаје	Број консолидованих извештаја за три године (2016, 2017, 2018)
1	Примарни листинг	4	12	3	8
2	Стандардни листинг	3	9	3	9
3	Отворено тржиште	20	60	10	30
	Укупно	27	81	16	47

Из табеле бр. 1 видимо да полазни узорак овог истраживања чини 27 ентитета који имају обавезу састављања и презентовања појединачних финансијских извештаја. Укупан узорак ентитета према припадности сегменту регулисаног тржишта Београдске берзе има следећу структуру: 15% ентитета је листирано на Примарном листингу, 11%

⁷⁴² Интернет страница: www.apr.gov.rs

⁷⁴³ Интернет страница: www.belex.rs

⁷⁴⁴ Као што се из ове табеле може закључити – на Паметном листингу Београдске берзе нема листираних ентитета. Број консолидованих извештаја за ентитете са Примарног листинга за три године је 8, јер један пословни ентитет (из делатности снабдевања електричном енергијом, паром и гасом) није имао обавезу састављања консолидованих извештаја за 2016. годину.

на Стандардном листингу, док се хартије од вредности 74% ентитета котирају на Отвореном тржишту. У оквиру укупног броја ентитета са регулисаног тржишта Београдске берзе, њих 16 имају обавезу припремања и објављивања консолидованих извештаја, што чини 59% целог узорка. Детаљније, то значи да консолидоване извештаје припрема $\frac{3}{4}$ ентитета са Примарног листинга, 100% ентитета са Стандардног листинга и 50% ентитета са Отвореног тржишта.

Табела бр. 2: Полазни узорак према припадности одређеној делатности⁷⁴⁵

Редни број	Делатност ентитета	Број ентитета који објављују појединачне извештаје	Број појединачних извештаја за три године (2016, 2017, 2018)	Број ентитета који објављују консолидоване извештаје	Број консолидованих извештаја за три године (2016, 2017, 2018)
1	Снабдевање електричном енергијом, гасом и паром	1	3	1	2
2	Финансијске делатности и делатност осигурања	7	21	5	15
3	Пословање некретнинама	2	6	0	0
4	Рударство	1	3	1	3
5	Грађевинарство	2	6	1	3
6	Прерађивачка индустрија	10	30	5	15
7	Услуге смештаја и исхране	1	3	0	0
8	Трговина на велико и мало и поправка моторних возила	1	3	1	3
9	Саобраћај и складиштење	1	3	1	3
10	Образовање	1	3	1	3
	Укупно	27	81	16	47

Табела бр. 2 показује да су ентитети из укупног узорка подељени по припадности на 10 делатности. Највећи број ентитета обавља делатност у оквиру прерађивачке индустрије – 10 ентитета (37% укупног броја ентитета), следе ентитети из финансијских делатности и делатности осигурања – седам ентитета (25% узорка), затим по два ентитета из области пословања некретнинама и грађевинарства (по 7% узорка) и на крају по један ентитет из преосталих шест делатности (по 4% узорка). Од укупног броја ентитета који састављају консолидоване извештаје – 16 ентитета, по пет ентитета су из финансијских делатности и делатности осигурања и из прерађивачке индустрије (по 32% ентитета), затим по један ентитет из шест различитих делатности (по 6% ентитета), док ентитети из области пословања некретнинама и услуга смештаја и исхране немају обавезу састављања консолидованих извештаја.

⁷⁴⁵ Припадност ентитета одређеној делатности одређен је на основу података о сектору основног пословања матичне компаније доступних на сајту Београдске берзе.

График бр. 1 показује географску распрострањеност узоркованих ентитета у Србији, при чему број приказан на врху стубића указује на број ентитета из одређене делатности (код стубића изнад којих не стоји број подразумева се да је у питању један ентитет из одређене делатности). На основу овог графика можемо закључити да 15 од 27 ентитета укључених у узорак има седиште у Београду, што чини 55% узорка.

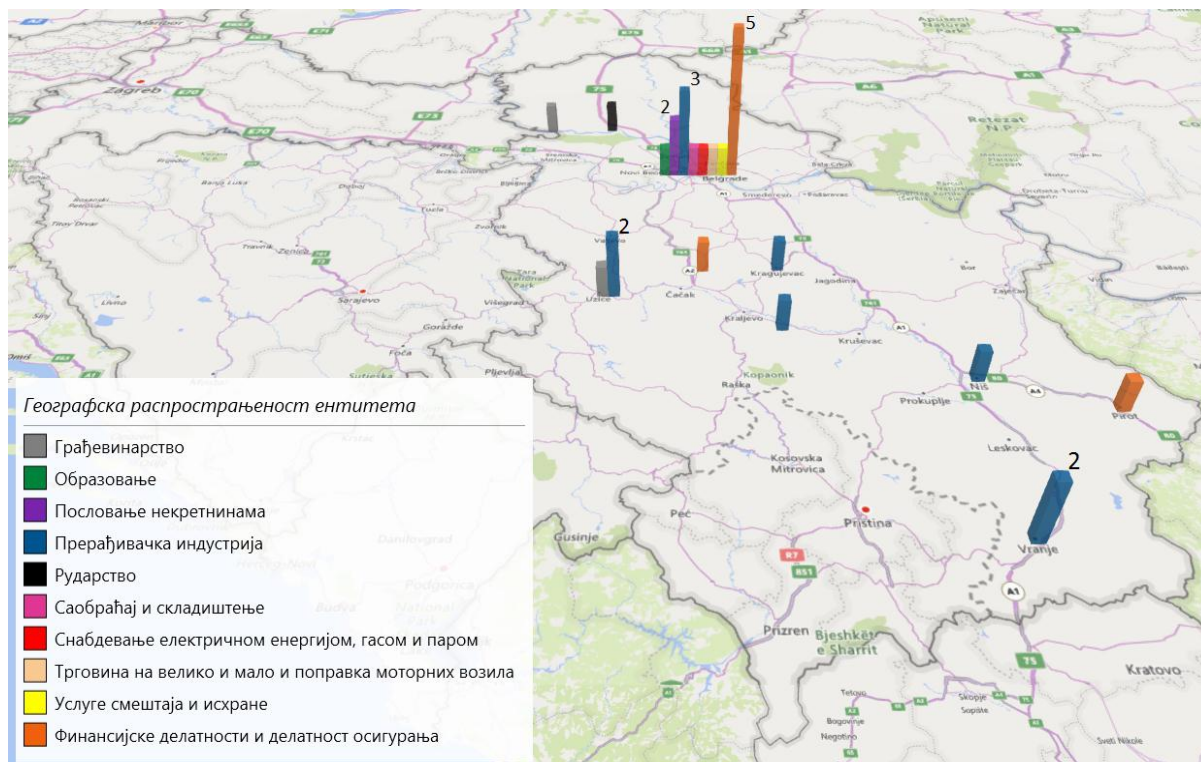

График бр. 1: Географски положај ентитета укључених у узорак испитивања

Занимљиво је запазити да је пет од седам ентитета из финансијских делатности и делатности осигурања (71% ентитета из ове делатности) лоцирано у Београду. По остатку територије наше државе стационарани су ентитети из прерађивачке индустрије, грађевинарства и рударства. Претходно запажање још један је (у низу) доказа неравномерног привредног развоја и заостајања развијања делатности које се не базирају на природним ресурсима у Србији.

3.2. Опис методологије истраживања и почетних хипотеза

Истраживање је вршено прикупљањем и сређивањем података о примени концепта историјског трошка и концепта фер вредности за вредновање сталне имовине. С обзиром на познату чињеницу да стална имовина представља значајну

ставку укупне имовине у скоро свим пословним ентитетима, последице процењивања имовине по фер вредности најбоље можемо сагледати на овој групи средстава. Након почетног приказивања структуре сталних средстава у узорку ентитета и учешћа сталне имовине у укупној имовини ентитета по делатностима, у следећем делу рада приступа се испитивању вредновања материјалних, нематеријалних и финансијских ставки сталне имовине у циљу утврђивања преовлађујућег концепта вредновања сталне имовине ентитета котираних на регулисаном тржишту Београдске берзе.

Пре него што приступимо сагледавању резултата истраживања, потребно је презентовати почетне хипотезе које представљају иницијалну тачку нашег истраживања. Процедура постављања хипотеза доприноси усмеравању докторске дисертације у правом смеру, односно ка остваривању њених циљева. Основне хипотезе од којих се полази у нашем истраживању су:

X₁: Занемаривање принципа конзервативизма доприноси смањењу поузданости финансијског извештавања и доношењу одлука које нису у складу са дујорочним интересима ентитета.

X₂: Употреба концепта фер вредности у рачуноводственој науци и њено дефинисање као примарне основе финансијског извештавања има велики број нејасних поред прокламованих позитивних импликација.

X₃: Менаџери и рачуновође привредних друштва у нашој земљи веће поверење имају у историјске прошкове него у фер вредности када је у питању вредновање сталне имовине.

X₄: Фер вредности као основа вредновања сталне имовине има велики утицај на исказивање финансијског резултата одређеног периода и самим тим на одлуке које доносе интересне групе на основу финансијских извештаја.

X₅: У случају примене концепта фер вредности ентитети чешће ислађују дивиденде у односу на ентитете који конзервативније извештавају.

Примарни циљ нашег рада је сагледати како промене кључних рачуноводствених принципа утичу на поузданост финансијског извештавања и да ли промене у основи рачуноводственог вредновања имају за резултат повећање или смањење поверења доносилаца одлука у рачуноводствене информације. Остваривању овог циља треба да допринесе спроведено теоријско истраживање о рачуноводственим принципима и њиховом значају за рачуноводствену професију, испитивање корисности рачуноводственог конзервативизма у савременим условима пословања, као и

систематски преглед стандарда који се односи на примену фер вредности у рачуноводству и његових импликација на остале стандарде. Кроз резултате практичног истраживања сагледаћемо учесталост примене концепта историјског трошка и концепта фер вредности као основа вредновања сталне имовине и њихов утицај на рачуноводствене информације презентоване у финансијским извештајима домаћих пословних ентитета.

4. Резултати истраживања

Теоријским и емпиријским истраживањем тежили смо да потврдимо или, пак, оповргнемо хипотезе наведене у претходним редовима. Резултате нашег истраживања презентоваћемо у овом, последњем, делу рада. С једне стране, резултати испитивања хипотеза заснованих на теоријским разматрањима треба да скрену пажњу на позитивне и негативне импликације примене концепта историјског трошка и концепта фер вредности, као и на потенцијале њихове коегзистенције. С друге стране, резултати испитивања хипотеза заснованих на емпиријском истраживању треба да укажу у којој мери постоји тенденција примене концепта фер вредности као основе вредновања сталне имовине у нашој држави. Другим речима, пажња се посвећује истраживању одрживости традиционалне усмерености српских рачуновођа ка концепту историјског трошка и поштовању принципа рачуноводственог конзервативизма.

4.1. Резултати испитивања хипотеза заснованих на теоријским разматрањима

Од пет почетних хипотеза којима смо трасирали наш истраживачки рад, резултати прве две постављене хипотезе засновани су на теоријским разматрањима.

Хипотеза 1: Занемаривање принципа конзервативизма доприноси смањењу поузданости финансијског извештавања и доношењу одлука које нису у складу са дугорочним интересима ентитета.

Испитивање прве хипотезе вршено је на основу теоријских разматрања у другом делу докторске дисертације. Овај део рада био је посвећен рачуноводственом конзервативизму у савременим условима пословања. Сагледавајући садржину принципа конзервативизма и његове појавне облике (врсте конзервативизма), као и његову улогу у корпоративном управљању и савременом финансијском извештавању, **потврђујемо тачност прве хипотезе.** Рачуноводствене информације сматрају се кредибилним извором инпута за процес доношења одлука инвеститора и осталих интересних група. Они користе информације из финансијских извештаја у циљу доношења стратегијских и/или оперативних одлука које могу имати краткорочне и/или дугорочне последице на пословање ентитета. Неблаговремено обелодањивање „лоших вести“ из пословања у финансијским извештајима, односно занемаривање принципа конзервативизма утиче на смањење квалитета рачуноводствених информација што

потенцијално може резултирати значајним падом цене акција и условити даљи раст и развој ентитета. При томе, квалитет информација презентованих у финансијским извештајима најбоље одражава процена испуњености захтева у вези њихових квалитативних обележја. Као што смо у другом делу дисертације видели, у циљу промовисања концепта фер вредности и афирмисања принципа неутралности као основне претпоставке високог нивоа квалитета финансијског извештавања из Концептуалног оквира за финансијско извештавање избачена је карактеристика поузданости информација. Изостављање поузданости изражене кроз захтев за применом одређеног степена опрезности приликом израде финансијских извештаја уједно представља и потискивање принципа конзервативизма у други план. Другим речима, доносиоци стандарда сматрали су да се квалитетном информацијом може назвати само она која не садржи елементе конзервативне пристрасности. Међутим, утврђено је да поузданост информација може да помогне у достизању неутралности у процесу селектовања и примене рачуноводствених политика. Из овог разлога поново се увео термин „поузданост“, дефинисан као опрезност при доношењу одлука у условима неизвесности, у ревидирани Оквир из 2018. године, чиме је прихваћено схватање да поузданост може допринети већој јасности информација, односно да неутралност може бити само додатно подржана постојањем поузданости, а не угрожена с њене стране.

Хипотеза 2: Употреба концепта фер вредности у рачуноводственој науци и њено дефинисање као примарне основе финансијског извештавања има велики број негативних поред прокламованих позитивних импликација.

Испитивање друге хипотезе вршено је на основу теоријских разматрања у трећем делу докторске дисертације. Овај део рада био је посвећен упознавању са концептом фер вредности као основном рачуноводственог вредновања. Имајући у виду фундаменте примене концепта фер вредности и анализирањем његових карактеристика, **потврђујемо тачност друге хипотезе.** Доносиоци стандарда усмеравају привредне субјекте да своје финансијске извештаје прилагоде концепту фер вредности, јер сматрају да финансијско извештавање треба да конституише основу за процењивање и предвиђање будућних пословних перформанси, односно да се окрене ка будућности. Применом концепта фер вредности као основе вредновања имовине обезбеђује се да рачуноводствене информације одражавају садашње (текуће)

економске услове што ће омогућити бројним корисницима финансијских извештаја да доносе адекватне пословне одлуке, односно да реагују промтно. Међутим, постојање многобројних негативних импликација примене овог концепта утиче на потребу за додатним размишљањем приликом његовог дефинисања као примарне основе финансијског извештавања. Наиме, превасходна усмереност концепта фер вредности на тржишне информације представља његову основну слабост. У државама са неразвијеним тржиштем капитала, попут наше државе, инпути првог нивоа често су недоступни, па се онда користе инпути другог и трећег нивоа који могу проузроковати проблеме приликом вредновања. Мерење фер вредности на основу инпута другог и (посебно) трећег нивоа нижег је степена поузданости због могућности појаве изразите субјективности менаџера приликом одабира техника процене вредности. Овако утврђена фер вредност одређене имовинске ставке не задовољава теоријску дефиницију фер вредности и не представља основу за процењивање будућих пословних перформанси и правовремено пословно реаговање бројних интересних страна.

4.2. Резултати испитивања хипотеза заснованих на емпиријском истраживању

Спровођење емпиријског истраживања омогућиће нам да испитамо преостале три почетне хипотезе. Сваку од њих ћемо сагледавати у светлу резултата утврђених појединим анализама узоркованих ентитета. На основу тога остварићемо постављене циљеве ове докторске дисертације.

4.2.1. Анализа склоности примене концепта фер вредности или концепта историјског трошка

Трећа истраживачка хипотеза се односи на тенденцију менаџера и рачуновођа у нашој држави да примењују концепт фер вредности или концепт историјског трошка.

Хипотеза 3: Менаџери и рачуновође привредних друштва у нашој земљи веће поверење имају у историјске трошкове него у фер вредност када је у питању вредновање сталне имовине.

Анализом склоности узоркованих ентитета ка примени једног или другог концепта утврдили смо да се **трећа хипотеза може делимично прихватити**. Њено

делимично прихватање условљено је сагледавањем структуре сталне имовине анализираног узорка и утврђивањем основе накнадног вредновања материјалне и нематеријалне имовине примењене од стране ентитета обухваћених узорком. Наиме, емпиријским истраживањем смо утврдили да када су у питању поједини облици сталне имовине, већина ентитета користи историјски трошак само за одређене ставке ове имовине (на пример, при накнадном вредновању нематеријалне имовине, постројења и опреме, као и код осталих некретнина, постројења и опреме), док се фер вредност чешће користи за накнадно вредновање грађевинских објеката, земљишта, инвестиционих некретнина и биолошких средстава. У наставку рада следи детаљније упознавање са утврђеним резултатима истраживања који су условили делимично потврђивање треће хипотезе.

4.2.1.1. Структура сталне имовине анализираног узорка

Структура сталних средстава пословних ентитета који су били предмет истраживања презентована је на графику бр. 2. Наведени подаци односе се на појединачне финансијске извештаје који су део годишњег обрачуна за 2018. годину.

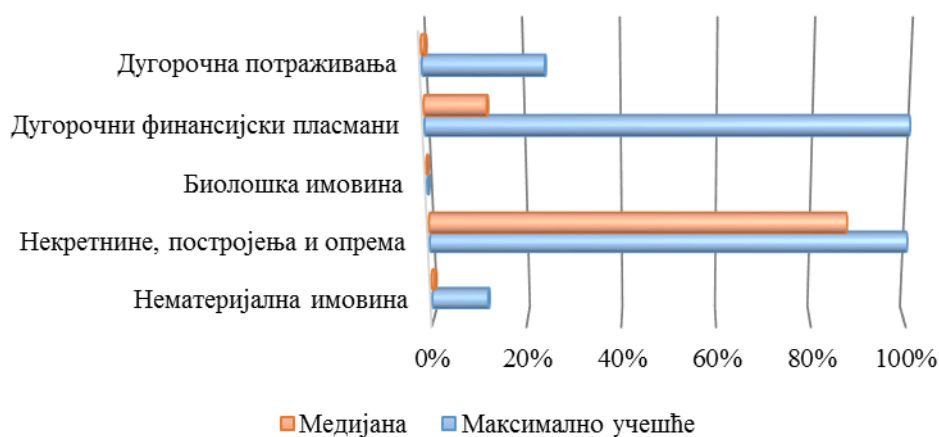

График бр. 2: Структура сталних средстава у узорку ентитета за 2018. годину

График бр. 2 показује медијану и максимално учешће појединих врста сталних средстава у укупним сталним средствима узоркованих ентитета за 2018. годину. Минимално учешће није обухваћено графиком, јер износи 0% за сваку врсту сталних средстава. Као што се из графика може видети поједини ентитети из узорка имају 100% учешће дугорочних финансијских пласмана и некретнина, постројења и опреме у

укупним сталним средствима. Максимално учешће дугорочних потраживања је око 25%, а нематеријалне имовине 12%, док је код биолошке имовине то учешће врло ниско и износи 0,0004%. С обзиром на то да се распон учешћа појединих врста сталне имовине креће од 0% у појединим ентитетима до 100% у другим ентитетима, сматрамо да је сврсисходно не придавати значај екстремним вредностима овог низа података у циљу доношења исправних закључака на нивоу целине узорка. Мера централне тенденције која омогућује да посматрамо велики низ података, а да при том искључујемо екстремне вредности посматраних података јесте медијана.⁷⁴⁶ Медијана показује проценат који се налази у средини серије података поређаних по величини. Практично, једна половина узоркованих ентитета има учешће некретнина, постројења и опреме у укупној вредности сталне имовине мање од 87%, а друга половина ентитета учешће веће од 87%. Без обзира што поједини ентитети имају значајно учешће дугорочних финансијских пласмана, једна половина узоркованих ентитета има учешће ове врсте сталних средстава мање од 13%, а друга половина ентитета учешће веће од 13%. Занимљиво је приметити да је учешће нематеријалне имовине врло ниско – једна половина узоркованих ентитета има учешће ове врсте сталних средстава мање од 0,62%, а друга половина ентитета учешће веће од 0,62%. Претходни подаци указују на доминантно учешће некретнина, постројења и опреме у структури сталних средстава ентитета са Београдске берзе.

Подаци везани за структуру сталне имовне у узоркованим ентитетима за 2016. и 2017. годину нису графички приказивани из разлога врло сличног учешћа појединих делова сталне имовине у укупној сталној имовини. Једине разлике постоје код учешћа биолошких средстава и дугорочних потраживања. Наиме, учешће биолошких средстава у укупној сталној имовини појединих узоркованих ентитета било је максимално 16,32% у 2016. година, док се у 2017. години тај проценат смањио на око 7,72%. Тренд смањења учешћа настављен је и у 2018. години (0,0004%). Насупрот биолошкој имовини, учешће дугорочних потраживања се повећало. У 2016. години учешће дугорочних потраживања у укупној сталној имовини појединих узоркованих ентитета било је максимално 3,21%, у 2017. години 1,33%, а у 2018. години (већ поменутих) 25%. Значајно повећање дугорочних потраживања може бити резултат повећања потраживања од продаје, али и раста спорних и сумњивих потраживања.

⁷⁴⁶ Када бисмо посматрали аритметичку средину (просек) као најчешће употребљавану меру централне тенденције обухватили бисмо све податке, што желимо да избегнемо јер велики распон између минималног и максималног учешћа може водити погрешним закључцима на нивоу целине узорка.

На графику бр. 3 представљено је учешће сталне имовине у укупној имовини узоркованих ентитета по делатностима у 2018. години. Можемо уочити да је за поједине делатности утврђена медијана, док за друге није. Као што се то могло видети у табели бр. 2, узорком је обухваћен по један ентитет из шест делатности. Управо ово је разлог неизражавања медијане за предметне делатности. Такође, код ових делатности максимално и минимално учешће је једнако. Највеће учешће сталне имовине у укупној имовини имају ентитети који обављају делатност саобраћаја и складиштења, трговине на велико и мало и поправке моторних возила, прерађивачке индустрије и пословања некретнинама – више од 85%. Следе ентитети који обављају делатност услуга смештаја и исхране, рударства и финансијских делатности и делатности осигурања – 77,59%, 75,24% и 76,66%, респективно. На крају, знатно мање учешће сталне имовине имају ентитети из делатности образовања (45,74%), грађевинарства (36,96%) и снабдевања електричном енергијом, гасом и паром (0,92%).

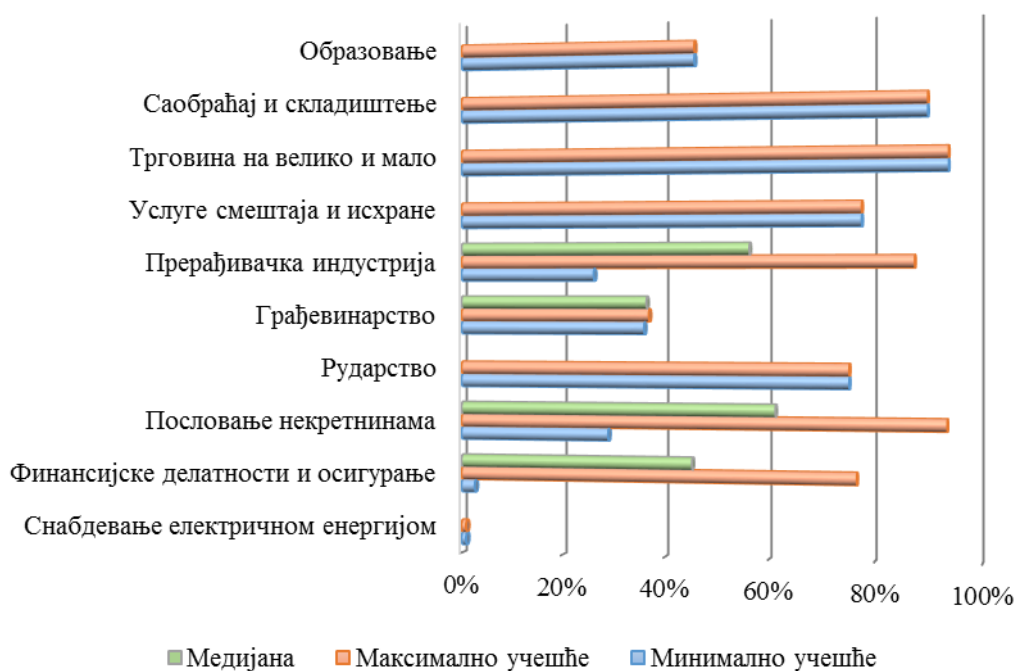

График бр. 3: Учесће сталне имовине у укупној имовини ентитета по делатностима у 2018. години

Посматрајући поједине делатности, највеће разлике по питању учешћа сталне имовине у укупној имовини постоје између ентитета из финансијских делатности и делатности осигурања. Минимално учешће сталне имовине код ентитета из ове делатности је 2,66%, а максимално 76,66%. Утврђена медијана показује да једна

половина узоркованих ентитета из финансијских делатности и делатности осигурања има учешће сталних средстава у вредности укупне имовине мање од 45,32%, а друга половина ентитета учешће веће од 45,32%. Следе ентитети из делатности пословања некретнинама са минималним учешћем сталних средстава од 29,02%, а максималним учешћем од 93,53%, док медијана показује да једна половина узоркованих ентитета из ове делатности има учешће сталне имовине мање од 61,28%, а друга половина ентитета учешће веће од 61,28% вредности активе. Ентитетима из прерађивачке индустрије минимално учешће сталне имовине износи 26,21%, а максимално 87,50%. Утврђена медијана за ентитете из ове делатности показује да једна половина узоркованих ентитета има учешће мање од 56,32%, а друга половина ентитета учешће веће од 56,32%. На крају, за ентитете из делатности грађевинарства ситуација је прилично изједначена: минимално учешће, максимално учешће и медијана крећу се у распону од 36% до 37%.

Сагледавање глобалне структуре сталне имовине на укупном узорку ентитета извршено у претходним редовима било је потребно ради истицања значаја појединих врста сталне имовине за функционисање ентитета и континуитет његовог пословања, као и за наглашавање утицаја вредновања ове врсте имовине на вредност укупне имовине ентитета. У наставку рада упознаћемо се са коришћеним основама накнадног вредновања појединих врста сталне имовине у циљу утврђивања претежно коришћеног концепта вредновања у нашој држави на примеру ентитета који котирају своје хартије од вредности на регулисаном тржишту Београдске берзе. Прво ћемо презентовати резултате истраживања везане за вредовање материјалних облика сталне имовине, а потом нематеријалне имовине. Будући да структуру дугорочних финансијских улагања анализираних ентитета чине пласмани који се накнадно вреднују по фер вредности, њихову анализу ћемо вршити приликом испитивања *Хипотезе 4* (у оквиру наслова 4.2.2.3).

4.2.1.2. Примењене основе накнадног вредновања материјалних облика**сталне имовине**

Материјални облик сталне имовине чине земљиште, грађевински објекти, постројења и опрема, инвестиционе некретнине, биолошка средства и остала материјална средства. Од 27 ентитета из узорка, 23 ентитета је објавило детаљне податке о структури сталне имовине на основу којих је извршена анализа појединих подгрупа у оквиру ове имовинске групе. У следећој табели представљен је састав сталне имовине по њеним основним групама за 2018. годину.

Табела бр. 3: Структура материјалне сталне имовине у 2018. години⁷⁴⁷

Редни број	Облици материјалне сталне имовине	Број ентитета који нема овај облик имовине приказан у билансу	Ентитети који имају овај облик имовине приказан у билансу		
			Минимално учешће овог облика имовине у укупној материјалној сталној имовини ентитета	Максимално учешће овог облика имовине у укупној материјалној сталној имовини ентитета	Медијана
1	Земљиште	3	0.33%	61.74%	5.65%
2	Грађевински објекти	1	7.57%	86.65%	36.37%
3	Постројења и опрема	1	0.51%	100.00%	24.44%
4	Инвестиционе некретнине	9	0.11%	70.35%	11.11%
5	Биолошка средства	20	0.001%	0.004%	0.002%
6	Остала материјална имовина	4	0.03%	34.52%	3.64%

На основу података приказаних у табели бр. 3 видимо да значајно учешће у укупној сталној имовини материјалног облика узоркованих ентитета имају прве четири категорије имовине: земљиште, грађевински објекти, постројења и опрема и инвестиционе некретнине. Из овог разлога у наставку рада посветићемо се детаљном испитивању основе њиховог накнадног вредновања.

а) Анализа накнадног вредновања земљишта

Први материјални облик сталне имовине чије ћемо накнадно вредновање посматрати јесте земљиште. Из графика бр. 4 може се уочити да се накнадно вредновање земљишта од стране 44% ентитета из узорка вршило на бази концепта фер вредности, док је 37% ентитета користило концепт историјског трошка. Подаци са овог графика посматрани према припадности сегменту регулисаног тржишта представљени

⁷⁴⁷ Структура материјалне имовине за 2016. и 2017. годину мало се разликује у односу на приказану структуру за 2018. годину. Разлике се, најчешће, односе на максимално учешће појединих облика имовине у укупној вредности материјалне сталне имовине. Максимално учешће постројења и опреме и остале имовине се повећава, а инвестиционих некретнина и биолошких средстава се смањује протоком времена.

су на графику бр. 5 са којег видимо да се хартије од вредности 44% ентитета, који су користили концепт фер вредности, котирају, углавном, на Отвореном тржишту, с изузетком једног ентитета чије се хартије од вредности котирају на Примарном листингу.

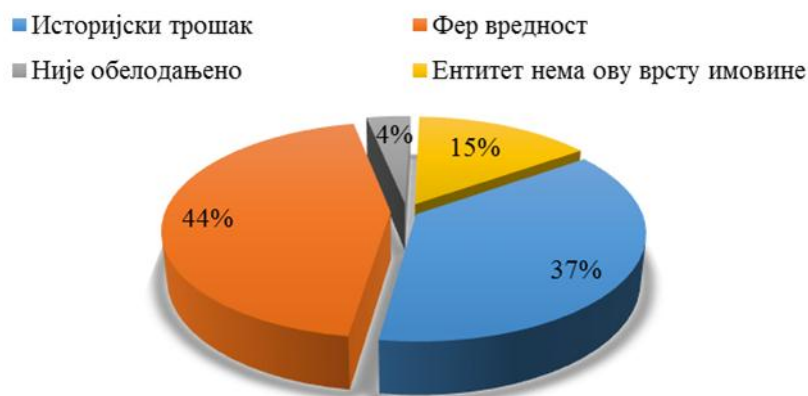

График бр. 4: Накнадно вредновање земљишта у периоду 2016-2018. године
(укупан узорак)

Више од половине ентитета који примењују концепт историјског трошка за накнадно вредновање земљишта котира своје хартије од вредности на Отвореном тржишту, док по два ентитета са Примарног и Стандардног листинга има такву праксу.⁷⁴⁸

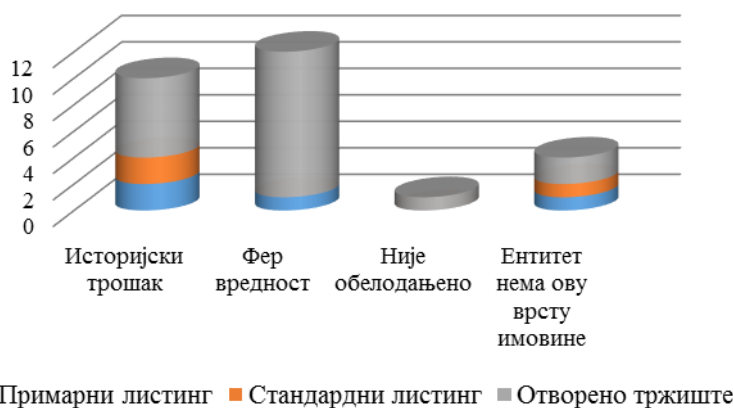

График бр. 5: Накнадно вредновање земљишта у периоду 2016-2018. године
(према припадности тржишном сејменју)

⁷⁴⁸ Понуђена опција „Није обелодањено“ односи се на исказивање укупне вредности сталне имовине у билансу без обезбеђења детаљнијег увида у учешће појединих врста сталне имовине у тој вредности.

Посматрано по делатностима претходни проценти имају изглед приказан на следећем графику:⁷⁴⁹

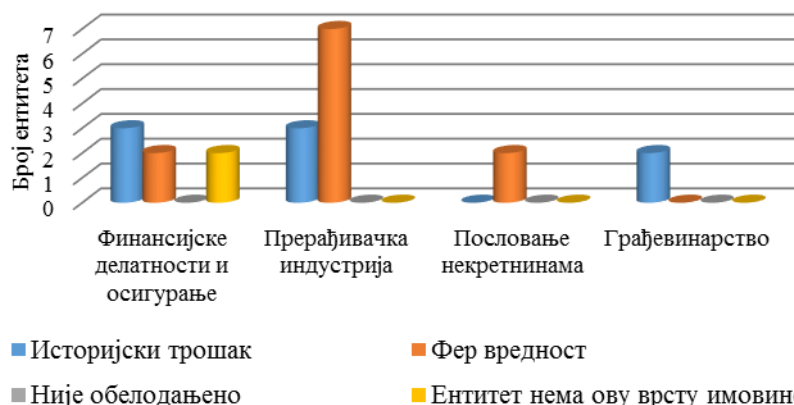

График бр. 6: Накнадно вредновање земљишта у периоду 2016-2018. године (према припадности одређеној делатности)

Приказане величине на графику бр. 6 показују да 29% ентитета из финансијских делатности и делатности осигурања, 70% ентитета из прерађивачке индустрије и 100% ентитета из области пословања некретнинама користи концепт фер вредности за накнадно вредновање земљишта. Такође, ентитет који обавља делатност услуга смештаја и исхране накнадно вреднује земљиште по фер вредности. Вредновање земљишта по концепту историјског трошка практикује 43% ентитета из финансијских делатности и делатности осигурања, 30% ентитета из прерађивачке индустрије, 100% ентитета из грађевинарства (као и саобраћаја и рударства). Ентитет из делатности трговине на велико и мало и поправке моторних возила није обелоданио податке везане за поједине ставке сталне имовине, док ентитети из делатности образовања и снабдевања електричном енергијом, гасом и паром, као и 29% ентитета из финансијске делатности и делатности осигурања нема ову врсту финансијске имовине приказану у свом билансу.

⁷⁴⁹ На графику су приказане само четири од 10 делатности јер је из шест делатности у узорак ушао по један ентитет.

б) Анализа накнадног вредновања грађевинских објеката

Учешће грађевинских објеката у укупној вредности материјалне сталне имовине код једне половине узоркованих ентитета мање је од 36,37%, док је код друге половине ентитета учешће веће од 36,37%, што чини ову подгрупу сталне имовине најзаступљенијом материјалном имовином у узорку (приказано у табели бр. 3). Накнадно вредновање грађевинских објеката за период 2016-2018. године приказано је графички у наставку.

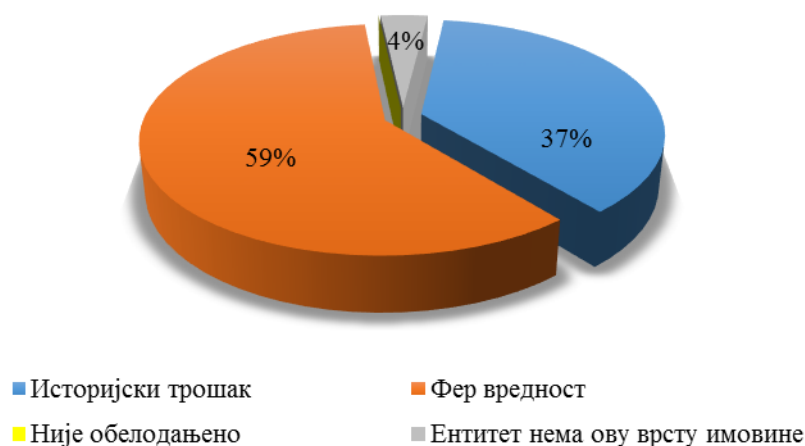

График бр. 7: Накнадно вредновање грађевинских објеката у периоду 2016-2018. године (укупан узорак)

На графику бр. 7 видимо да се накнадно вредновање грађевинских објеката од стране 59% ентитета из узорка вршило на бази концепта фер вредности, док је 37% ентитета користило концепт историјског трошка. Уколико посматрамо накнадно вредновање грађевинских објеката према припадности ентитета сегменту регулисаног тржишта, график изгледа на начин представљен графиком бр. 8. Овај график показује да се у оквиру 59% ентитета који вреднују грађевинске објекте по фер вредности налази 13 ентитета који котирају своје хартије од вредности на Отвореном тржишту, један ентитет са Стандардног листинга и два ентитета са Примарног листинга. Другим речима, 65% ентитета са Отвореног тржишта вреднује своје грађевинске објекте по фер вредности, док осталих 35% ентитета примењује концепт историјског трошка.

Када посматрамо ентитете са Стандардног листинга и њихову политику накнадног вредновања грађевинских објеката запажамо да једна трећина ентитета користи концепт фер вредности, а две трећине ентитета концепт историјског трошка. Ситуација је другачија код ентитета са Примарног листинга пошто једна половина

ентитета примењује концепт фер вредности, једна четвртина ентитета практикује концепт историјског трошка, док последња једна четвртина ентитета нема грађевинске објекте.

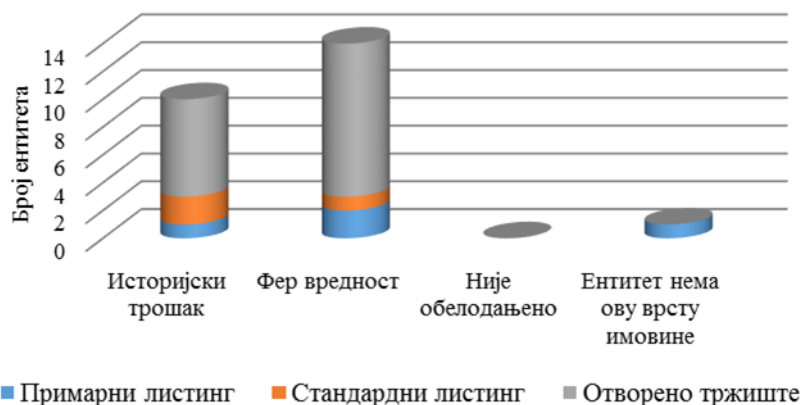

График бр. 8: Накнадно вредновање грађевинских објеката у периоду 2016-2018. године (према припадности тржишном сегменту)

Уколико у анализу укључимо и делатност којом се ентитети претежно баве добијамо податке представљене на следећем графику.

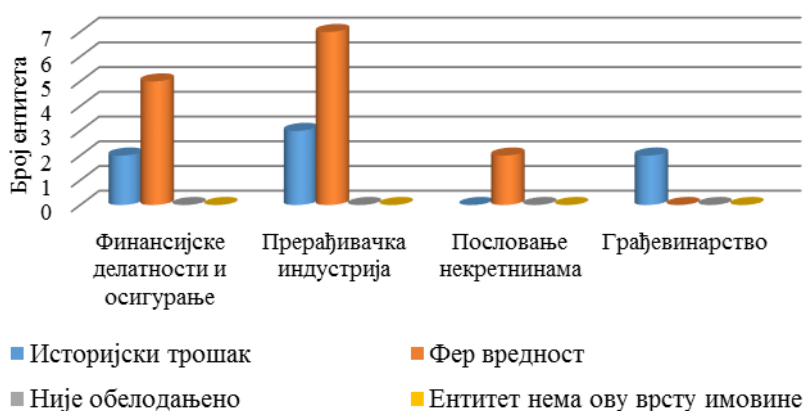

График бр. 9: Накнадно вредновање грађевинских објеката у периоду 2016-2018. године (према припадности одређеној делатности)

Према подацима са графика бр. 9 сви ентитети из делатности пословања некретнинама (као и ентитети који пружају услуге смештаја и исхране и ентитети из трговине на велико и мало) вреднују грађевинске објекте по фер вредности, док сви ентитети из грађевинарства (заједно са ентитетима из рударства, саобраћаја и образовања) примењују концепт историјског трошка. Код ентитета из финансијских делатности и прерађивачке индустрије ситуација је следећа: 70% ентитета из односних

делатности практикује процењивање грађевинских објеката у складу са концептом фер вредности, док осталих 30% користи концепт историјског трошка.

На основу напред поменутих података можемо закључити да у пет делатности преовлађује употреба концепта фер вредности за вредновање грађевинских објеката, у четири делатности доминантно се примењује концепт историјског трошка, док једна делатност (снабдевање електричном енергијом, паром и гасом) нема ову ставку имовине у билансу.

в) Анализа накнадног вредновања постројења и опреме

Постројења и опрема у појединим ентитетима имају 100% учешће у укупној вредности материјалне сталне имовине (табела бр. 3) из чега проистиче велики утицај вредновања ове подгрупе на укупну вредност сталне имовине.⁷⁵⁰

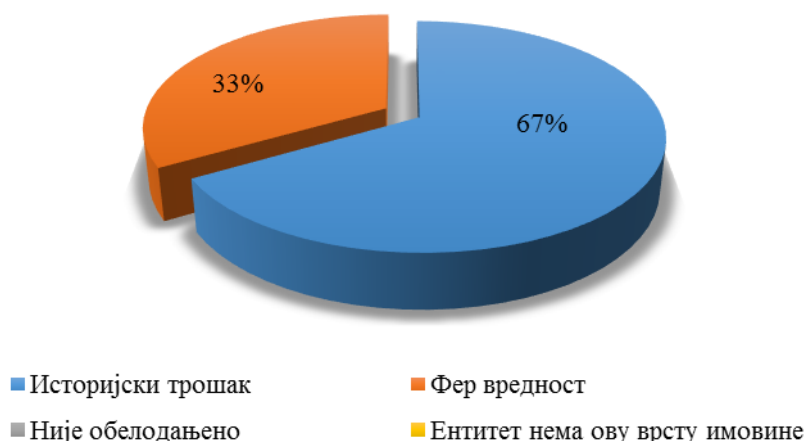

График бр. 10: Накнадно вредновање постројења и опреме у 2018. години
(укупан узорак)

На графику бр. 10 презентовани су подаци о накнадном вредновању постројења и опреме у 2018. години из којих видимо да концепт историјског трошка има примат у односу на концепт фер вредности. Наиме, 67% ентитета накнадно је вредновало

⁷⁵⁰ Сви графици који исказују податке о накнадном вредновању појединих врста сталне имовине односе се на период 2016-2018. године јер у току овог периода није било промене у политици накнадног вредновања. Међутим, графици који се односе на накнадно вредновање постројења и опреме односе се само на 2018. годину. Наиме, један ентитет (из делатности снабдевања електричном енергијом, паром и гасом) није имао ову врсту имовине у претходним годинама, а од 2018. године поседује постројења и опрему и вреднује их у складу са концептом историјског трошка.

постројења и опрему у складу са концептом историјског трошка, а осталих 33% по концепту фер вредности.

Посматрано по тржишним сегментима, претходни подаци изгледају на начин представљен графиком бр. 11. Са овог графика видимо да накнадно вредновање постројења и опреме по фер вредности практикује 40% ентитета са Отвореног тржишта и један ентитет са Примарног листинга (25% узоркованих ентитета са Примарног листинга). Осталих 75% ентитета са Примарног листинга, свих 100% ентитета са Стандардног листинга и 60% ентитета са Отвореног тржишта примењује концепт историјског трошка за потребе накнадног вредновања постројења и опреме.

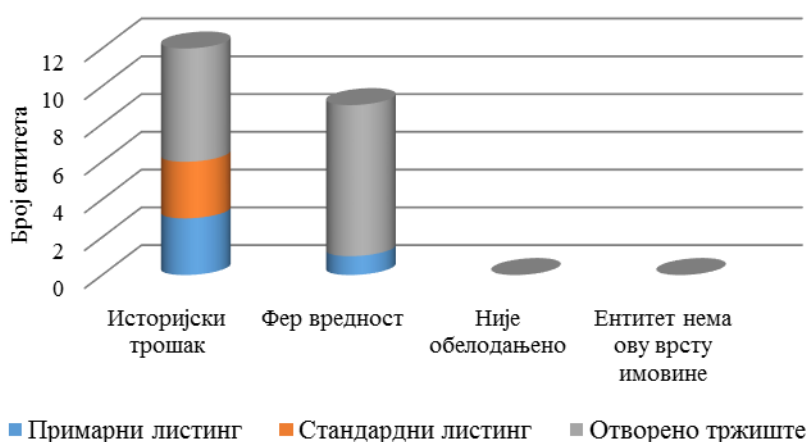

График бр. 11: Накнадно вредновање постројења и опреме у 2018. години (према припадности тржишном сегменту)

Како бисмо још детаљније сагледали претходне податке, посматрамо график бр. 12 на коме су презентоване делатности са већим бројем ентитета и њиховим праксама накнадног вредновања постројења и опреме. С једне стране, сви ентитети из финансијских делатности и грађевинарства (као и рударства, саобраћаја, образовања и трговине на велико и мало) користе концепт историјског трошка за накнадно вредновање постројења и опреме. С друге стране, сви ентитети из пословања некретнинама (као и снабдевања електричном енергијом и услуга смештаја и исхране) користе концепт фер вредности.

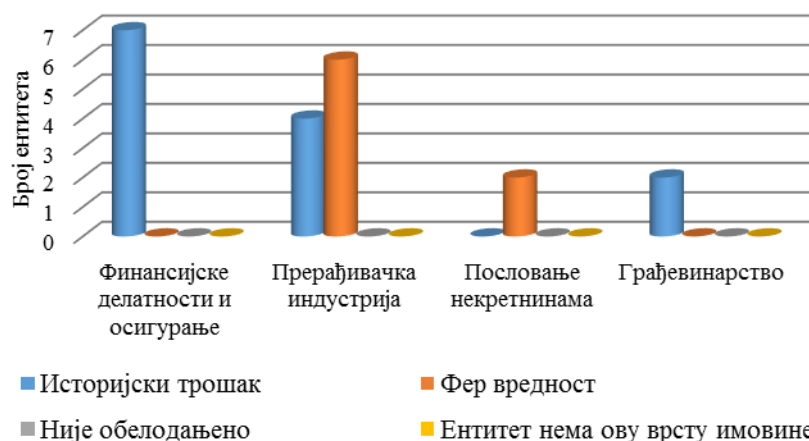

График бр. 12: Накнадно вредновање постројења и опреме у 2018. години (према припадности одређеној делатности)

Само код ентитета из прерађивачке индустрије ситуација није „чиста“. Наиме, 60% ентитета из ове делатности користи концепт фер вредности, а осталих 40% ентитета концепт историјског трошка.

г) Анализа накнадног вредновања инвестиционих некретнина

Иако девет ентитета нема инвестиционе некретнине, овај податак не умањује значај који ова врста материјалне сталне имовине има за узорковане ентитете. Наиме, код појединих ентитета учешће ове сталне имовине у укупној имовини износи 70,35%.

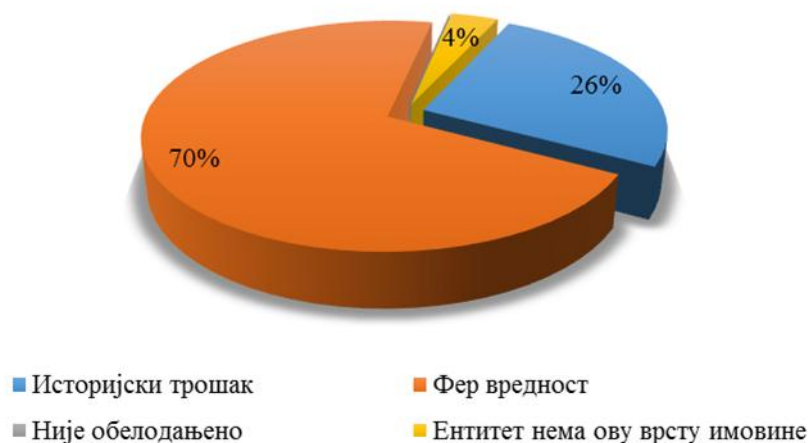

График бр. 13: Накнадно вредновање инвестиционих некретнина у периоду 2016-2018. године (укупан узорак)

На графику бр. 13 дати су подаци о накнадном вредновању инвестиционих некретнина у периоду 2016-2018. године. Као што овај график показује, 70% ентитета користи концепт фер вредности за накнадно вредновање инвестиционих некретнина, док 26% ентитета примењује концепт историјског трошка. Када у анализу укључимо димензију тржишног сегмента на коме се котирају хартије од вредности узоркованих ентитета, графички приказ има следећи изглед:

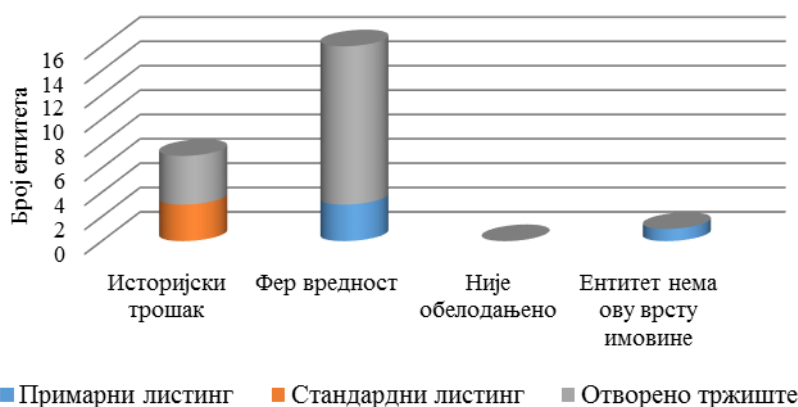

График бр. 14: Накнадно вредновање инвестиционих некретнина у периоду 2016-2018. године (према припадности тржишном сегменту)

Сви ентитети са Стандардног листинга и 20% ентитета са Отвореног тржишта користе концепт историјског трошка за накнадно вредновање инвестиционих некретнина, док 80% ентитета са Отвореног тржишта и 75% ентитета са Примарног листинга примењују концепт фер вредности.

График бр. 15 приказује податке о накнадном вредновању инвестиционих некретнина према припадности одређеној делатности. Овај график показује да сви ентитети из области пословања некретнинама (као и рударства, образовања, саобраћаја и трговине на велико и мало) користе концепт фер вредности за накнадно вредновање инвестиционих некретнина. Када посматрамо део графика који се односи на ентитете из прерађивачке индустрије видимо да 80% ових ентитета практикује процењивање инвестиционих некретнина у складу са концептом фер вредности, док осталих 20% користи концепт историјског трошка.

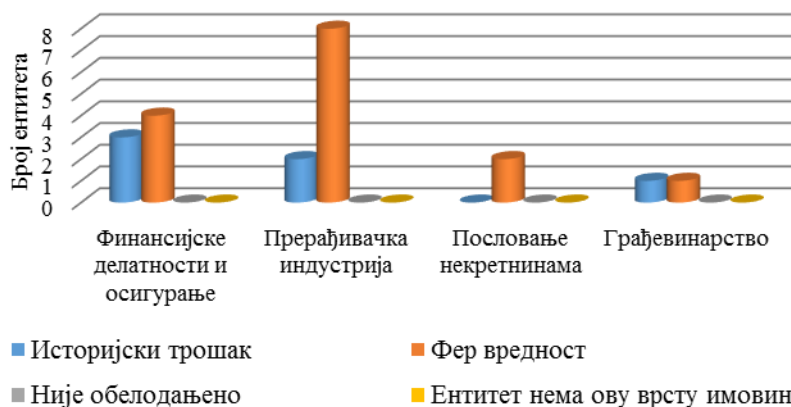

График бр. 15: Накнадно вредновање инвестиционих некретнина у периоду 2016-2018. године (према припадности одређеној делатности)

Код грађевинарства однос ентитета који примењују концепт фер вредности према ентитетима који користе концепт историјског трошка за накнадно вредновање инвестиционих некретнина је 50:50. Ситуација је слична када су у питању ентитети из финансијске делатности и делатности осигурања код којих 57% ентитета користи концепт фер вредности, а 43% концепт историјског трошка.

д) Анализа накнадног вредновања биолошких средстава и остале материјалне имовине

Биолошка средства и остала материјална имовина имају знатно мање учешће у укупној сталној имовини материјалног облика. Другим речима, примењен концепт њиховог вредновања у мањој мери утиче на укупну вредност сталне имовине. Ипак, у наставку ћемо се осврнути на накнадно вредновање биолошких средстава и остале материјалне имовине у основним цртама како би све релевантне подгрупе материјалне имовине биле обрађене.⁷⁵¹

Док 44% ентитета вреднује остале некретнине, постројења и опрему (НПО) према концепту историјског трошка, у узорку нема ентитета који користе овај концепт за вредновање биолошке имовине. Када је у питању концепт фер вредности, 30% ентитета користи га за вредновање осталих сталних средстава, а 8% за вредновање биолошке имовине.

⁷⁵¹ Остале некретнине, постројења и опрема обухватају ставке материјалних сталних средстава под редним бројевима 5-8 у оквиру позиције „Некретнине, постројења и опрема“ из биланса стања (АОП 15-18).

Графици бр. 16 и 17: Накнадно вредновање осталих НПО (леви график) и биолошке имовине (десни график) у периоду 2016-2018. године (укупан узорак)

Накнадно вредновање свих ставки некретнина, постројења и опреме (односно материјалних сталних средстава без биолошке имовине) према концепту историјског трошка заступљено је у четири ентитета (15% узоркованих ентитета). Од овог броја два ентитета су из прерађивачке индустрије, један ентитет из финансијске делатности и један ентитет из грађевинарства. Супротно, примена концепта фер вредности за накнадно вредновање свих ставки некретнине, постројења и опреме заступена је код шест ентитета (22% узоркованих ентитета). Од претходног броја пет ентитета су из прерађивачке индустрије, а један ентитет из пословања некретнинама. На основу ових података можемо закључити да примена једног концепта није карактеристика ентитета из узорка. Другим речима, практично смо показали да је мешовита основа вредновања реалност финансијског извештавања у нашој држави. Овај закључак је у складу са мишљењима појединих теоретичара наведених у теоријском делу раду да се „опрезност и неутралност у презентацији информација у финансијским извештајима не морају међусобно искључивати“⁷⁵², као и да је реалан аспект посматрања доносилаца рачуноводствених стандарда и регулатора тржишта који познавајући међусобне односе концепта историјског трошка и концепта фер вредности сматрају да прожимање њихових захтева приликом примене мешовите основе финансијског извештавања доприноси повећању корисности финансијских извештаја.⁷⁵³

⁷⁵² Шкарић-Јовановић, К. (2015а). *Op. cit.*, стр. 80.

⁷⁵³ Barth, М.Е. (2014). *Op. cit.*, стр. 331-352.

ђ) Унакрсна анализа примењених основа накнадног вредновања појединачних ставки материјалне сталне имовине

Из финансијских извештаја ентитета обухваћених узорком добили смо податке о вредновању који парцијално посматрано могу бити врло занимљиви. Наиме, постоје ентитети који за различите ставке сталне имовине примењују различите основе за накнадно вредновање (историјски трошак, односно фер вредност). Примери различитог начина вредновања појединих ставки материјалне сталне имовине од стране појединачних ентитета су следећи:

- Тако, на пример, четири ентитета примењују концепт историјског трошка за вредновање грађевинских објеката и инвестиционих некретнина (два ентитета из прерађивачке индустрије, један из финансијске делатности и један из грађевинарства), док 13 ентитета примењују концепт фер вредности за вредновање поменутих ставки сталне имовине (седам ентитета из прерађивачке индустрије, три из финансијске делатности, два из пословања некретнинама и један из трговине на велико и мало).
- Међутим, постоје и ентитети који не користе исту основу вредновања за грађевинске објекте и инвестиционе некретнине. Док, с једне стране, шест ентитета вреднује грађевинске објекте у складу са концептом историјског трошка, а инвестиционе некретнине према концепту фер вредности (по један ентитет из финансијских делатности, рударства, образовања, грађевинарства, прерађивачке индустрије и саобраћаја), с друге стране, три ентитета користе концепт фер вредности за вредновање грађевинских објеката, а концепт историјског трошка за вредновање инвестиционих некретнина (два ентитета из финансијских делатности и један из области пружања услуга смештаја и исхране).
- Када је у питању однос основа вредновања грађевинских објеката и земљишта, два ентитета из финансијских делатности вреднују земљиште по историјском трошку, а грађевинске објекте по фер вредности, док три ентитета користе фер вредност за вредновање обе ставке сталне имовине (два ентитета из финансијских делатности и један из прерађивачке индустрије).
- Вредновање постројења и опреме у складу са концептом историјског трошка, а грађевинских објеката према концепту фер вредности карактеристично је за

шест ентитета (четири из финансијских делатности, један из прерађивачке индустрије и један из трговине на велико и мало).

4.2.1.3. Примењене основе накнадног вредновања нематеријалне имовине

Нематеријални облик сталне имовине представља све важнију имовинску компоненту у савременим ентитетима. Међутим, на основу графика бр. 2 на коме је приказана структура сталне имовине за 2018. годину не може се рећи да претходна констатација важи за српске ентитете котиране на Београдској берзи. Наиме, врло мали број узоркованих ентитета поседује нематеријални облик сталне имовине. Тачније, једна половина узоркованих ентитета има учешће ове врсте сталних средстава мање од 0,62%, а друга половина ентитета учешће веће од 0,62%, док је максимално учешће нематеријалне имовине у једном ентитету било 11,78%. Ови подаци представљају непосредан показатељ недовољног придавања значаја нематеријалној имовини у нашим ентитетима. Узроци ове појаве директно су повезани са недовољним законским уређењем ове области у нашој држави. У следећој табели презентована је заступљеност појединих врста нематеријалне имовине у 23 ентитета на основу података приказаних у појединачним финансијским извештајима за период од три посматране године.

Табела бр. 4: Заступљеност нематеријалне имовине у узоркованим ентитетима за период 2016-2018. године⁷⁵⁴

Редни број	Врста нематеријалне имовине	2016		2017		2018	
		број ентитета	% ентитета	број ентитета	% ентитета	број ентитета	% ентитета
1	Улагања у развој	3	13%	3	13%	3	13%
2	Концесије, патенти, лиценце, софтвер и остала права	12	52%	13	57%	13	57%
3	Гудвил	0	0%	0	0%	0	0%
4	Остала нематеријална	20	87%	18	78%	18	78%

У табели бр. 4 приказане су најчешће заступљене врсте нематеријалне имовине у узоркованим ентитетима. Највећи број ентитета има концесије, патенте, лиценце, софтвер и остала права (више од 50% ентитета) и осталу нематеријалну имовину (више

⁷⁵⁴ Четири ентитета из почетног узорка немају нематеријалну имовину, тако да узорак за испитивање накнадног вредновања нематеријалне имовине чини 23 ентитета.

Остала нематеријална имовина обухвата ставке под редним бројевима 4-6 у оквиру нематеријалне имовине у билансу стања (АОП 007-009).

Услед хетерогености групе „Концесије, патенти, лиценце, софтвер и остала права“ сврсисходније је засебно посматрати сваку од ових врста нематеријалне имовине, али пошто нису објављене појединачне информације – посматраћемо их агрегирано.

од 70% ентитета). Заступљеност ових врста нематеријалне имовине у ентитетима из различитих делатности представљена је у табели бр. 5. Сви ентитети из области пословања некретнинама и рударства, велики број ентитета из прерађивачке делатности (70% ентитета) и скоро половина ентитета из финансијске делатности (43% ентитета) поседује концесије, патенте, лиценце, софтвер и остала права. Остала нематеријална имовина је заступљена код свих ентитета који обављају делатност рударства, саобраћаја и образовања, као и прерађивачке индустрије (80% ентитета), пословања некретнинама (50% ентитета) и финансијске делатности (29% ентитета).

Табела бр. 5: Заступљеност нематеријалне имовине у узоркованим ентитетима по делатностима у 2018. години⁷⁵⁵

Редни број	Делатност ентитета	Концесије, патенти, лиценце, софтвер и остала права		Остала нематеријална имовина	
		број ентитета	% ентитета	број ентитета	% ентитета
1	Снабдевање електричном енергијом, гасом и паром	0	0%	0	0%
2	Финансијске делатности и делатност осигурања	3	43%	2	29%
3	Пословање некретнинама	2	100%	1	50%
4	Рударство	1	100%	1	100%
5	Грађевинарство	0	0%	1	0%
6	Прерађивачка индустрија	7	70%	8	80%
7	Услуге смештаја и исхране	0	0%	0	0%
8	Трговина на велико и мало и поправка моторних возила	0	0%	0	0%
9	Саобраћај и складиштење	0	0%	1	100%
10	Образовање	0	0%	1	100%

Након сагледавања најчешћих врста нематеријалне имовине у узоркованим ентитетима, испитиваћемо који се концепт најчешће примењује за накнадно вредновање ставки нематеријалне имовине. Стога, на графикону бр. 18 представљени су подаци о примењеним концептима накнадног вредновања нематеријалне имовине у ентитетима обухваћеним узорком.

Као што следећи график показује већина ентитета из узорка примењује концепт историјског трошка (78% ентитета), док знатно мањи број њих користи концепт фер вредности (7% ентитета).

⁷⁵⁵ Приказан проценат ентитета утврђен је у односу на укупан број ентитета по делатностима из узорка.

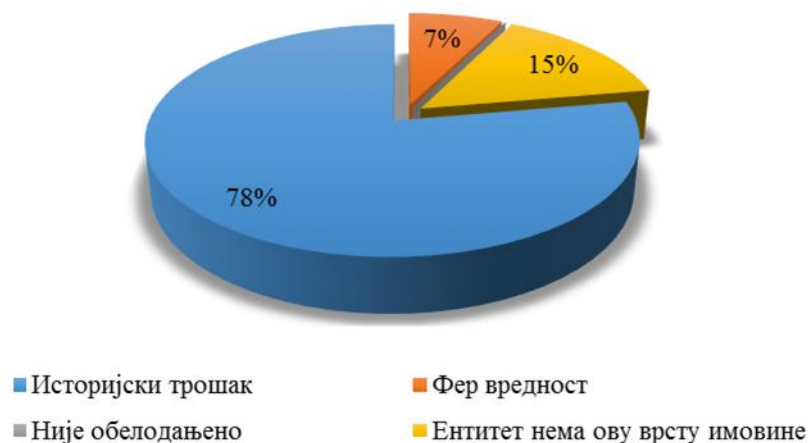

График бр. 18: Накнадно вредновање нематеријалне имовине у периоду 2016-2018. године (укупан узорак)

Посматрано према припадности тржишном сегменту, процентуални подаци изгледају на следећи начин:

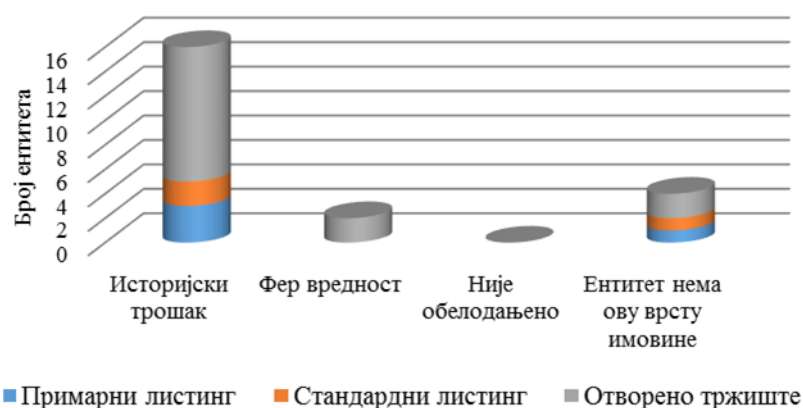

График бр. 19: Накнадно вредновање нематеријалне имовине у периоду 2016-2018. године (према припадности тржишном сегменту)

График бр. 19 приказује да концепт историјског трошка за накнадно вредновање нематеријалне имовине примењује 80% ентитета са Отвореног тржишта, 75% ентитета са Примарног листинга и 67% ентитета са Стандардног листинга. Концепт фер вредности примењују само два ентитета са Отвореног тржишта, што чини 10% ентитета који котирају хартије од вредности на овом сегменту регулисаног тржишта.

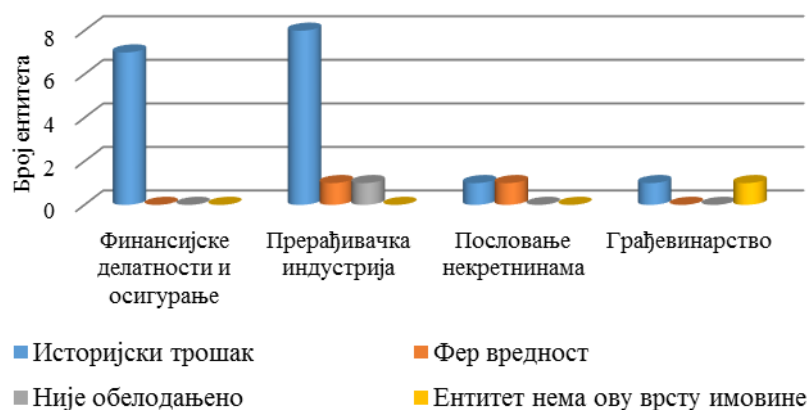

График бр. 20: Накнадно вредновање нематеријалне имовине у периоду 2016-2018. године (према припадности одређеној делатности)

На презентованом графику бр. 20 уочљиво је да концепт историјског трошка користе сви ентитети из финансијских делатности (као и рударства, саобраћаја и образовања), 80% ентитета из прерађивачке индустрије и 50% ентитета из делатности пословања некретнинама и грађевинарства. Примена концепта фер вредности заступљена је код 10% ентитета из прерађивачке индустрије и 50% ентитета из области пословања некретнинама.

4.2.2. Анализа ефеката примене концепта фер вредности за накнадно мерење сталних средстава на укупан нето свеобухватни добитак или губитак и на доношење одлука корисника финансијских извештаја

Анализа ефеката примене концепта фер вредности за накнадно мерење сталних средстава на укупан нето свеобухватни добитак или губитак послужиће нам за проверу четврте истраживачке хипотезе.

Хипотеза 4: Фер вредност као основа вредновања сталне имовине има велики утицај на исказивање финансијског резултата одређеног периода и самим тим на одлуке које доносе интересне групе на основу финансијских извештаја.

Анализом на нивоу материјалне и нематеријалне имовине, као и дугорочних финансијских улагања утврђено је да се **четврта хипотеза може делимично прихватити**. У наставку рада приказаћемо резултате претходно поменутих анализа који су условили делимичну прихваћеност четврте хипотезе.

Примена модела фер вредности (ревалоризације) за накнадно одмеравање сталне имовине, како је већ истакнуто, има за последицу промену основице за амортизацију, с једне стране, и последично, другачији износ трошкова амортизације који се укључују у обрачун периодичног резултата, с друге стране. У првом случају, промена фер вредности у односу на књиговодствену вредност се не признаје кроз биланс успеха (осим уколико се не ради о негативном ефекту ревалоризације у условима када претходно нису формиране ревалоризационе резерве или су оне биле недовољне, односно ако се ради о позитивном ефекту који је уследио након претходно објашњеног признавања расхода услед обезвређења), већ се признаје у оквиру Извештаја о осталом резултату и, тиме, утиче на промену укупног нето свеобухватног добитка или губитка. Због непостојања аналитичких података о ефектима ревалоризације на трошкове амортизације из јавно доступних финансијских извештаја анализираних ентитета, наша анализа је примарно везана за ефекте примене концепта фер вредности на укупни нето свеобухватни добитак или губитак. Ова анализа ће бити извршена на нивоу материјалне сталне имовине и дугорочних финансијских пласмана, за које постоје одговарајући подаци из Извештаја о осталом резултату (у оквиру наслова 4.2.2.1).

Међутим, утицај примене концепта фер вредности на периодични резултат исказан у билансу успеха анализираћемо на другом сету финансијских извештаја ентитета који имају обавезу састављања консолидованих финансијских извештаја. Конкретно, биће анализиран овај ефекат на нивоу гудвила као специфичне ставке нематеријалне имовине која се може признати у финансијским извештајима групе над којом ови ентитети имају контролу (у оквиру наслова 4.2.2.2).

4.2.2.1. Анализа на нивоу материјалне сталне имовине

Уколико посматрамо ентитете код којих се бар једна ставка материјалне сталне имовине вреднује у складу са концептом фер вредности, укупан број узоркованих ентитета се смањује на 22. На овом смањеном узорку посматраћемо ниво промене фер вредности некретнина, постројења и опреме у односу на њихову књиговодствену вредност, као и ефекат промене фер вредности некретнина, постројења и опреме на укупан нето свеобухватни добитак или губитак.

**а) Утицај накнадног мерења по фер вредности на вредност
некретнина, постројења и опреме**

Ниво промене фер вредности некретнина, постројења и опреме у односу на њихову књиговодствену вредност изражава се као однос између промена ревалоризационих резерви и укупне вредности некретнина, постројења и опреме (НПО).

*Табела бр. 6: Ниво промене фер вредности НПО у односу на
књиговодствену вредност НПО у периоду 2016-2018. године*

Ефекат промене фер вредности НПО	Ниво промене	2016		2017		2018	
		број ентитета	% ентитета	број ентитета	% ентитета	број ентитета	% ентитета
Нема промене	0.00%	12	55%	18	82%	15	68%
Повећање	0.01-0.99%	3	14%	1	5%	2	9%
	1.00-4.99%	2	9%	0	0%	0	0%
	5.00-9.99%	1	5%	0	0%	0	0%
	Више од 10.00%	1	5%	1	5%	0	0%
Смањење	0.01-0.99%	2	9%	2	9%	4	18%
	1.00-4.99%	1	5%	0	0%	0	0%
	5.00-9.99%	0	0%	0	0%	0	0%
	Више од 10.00%	0	0%	0	0%	1	5%
УКУПНО		22	100%	22	100%	22	100%

Представљени резултати истраживања у табели бр. 6 показују да код највећег броја ентитета у посматраним годинама нема промене фер вредности некретнина, постројења и опреме у односу на њихову књиговодствену вредност. Финансијски извештаји ентитета код којих је, пак, дошло до промене фер вредности некретнина, постројења и опреме не показују драстичне промене у односу на њихову књиговодствену вредност. Наиме, промене су често минорног карактера и крећу се у распону 0.01-0.99%, односно мање од 1% без обзира на предзнак. Промене фер вредности веће од 10% су ретка појава – по један ентитет у свакој посматраној години. Када је у питању смер промене, 33% ентитета имало је повећање фер вредности, а 14% ентитета смањење фер вредности у 2016. години. Ови проценти су скоро уједначени у 2017. години – 10% ентитета имало је повећање, а 9% ентитета смањење фер вредности. Повећање фер вредности у 2018. години имао је 1% ентитета мање него у претходној години, док је смањење фер вредности забележено код 23% ентитета.

б) Утицај накнадног мерења некретнина, постројења и опреме по фер вредности на укупан свеобухватни добитак или губитак

Ефекат промене фер вредности некретнина, постројења и опреме на укупан нето свеобухватни добитак или губитак представља однос промена ревалоризационих резерви и укупног нето свеобухватног добитка или губитка.

Табела бр. 7: Ефекат промене фер вредности НПО на укупан нето свеобухватни добитак или губитак у периоду 2016-2018. године

Ефекат промене фер вредности НПО	Ниво промене	2016		2017		2018	
		број ентитета	% ентитета	број ентитета	% ентитета	број ентитета	% ентитета
Нема промене	0.00%	12	55%	17	77%	15	68%
Повећање укупног нето свеобухватног добитка	0.01-0.99%	2	9%	1	5%	2	9%
	1.00-4.99%	1	5%	0	0%	0	0%
	5.00-9.99%	0	0%	0	0%	0	0%
	Више од 10.00%	4	18%	0	0%	0	0%
Смањење укупног нето свеобухватног добитка	0.01-0.99%	1	5%	1	5%	2	9%
	1.00-4.99%	0	0%	0	0%	1	5%
	5.00-9.99%	1	5%	0	0%	0	0%
	Више од 10.00%	1	5%	2	9%	1	5%
Повећање укупног нето свеобухватног губитка	0.01-0.99%	0	0%	0	0%	0	0%
	1.00-4.99%	0	0%	0	0%	0	0%
	5.00-9.99%	0	0%	0	0%	0	0%
	Више од 10.00%	0	0%	1	5%	0	0%
Смањење укупног нето свеобухватног губитка	0.01-0.99%	0	0%	0	0%	1	5%
	1.00-4.99%	0	0%	0	0%	0	0%
	5.00-9.99%	0	0%	0	0%	0	0%
	Више од 10.00%	0	0%	0	0%	0	0%
УКУПНО		22	100%	22	100%	22	100%

Слично као у табели бр. 6, табела бр. 7 показује да код више од 50% ентитета у посматраним годинама није било промене фер вредности. Уочљив је податак да већи број ентитета има промену укупног нето свеобухватног добитка, без обзира на предзнак његове промене. Када посматрамо смер промене, 32% ентитета имало је повећање укупног нето свеобухватног добитка, а 15% ентитета његово смањење у 2016. години. Ситуација је скоро идентична по питању смањења укупног нето свеобухватног добитка у 2017. години у односу на претходну годину (14%), али је његово повећање у 2017. години заступљено у свега 5% ентитета. У последњој посматраној години 9% ентитета имало је повећање укупног нето свеобухватног добитка, а 23% ентитета његово смањење. Промена укупног нето свеобухватног губитка је заступљена у 2017. (повећање за више од 10%) и 2018. години (смањење за мање од 1%) код једног ентитета, односно код 5% узоркованих ентитета.

4.2.2.2. Анализа на нивоу нематеријалне имовине

Како је приказано на графику бр. 2 и објашњено на почетку овог дела дисертације, учешће нематеријалне имовине у сталној и укупној имовини ентитета из анализираниог узорка је безначајно. Осим тога, за онај део нематеријалне имовине који је исказан у појединачним финансијским извештајима ентитета из анализираниог узорка, доминантно се примењује концепт историјског трошка за накнадно вредновање, што и истакнуто у ранијем тексту (у оквиру наслова 4.2.1.3). Самим тим, намеће се закључак да накнадно вредновање нематеријалне имовине признате у појединачним финансијским извештајима није релеватно за наше истраживање у вези са *Хипотезом 4*.

Ипак, пошто се ради о узорку ентитета који се листирају на Београдској берзи и, тиме, подлежу додатним захтевима за финансијским извештавањем, желели смо да испитамо утицај накнадног мерења гудвила на резултат групе, уколико матични ентитет (као ентитет обухваћен нашим испитивањем) има обавезу састављања консолидованих финансијских извештаја.

Битан део нематеријалне имовине, свакако, јесте гудвил. Табела бр. 4 показала је да ентитети немају гудвил посматрано из перспективе појединачних финансијских извештаја. Стога, за анализу гудвила користили смо податке прикупљене анализом консолидованих финансијских извештаја ентитета обухваћених узорком. Табела бр. 1 показала је да 16 узоркованих ентитета припрема консолидоване финансијске извештаје. Од овог броја, у 2018. и 2017. години 14 ентитета није исказало гудвил у финансијским извештајима (87% ентитета). Два ентитета која су исказала гудвил у финансијским извештајима послују у делатности рударства и грађевинарства. С једне стране, ентитет из делатности грађевинарства није имао обезвређење гудвила. С друге стране, ентитет из делатности рударства извршио је обезвређење гудвила у поменутиим годинама. На примеру овог ентитета утврђен ефекат обезвређења гудвила на промену нето резултата групе, који представља однос износа обезвређења гудвила и нето добитка, односно губитка, односи се на смањење нето добитка које износи 0,08% у 2018. и 0,07% у 2017. години.⁷⁵⁶

⁷⁵⁶ У 2016. години 15 узоркованих ентитета припремало је консолидоване финансијске извештаје, а ентитет из области рударства није вршио обезвређење гудвила.

4.2.2.3. Анализа на нивоу дугорочних финансијских пласмана

Финансијски облик сталне имовине обухвата дугорочне финансијске пласмане и дугорочна потраживања. Максимално учешће дугорочних потраживања у укупној сталној имовини је било ниско у 2016. години (3,21%) и 2017. години (1,33%), док је у 2018. години достигло 25% у појединим ентитетима. Од укупног броја узоркованих ентитета, 16 ентитета (59% узорка) нема у саставу сталне имовине дугорочна потраживања. Код осталих ентитета појављују се потраживања од матичног и зависних правних лица, потраживања на основу продаје на робни кредит, а најчешће – остала дугорочна потраживања. Зато ћемо се код финансијског облика сталне имовине дуже задржати код дугорочних финансијских пласмана. Поједини ентитети обухваћени узорком имају значајно учешће дугорочних финансијских пласмана (неки чак до 100%) у укупној сталној имовини, при чему једна половина узоркованих ентитета има учешће ове врсте сталних средстава мање од 13%, а друга половина ентитета учешће веће од 13% у укупним сталним средствима. Истраживали смо ефекте промене фер вредности дугорочних финансијских пласмана на укупан нето свеобухватни добитак или губитак за ставке које неће бити рекласификоване у билансу успеха у будућим периодима и за ставке које накнадно могу бити рекласификоване у билансу успеха у будућим периодима.

Ставке које неће бити рекласификоване у билансу успеха у будућим периодима везују се за повећање или смањење ревалоризационих резерви, актуарске добитке или губитке по основу планова дефинисаних примања, добитке или губитке по основу улагања у власничке инструменте капитала и добитке или губитке по основу удела у осталом свеобухватном добитку или губитку придружених друштава. Ефекти промене фер вредности дугорочних финансијских пласмана на укупан нето свеобухватни добитак или губитак код ових ставки у 2016. години односе се на утицај признатих нереализованих добитака на повећање укупног нето свеобухватног добитка за 8,38% код једног ентитета из финансијских делатности и на утицај признатих нереализованих губитака на смањење укупног нето свеобухватног добитка за 0,01% код другог ентитета из прерађивачке индустрије. Следеће године два ентитета из финансијских делатности имала су повећање укупног нето свеобухватног добитка за 2,43% и 0,89% као резултат утицаја признавања нереализованих добитака, док је један ентитет из прерађивачке индустрије имао смањење укупног нето свеобухватног добитка за

0,003% као резултат утицаја признавања нереализованих губитака. Последње посматране године ефекти промене фер вредности исказани су код три ентитета која су имала повећање укупног нето свеобухватног добитка за 0,002% (ентитет из прерађивачке индустрије), 2,80% (ентитет из финансијских делатности) и 3,42% (ентитет из финансијских делатности) на основу признавања нереализованих добитака, док је један ентитет из финансијских делатности имао смањење укупног нето свеобухватног добитка за 1,12% као резултат присуства признатих нереализованих губитака.

Ставке које накнадно могу бити рекласификоване у билансу успеха у будућим периодима везују се за добитке или губитке по основу прерачуна финансијских извештаја иностраног пословања, добитке или губитке од инструмената заштите нето улагања у инострано пословање, добитке или губитке по основу инструмената заштите ризика (хеџинга) новчаног тока и добитке или губитке по основу хартија од вредности расположивих за продају. Ефекти промене фер вредности дугорочних финансијских пласмана на укупан нето свеобухватни добитак или губитак код ових ставки представљени су у табели бр. 8.

Табела бр. 8: Ефекти промене фер вредности дугорочних финансијских пласмана (ДФП) на укупан нето свеобухватни добитак или губитак

Ефекат промене фер вредности ДФП	Ниво промене	2016		2017		2018	
		број ентитета	% ентитета	број ентитета	% ентитета	број ентитета	% ентитета
А) Утицај признатих нереализованих добитака							
Повећање укупног нето свеобухватног добитка	0.01-0.99%	2	13%	4	29%	3	23%
	1.00-4.99%	3	20%	2	14%	2	15%
	5.00-9.99%	0	0%	0	0%	0	0%
	Више од 10.00%	1	7%	1	7%	2	15%
Смањење укупног нето свеобухватног губитка	0.01-0.99%	0	0%	0	0%	0	0%
	1.00-4.99%	1	7%	0	0%	0	0%
	5.00-9.99%	0	0%	0	0%	0	0%
	Више од 10.00%	0	0%	0	0%	0	0%
Б) Утицај признатих нереализованих губитака							
Повећање укупног нето свеобухватног губитка	0.01-0.99%	0	0%	0	0%	1	8%
	1.00-4.99%	0	0%	0	0%	1	8%
	5.00-9.99%	0	0%	0	0%	0	0%
	Више од 10.00%	1	7%	1	7%	0	0%
Смањење укупног нето свеобухватног добитка	0.01-0.99%	4	27%	0	0%	0	0%
	1.00-4.99%	2	13%	2	14%	2	15%
	5.00-9.99%	0	0%	3	21%	1	8%
	Више од 10.00%	1	7%	1	7%	1	8%
Укупно		15	100%	14	100%	13	100%

Подаци представљени претходном табелом показују да знатно већи број ентитета показује ефекте промене фер вредности код ставки које накнадно могу бити

реклаификоване у билансу успеха у будућим периодима у односу на ставке које се не рекласификују у билансу успеха у будућим периодима.

Утицај признатих нереализованих добитака огледа се у повећању укупног нето свеобухватног добитка код шест ентитета у 2016. години, односно седам ентитета у 2017. и 2018. години, као и у смањењу укупног нето свеобухватног губитка код једног ентитета у 2016. години. Такође, у табели је представљен и утицај признатих нереализованих губитака који се огледа у повећању укупног нето свеобухватног губитка код једног ентитета у 2016. и 2017. години (више од 10%) и два ентитета у 2018. години у знатно мањем проценту. Смањење укупног нето свеобухватног добитка заступљено је код седам ентитета у 2016, шест ентитета у 2017. и четири ентитета у 2018. години. Поменути ентитети су највећим бројем из финансијских делатности, прерађивачке индустрије, рударства, грађевинарства, трговине на велико и мало, саобраћаја и образовања. Око половина укупног броја узоркованих ентитета (у зависности од посматране године) исказала је ефекте промене фер вредности дугорочних финансијских пласмана што непосредно указује на заступљеност примене концепта фер вредности за вредновање овог облика сталне имовине.

4.2.3. Анализа ефеката примене концепта фер вредности или концепта историјског трошка на политику расподеле добитка

Последња истраживачка хипотеза биће тестирана анализирањем ефеката примене концепта фер вредности или концепта историјског трошка на политику расподеле добитка.

Хипотеза 5: У случају примене концепта фер вредности ентитети чешиће исплаћују дивиденде у односу на ентитете који конзервативније извештавају.

Када је у питању однос успешности пословања ентитета и концепта фер вредности, занимљиво је сагледати да ли примена концепта фер вредности има утицаја на одлуку о расподели добитка. Анализом смо утврдили да је од укупног броја узоркованих ентитета, шест ентитета исказало променљив финансијски резултат за посматрани период (три ентитета из финансијских делатности и по један ентитет из прерађивачке индустрије, трговине на велико и мало и области пружања услуга смештаја и исхране), три ентитета су остварила нето губитак (по један ентитет из финансијских делатности, прерађивачке индустрије и области снабдевања електричном

енергијом, гасом и паром), а 18 ентитета нето добитак. Од 18 ентитета који су приказали нето добитак у финансијским извештајима, 10 ентитета је вршило расподелу добитка (37% целог узорка), док код два ентитета варира расподела добитка у посматраном периоду. Од 10 ентитета који су вршили расподелу добитка у посматраним годинама седам ентитета је примењивало концепт фер вредности за вредновање сталне имовине (три ентитета из прерађивачке индустрије и по један ентитет из рударства, грађевинарства, финансијских делатности и пословања некретнинама), а три ентитета концепт историјског трошка (по један ентитет из прерађивачке индустрије, грађевинарства и финансијских делатности). Од седам ентитета који су примењивали концепт фер вредности, три ентитета су овај концепт примењивала за вредновање свих ставки сталне имовине, један ентитет за све ставке сталне имовине осим за вредновање постројења и опреме, док су три ентитета примењивала овај концепт искључиво за вредновање инвестиционих некретнина. Од два ентитета код којих варира расподела добитка по година (наиме, расподела није извршена у 2018. години), један ентитет из финансијских делатности користио је концепт фер вредности за вредновање инвестиционих некретнина и грађевинских објеката, док је други ентитет из прерађивачке индустрије примењивао концепт историјског трошка. Од шест ентитета који имају променљив финансијски резултат за посматрани период, два ентитета су вршила расподелу резултата и оба су примењивала концепт фер вредности (један ентитет је примењивао концепт фер вредности за вредновање грађевинских објеката, а други ентитет за вредновање, грађевинских објеката, земљишта и инвестиционих некретнина). Преосталих шест ентитета који нису вршили расподелу добитка примењују концепт фер вредности: три ентитета примењују овај концепт за вредновање свих позиција сталне имовине, један ентитет за вредновање свих позиција сталне имовине осим постројења и опреме, док је код два ентитета забележена примена концепта фер вредности за вредновање инвестиционих некретнина. На овај начин, утврђујемо да се **пета хипотеза не може потврдити**, односно да не можемо закључити да је примена концепта фер вредности од одлучујућег значаја за доношење одлуке о расподели добитка.

4.3. Дискусија праксе примене концепта фер вредности и извештавања код ентитета листираних на Београдској берзи

Напомене уз финансијске извештаје обезбеђују квалитативне податке које додатно објашњавају цифре приказане у квантитативним финансијским извештајима. Детаљним читањем Напомена ентитета обухваћених узорком донели смо закључак да поједини ентитети експлицитно истичу посвећеност примени поштене (фер) вредности за накнадно процењивање одређених ставки сталне имовине. Наиме, након почетног признавања, јавља се потреба да се поједине ставке сталне имовине исказују по ревалоризованим вредностима, које изражавају њихову поштену (фер) вредност на дан ревалоризације (процене), умањену за укупан износ исправке вредности по основу обрачунате амортизације и укупан износ исправке вредности по основу обезвређења, у складу са МРС 16 „Некретнине, постројења и опрема“. При томе, према МСФИ 13 „поштена (фер) вредност одражава тржишне услове на дан биланса стања коригована, уколико је неопходно, за било коју промену у природи, локацији или стању специфичног средства“. Узорковани ентитети под фер вредношћу подразумевају тржишну вредност, односно највероватнију вредност која реално може да се добије на тржишту, на датум биланса стања. Ентитети обухваћени узорком у својим Напоменама истичу да се фер вредност првог нивоа заснива на котираним (некоригованим) тржишним ценама на дан биланса стања за иста средства или исте обавезе. Међутим, у Напоменама уз финансијске извештаје великог броја узоркованих ентитета јасно се наводи да „у Републици Србији не постоји довољно тржишног искуства као ни стабилности и ликвидности код куповине и продаје потраживања и остале финансијске активе и пасиве, пошто званичне тржишне информације нису у сваком тренутку расположиве“. Стога, ентитети самоиницијативно истичу да „правичну вредност није могуће поуздано утврдити у одсуству активног тржишта“.

Уколико се одређеним средством не тргује на активном тржишту, његова фер вредност утврђује се различитим техникама процене. Други ниво фер вредности односи се на фер вредност утврђену на бази информација (осим котираних цена укључених у први ниво) које су засноване на доступним тржишним подацима за средства или обавезе, било директно (на основу цене) или индиректно (изведено из података о цени). При томе, ентитет примењује различите методе и утврђује претпоставке које се заснивају на тржишним условима који постоје на датум биланса

стања. Фер вредност трећег нивоа добија се преко информација о средству или обавези које нису засноване на доступним тржишним подацима. „Као пример инпута трећег нивоа у нашим условима може се навести процена фер вредности удела за који не постоји активно тржиште, нити објављене котиране цене за сличне субјекте који су били предмет продаје, па је примена приносне методе засноване на садашњој вредности будућих новчаних токова које пројектује руководство, једини логичан избор.“⁷⁵⁷

Од укупних 22 ентитета који су примењивали концепт фер вредности, 14 ентитета (64% ентитета) су у својим Напоменама детаљно објашњавали методе утврђивања фер вредности, који се базирају на инпутима другог и трећег нивоа. Осталих 36% ентитета нису обелоданили податке о хијерархији коришћених инпута и моделу вредновања. Следећи график показује поменуте величине.

График бр. 21: Објављивање података о моделима вредновања у Напоменама уз финансијске извештаје узоркованих ентитета

Тржишни приступ за вредновање ставки сталне имовине користе два ентитета која методу упоредивих трансакција примењују за вредновање инвестиционих некретнина и грађевинских објеката. Метод упоредивих цена за вредновање земљишта користе два ентитета. Уколико не постоји доказ фер вредности на тржишту, због специфичне природе средства и због тога што се такве ставке ретко продају, осим као део континуираног пословања, ентитет процењује фер вредност користећи приноси

⁷⁵⁷ Рупић, Б., Бонић, Љ. (2015). *Op. cit.*, стр. 136-137.

приступ или трошковни приступ (приступ амортизованих трошкова замене). При томе, „ентитет одмерава фер вредност имовине и обавеза користећи претпоставке које би учесници на тржишту користили приликом одређивања цене имовине или обавезе“ у складу са МСФИ 13. Два ентитета користе методу употребних вредности за вредновање постројења и опреме којом је фер вредност одређена као садашња вредност будућих нето примања. Трошковни приступ базира на претпоставци замене уложених средстава, односно утврђивање цене по којој би се конкретна имовина сличних карактеристика могла набавити или изградити. Наиме, подразумева се да постоји супститут конкретне врсте имовине сличног степена корисности. Четири ентитета користи трошковни метод за вредновање појединих облика сталне имовине: један ентитет користи овај метод за вредновање грађевинских објеката, а три ентитета за вредновање постројења и опреме. Приносну методу (дисконтовање новчаних токова) за вредновање инвестиционих некретнина користе два ентитета.⁷⁵⁸

Ентитети који су се определили за модел ревалоризације као модел накнадног вредновања, процену вредности ставки сталне имовине врше довољно учестало, односно када постоје назнаке да се њихова фер вредност разликује од књиговодствене вредности. Другим речима, ревалоризација сталне имовине врши се редовно у циљу спречавања настанка значајне разлике између исказане књиговодствене вредности и вредности која би се утврдила поступком ревалоризације на дан биланса стања. Приликом ревалоризације сталног средства ревалоризују се све ставке из групе којој то средство припада. Учесталост ревалоризације зависи од кретања тржишне вредности средстава која се ревалоризују и других битних економских фактора који могу утицати на вредност истих. Период ревалоризације сталних средстава код седам узоркованих ентитета (један ентитет из области рударства, један ентитет из прерађивачке индустрије, два ентитета из области пословања некретнинама, три ентитета из финансијских делатности) дефинисан је на најмање једном у три године, код једног ентитета из области услуга смештаја и исхране врши се сваке друге године, а код два ентитета из прерађивачке индустрије ревалоризација се спроводи једном у периоду дужем од пет година. Седам ентитета (четири ентитета из финансијских делатности, два ентитета из прерађивачке индустрије и један ентитет из пословања некретнинама)

⁷⁵⁸ Поједини ентитети у својим Напоменама назначавaju да комбинују методе, при чему одређују који је основни, а који допунски метод. „Приликом процене фер вредности ентитети треба доследно да користе изабране технике процене које су одговарајуће у датим околностима и за које има довољно расположивих података.“

извршили су ревалоризацију и признали њене ефекте на крају 2018. године, при чему у Напоменама четири ентитета (по два ентитета из финансијских делатности и прерађивачке индустрије) нису наведени прецизни временски периоди спровођења овог поступка.⁷⁵⁹

Процену фер вредности врше овлашћени процењивачи, односно физичка или правна лица одговарајуће струке, уписана у Регистар судских вештака,⁷⁶⁰ на бази доказа са тржишта. Поступак ревалоризације се врши од стране екстерног независног квалификованог проценитеља, који има признате и релевантне стручне квалификације и искуство са категоријом сталне имовине коју процењује. На пример, поједини узорковани ентитети у својим Напоменама наводе да се „анализа фер вредности инвестиционих некретнина спроводи на бази информација из различитих извора, укључујући промене у условима закупљених некретнина, текуће цене на активном тржишту за некретнине другачије природе, стања или локације (прилагођене тако да одражавају те разлике), као и недавне цене сличних некретнина на мање активним тржиштима (кориговане тако да исказују промене у економским условима од датума трансакција које су настале по тим ценама)“. Од 14 ентитета који су објавили податке о методи и периоду ревалоризације сталних средстава, 11 ентитета се позива на независног квалификованог проценитеља без прецизирања да ли је у питању правно или физичко лице, док три ентитета наводе конкретно екстерно правно лице које је вршило процену вредности сталне имовине. При томе, два ентитета дозвољавају могућност спровођења ревалоризације од стране комисије за процену фер вредности коју образује генерални директор ентитета.

У Напоменама уз финансијске извештаје узоркованих ентитета наведени су рачуноводствени принципи који представљају основу састављања финансијских извештаја. Углавном сви ентитети обухваћени узорком наглашавају значај принципа сталности пословања, док се велики број њих позива и на принцип опрезности, принцип узрочности, принцип истинитости, принцип јасности, принцип идентитета и остале принципе. Ентитети назначавају да су одступања од општих рачуноводствених принципа дозвољена само у случајевима примене појединих МРС/МСФИ и

⁷⁵⁹ Два ентитета из финансијских делатности (из групе седам ентитета који врше ревалоризацију на три године) извршила су ревалоризацију 2018. године, али нису признала њене ефекте због непостојања материјалне разлике између књиговодствене и новоутврђене фер вредности.

⁷⁶⁰ Према евиденцији Министарства правде за 2017. годину у Регистар судских вештака за економско-финансијску област уписана су 32 правна лица и 1.673 физичких лица. Видети: Интернет страница: <https://www.mpravde.gov.rs/court-experts.php> (приступљено дана 01.03.2020)

наглашавају да је потребно поменута одступања, разлоге њиховог настанка и оцену ефеката на имовину, обавезе, финансијску позицију и добитак или губитак обелоданити у Напоменама уз финансијске извештаје.

Углавном се узорковани ентитети у својим Напоменама позивају на МРС/МСФИ и њихове одредбе. Међутим, поставља се питање да ли су ентитети примењивали ажуриране преведене верзије ових стандарда. Узорковани ентитети примењивали су званичне преводе МРС/МСФИ објављене од стране Министарства финансија у 2014. години („Службени гласник Републике Србије 35/2014“).⁷⁶¹ Решењем о утврђивању превода утврђени су и објављени преводи „основних текстова МРС/МСФИ, Концептуалног оквира за финансијско извештавање, као и повезаних тумачења. Преводима нису обухваћене основе за закључивање, илуструјући примери, смернице, коментари, супротна мишљења, разрађени примери, као и други допунски објашњавајући материјал који може да се усвоји у вези са стандардима, односно тумачењима (осим ако се изричито не наводи да је тај материјал саставни део стандарда, односно тумачења)“. Од 2014. године од стране Одбора за МРС издат је значајан број допуна, измена или годишњих побољшања постојећих стандарда и тумачења, као и нових МСФИ (односно дошло је до укидања постојећих МРС). Узорковани ентитети назначили су да „измењени или новоиздати МРС/МСФИ и тумачења стандарда који нису преведени и објављени у „Службеном гласнику Републике Србије“, односно усвојени у Републици Србији, нису примењивани приликом састављања финансијских извештаја“. „Имајући у виду потенцијалне материјалне ефекте које одступања рачуноводствених прописа наше државе од МРС/МСФИ могу имати на реалност и објективност финансијских извештаја ентитета“, поједини ентитети експлицитно су навели да се њихови „званично објављени финансијски извештаји не могу у потпуности сматрати финансијским извештајима састављеним у складу са МРС/МСФИ“.

4.4. Дискусија резултата спроведених истраживања

На основу свега напред наведеног можемо закључити да значајан број ентитета у нашој држави примењује концепт фер вредности за вредновање појединих ставки

⁷⁶¹ Министарство финансија је 2019. године донело ново Решење о утврђивању превода Међународних стандарда финансијског извештавања. Видети: „Службени гласник Републике Србије 92/2019“. Интернет страница: www.mfin.gov.rs (приступљено 30.02.2020)

сталне имовине. Наши резултати у складу су са истраживањем Асбагха и Олсона⁷⁶² чије смо резултате приказали у теоријском делу и који указују на то да је примена методе ревалоризације за вредновање материјалних улагања од стране ентитета који користе МРС/МСФИ уобичајена пракса. Међутим, резултати нашег истраживања у супротности су са истраживањем које се помиње у раду аутора Рупић и Бонић⁷⁶³ представљеном у теоријском делу и које показује да је примена методе историјског трошка заступљенија од методе ревалоризације за накнадно вредновање материјалних улагања у европским државама. Као што је у теоријском делу рада објашњено, највећи утицај на избор концепта фер вредности за вредновање ставки сталне имовине имају следећи моменти: 1) фер вредност има велики информативни значај за инвеститоре, 2) финансијски извештаји базирани на концепту фер вредности настоје да одражавају економску суштину што их чини релевантнијим за одлучивање и 3) примена фер вредности обезбеђује бољу слику имовинског и финансијског положаја ентитета.

Чини се да је основни проблем примене рачуноводства фер вредности, ипак, непостојање активног тржишта за бројна средства и, самим тим, реалних тржишних цена као индикатора фер вредности. Стога, састављачи финансијских извештаја оријентишу се на примену неочљивих инпута и мање поуздано мерење фер вредности на трећем нивоу. Вредновањем по фер вредности, које је засновано на инпутима трећег хијерархијског нивоа, повећава се ризик од настанка грешака и неправилности приликом спровођења поступка процене фер вредности због чега се смањује поузданост финансијских извештаја. Такође, вредност може бити инструмент управљања резултатом услед нарушавања принципа опрезности и реализације и, самим тим, инструмент преваре. Иако је примена концепта фер вредности врло комплексна и изискује повећање трошкова на име процене фер вредности, узорковани ентитети често је користе. У циљу спречавања потенцијалних злоупотреба приликом примене фер вредности регулатор (држава) треба да пропише које квалификације треба да поседују лица која обављају послове процене средстава по фер вредности. Поред дефинисања квалификација неопходно је прописати услове за добијање и одузимање лиценци за рад, нагласити значај континуиране едукације, поштовати професионалне стандарде, контролисати квалитет рада и санкционисати непрофесионалне рачуноводствене праксе. „Распрострањеност манипулација у презентираним финансијским извештајима

⁷⁶² Ashbaugh, H., Olsson, P. (2002). *Op. cit.*, стр. 122.

⁷⁶³ Рупић, Б., Бонић, Љ. (2015). *Op. cit.*, стр. 132.

зависи од ситуације у економском, правном и политичком окружењу, квалитета нормативне основе финансијског извештавања, квалитета корпоративног управљања и оспособљености рачуновођа да поштују професионалне и етичке стандарде.⁷⁶⁴ Непостављањем лествице техничке компетентности (професионалних квалификација) на високом нивоу за лица која се баве рачуноводственом професијом регулатор је ставио знак питања на ширу друштвену димензију ове професије и значајно нарушио њен кредибилитет. Врло је битно постојање одговарајућег нивоа интеракције између рачуновођа, менаџера и процењивача по питању инпута и метода коришћених приликом утврђивања фер вредности. Такође, од значаја је периодично испитивање примене концепта фер вредности од стране интерне контроле у циљу спречавања неадекватних рачуноводствених пракси. Резултати нашег истраживања у складу су са ставом дела стручне јавности која даје предност концепту фер вредности у односу на концепт историјског трошка за процењивање и исказивање вредности основних средстава у финансијским извештајима пословних ентитета. „Ово се најјасније види из става великог броја овлашћених ревизора у нашој земљи, посебно ревизора Државне ревизорске институције, који одбијају да изразе позитивно мишљење о финансијским извештајима клијента, уколико пословни субјект не примењује модел фер вредности приликом вредновања основних средстава, или уколико има основна средства у употреби чија је књиговодствена вредност пре времена отписана, тј. једнака нули. Овакав став се чини реалним с обзиром на то да финансијски извештаји не приказују реалан финансијски резултат и финансијски положај ако су у њима исказана основна средства по мањој вредности од тржишне.“⁷⁶⁵

Резултати емпиријског дела рада приказали су да од укупног броја узоркованих ентитета (27 ентитета), 22 ентитета користе концепт фер вредности за накнадно вредновање бар једне ставке сталне имовине. Међутим, процењивање материјалних улагања по концепту фер вредности није утицало на декларативно напуштање рачуноводствених принципа који чине потпорни стуб концепта историјског трошка. Наиме, значајан број ентитета обухваћених узорком у својим Напоменама наводи посвећеност поштовању традиционалних рачуноводствених принципа. Претходно упућује на закључак да без обзира на то што је примењен ниво конзервативизма у финансијском извештавању узоркованих ентитета снижен услед примене концепта фер

⁷⁶⁴ Arsenijević, A., Đukić, T. (2017). *Op. cit.*, стр. 171.

⁷⁶⁵ Рупић, Б., Бонић, Љ. (2015). *Op. cit.*, стр. 128-129.

вредности за вредновање појединих ставки сталне имовине, овај традиционални рачуноводствени принцип (уз остале принципе) наставља да буде окосница размишљања српских рачуновођа.

4.5. Ограничења истраживања и правци будућих истраживања

Без обзира на наше настојање да обухватимо шири узорак истраживања, били смо лимитирани бројем ентитета који котирају своје хартије од вредности на Примарном листингу, Стандардном листингу и Отвореном тржишту Београдске берзе. Неразвијеност српског тржишта капитала, поред озбиљних реперкусија на стање привреде у нашој држави, има своје негативне последице и на истраживачке подухвате из области економије. Наиме, *Правилником о пословања Београдске берзе а.г. Београд* и *Правилником о листингу Београдске берзе а.г. Београд* дефинисана су правила извештавања о пословању и објављивање података ентитета који своје хартије од вредности котирају на регулисаном тржишту Београдске берзе. Берза има право да прописује захтеве за учесталијим објављивањима финансијских података који се стављају на увид свим заинтересованим корисницима. На овај начин приморавају се пословни ентитети да објављују нове информације о стању и динамици пословних подухвата, што их чини репрезентативним узорком за научна истраживања. Динамичне промене на глобалном тржишту капитала, без обзира на врло мало учешће српског тржишта капитала, имају свој утицај на активности пословних ентитета котираних на Београдској берзи, па је правовремено обелодањивање рачуноводствених информација од пресудног значаја за спровођење анализа и доношење одлука заинтересованих корисника.

Унапређивање професионалних и законских одредби код обавезних захтева за објављивањем информација о хијерархији инпута и методама процене фер вредности у напоменама уз финансијске извештаје од значаја је услед њиховог пресудног утицаја на сагледавање реалне вредности нето имовине пословних ентитета. Уколико је основна предност концепта фер вредности у односу на концепт историјског трошка садржана у релевантнијем карактеру рачуноводствених информација које одражавају текућа пословна дешавања на тржишту, онда изворишта таквих информација треба да буду јасно означена како би у очима корисника била поузданија и, самим тим, више употребљавана у сврхе пословног одлучивања. Другим речима, примењене методе

процене фер вредности не само да треба да буду наведене, већ и детаљно образложене са свим видовима инпута који су коришћени. С тим у вези, као наметнуто ограничење нашег истраживања, јавља се и недоступност аналитичких података о ефектима промене фер вредности на резултат ентитета. Наиме, како је већ истакнуто, хетерогеност начина вредновања појединачних ставки материјалне сталне имовине у оквиру једног ентитета, захтевало би да постоје аналитички подаци о променама фер вредности. У условима када је јавно обелодањен износ ових промена на агрегатном нивоу свих ставки овог дела имовине кроз извештај о осталом резултату, не може се сагледати појединачни допринос промене фер вредности резултату ентитета.

Трасирање праваца будућих истраживачких студија на тему корисности принципа конзервативизма и његове корелације са концептом фер вредности доприноси даљем развоју дискусије о позитивним и негативним последицама њихове заједничке коегзистенције. Узорковање ентитета из појединих делатности или ентитета одређене величине може допринети доношењу закључака о тенденцији примене принципа конзервативизма као незаобилазног фактора концепта историјског трошка и/или концепта фер вредности у овим групама ентитета. Емпиријски докази могу отворити нова питања за доносиоце стандарда на тему решавања конкретних пословних ситуација и даљег побољшања рачуноводствених стандарда.

Такође, као вид потенцијалног истраживања може се јавити дефинисање међународног узорка и компаративна анализа рачуноводствених пракси пословних ентитета. Сва емпиријска истраживања (прошла, садашња и будућа) имају јединствен циљ – унапређивање рачуноводствене теорије која својим дијапазоном могућих релација остварује утицај на бројне сфере друштвеног живота.

Коначно, проширени обим истраживања и компаративни приступ би омогућили коришћење економетријских метода за тестирање одређених хипотеза. Наиме, у условима расположивости веће базе информација, могуће је применом методе регресионе анализе, уз евентуално укључивање разматрања на нивоу панела, утврђивања мултиколинеарности и слично, извести валидне закључке о факторима који доприносе склоности ка примени концепта фер вредности или конзервативнијем финансијском извештавању. При томе, као што смо показали у нашем истраживању, не постоји увек доследност у примени једног или другог концепта за све облике сталне имовине, па би додатно тестирање одређених хипотеза уз примену економетријских метода свакако дало додатну аргументацију за тврдње које смо изнели.

* * *

Опциони (алтернативни) карактер примене концепта фер вредности за вредновање позиција сталне имовине није одлучујуће утицао на коначни исход вредновања ове врсте средстава. Резултати нашег истраживања указују на релативно високу склоност ентитета ка примени концепта фер вредности. Појединачно највећа ставка сталне имовине за чије накнадно вредновање је примењиван концепт фер вредности су некретнине, постројења и опрема. Међутим, ентитети и даље у значајној мери придају важност традиционалним принципима под окриљем концепта историјског трошка, чије позитивне аспекте (пре свега, поузданост и проверљивост информација) није лако заменити новим трендовима.

ЗАКЉУЧАК

Модерна финансијско-рачуноводствена теорија не може се посматрати изоловано од историјског контекста у коме се развија. Социјални, институционални и тржишни услови одлучујуће су формирали квалитет њеног утицаја на пословање ентитета. У том смислу, глобализација светског тржишта условила је глобализацију стандарда финансијског извештавања, пошто су национални рачуноводствени стандарди постали баријера повезивању националних тржишта капитала и остваривању циљева интернационалних пословних ентитета. Ипак, глобализација стандарда финансијског извештавања постала је актуелна тек последњих деценија 20. века. Разлог њеног кашњења у односу на глобализацију пословања јесте недовољно схватање значаја рачуноводствене улоге у овом процесу.

Конвергенција стандарда финансијског извештавања представља комплексан двосмерно оријентисан процес. С једне стране постоји тежња националних стандарда ка приближавању међународним, али с друге стране очекује се од међународних стандарда да у одређеној мери буду прилагођени националним, у оним областима у којима су национални квалитетнији. Процес конвергенције стандарда планира се на глобалном нивоу, али се имплементира на нивоу сваке државе појединачно. Ова карактеристика процеса конвергенције чини читав процес тежим за спровођење, посебно у случају честих промена стандарда у смислу њихових измена, допуна, прилагођавања, образложења или замене постојећих (превазиђених) стандарда новим. Такође, сматра се да апологетско прихватање међународних стандарда није препоручљиво. Углавном у државама чланицама ЕУ, МРС/МСФИ представљају опцију коју пословни ентитети могу користити за састављање и презентовање појединачних финансијских извештаја. Претходно не важи за матичне ентитете који састављају консолидоване финансијске извештаје, јер је њима примена МРС/МСФИ обавезна. Треба напоменути да су ове државе приликом усвајања МРС/МСФИ извршиле одређене измене њихове садржине у циљу прилагођавања рачуноводствених стандарда економским интересима свог националног рачуноводственог простора. У раду који смо

цитирали у овој дисертацији у више наврата, теоретичар Макве⁷⁶⁶ поставља питање да ли ће фасцинантна историјска и географска диверзификованост рачуноводствених пракси ускоро нестати, односно да ли ће оне прерасти у стандардизовану интернационалну књигу правила и постати антиквитет интересантан за проучавање? Слажемо се са његовим мишљењем да овакав развој стања ствари није на помолу.

Изградња конзистентних рачуноводствених стандарда и њихова правилна примена у финансијском извештавању зависи од разумевања природе и логике рачуноводствених принципа. Рачуноводствени принципи представљају оквирна правила за састављање и презентовање финансијских извештаја, као и основу развоја рачуноводствених стандарда. Међутим, одредбама МРС/МСФИ увек се преферира решење из самог стандарда иако оно може бити у супротности са одређеним рачуноводственим принципом, што може имати значајан утицај на истинито, објективно и транспарентно финансијско извештавање. У ери глобализације пословања појавили су се велики финансијски скандали изазвани презентовањем лажних финансијских извештаја који су уздрмали основе међународног пословања. Регулација финансијског тржишта и финансијског извештавања долази након драстичних последица финансијско-рачуноводствених превара чиме се плаћа цена полетног предузетничког духа и слободе изражене недовољним поштовањем принципа конзервативизма. Важно је запазити да финансијски скандали настају релативизирањем традиционалних рачуноводствених принципа и непридавањем значаја њиховим дугогодишњим позитивним утицајима на стабилност пословања. Стиче се утисак да ће финансијски извештаји одражавати релевантније информације и пружати бољу информациону подлогу за доношење одлука ако се сачињавају поштујући традиционалне рачуноводствене принципе уместо променљивих стандарда.

Конзервативизам (опрезност) треба посматрати као разумно понашање учесника у процесу финансијског извештавања. Међутим, примена принципа конзервативизма независно од осталих принципа неће бити корисна у решавању прагматичних рачуноводствених питања. На пример, примена принципа конзервативизма долази у сукоб са принципом континуитета у одређеним околностима (на пример, у случају када се мењају методи појединачног процењивања билансних позиција) и принципом истинитости који подразумева да биланс не садржи ни латентне резерве ни сакривене губитке. Међутим, принцип конзервативизма надређен је принципу истинитости

⁷⁶⁶ Macve, R.H. (2015). *Op. cit.*, стр. 125.

управо због принципа континуитета пословања. Наведене и многе друге међусобне условљености рачуноводствених принципа превазилазе се утврђивањем њиховог доприноса презентовању информација које одражавају суштину пословања ентитета. Другим речима, финансијске информације треба да поседују све Концептуалним оквиром дефинисане квалитативне карактеристике (већином условљене, управо, применом одређених принципа) како би обезбедиле квалитетан процес одлучивања. Без обзира на примењен облик конзервативизма (условни или безусловни), њему треба приступити одговорно и здраворазумски, што уз остале непромењене услове, представља пут ка квалитетном финансијском извештавању.

Применом концепта фер вредности истиче се потреба да финансијски извештаји буду истинити и објективни, односно да одражавају реално стање пословања ентитета у датом тренутку. Међутим, пракса финансијског извештавања у развијеним државама и у државама у транзицији није потврдила да је фер вредност, ипак, идеално решење. Када се поступком ревалоризације утврди да постоји потреба за исказивањем ревалоризационих резерви, односно да је фер вредност одређене имовинске ставке виша у односу на њену књиговодствену вредност, то је прихватљиво са аспекта ентитета јер побољшава структуру капитала. У супротном, када се као резултат процене јављају обезвређења одређених имовинских ставки и смањују ревалоризационе резерве или, пак, појављује расход периода, повећава се ризик манипулативног финансијског извештавања, условљен жељом менаџера да избегну исказивање неповољних резултата.

У нестабилном пословном амбијенту који карактерише савремено пословање неопходан је висок ниво менаџерске реакбилности у управљању ентитетом. Успешност пословања зависи од ослушкивања сигнала које емитује пословно окружење и пружања њему адекватног одговора. Менаџери са недовољно рачуноводственог знања, а великих амбиција, могу доносити неодговарајуће пословне одлуке. Наиме, ови професионалци који ресурсима управљају на основу свог знања, искуства, али и интуиције и способности за правовремено реаговање и правилно процењивање, имају своје властите циљеве који се често не подударaju са циљевима власника капитала. Извештај независног ревизора може у одређеној мери да отклони сумњу у квалитет финансијског извештавања и да смањи потенцијални конфликт интереса који се јавља између очекивања које имају инвеститори, менаџери, запослени, повериоци и остале интересне групе. Међутим, превисоки финансијски резултат као

продукт признавања нереализованих добитака услед примене концепта фер вредности може навести менаџере ентитета да поверују у илузију о рентабилности досадашњих инвестиционих улагања и да их усмери на погрешне инвестиционе одлуке. Примена концепта фер вредности без одговарајућих примеса концепта историјског трошка води проблематичном продукту финансијских извештаја – неутралним и релевантним, али недовољно опрезним и поузданим рачуноводственим информацијама. Стога, принцип конзервативизма као уточиште рационалности, ефикасности и ефективности обезбеђује прагматично пословно одлучивање у крајње неизвесним условима пословања.

Слаба страна примене концепта фер вредности односи се на потенцијалну немогућност коришћења инпута из првог хијерархијског нивоа, који су оптимални показатељ реалне вредности одређене билансне ставке. Услед тога, јавља се учестала примена инпута из другог и трећег хијерархијског нивоа, чија примена условљава постојање одређених претпоставки и модела процењивања. Процењивање фер вредности захтева спровођење одговарајућих поступака и процедура, као и исказивање ефеката процене. Постоји више метода за утврђивање фер вредности, али практична искуства показују да се утврђивање фер вредности најчешће врши применом трошковног приступа. Као главни разлог мање примене тржишног приступа наводи се непостојање активног тржишта, док се ограничавајуће околности примене приносног приступа огледају у потешкоћама утврђивања извора информација који су неопходни за процену цене капитала. У случају да није могуће фер вредност некретнина, постројења и опреме проценити на основу тржишног приступа, препоручује се њено утврђивање комбинацијом трошковног и приносног приступа.

Избор методе накнадног вредновања материјалних ставки сталне имовине представља одлуку којом се дефинише политика финансијског извештавања пословног ентитета са реперкусијама на износе приказане у финансијским извештајима. Стога, пре саме одлуке у вези овог избора потребно је сагледати карактеристике ентитета и његовог пословног окружења у циљу разумевања свих мотива који утичу на информационе захтеве корисника финансијских извештаја. У случају опредељења за концепт фер вредности, сам поступак ревалоризације врши се довољно редовно, како би се обезбедило да се књиговодствена вредност основних средстава битно не разликује од њихове фер вредности на крају извештајног периода. При томе, ефекти ревалоризације признају се само у случају постојања разлике у вредности.

Од пет почетних хипотеза којима смо трасирали наш истраживачки рад, резултати прве две постављене хипотезе засновани су на теоријским разматрањима, док се резултати остале три хипотезе базирају на спроведеном емпиријском истраживању. Тачност прве две хипотезе потврђена је, с једне стране, сагледавајући садржину принципа конзервативизма, његових врста и улоге коју има у корпоративном управљању и савременом финансијском извештавању, и с друге стране, испитујући фундаменте примене концепта фер вредности и анализирањем његових карактеристика. Утврдили смо да неблаговремено обелодањивање „лоших вести“ из пословања у финансијским извештајима, односно занемаривање принципа конзервативизма утиче на смањење квалитета рачуноводствених информација што потенцијално може резултирати значајним падом цене акција и негативно утицати на даљи раст и развој ентитета. Такође, дошли смо до закључка да примена концепта фер вредности обезбеђује да рачуноводствене информације одражавају садашње економске услове што омогућује бројним корисницима финансијских извештаја увид у текуће пословање и могућност промптог реаговања. Међутим, превасходна усмереност овог концепта на тржишне информације представља основну слабост његове практичне примене. Делимична прихваћеност треће хипотезе утврђена је анализом склоности узоркованих ентитета ка примени једног или другог концепта. Емпиријским истраживањем утврдили смо да када су у питању поједини облици сталне имовине, већина ентитета користи историјски трошак само за одређене ставке ове имовине (на пример, при накнадном вредновању нематеријалне имовине, постројења и опреме, као и код осталих некретнина, постројења и опреме), док се фер вредност чешће користи за накнадно вредновање грађевинских објеката, земљишта, инвестиционих некретнина и биолошких средстава. Још једну хипотезу, четврту по реду, делимично смо прихватили. Наиме, анализом ефеката примене концепта фер вредности за накнадно мерење сталних средстава на укупан нето свеобухватни добитак или губитак утврђено је да се четврта хипотеза може делимично прихватити. Последња (пета) истраживачка хипотеза не може се потврдити што је резултат анализе ефеката примене концепта фер вредности или концепта историјског трошка на политику расподеле добитка. Другим речима, на основу испитивања узоркованих ентитета нисмо могли да донесемо закључак да ли примена концепта фер вредности са својим реперкусијама има одлучујући значај за доношење одлуке о расподели добитка.

Потврђивањем, делимичним потврђивањем и оповргавањем почетних хипотеза ове докторске дисертације остварили смо циљеве њене израде. Реализована је дубља теоријска анализа рачуноводствених принципа и извршено сагледавање њихових практичних импликација на финансијско извештавање ентитета. Детаљно је испитана корисност принципа рачуноводственог конзервативизма у савременим условима пословања. Сprovedено је систематско испитивање стандарда који се односи на примену фер вредности и утврђене су практичне импликације његовог респектовања на релевантност и упоредивост финансијских извештаја. Практичним истраживањем сагледали смо промену основе вредновања сталне имовине и њен утицај на резултате исказане у финансијским извештајима ентитета са Београдске берзе, односно утврдили смо у којој мери пословни ентитети у Републици Србији користе концепт фер вредности. На овај начин, целовито смо испунили примарни циљ рада који се огледа у утврђивању утицаја промене значаја кључних рачуноводствених принципа на поузданост финансијског извештавања и у сагледавању да ли промене у основи рачуноводственог вредновања имају за резултат повећање или смањење поверења доносилаца одлука у рачуноводствене информације.

Рачуноводство је друштвена, а не егзактна природна наука која има своје непроменљиве законе. Друштвене науке се морају прилагођавати друштву и његовим достигнућима. Стога, рачуноводство мора пратити промене до којих долази у законодавном, технолошком и тржишном оквиру, али и дати адекватан одговор на њих, односно прилагођавати им се. Свакако да принцип конзервативизма у свом општем облику може имати неповољне ефекте на извештавање и пословање ентитета, али далеко смо од тога да је његова употреба неподобна за примену у савременом финансијском извештавању и међународном пословању. Сведоци смо да све већа неизвесност економског окружења резултира опадањем поверења инвеститора и осталих интересних група у презентоване финансијске извештаје. „Губитак поверења корисника у информације презентоване у финансијским извештајима имао би несагледиве последице по светско финансијско тржиште, а тиме и глобалну привреду, јер се квалитетно финансијско извештавање сматра основном претпоставком стабилности и конкурентности глобалног финансијског тржишта.“⁷⁶⁷ Фокус на реформе финансијско-рачуноводственог система, као и анализирање узрока и симптома криза неопходно је ради обезбеђивања финансијске стабилности и

⁷⁶⁷ Arsenijević, A., Đukić, T. (2017). *Op. cit.*, стр. 171.

промовисања економског раста државе. Ови изазови намећу прилагођавање националне рачуноводствене регулативе наше државе, пре свега, побољшању дугорочних фактора који су од пресудног значаја за остваривање националних привредних циљева и друштвени напредак.

Принцип конзервативизма представља камељ темељац комплексне грађевине коју називамо финансијским извештавањем. „Опрезан [односно обазрив или предострожан човек – А.А.] ретко греша“,⁷⁶⁸ Конфучијеве су речи које је изрекао око 500. године пре нове ере, док рачуноводствена професија у 21. веку не може да одлучи да ли је конзервативизам (опрезност) од значаја за пословање ентитета. Ова докторска дисертација, избором теме и сагледавањем различитих приступа бројних аутора и резултата њихових истраживања, пружа, по нашем уверењу, релевантне ставове и одговоре на питања која се појављују у вртлогу сталних рачуноводствених промена и очекивању неизвесне будућности савремених пословних ентитета. Опрезност је аксиом чија се вредност не треба доказивати, али која је одговарајућа мера примене принципа конзервативизма, питање је које се намеће као императив савременог финансијског извештавања.

⁷⁶⁸ Hsieh, C.C., Ma, Z., Novoselov, K. (2019). *Op. cit.*, стр. 41.

ЛИТЕРАТУРА**Књиге, уџбеници и монографије:**

- 1) Alfredson, K., Leo, K., Picker, R., Pacter, P., Radford, J., Wise, W. (2007). *Applying International Financial Reporting Standards (enhanced edition)*. Milton: John Wiley and Sons Australia, Ltd.
- 2) Becht M., Bolton P., Roell A. (2003) Corporate Governance and Control, стр. 3-109. In: Constantinides, G.M., Harris, M., Stulz, R. (Eds.) *Handbook of the Economics of Finance*. Amsterdam: Elsevier B.V.
- 3) Bensadon, D., Praquin, N. (Eds.) (2016). *Essays in Honor of Professor Jacques Richard: IFRS in Global World – International and Critical Perspectives on Accounting*. Paris: Springer International Publishing.
- 4) Benston, G.J., Bromwich, M., Litan, R.E., Wagenhofer, A. (2006). *Worldwide Financial Reporting: The Development and Future of Accounting Standards*. Oxford: Oxford Scholarship Online.
- 5) Вујаклија, М. (1991). *Лексикон сѝраних речи и израза*. Београд: Просвета.
- 6) Gell, S. (2012). *Determinants of Earnings Forecast Error, Earnings Forecast Revision and Earnings Forecast Accuracy*. Wiesbaden: Springer Gabler.
- 7) De Ste. Croix, G.E.M. (1956). Greek and Roman accounting, стр. 14-74. In: A.C. Littleton, B.S. Yamey (Eds.), *Studies in the history of accounting*. Homewood: Richard D. Irving, Inc.
- 8) Doucpnik T., Perera H. (2007). *International Accounting*. New York: McGraw-Hill.
- 9) Elliott, B., Elliott, J. (2006). *Financial Accounting, Reporting and Analysis: International Edition*. Harlow: Prentice Hall.
- 10) Клајн, И., Шипка, М. (2006). *Велики речник сѝраних речи и израза*. Нови Сад: Прометеј.
- 11) Kothari, J., Barone, E. (2006). *Financial Accounting: An International Approach*. Harlow: Prentice Hall.
- 12) Kraakman, R. (2004). *The Anatomy of Corporate Law*. Oxford: University Press.

- 13) Крстић, Ј. (2002). *Инструментни финансијско-рачуноводствено извештавања (ириситиу ех пост и ех анте)*. Ниш: Економски факултет.
- 14) Крстић, Ј., Јездимировић, М., Ђукић, Т. (2019). *Финансијско рачуноводство*. Ниш: Економски факултет.
- 15) Nobes, С., Parker, R. (2010). *Comparative International Accounting (11th Edition)*. Harlow: Pearson Education Limited.
- 16) Петровић, Е., Денчић-Михајлов, К. (2010). *Међународно условно финансирање – специјална питања и проблеми*. Ниш: Економски факултет.
- 17) Раденковић Јоцић, Д., Секулић, В. (2013). *Корпоративно управљање*. Ниш: Економски факултет.
- 18) Ранковић, Ј. (1966). *Проблеми реалности биланса*. Београд: Завод за савремену организацију пословања.
- 19) Ранковић, Ј. (2008). *Теорија биланса*. Београд: Економски факултет.
- 20) Rich, J.S., Jones, J.P., Mowen, M.M., Hansen, D.R. (2010). *Cornerstones of Financial Accounting*. Mason: South-Western Cengage Learning.
- 21) Saudagaran, M. S. (2009). *International Accounting: A User Perspective (Third Edition)*. Chicago: CCH.
- 22) Спасић, Д., Денчић-Михајлов, К. (2018). *Мерџери и аквизиције: изазови за финансијско извештавање и управљање*. Ниш: Економски факултет.
- 23) Стевановић, Н. (1983). *Одржање реалне суштанце предузећа у инфлаторној економији*. Београд: Економски факултет.
- 24) Haskins, E. M., Ferris, R. K., Selling, I. T. (2000). *International Financial Reporting and Analysis: A Contextual Emphasis (Second Edition)*. New York: McGraw-Hill, International Editions.
- 25) Camfferman, K., Zeff, S.A. (2015). *Aiming for global accounting standards: The international accounting standards board, 2001-2011*. Oxford: Oxford University Press.
- 26) Chorafas, D. N. (2000). *Reliable financial reporting and internal control*. New York: John Wiley & Sons Inc..
- 27) Шкарић-Јовановић, К. (2016). *Финансијско рачуноводство*. Београд: Економски факултет.
- 28) Шкарић-Јовановић, К., Спасић, Д. (2019). *Специјални биланси*. Београд: Економски факултет.

Научни часописи:

- 29) Aburou, D. (2019). IFRS and institutional work in the accounting domain. *Critical Perspectives on Accounting*: Vol. 62, стр. 1-15.
- 30) Andre, P., Filip, A. (2012). Accounting conservatism in Europe and the impact of mandatory IFRS adoption: do country, institutional and legal differences survive? *SSRN Electronic Journal*: January, стр. 1-60.
- 31) Andrews, R. (2012). Fair value, earnings management and asset impairment: The impact of a change in the regulatory environment. *Procedia Economics and Finance*: 2, стр. 16-25.
- 32) Answer, S.A., Scott, D. (2014). Accounting Conservatism and Board of Directors Characteristics: an Empirical Analysis. *Journal of Accounting and Economics*: Vol. 43, Issues 2-3, стр. 411-437.
- 33) Armstrong, C., Guay, W.R., Weber, J. (2010). The role of information and financial reporting in corporate governance and debt contracting. *Journal of Accounting and Economics*: 50, стр. 179-234.
- 34) Arnold, P. (2005). Disciplining domestic regulation: the World Trade Organization and the market for professional services. *Accounting, Organizations and Society*: 30, стр. 299-330.
- 35) Arsenijević, A., Đukić, T. (2017). Creative Cash Flow Reporting. *Facta Universitatis, Series: Economics and Organization*: Vol. 14, No. 2, стр. 163-173.
- 36) Ashbaugh, H., Olsson, P. (2002). An exploratory study of the valuation properties of cross-listed firms' IAS and U.S. GAAP earnings and book values. *The Accounting Review*: 77(1), стр. 107-126.
- 37) Aubert, F., Grudnitski, G. (2011). The impact and importance of mandatory adoption of International Financial Reporting Standards in Europe. *Journal of International Financial Management and Accounting*: 22(1), стр. 1-26.
- 38) Ahmed, A.S., Billings, B.K., Morton, R., Stanford-Harris, M. (2002). The role of accounting conservatism in mitigating bondholder-shareholder conflicts over dividend policy and in reducing debt costs. *The Accounting Review*: 77, стр. 867-890.

- 39) Ahmed, A.S., Duellman, S. (2007). Accounting conservatism and board of directors characteristics: An empirical analysis. *Journal of Accounting and Economics*: 46(2-3), стр. 411-437.
- 40) Ahmed, K., Hossain, M., Adams, M.B. (2006). The effects of board composition and board size on the informativeness of annual accounting earnings. *Corporate Governance – An International Review*: 14(5), стр. 418-431.
- 41) Badia, M., Duro, M., Penalva, F., Ryan S. (2017). Conditionally conservative fair value measurements. *Journal of Accounting and Economics*: 63, стр. 75-98.
- 42) Baginski, S., Hassell, J. (1997). Determinants of management forecast precision. *The Accounting Review*: 72, стр. 303-312.
- 43) Balachandran, S., Mohanram, P. (2011). Is the decline in the value relevance of accounting driven by increased conservatism? *Review of Accounting Studies*: 16(2), стр. 272-301.
- 44) Balakrishnan, K., Watts, R.L., Zuo, L. (2016). The effect of accounting conservatism on corporate investment during the global financial crisis. *Journal of Business Finance and Accounting*: Vol. 43, No. 5-6 (May-June), стр. 513–542.
- 45) Ball, R. (2001). Infrastructure requirements for an economically efficient system of public financial reporting and disclosure. *Brookings-Wharton Papers on Financial Services*: Vol. 1, стр. 127-169.
- 46) Ball, R. (2006). International Financial Reporting Standards (IFRS): pros and cons for investors. *Accounting and Business Research*: Vol. 36, Special Issue, стр. 5-27.
- 47) Ball, R. (2016). IFRS – 10 years later. *Accounting and Business Research*: 46(5), стр. 545-571.
- 48) Ball, R., Kothari, S.P., Robin, A. (2000). The effect of international institutional factors on properties of accounting earnings. *Journal of Accounting and Economics*: 29(1), стр. 1-51.
- 49) Ball, R., Robin, A., Sadka, G. (2008). Is financial reporting shaped by equity markets or by debt markets? An international study of timeliness and conservatism. *Review of Accounting Studies*: 13(3), стр. 168-205.
- 50) Barth, M.E. (2008). Global Financial Reporting: Implications for U.S. Academics. *The Accounting Review*: Vol. 83, Issue 5, стр. 1159-1179.
- 51) Barth, M.E. (2014). Measurement in financial reporting: the need for concepts. *Accounting Horizons*: 28(2), стр. 331-352.

- 52) Basu, S. (1997). The conservatism principle and the asymmetric timeliness of earnings. *Journal of Accounting and Economics*: Vol. 24, Issue 1 (December), стр. 3-27.
- 53) Bayou, M.E., Reinstein, A., Williams, P.F. (2011). A Disquisition on True and Ethics in Accounting. *Accounting Organizations and Society*: 36 (2), стр. 109-124.
- 54) Beatty, A., Weber, J. (2003). The effects of debt contracting on voluntary accounting method changes. *The Accounting Review*: 78(1), стр. 119-142.
- 55) Beaver, W., Venkatachalam, M. (2003). Differential pricing of components of bank loan fair values. *Journal of Accounting, Auditing and Finance*: 18(1), стр. 41-67.
- 56) Beaver, W.H., Ryan, S.G. (2005). Conditional and Unconditional conservatism: Concepts and Modeling. *Review of Accounting Studies*: 10(2-3), стр. 269-309.
- 57) Bedard, J., Chtourou, S.M., Courteau, L. (2004). The effect of audit committee expertise, independence and activity on aggressive earnings management. *Auditing*: 23(2), стр. 13-35.
- 58) Beekes, W., Pope, P., Young, S. (2004). The link between earnings timeliness, earnings conservatism and board composition: Evidence from the UK. *Corporate Governance – An International Review*: 12(1), стр. 47-59.
- 59) Beisland, L.A. (2014). Equity valuation in practice: The influence of net financial expenses. *Accounting Forum*: 38, стр. 122-131.
- 60) Ben-Haim, Y. (2014). Robust satisficing and the probability of survival. *International Journal of Systems Science*: 45(1), стр. 3-19.
- 61) Benston, G.J. (2008). The shortcomings of fair-value accounting described in SFAS 157. *Journal of Accounting and Public Policy*: 27(2), стр. 101-114.
- 62) Benston, G.J., Bromwich, M., Wagenhofer, A. (2006). ‘Principles-’ Versus ‘Rules-’ Based Accounting Standards: The FASB’s Standard Setting Strategy. *Abacus*: Vol. 42, Issue 2, стр. 165-188.
- 63) Biddle, G., Ma, M., Song, F. (2012). Accounting conservatism and bankruptcy risk. *SSRN Electronic Journal*: June, стр. 1-52.
- 64) Blake, J., Amat, O. (1994). European accounting harmonization: Myth or reality? *European Management Journal*: 12(3), стр. 332-337.
- 65) Bratten, B., Milici Gaynor, L, McDaniel, L., Montague, N.R., Sierra, G.E. (2013). The audit of fair value and other estimates: the effects of underlying environmental, task and auditor-specific factors. *Auditing*: 32, стр. 7-44.

- 66) Brayer, R.A. (2000). The history of accounting and the transition to capitalism in England – Part One: Theory. *Accounting, Organization and Society*: 25, стр. 131-162.
- 67) Brown, P., Izan, H., Loh, A. (1992). Fixed asset revaluations and managerial incentives. *Abacus*: 28(1), стр. 36-57.
- 68) Brown, W.D., He, H., Teitel, K. (2006). Conditional conservatism and the value relevance of accounting earnings: An international study. *European Accounting Review*: 15(4), стр. 605-626.
- 69) Bushman, R.M., Landsman, W.R. (2010). The pros and cons of regulating corporate reporting: A critical review of the arguments. *Accounting and Business Research*: 40, Issue 3, стр. 259-273.
- 70) Vichitsarawong, T., Eng, L.L., Meek, G.K. (2010). The impact of the Asian financial crisis on conservatism and timeliness of earnings: evidence from Hong Kong, Malaysia, Singapore and Thailand. *Journal of International Financial and Management Accounting*: 21(1), стр. 32-61.
- 71) Gaeremynck, A., Veugelers, R. (1999). The revaluation of assets as a signaling device: A theoretical and an empirical analysis. *Accounting and Business Research*: 29(2), стр. 123-138.
- 72) Garcia Lara, J.M., Garcia Osma, B., Penalva, F. (2007). Board of Directors' Characteristics and Conditional Accounting Conservatism: Spanish Evidence. *European Accounting Review*: Vol. 16, Issue 4, стр. 727-755.
- 73) Garcia Lara, J.M., Garcia Osma, B., Penalva, F. (2011). Conditional conservatism and cost of capital. *Review of Accounting Studies*: Vol. 16, Issue 2, стр. 247-271.
- 74) Garcia Lara, J.M., Mora, A. (2004). Balance sheet versus earnings conservatism in Europe. *European Accounting Review*: Vol. 13, No. 2, стр. 261-292.
- 75) Georgescu, I., Pavloaia, L., and Robu, I.B. (2014). Fair value accounting and market reaction: evidence from Romanian listed companies. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*: 143, стр. 827-831.
- 76) Gietzmann, M., Trombetta, M. (2003). Disclosure interactions: accounting policy choice and voluntary disclosure effects on the cost of raising outside capital. *Accounting and Business Research*: 33(3), стр. 187-205.
- 77) Gissel, J.L. (2016). A case of fixed asset accounting: Initial and subsequent measurement. *Journal of Accounting Education*: 37, стр. 61-66.

- 78) Givoly, D., Hayn, C. (2000). The changing time-series properties of earnings, cash flows and accruals: Has financial reporting become more conservative? *Journal of Accounting and Economics*: 29(3), стр. 287-320.
- 79) Graham, J.R., Harvey, C.R., Puri, M. (2013). Managerial attitudes and corporate actions. *Journal of Financial Economics*: 109(1), стр. 103-121.
- 80) Grambovas, C., Giner, B., Christodoulou, D. (2006). Earnings conservatism: panel data evidence from the EU and the US. *Abacus*: 42, стр. 349-378.
- 81) Gray, S.J., Linthicum, C.L., Street, D.L. (2009). Have 'European' and U.S. GAAP measures of income and equity converged under IFRS? Evidence from European companies listed in the US. *Accounting and Business Research*: Vol. 39, Issue 5, стр. 431-447.
- 82) Grossman, A.M., Smith, L.M., Tervo, W. (2013). Measuring the impact of international reporting standards on market performance of publicly traded companies. *Advances in Accounting*: 29(2), стр. 343-349.
- 83) Guest, P. (2009). The impact of board size on firm performance: Evidence from the UK. *The European Journal of Finance*: 15(4), стр. 385-404.
- 84) Gul, F.A., Srinidhi, B., Shieh, T. (2002). The Asian Financial Crisis, Accounting Conservatism and Audit Fees: Evidence from Hong Kong. *SSRN Electronic Journal*: August, стр. 1-38.
- 85) Gwiliam, D., Jackson, R. (2008). Fair value in financial reporting: Problems and pitfalls in practice a case study analysis of the use of fair valuation at Enron. *Accounting Horizons*: 32, стр. 240-259.
- 86) Dalton, C.M., Dalton, D.R. (2005). Boards of directors: Utilizing empirical evidence in developing practical prescriptions. *British Journal of Management*: 16(1), стр. 91-97.
- 87) Daske, H., Hail, L., Leuz, C., Verdi, R. (2008). Mandatory IFRS reporting around the world: Early evidence on the economic consequences. *Journal of Accounting Research*: 46(5), стр. 1085-1142.
- 88) Devalle, A., Onali, E., Magarini, R. (2010). Assessing the value relevance of accounting data after the introduction of IFRS in Europe. *Journal of International Financial Management and Accounting*: Vol. 21, No. 2, стр. 85-119.

- 89) De Lange, P., Howieson, B. (2006). International accounting standards setting and U.S. exceptionalism. *Critical Perspectives on Accounting*: Vol. 17, Issue 8, стр. 1007-1032.
- 90) Denčić-Mihajlov, K., Spasić, D. (2016). Mandatory and Voluntary Disclosures of Serbian Listed Companies - Achieved Level and Some Recommendation for Improving their Relevance. *International Journal of Business and Economic Sciences Applied Research*: 9(1), стр. 27-38.
- 91) Dickinson, V. (2011). Cash flow patterns as a proxy for firm life cycle. *The Accounting Review*: 86(6), стр. 1969-1994.
- 92) Dietrich, J., Harris, M., Muller, K. III (2000). The reliability of investment property fair value estimates. *Journal of Accounting and Economics*: 30(2), стр. 125-158.
- 93) Ding, Y., Su, X. (2008). Implementation of IFRS in a regulated market. *Journal of Accounting and Public Policy*: Vol. 27, Issue 6, стр. 474-479.
- 94) Đorđević, M., Đukić, T. (2015). Contribution of internal audit in the fight against fraud. *Facta Universitatis: Series: Economics and Organisation*: 12(4), стр. 297-309.
- 95) Ђукић, Т., Павловић, М. (2014). Квалитет финансијског извештавања у Републици Србији. *Економске теме*: 52(1), стр. 101-116.
- 96) Easton, P.D., Eddey, P.H., Trevor, H.S. (1993). An investigation of revaluation of tangible long-lived assets. *Journal of Accounting Research*: 31, стр. 1-38.
- 97) Elad, C. (2015). The development of accounting in the franc zone countries of Africa. *International Journal of Accounting*: 50(1), стр. 75-100.
- 98) Elliott, J., Hanna, J. (1996). Repeated accounting write-offs and the information content of earnings. *Journal of Accounting Research*: Vol. 34, стр. 135-155.
- 99) Erickson, M., Wang, S.W. (1999). Earnings management by acquiring firms in stock for stock mergers. *Journal of Accounting and Economics*: 27, стр. 149-176.
- 100) Ettredge, M., Xu, Y., Yi, H. (2013). Fair value measurements and audit fees: evidence from the banking industry. *Auditing*: 33, стр. 33-58.
- 101) Ewert, R., Wagenhofer, A. (2012). Earnings management, conservatism and earnings quality. *Foundations and Trends in Accounting*: 6(2), стр. 65-186.
- 102) Ewert, R., Wagenhofer, A. (2015). Economic Relations Among Earnings Quality Measures. *Journal of Accounting, Finance and Business Studies*: 51(3), стр. 311-355.

- 103) Zeff, S.A. (1995). A perspective on the U.S. public/private-sector approach to the regulation of financial reporting. *Accounting Horizons*: 9(1), стр. 52-70.
- 104) Zeff, S.A. (2007). Some obstacles to global financial reporting comparability and convergence at high level of quality. *The British Accounting Review*: Vol. 39, Issue 4 (December), стр. 290-302.
- 105) Zeff, S.A. (2018). An Introduction to Corporate Accounting Standards: Detecting Paton's and Littleton's Influences. *Accounting Historians Journal*: Vol. 45, No. 1, стр. 45-67.
- 106) Zeghal, D., Chtourou, S., Sellami, Y.M. (2011). An analysis of the effect of mandatory adoption of IAS/IFRS on earnings management. *Journal of International Accounting, Auditing and Taxation*: 20(2), стр. 61-72.
- 107) Zeghal, D., Chtourou, S.M., Fourati, Y.M. (2012). The effect of mandatory adoption of IFRS on earnings quality: Evidence from the European Union. *Journal of International Accounting Research*: 11(2), стр. 1-25.
- 108) Zhang, E., Andrew, J. (2016). Rethinking China: Discourse, convergence and fair value accounting. *Critical Perspectives on Accounting*: 36, стр. 1-21.
- 109) Zhang, J. (2008). The contracting benefits of accounting conservatism to lenders and borrowers. *Journal of Accounting and Economics*: 45(1), стр. 27-54.
- 110) Zhang, X.J. (2000). Conservative accounting and equity valuation. *Journal of Accounting and Economics*: 29(1), стр. 125-149.
- 111) Zucca, L., Campbell, D. (1992). A closer look at discretionary write downs of impaired assets. *Accounting Horizons*: September, стр. 30-41.
- 112) Iatridis, G., Rouvolis, S. (2010). The post-adoption effects of the implementation of International Financial Reporting Standards in Greece. *Journal of International Accounting, Auditing and Taxation*: 19(1), стр. 55-65.
- 113) Ittonen, K. (2012). Market Reaction to Qualified Audit Reports: Research Approaches. *Accounting Research Journal*: Vol. 25, No. 1, стр. 26-29.
- 114) Jaggi, B., Tsui, J. (2001). Management motivation and market assessment: revaluations of fixed assets. *Journal of International Financial Management and Accounting*: 12(2), стр. 160-187.
- 115) Jarva, H. (2009). Do Firms Manage Fair Value Estimates? An Examination of SFAS 142 Goodwill Impairments. *Journal of Business and Accounting*: Vol. 36, Issue 9, стр. 1059-1086.

- 116) Jensen, M., Meckling, W. (1976). Theory of the firm: managerial behavior, agency costs and ownership structure. *Journal of Finance and Economics*: 3, стр. 305-360.
- 117) Jensen, M.C. (1993). The modern industrial revolution, exit and the failure of internal control systems. *The Journal of Finance*: 48(3), стр. 831-880.
- 118) Jordan, C., Clark, S. (2004). Big bath earnings management: the case of goodwill impairment under SFAS No. 142. *Journal of Applied Business Research*: Vol. 20, No. 2, стр. 63-70.
- 119) Judge, W., Li, S., Pinsker, R. (2010). National adoption of international accounting standards: An institutional perspective. *Corporate Governance – An International Review*: 18(3), стр. 161-174.
- 120) Kadous, K., Koonce, L., Thayer, J.M. (2012). Do financial statement users judge relevance based on properties of reliability? *Accounting Review*: 87, стр. 1335-1356.
- 121) Kim, M., Kross, W. (2005). The ability of earnings to predict future operating cash flows has been increasing – not decreasing. *Journal of Accounting Research*: 43(5), стр. 753-780.
- 122) Kimeli, E. (2017). IFRS Adoption and Capital Markets. *Journal of Finance and Accounting*: Vol. 5, No. 1, стр. 19-30.
- 123) King, A.M. (2009). Fair Value Dangerous For Cost Management. *Cost Management*: 23(1), стр. 41-47.
- 124) Kivi, L, Smith, P., Wagner, C. (2004). Principles-Based Standards and the Determination of Control for Consolidation. *The CPA Journal*: Vol. 74, Issue 5 (May), стр. 11-13.
- 125) Кнежевић, Г., Павловић, В. (2008). Утицај финансијског система на извештавање о финансијским инструментима. *Рачуноводство*: 9-10, стр. 7-28.
- 126) Kothari, S.P., Ramanna, K., Skinner, D. (2010). Implications for GAAP from an analysis of positive research in accounting. *Journal of Accounting and Economics*: 50, стр. 246-286.
- 127) Kousenidis, D.V., Ladas, A.C., Negakis, C.I. (2009). Value relevance of conservative and non-conservative accounting information. *The International Journal of Accounting*: 44, стр. 219-238.
- 128) Kousenidis, D.V., Ladas, A.C., Negakis, C.I. (2014). Accounting conservatism quality of accounting information and crash risk of stock prices. *The Journal of Economic Asymmetries*: 11, стр. 120-137.

- 129) Kravet, T.D. (2014). Accounting conservatism and managerial risk-taking: Corporate acquisitions. *Journal of Accounting and Economics*: 57, стр. 218-240.
- 130) Krishnan, G.V., Visvanathan, G. (2008). Does the SOX definition of an accounting expert matter? The association between audit committee directors' accounting expertise and accounting conservatism. *Contemporary Accounting Research*: 25(3), стр. 827-857.
- 131) Kumarasiri, J., Fisher, R. (2011). Auditors' perceptions of fair-value accounting: developing country evidence. *International Journal of Auditing*: 15(1), стр. 25-40.
- 132) Khalifa, M., Othman, H.B., Hussainey, K. (2018). The effect of ex ante and ex post conservatism on the cost of equity capital: A quantile regression approach for MENA countries. *Research in International Business and Finance*: 44, стр. 239-255.
- 133) Khan, M., Watts, R.L. (2009). Estimation and empirical properties of a firm-year measure of accounting conservatism. *Journal of Accounting and Economics*: 48(2-3), стр. 132-150.
- 134) La Porta, R., Lopez De Silanes, F., Shleifer, A. (1999). Corporate Ownership Around the World. *The Journal of Finance*: Vol. 54, No. 2, стр. 471-517.
- 135) Lafond, R., Roychowdhury, S. (2008). Managerial Ownership and Accounting Conservatism. *Journal of Accounting Research*: 46, стр. 101-135.
- 136) LaFond, R., Watts, R.L. (2008). The Informational Role of Conservatism. *The Accounting Review*: Vol. 83, No. 2, стр. 447-478.
- 137) Landsman, W.R. (2007). Is fair value accounting information relevant and reliable? Evidence from capital market research. *Accounting and Business Research Special Issue: International Accounting Policy Forum*, стр. 19-30.
- 138) Lang, M., Lundholm, R. (2000). Voluntary disclosure and equity offerings: reducing information asymmetry or hyping the stock? *Contemporary Accounting Research*: 17, стр. 623-662.
- 139) Lantto, A.M. (2014). Business involvement in accounting: A case study of international financial reporting standards adoption and the work of accountants. *European Accounting Review*: 23(2), стр. 335-356.
- 140) Lara, J.M.G., Osma, B.G., Neophytou, E. (2009). Earnings quality in ex-post failed firms. *Accounting and Business Research*: 39(2), стр. 119-138.
- 141) Larson, R.K., Street, D.L. (2006). The Roadmap to Global Accounting Convergence. *The CPA Journal*: Vol. 76, Issue 10 (October), стр. 36-43.

- 142) Laux, C., Leuz, C. (2010). Did fair-value accounting contribute to the financial crises? *Journal of Economic Perspectives*: 24(1), стр. 93-118.
- 143) Lawrence, A., Sloan, R., Yuan Sun, Y. (2013). Non-discretionary conservatism: Evidence and implications. *Journal of Accounting and Economics*: 56, стр. 112-133.
- 144) Lazonick, W., O'Sullivan, M. (2000). Maximasing shareholder value: a new ideology for corporate governance. *Economy and Society*: 29(1), стр. 13-35.
- 145) Leuz, C., Nanda, D., Wysocki, P. D. (2003). Earnings management and investor protection: An international comparison. *Journal of Financial Economics*: 69(3), стр. 505-527.
- 146) Li, S. (2010). Does mandatory adoption of international financial reporting standards in the European Union reduce the cost of equity capital? *The Accounting Review*: 85(2), стр. 607-636;
- 147) Li, S., Wu, H., Zhang, J., Chand, P. (2018). Accounting reforms and conservatism in earnings: Empirical evidence from listed Chinese companies. *Journal of International Accounting, Auditing and Taxation*: 30, стр. 32-44.
- 148) Li, X. (2015). Accounting conservatism and the cost of capital: an international analysis. *Journal of Business Finance and Accounting*: 42(5-6), стр. 555-582.
- 149) Lin, F., Wu, C.M., Fang, T.Y., Wun, J. (2014). The relations among accounting conservatism, institutional investors and earnings manipulation. *Economic Modelling*: 37, стр. 164-174.
- 150) Linsmeier, T.J. (2011). Financial Reporting and Financial Crises: The Case for Measuring Financial Instruments and Fair Value in The Financial Statements. *Accounting Horizons*: Vol. 25, No. 2, стр. 409-417.
- 151) Малинић, Д. (2008). Финансијско извештавање као детерминанта квалитета корпоративног управљања. *Економика предузећа*: 56(1-2), стр. 17-27.
- 152) Macintosh, N., Shearer, T., Thornton, P., Welker, M. (2000). Accounting as a simulacrum and hyperreality: perspectives on income and capital. *Accounting, Organization and Society*: 25, стр. 13-50.
- 153) Macve R.H. (2015). Fair value vs conservatism? Aspects of the history of accounting, auditing, business and finance from ancient Mesopotamia to modern China. *The British Accounting Review*: 47(2), стр. 124-141.
- 154) Missonier-Piera, F. (2007). Motives for fixed-asset revaluation: An empirical analysis with Swiss data. *The International Journal of Accounting*: 42, стр. 186-205.

- 155) Moya, S., Oliveras, E. (2006). Voluntary adoption of IFRS in Germany: a regulatory impact study. *Corporate Ownership and Control*: 3(3), стр. 138-147.
- 156) Neag, R., Masca, E. (2015). Identifying Accounting Conservatism – A Literature Review. *Procedia Economics and Finance*: 32, стр. 1114-1121.
- 157) Неговановић, М. (2007). Процена основних средстава по фер вредности – да или не? *Привредни савешник*: 22-23, стр. 183-190.
- 158) Неговановић, М. (2014). МСФИ 13 – Одмеравање фер вредности. *Привредни савешник*: 21-22, стр. 176-183.
- 159) Nelson, M.W. (2003). Behavioral Evidence on the Effects of Principles and Rules Based Standards. *Accounting Horizons*: Vol. 17, No. 1, стр. 91-104.
- 160) Nichols, L.M., Buerger, K.H. (2002). An investigation of the effect of valuation alternatives for fixed assets on the decision of statement users in the USA and Germany. *Journal of International Accounting, Auditing and Taxation*: 11, стр. 155-163.
- 161) Ohlgar, C., Steve, E. (2011). IFRS – YES, No, Maybe: What US Companies Need to Know. *Financial Executive*: Vol. 27. No. 8, стр. 39-43.
- 162) Oler, M. (2014). Accounting standard's effectiveness on equity overstatement – Conservatism when it matters. *Research in Accounting Regulation*: 26, стр. 75-82.
- 163) Owens-Jackson, L.A., Robinson, D., Shelton, S.W. (2009). The association between audit committee characteristics, the contracting process and fraudulent financial reporting. *American Journal of Business*: 24(1), стр. 57-65.
- 164) Paananen, M., Lin, H. (2009). The development of accounting quality of IAS and IFRS over time: The case of Germany. *Journal of International Accounting Research*: 8(1), стр. 31-55.
- 165) Parthasarathy, K. (2014). The Joint Effects of Monitoring and Incentive Alignment on Accounting Conservatism. *Accounting and Finance Research*: Vol. 3, No. 4, стр. 58-70.
- 166) Peng, S., Bewley, K. (2010). Adaptability to fair value accounting in an emerging economy: a case study of China's IFRS convergence. *Accounting, Auditing and Accountability Journal*: 23, стр. 982-1011.
- 167) Peng, S., Tondkar, R.H., Van der Laan Smith, J., Harless, D.W. (2008). Does convergence of accounting standards lead to the convergence of accounting

- practices? A study from China. *The International Journal of Accounting*: 43, стр. 448-468.
- 168) Penman, S.H. (2007). Financial reporting quality: Is fair value a plus or a minus? *Accounting and Business Research*: 37, стр. 33-44.
- 169) Петровић, П. (2013). МСФИ 13: Одмеравање фер вредности. *Рачуноводствена пракса*: 19, стр. 5-26.
- 170) Pomeroy, B., Thornton, D.B. (2008). Meta-analysis and the accounting literature: The case of audit committee independence and financial reporting quality. *European Accounting Review*: 17(2), стр. 305-330.
- 171) Ранковић, Ј., Илић, Г. (2004). МСФИ 1 – примена први пут. *Cekos in – Informator*: 14/04, стр. 77.
- 172) Rahman, R.A., Ali, F.H.M. (2006). Board, audit committee, culture and earnings management: Malaysian evidence. *Managerial Auditing Journal*: 21(7), стр. 783-804.
- 173) Richard, J. (2003). Fair Value: towards a third stage of the French accounting capitalism? Paris: CEREG, Université de Paris – Dauphine (november), стр. 1-23.
- 174) Richard, J. (2005). The concept of fair value in French and German accounting regulations from 1673 to 1914 and its consequences for the interpretation of the stages of development of capitalist accounting. *Critical Perspectives on Accounting*: 16, стр. 825-850.
- 175) Richard, J. (2012). The victory of the Prussian railway „dynamic“ accounting over the public finance and patrimonial accounting models (1838-1884): an early illustration of the appearance of the second stage of capitalist financial accounting and a testimony against the agency and the market for excuses theories. *Accounting Historians Journal*: 39(1), стр. 89-124.
- 176) Richard, J. (2015). The dangerous dynamics of modern capitalism (from static to IFRS' futuristic accounting). *Critical Perspectives on Accounting*: 30, стр. 9-34.
- 177) Roekhudin, Triyuwono, I., Sukoharsono, E.G., Rosidi (2015). Fair Value Measurements Rejection and Reconstruction: A Phenomenological Study of Internal Accountant Response towards FV Accounting and Reporting. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*: 211, стр. 880-889.
- 178) Rogers, J., Stocken, P. (2005). Credibility of management forecasts. *The Accounting Review*: 80, стр. 1233-1260.

- 179) Roychowdhury, S., Martin, X. (2013). Understanding discretion in conservatism: An alternative viewpoint. *Journal of Accounting and Economics*: 56, стр. 134-146.
- 180) Roychowdhury, S., Watts, R.L. (2007). Asymmetric timeliness of earnings, market-to-book and conservatism in financial reporting. *Journal of Accounting and Economics*: 44, стр. 2-31.
- 181) Rudzioniene, K., Christauskas, C. (2010). The „True and Fair View“ Concept in Lithuanian Accounting Regulation. *Social Sciences*: No.1 (67), стр. 42-48.
- 182) Рупић, Б., Бонић, Јб. (2015). Специфичности концепта фер вредновања у финансијском извештавању и ревизији. *Економске теме*: 53(1), стр. 123-145.
- 183) Савић, Б. (2014). Рачуноводствени конзервативизам: препрека или подстицај висококвалитетном финансијском извештавању. *Рачуноводство*: бр.5-6 (мај-јун), стр. 28-42.
- 184) Saleh, N.M., Iskandar, T.M., Rahmat, M.M. (2007). Audit committee characteristics and earnings management: Evidence from Malaysia. *Asian Review of Accounting*: 15(2), стр. 147-163.
- 185) Спасић, Д., Арсенијевић, А. (2017). Неки изазови у признавању прихода у складу са МСФИ 15. *Економски њоџлеги*: Vol. 19, број 1, стр. 53-68.
- 186) Spasić, D., Denčić-Mihajlov, K. (2014). An Assessment of Mandatory Disclosure in the Annual Reports of Serbian Listed Companies. *Economics and Business*: 26, стр. 97-106.
- 187) Spasić, D., Denčić-Mihajlov, K. (2014). Transparency of financial reporting in Serbia – regulatory framework and reporting practices. In: The Economies of Balkan and Eastern Europe Countries in the Changed World (EBEEC 2013). *Procedia Economics and Finance*: 9, стр. 153 – 162.
- 188) Спасић, Д., Трајчевски, М. (2010). Дизајнирање интерних контрола над финансијским извештавањем – компаративна анализа. *Рачуноводство*: 5-6, стр. 103-116.
- 189) Стевановић, Н., (2011). Финансијско-извештајна одговорност у контексту ЕУ, међународног и новог домаћег регулаторног оквира. *Економика њрегузећа*: бр.5-6, стр. 227-242.
- 190) Stojilković, M. (2011). Towards a criticism of Fair Value Accounting. *Facta Universitatis, Series: Economics and Organization*: 8(1), стр. 91-109.

- 191) Sterling, R. R. (1967). Conservatism: The fundamental principle of valuation in traditional accounting. *Abacus*: 3(2), стр. 109-132.
- 192) Sun, Y., Xu, W. (2012). The role of accounting conservatism in management forecast bias. *Journal of Contemporary Accounting and Economics*: 8, стр. 64-77.
- 193) Schaub, A. (2005). The use of international accounting standards in the European Union. *Northwestern Journal of International Law and Business*: 25(3), стр. 609-630.
- 194) Schuetze, W.P. (2001). What are assets and liabilities? Where is true North? *Abacus*: 37(1), стр. 1-25.
- 195) Thijssen, M.W.P., Iatridis, G.E. (2016). Conditional conservatism and value relevance of financial reporting: A study in view of converging accounting standards. *Journal of Multinational Financial Management*: 37-38, стр. 48-70.
- 196) Thomson, J.C. (2008). When Accounting Finally Becomes Global. *The CPA Journal*: Vol. 78, Issue 9 (September), стр. 11-12.
- 197) Tokar, M. (2005). Convergence and the Implementation of a Single Set of Global Standards: The Real-life Challenge. *Accounting in Europe*: Vol. 2, стр. 48-68.
- 198) Toppe Shortridge, R., Myring, M. (2004). Defining Principles-Based Accounting Standards. *The CPA Journal*: Vol. 74, Issue 8 (August), стр. 34-37.
- 199) Ћировић, Р. (2008). Светска финансијска криза и криза концепта фер вредности. *Привредни саветник*: 25, стр. 8-15.
- 200) Fama, E.F., Jensen, M.C. (1983). The Separation of Ownership and Control. *Journal of Law and Economics*: Vol. 26, No. 2, стр. 301-325.
- 201) Fargher, N., Zhang, J.Z. (2014). Changes in the measurement of fair value: Implications for accounting earnings. *Accounting Forum*: 38, стр. 184-199.
- 202) Feltham, G., Ohlson, J. (1995). Valuation and clean surplus accounting for operating and financial activities. *Contemporary Accounting Research*: 11(2), стр. 689-731.
- 203) Francis, J., LaFond, R., Olsson, P.M., Schipper, K. (2004). Costs of equity and earnings attributes. *Accounting Review*: 79(4), стр. 967-1010.
- 204) Francis, J., Martin, X. (2010). Acquisition profitability and timely loss recognition. *Journal of Accounting and Economics*: 49 (1-2), стр. 161-178.
- 205) Francis, J., Schipper, K. (1999). Have financial statements lost their relevance? *Journal of Accounting Research*: 37, стр. 319-353.

- 206) Hansen, J.C., Hong, K.P., Park, S.H. (2018). Accounting conservatism: A life cycle perspective. *Advances in Accounting*: Vol. 40, стр. 76-88.
- 207) Haverty, J.L. (2006). Are IFRS and U.S. GAAP converging? Some evidence from People's Republic of China companies listed on the New York Stock Exchange. *Journal of International Accounting, Auditing and Taxation*: Vol.15, Issue 1, стр. 48-71.
- 208) Hazarika, S.J., Karpoff, M., Nahata, R. (2012). International corporate governance, CEO turnover and earnings management. *Journal of Finance and Economics*: 104(1), стр. 44-69.
- 209) Helman, N. (2008). Accounting conservatism under IFRS. *Accounting in Europe*: Vol. 5, No. 2, стр. 71–100.
- 210) Hernandez Hernandez, F.G. (2004). Another step towards full fair value accounting for financial instruments. *Accounting Forum*: 28, стр. 167-179.
- 211) Herrmann, D., Saudagaran, S.M., Thomas, W.B. (2006). The quality of fair value measures for property, plant and equipment. *Accounting Forum*: 30, стр. 43-59.
- 212) Hitz, J.M. (2007). The Decision Usefulness of Fair Value Accounting: A Theoretical Perspective. *European Accounting Review*: 16(2), стр. 323-362.
- 213) Hommel, M., Schmitz, S. (2013). Insights on German accounting theory. In: Biondi, Y., Zambon, S. (Eds.), *Accounting and business economics: Insights from national traditions*. London: Routledge, стр. 331-362.
- 214) Horton, J., Serafeim, G. (2010). Market reaction to and valuation of IFRS reconciliation adjustments: First evidence from the UK. *Review of Accounting Studies*: 15(4), стр. 725-751.
- 215) Hotstede, G., McCrae, R.R. (2004). Personality and culture revisited: linking traits and dimensions of culture. *Cross Cultural Research*: 38(1), стр. 52-88.
- 216) Hsieh, C.C., Ma, Z., Novoselov, K. (2019). Accounting conservatism, business strategy, and ambiguity. *Accounting, Organizations and Society*: Vol. 74, стр. 41-55.
- 217) Hsu, C., Novoselov, K.E., Wang, R. (2017). Does accounting conservatism mitigate the shortcomings of CEO overconfidence? *The Accounting Review*: 92(6), стр. 77-101.
- 218) Hu, J., Li, A.Y., Zhang, F. (2014). Does accounting conservatism improve the corporate information environment? *Journal of International Accounting, Auditing and Taxation*: 23, стр. 32-43.

- 219) Hui, K.W., Klasa, S., Yeung, P.E. (2012). Corporate suppliers and customers and accounting conservatism. *Journal of Accounting and Economics*: 53, стр. 115-135.
- 220) Hutton, A., Marcus, A., Tehranian, H. (2009). Opaque financial reports, R2, and crash risk. *Journal of Financial Economics*: 94, стр. 67-86.
- 221) Callao, S., Jarne, J.I., Lainez, J.A. (2007). Adoption of IFRS in Spain: Effect on the comparability and relevance of financial reporting. *Journal of International Accounting, Auditing and Taxation*: 16(2), стр. 148-178.
- 222) Camfferman, K., Detzen, D. (2018). „Forging accounting principles“ in France, Germany, Japan, and China: A comparative review. *Accounting History*: Vol. 23, Issue 4, стр. 448-486.
- 223) Carmona, S., Trombetta, M. (2008). On the global acceptance of IAS/IFRS accounting standards: The logic and implications of the principles-based system. *Journal of Accounting and Public Policy*: Vol. 27, Issue 6, стр. 455-461.
- 224) Carneiro, J., Rodrigues, L.L., Craig, R. (2017). Assessing international accounting harmonization in Latin America. *Accounting Forum*: 41, стр. 172-184.
- 225) Chabrak, N. (2012). Money talks: the language of the Rochester School. *Accounting, Auditing & Accountability Journal*: 25(3), стр. 452-485.
- 226) Chan, A.L.C., Lin, S.W.J., Strong, N. (2009). Accounting conservatism and the cost of equity capital: UK evidence. *Managerial Finance*: 35(4), стр. 325-345.
- 227) Chanchani, S., Willett, R. (2004). An empirical assessment of Gray's accounting value constructs. *International Journal of Accounting*: 39(2), стр. 125-154.
- 228) Chen, J., Hong, H., Stein, J. (2001). Forecasting crashes: trading volume, past returns, and conditional skewness in stock prices. *Journal of Financial Economics*: 61, стр. 345-381.
- 229) Chen, Q., Hemmer, T., Zhang, Y. (2007). On the relation between conservatism in accounting standards and incentives for earnings management. *Journal of Accounting Research*: 45(3), стр. 541-565.
- 230) Cheng, K. (2009). Navigating with the IFRS Convergence Roadmap. *The Journal of Corporate Accounting and Finance*: Vol. 20, Issue 6 (September-October), стр. 31-37.
- 231) Cheng, W., Warfield, T. (2005). Equity incentives and earnings management. *The Accounting Review*: 80(2), стр. 441-476.

- 232) Chi, W., Liu, C., Wang, T. (2009). What affects accounting conservatism: A corporate governance perspective. *Journal of Contemporary Accounting and Economic*: 5, стр. 47-59.
- 233) Chistensen, H.B., Lee, E., Walker, M., Zeng, C. (2015). Incentives or Standards: What determines accounting quality changes around IFRS adoption? *European Accounting Review*: 24(1), стр. 31-61.
- 234) Chua, W.F., Taylor, S.L. (2008). The rise and rise of IFRS: An examination of IFRS diffusion. *Journal of Accounting and Public Policy*: 27(6), стр. 462-473.
- 235) Clikeman, P.M. (2018). Managers' and Auditors' Responsibilities for Evaluating Going Concern. *Journal of Corporate Accounting and Finance*: 29(1), стр. 107-116.
- 236) Шкарић-Јовановић, К. (2010). Нормативна основа финансијског извештавања и финансијска криза. *Acta Economica*: број 12, свеска 8, стр. 103-124.
- 237) Шкарић-Јовановић, К. (2015а). Примена опрезности у финансијском извештавању – навика или потреба? *Acta Economica*: 13(22), стр. 63-82.
- 238) Qiang, X. (2007). The effect of contracting, litigation, regulation and tax costs on conditional and unconditional conservatism: cross-sectional evidence at the firm level. *The Accounting Review*: 82, стр. 759-796.
- 239) Walker, R.G. (1992). The SEC's ban on upward asset revaluations and the disclosure of current values. *Abacus*: 28(1), стр. 3-35.
- 240) Watts, R.L. (2003а). Conservatism in accounting Part I: Explanations and Implications. *Accounting Horizons*: Vol. 17, No. 3 (September), стр. 207-221.
- 241) Watts, R.L. (2003б). Conservatism in Accounting Part II: Evidence and Research Opportunities. *Accounting Horizons*: Vol. 17, No. 4 (December), стр. 287-301.
- 242) Waymire, G., Basu, S. (2007). Accounting is an evolved economic institution. *Foundations and Trends in Accounting*: 2(1-2), стр. 1-174.
- 243) Weetman, P. (2017). Financial reporting in Europe: Prospects for research. *European Management Journal*: 36(2), стр. 153-160.
- 244) Xinrong, Q. (2007). The Effects of Contracting, Litigation, Regulation and Tax Costs on Conditional and Unconditional Conservatism: Cross-Sectional Evidence at the Firm Level. *The Accounting Review*: Vol. 82, No. 3 (May), стр. 759-796.
- 245) Xu, W. (2010). Do management earnings forecasts incorporate information in accruals? *Journal of Accounting and Economics*: 49, стр. 227-246.

- 246) Yao, D.F., Percy, M., Hu, F. (2015). Fair value accounting for non-current assets and audit fees: Evidence from Australian companies. *Journal of Contemporary Accounting and Economics*: 11, стр. 31-45.
- 247) Yunos, R.M., Ahmad, S.A., Sulaiman, N. (2014). The influence of internal governance mechanisms on accounting conservatism. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*: 164, стр. 501-507.

Зборници радова са научних симпозијума и конгреса:

- 248) Андрић, М. (2017). Ревизорски извештај између традиционалних начела билансирања и савремених стандарда. У: *Рачуноводство и ревизија као фактор унапређења усјешности пословања*. Подгорица: Институт сертификованих рачуновођа Црне Горе, XII Конгрес, Бечићи, стр. 9-29.
- 249) Андрић, М., Иваниш, М. (2017). Финансијски извештај између традиционалних начела билансирања и савремених стандарда. У: *Улога рачуноводствене и ревизорске професије у креирању финансијској положаја пословних ентитета*. Бања Лука: Савез рачуновођа и ревизора Републике Српске, 21. Међународни конгрес, Бања Врућица, стр. 225-247.
- 250) Антић, Љ. (2003). Обрачун трошкова по активностима. У: *Рачуноводство и менаџмент у новом пословном окружењу*. Београд: Савез рачуновођа и ревизора Србије, XXXIV Симпозијум, Златибор, стр. 277-288.
- 251) Антић, Љ. (2007). Обрачун трошкова по активностима и теорија органичења у функцији доношења пословних одлука. У: *Изазови пословно-финансијског извештавања у функцији менаџмента предузећа и банака*. Београд: Савез рачуновођа и ревизора Србије, XXXVIII Симпозијум, Златибор, стр. 26-44.
- 252) Денчић-Михајлов, К., Крстић, М., Спасић, Д. (2016). Импликације превођења страних валута у стабилним и хиперинфлаторним привредама на примену принципа опрезности у финансијском извештавању. У: *Стратејски менаџмент и системи подршке одлучивању у стратејском менаџменту*. Нови Сад: Универзитет у Новом Саду, Економски факултет у Суботици, XXI Интернационални научни скуп СМ 2016, Палић, стр. 632 – 643.
- 253) Крстић, Ј. (2011). Комплексност финансијских извештаја и ризици финансијског извештавања. У: *Квалитет финансијског извештавања –*

- изазови, перспективе и ограничења. Београд: Савез рачуновођа и ревизора Србије, 42. Симпозијум, Златибор, стр. 31-48.
- 254) Лалевић-Филиповић, А., Лакићевић, М. (2011). Утицај тржишта капитала на квалитет финансијског извештавања. У: *Квалитет финансијског извештавања – изазови, перспективе и ограничења*. Београд: Савез рачуновођа и ревизора Србије, 42. Симпозијум, Златибор, стр. 65-88.
- 255) Лалевић-Филиповић, А., Лојпур, А. (2014). Рачуноводствено-извештајни алтруизам менаџмента као претпоставка креирања (не)повољнијег пословног амбијента. У: *Значај и улога рачуноводства, ревизије и финансија у процесу економског опоравка*. Бања Лука: Савез рачуновођа и ревизора Републике Српске, 18. Међународни конгрес, Бања Врућица, стр. 161-172.
- 256) Пољашевић, Ј. (2018). Нормативни оквир финансијског извештавања привредних друштва у земљама у окружењу. У: *Четврта технолошка револуција изазов или пријетња за рачуноводствену и ревизорску професију*. Бања Лука: Савез рачуновођа и ревизора Републике Српске, 22. Међународни конгрес, Бања Врућица, стр. 81-103.
- 257) Пољашевић, Ј., Мијић, К. (2015). Финансијски и ревизорски извештаји као основа за доношење одлука на тржишту капитала – искуства у Црној Гори, Републици Српској и Републици Србији. У: *Финансијско извештавање у функцији унапређења процеса менаџмента*. Подгорица: Институт сертифициковани рачуновођа Црне Горе, X Конгрес, Бечићи, стр. 126-141.
- 258) Секерез, В. (2007). Концепт управљања трошковима кроз ланац снабдевања. У: *Изазови пословно-финансијског извештавања у функцији менаџмента предузећа и банака*. Београд: Савез рачуновођа и ревизора, XXXVIII Симпозијум, Златибор, стр. 65-80.
- 259) Секерез, В. (2009). Изазови обрачуна трошкова у условима *lean* производног окружења. У: *40 година рачуноводства и пословних финансија: домаћи и перспективе*. Београд: Савез рачуновођа и ревизора Србије, XL Симпозијум, Златибор, стр. 311-333.
- 260) Спасић, Д. (2002). Стандардизација финансијског извештавања у функцији заштите инвеститора. У: *Стандардизација финансијског извештавања у условима интернационализације бизниса*. Београд: Савез рачуновођа и ревизора Србије, XXXIII Симпозијум, Златибор, стр. 75-90.

- 261) Спасић, Д. (2012). Процена вредности марке – могућности вредновања и признавања у финансијским извештајима. У: *Значај рачуноводства, ревизије и финансија у процесу превладавања економске кризе*. Бања Лука: Савез рачуновођа и ревизора Републике Српске, 16. Међународни конгрес, Бања Врућица, стр. 259-291.
- 262) Стефановић Р., Обрадовић В. (2013). Међународно финансијско извештавање: узроци, последице и превазилажење разлика. У: *Финансије и рачуноводство у функцији привредног раста*. Крагујевац: Економски факултет, стр. 125-152.
- 263) Стојилковић, М., Бонић, Љ. (2009). Ревизија и квалитет финансијског извештавања – домети и перспективе развоја. У: *40 година рачуноводства и пословних финансија: домети и перспективе*. Београд: Савез рачуновођа и ревизора Србије, ХЛ Симпозијум, Златибор, стр. 146-179.
- 264) Шкарић-Јовановић, К. (2008). Усклађивање нормативне основе финансијског извештавања у Србији са захтевима ЕУ. У: *Улога и задаци финансијског извештавања у процесу придруживања Европској унији*. Београд: Савез рачуновођа и ревизора Србије, ХХХХХ Симпозијум, Златибор, стр. 47-61.
- 265) Шкарић-Јовановић, К. (2009). Финансијска криза – повод за преиспитивање основа вредновања у финансијским извештајима. У: *40 година рачуноводства и пословних финансија – домети и перспективе*. Београд, Савез рачуновођа и ревизора Србије, 40. Симпозијум, Златибор, стр. 414-432.
- 266) Шкарић-Јовановић, К. (2012а). Импликације примене фер вредности на исказну моћ извештаја о резултату и традиционалних мерила перформанси. У: *Економско-финансијска криза и рачуноводствени систем*. Београд: Савез рачуновођа и ревизора Србије, 43. Симпозијум, Златибор, стр. 21-44.
- 267) Шкарић-Јовановић, К. (2012б). Последице примене различитих рачуноводствених политика при накнадном вредновању материјалних улагања. У: *Развој финансијског извештавања по светским стандардима као подршка расту економије Црне Горе и чланству у ЕУ*. Подгорица: Институт сертифицираних рачуновођа Црне Горе, VII Конгрес, Бечићи, стр. 107-121.
- 268) Шкарић-Јовановић, К. (2015б). Утицај примене мешовите основе на интерпретацију мерила перформанси извештајних ентитета. У: *Финансијско извештавање у функцији унапређења процеса менаџмента*. Подгорица:

Институт сертифицираних рачуновођа Црне Горе, X Конгрес, Бечићи, стр. 326-343.

- 269) Шњегота, Д. (2018). Традиционална рачуноводствена начела као основ финансијског извештавања. У: *Четвртиа технолошка револуција изазов или пријетња за рачуноводствену и ревизорску професију*. Бања Лука: Савез рачуновођа и ревизора Републике Српске, 22. Међународни конгрес, Бања Врућица, стр. 66-81.

Интернет извори (МРС/МСФИ, законска акта, докторске дисертације, истраживачке студије):

- 270) Интернет страница: www.mfin.gov.rs
- 271) Интернет страница: www.fasb.org
- 272) Интернет страница: www.iasplus.com
- 273) Интернет страница: www.ifrs.org
- 274) Интернет страница: www.iosco.org
- 275) Интернет страница: www.sec.gov
- 276) Интернет страница: www.tradinghours.com
- 277) Интернет страница: www.pwc.com
- 278) Интернет страница: www.ifac.org
- 279) Интернет страница: www.mpravde.gov.rs
- 280) Интернет страница:
<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32013L0034>
- 281) Интернет страница:
https://phaidrabg.bg.ac.rs/detail_object/o:10412?tab=0#mda
(докторска дисертација: Пантелић, М. (2015). Изградња савремених принципа процењивања у функцији временског повезивања прихода и расхода)
- 282) Интернет страница:
<https://halshs.archives-ouvertes.fr/halshs-00873959/document>
(Burlaud, A. (2013). Should Financial Statements Represent Fairly or be Relevant? Considering the IASC/IASB Conceptual Framework. HAL archives-ouvertes: стр. 1-15)

БИОГРАФИЈА АУТОРА

Александра Арсенијевић рођена је 01. априла 1991. године у Прокупљу. Завршила је основну школу „Милоје Закић“ и Економску школу, смер Економски техничар, у Куршумлији, као носилац Вукове дипломе. Основне академске студије на Економском факултету Универзитета у Нишу, смер Рачуноводство, ревизија и финансијско управљање, завршила је 2014. године. Мастер студије на Економском факултету Универзитета у Нишу, смер Рачуноводство, ревизија и финансијско управљање, завршила је 2015. године мастер радом на тему „Рачуноводствени и порески аспект финансијског резултата“.

У току студирања награђивана је као најбољи студент сваке године студија остваривши просечну оцену 10,00. На крају основних и мастер академских студија добила је награду „Константинов златник“ као најбољи дипломирани студент (за школску 2013/2014. годину) и најбољи мастер студент (за школску 2014/2015. годину) од стране Града Ниша. Добитник је награде „Сребрни знак“ Универзитета у Нишу као најбољи студент основних академских студија за школску 2013/2014. годину. У току основних и мастер студија била је двоструки стипендиста Министарства омладине и спорта Републике Србије, Фонда за младе таленте (стипендија „Доситеја“).

Докторске академске студије уписала је на Економском факултету Универзитета у Нишу, смер Рачуноводство, 2015. године и успешно је положила све испите (просечна оцена 10,00). У току докторских студија објавила је неколико радова у научним часописима. Учествовала је на конгресима организованим од стране Савеза рачуновођа и ревизора Србије, као и на међународном семинару организованом од стране „Политехничког универзитета у Вроцлаву“ (Пољска) у оквиру Ерасмус+ програма. Радно искуство стекла је као сарадник за финансије на пројектима на Универзитету у Нишу, где је ангажована од 2015. године.

Универзитет у Нишу
Економски факултет

ИЗЈАВА О АУТОРСТВУ

Изјављујем да је докторска дисертација, под насловом Утицај концепта фер вредности на рачуноводствени конзервативизам, која је одбрањена на Економском факултету Универзитета у Нишу:

- резултат сопственог истраживачког рада;
- да ову дисертацију, ни у целини, нити у деловима, нисам пријављивала на другим факултетима, нити универзитетима;
- да нисам повредила ауторска права, нити злоупотребила интелектуалну својину других лица.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци, који су у вези са ауторством и добијањем академског звања доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада, и то у каталогу Библиотеке, Дигиталном репозиторијуму Универзитета у Нишу, као и у публикацијама Универзитета у Нишу.

У Нишу, 15/05/2020. године

Аутор дисертације: Александра Арсенијевић

Потпис аутора дисертације: Александра Арсенијевић

Универзитет у Нишу
Економски факултет

ИЗЈАВА О ИСТОВЕТНОСТИ ШТАМПАНОГ И ЕЛЕКТРОНСКОГ ОБЛИКА ДОКТОРСKE ДИСЕРТАЦИЈЕ

Име и презиме аутора: Александра Арсенијевић

Наслов дисертације: Утицај концепта фер вредности на рачуноводствени
конзервативизам

Ментор: Проф. др Дејан Спасић

Изјављујем да је штампани облик моје докторске дисертације истоветан електронском облику, који сам предала за уношење у Дигитални репозиторијум Универзитета у Нишу.

У Нишу, 15/05/2020. године

Потпис аутора дисертације: Александра Арсенијевић

Универзитет у Нишу
Економски факултет

ИЗЈАВА О КОРИШЋЕЊУ

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Никола Тесла“ да, у Дигитални репозиторијум Универзитета у Нишу, унесе моју докторску дисертацију, под насловом: УТИЦАЈ КОНЦЕПТА ФЕР ВРЕДНОСТИ НА РАЧУНОВОДСТВЕНИ КОНЗЕРВАТИВИЗАМ.

Дисертацију са свим прилозима предала сам у електронском облику, погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију, унету у Дигитални репозиторијум Универзитета у Нишу, могу користити сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons), за коју сам се одлучила.

1. Ауторство (CC BY)
2. Ауторство – некомерцијално (CC BY-NC)
3. Ауторство – некомерцијално – без прераде (CC BY-NC-ND)
4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима (CC BY-NC-SA)
5. Ауторство – без прераде (CC BY-ND)
6. Ауторство – делити под истим условима (CC BY-SA)

(Молимо да подвучете само једну од шест понуђених лиценци; опис лиценци дат је у наставку текста).

У Нишу, 15/05/2020. године

Аутор дисертације: Александра Арсенијевић

Потпис аутора дисертације: Александра Арсенијевић